OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ:

Elektron resursda olan qüsurlar kitabın orijinal variantında olduğu kimidir.

АРХИВ

Аббас Сәһһәт

Сечилмиш әсәрләри

АББАС САХХАТ

СОЧИНЕНИЯ

Баку • АЗЕРНЕШР • 1950

АББАС СӘҺҺӘТ

894.362
С 50

11908

ӘСӘРЛӘРИ

... АХУНДОВ ...
Азәрбајҹан Республика ...
... Китабханасы
Инв. №

14865

Бакы • АЗӘРНӘШР • 1950

Тәртиб едәни *Камал Талыбзадә*

Аббас Сәhһәт

Шеирләр

ТӘРАНӘ

Бир күн гәми-дөврандан усанды дили-зарым,
Бир саһили-дәряя тәрәф дүшдү күзарым.
Ол мәнзәрейи-дилкәшә этдикчә тамаша
Мин ләззәти-руһани олуб гәлбдә пейда.
Көрдүм ки, ел әсдикчә эдәр бәһр тәлатүм,
Бир мәнзәрейи-дилкәш ачар саһәти-гүлзүм.
Әмвач кәлир саһилә куя ки, о минвал
Тә'гиб эләйир бир-бирини дәстейи-этфал.
Олдугча о бусишкәһи-биһиссә мүгариб
Тәр ләбләринә бусә вурарлар мүтәагиб.
Көрдүкдә нәвазиш еринә буғзү кәдурәт
Мә'юс чочуглар тәк эдәрләр енә өвдәт.
Ол дәмдә пәракәндә олуб сәфһейи-абә
Тәдрич илә тәбдил олур әнваи-һубабә.
Олдугча күнәш нуру дәниз сәтһинә табан
Тәшкил эдәр бир сәфһейи-ләрзани-дирәхшан.
Тутмуш хәфәган синейи-дәря, тәпиш эйләр,
Мәсру кими хәфләнибән ағзы гәш эйләр.
Кәшти ерийән дәм ярылыр синейи-дәря,
Мави кағыза сан чәкилир бир хәти-бейза.
Һәрдән бурахыр дуди-сийәһ руйи-һәвайә,
Кетдикчә вурар мөвч чыхар овчи-фәзайә.
Каһи учалыр, каһ яйылыр чәввдә һәр ян.
Сан дәйди сәба, зүлфи-никар олду пәришан.
Руһум, мәләким, севдичийим, назлы сүрушум,
Зикр олду адын, учду башымдан енә һушум.
Дәряя бахыб, севкили ярым, сәни көррәм,
Сәһрая бахыб, назлы никарым, сәни көррәм.
Гәмзән охуна олдум о күндән ки, нишанкаһ,
Фикрим һамы инсафи-рухүндүр, шәһид аллаһ.

Мәгсуд чамалынды, нә тәрз олса ибарәт,
Йох сәндән әлаһиддә хәялымда ишарәт.
Та руһума табәндә олуб нури-чамалын,
Сәһһәт кими дүшмүш башыма шури-чамалын.

1905.

ШАМАХЫ ЗӘЛЗӘЛӘСИ

Кечмишди кечән шәб кечәдән бир нечә саәт,
Мәһтаб илә олмушду чаһан гәрги-лэтафәт.
Гәндили-дирәхшан гәмәри көйдә һүвейда,
Бир сәһнейи-шади эдиб афагда пейда,
Бир сүмтү сүкун, аләмә мүстөвли вә галиб.
Күллән һамы зәррати-чаһан уйғуя талиб;
Олмушду тәбиәт элә мүстәғрәги-әскан
Этмишди бу арамы онун аләми һейран.
Тутмушду сүкунәт илә бир һәдди-ниһайәт,
Та ким бәшәрин руһуна этмишди сирайәт.
Дамани-зилали-шәб эдиб аләми мәстур,
Тәрк этмәйә амалыны аләм һамы мәчбур.
Ер бәстәри-раһәтдә, чаһан уйғуя маил,
Лакин бу сүкунәт өзү бир түрфә шәмаил.
Гайәтдә көзәл бир кечә, гайәтдә фәрәһнак,
Гайәтдә сәфабәхш, нәһайәтдә тәрәбнак,
Бир новми-гәриг ичрә чаһан чүмлә кирифтар,
Илла бу сүкунәтдә кәвакиб көзү бидар.
Ол мәнзәрейи-дилкәшә мин чешмлә куя
Бир риггәт илә чәрх өзү эйләрди тамаша.
Лакин дили-ашифтәву шуридәвү шаиг,
Бирдән эдиб ол мәнзәрәдән гәт'и-әлаиг,
Әтрафына олдугда чу нәззарәси мә'туф,
Бир өзкә хәялата эдиб һиммәти-мәсруф,
Чарпышды, илишди, көзә бу түрфә сәһары
Ширванын о диванә олан шәһрү һәсары.
Дүшдүкчә о истәкли вәтән сәмтә никаһым,
Әфлакә учалды о заман шө'лейи-аһым.
Оф, истәмәм артыг көрәм ол гәмли мәканы.
Бахдыгча яхар шө'лейи-аһым дилү чаны.

Бир нев олуб зәлзәләдән ексәрә виран,
Тапмаз дәхи абадлығы сурәти-имкан.
Дашлар гарышыб торпаға, эвләр мүтәлаши,
Хаки-сийәһ әтфали-ситәмдидә фәраши.
Һәрдәм кәтирир мәнзәрәси гәлби сүтуһә,
Бир гәдр чамыр сан йығылыб дамәни-куһә.
Бир мәскән узагдан нәзәрә кәлсә дә габил,
Яхшы нәзәр этдикдә көрүрсән мүтәмаил.
Һәр янда бөйүк хәндәкү һәр кучәдә мин дағ,
Әзбәс төкүлүб бир-биринин үстүнә торпаг.
Мурдарлыг илә һәп долу әсвагү мәабир,
Яғмырлы һаваларда долашмаг мүтәәззир.
Яй фәсли тутар чән кими тоз руйи-һәваны,
Тоздан долу халгын чийәри, мәғзи-дәһаны.
Әсдикчә ел афагы тутар буйи-үфунәт,
Һеч вәчһлә мүмкүн дейил имкани-сүкунәт,
Дүняда олурмуш белә зилләтлә мәишәт?!
Ая бу имиш рузи-әзәлдән бизә гисмәт?!
Ашифтә эдиб халгы мәкәр зәлзәлә һөвлү,
Йох, йох! Буна баисди фәгәт мәһфәзә гулу.
Йох кимсә ки, бичарәләрин дадына чатсын,
Әрбаби-гинанын башы, ярәб, ерә батсын,
Һәрчәнд йығылмышды ярым милйон ианә,
Бәл' этди ону бир нечә ә'яни-зәманә.
Ол мәһфәзәләр шәрри әкәр олмаса заил,
Тапмаз мәрәзи-чәһли-вәтән сәһһәти-камил.

1906

ФӘРЯДИ-ИНТИБАҺ.
ЯХУД
АМАЛИ-ВӘТӘНПӘРВӘРАНӘ

Айыл, эй үммәти-мәрһумә, айыл.
Айыл, эй милләти-мәзлумә, айыл.
Айыл, эй бүлбүли-күлзари-вәтән,
Нәғмән илә ола бидар вәтән.
Сән ки, шәһбази-йади-нүсрәт идин,
Тайири-сәдрейи-үлвиййәт идин.
Ким сәни дидәси кирян әләмиш?
Ким сәни һалы пәришан әләмиш?
Сындырыблар нә үчүн балү пәрин?
Һаны ол руһфәза нәгмәләрин?
Ганадын алтына гойма башыны,
Төкмә күл аризинә көз яшыны.
Галх, элә өвчи-сәмайә пәрваз,
Бәсди бу гәфләт илән хаби-дираз.
Айыл, эй хаби-гәмә алудә,
Бу гәдәр ятма дәхи асудә.
Инди милләт, мәдәнийјәт дәмидир.
Раһи-үммәтдә һәмиййәт дәмидир.
Гәдәмәндаз олалым мейдана,
Кәсби-үрфан эдәлим мәрдана,
Галхалым биз дәхи бир ад эдәлим,
Дөври-әслафымызы яд эдәлим.
Охуяг, элм охумаглыг дәмидир,
Инди аләм дәхи элм аләмидир.
Ҹәһл эдиб милләти пабәнди-бәла,
Гылалым «Нәшри-мәариф»лә[1] раһа.

Гәфләти, чәһли фәрамуш эдәлим,
Шаһиди-элми дәрағуш эдәлим.
Қәсби-элмү шәрәфү нам эдәлим,
Мәдәниййәт сары игдам эдәлим
Бир тәрәгги элийәк дүняда,
Мисли надидә ола гәбрада.
Гибтәбәхши-һәмейи-аләм олаг,
Әшрәфи-нөв'и-бәниадәм олаг.

1906.

ГӘЗЕТ НӘДИР?

Эй сананлар гәзети шеј'и-һәба,
Бу тәғафүл нә рәвадыр, әчәба?
Дидәвү куши-вәтәндир гәзетә,
Јә'ни чавуши-вәтәндир гәзетә.
Аләти-дурнумадыр гәзетә,
Чешмеји-аби-бәгадыр гәзетә.
Гәзет аjинеји-Искәндәрдир,
Ҹүмлә сәркәштәләрә рәһбәрдир.
Гүрәбаларла көзәл һәмдәмдир,
Һалы ашуфтәләрә һәмгәмдир.
Эдәсән кәр она һәр нөв әда,
Инчимәз зәррәчә сәндән әсла.
Каһ сәнинчин охујур мә'рәкәләр,
Каһ сәнинчин данышар мәзһәкәләр.
Каһ эдәр гәлбини әш'ар илә шад,
Каһ эдәр дүрлү вәгаје те'дад.
Шүкр ким, бизләрә дә лүтфи-худа
Эјләјибдир белә бир не'мәт әта.
Биздә бу чүз'и олан һәјчанә,
Гәзет олубму сәбәб, аја нә!
Бәс кәрәк сә'ј эләјәк иззәт илә
Иштиракында онун һиммәт илә
Олмајаг разы әсә сәрсәри-чәһл,
Гылмаја мәһв бизи ләшкәри-чәһл...
Кәр зәфәр етсә «Дәбистан»ымыза[1],
Кимди «Рәһбәр»[2] дәхи тифланымыза;
Ағлајыб күлмәјә кәр «Молла әму»[3]
Јатачаг милләти-ислам гаму.
Јаша, эј намеји-«Иршад»[4], јаша,
Эј эдән милләти дилшад, јаша.

Яша, эй «Рәһбәр»и-әбнайи-вәтән,
Гыл «Дәбистан» илә әбгайи-вәтән.
Чох яша, чох яша, эй «Молла әму»
Сизләрә көз дикиб ислам гаму.
Нә гәдәр вар чаһан, вар оласыз,
Милләтин дәрдинә гәмхар оласыз.

1906.

ДИЛБӘРИ-ҺҮРРИЙЙӘТӘ ГИТ'Ә

А севдийим, ач бир нигаб үзүндән,
Мәчнун тәк Лейлалары divanә гыл
Хосровлар бәзминдә ширин сөзүндән
Шуриш салыб тазә бир әфсанә гыл.

А һүррийјәт! А мүнфәрид әмәлим,
Иштә сәнсән сәадәти бәшәрин.
Көнлүмдәки ән истәкли көзәлим,
Рәфаһәти, фәлаһәти бәшәрин.

А севдийим, нечин фәрар эдирсән,
Үз дөндәрмә, кетмә, шитаб эйләмә
Көнүлләри чох бигәрар эдирсән,
Ач бир үзүн, кестәр, һичаб эйләмә

1907.

ЯД ЭТ!

Вахта ки, кечәр бу лейли-зүлмәт,
Ишраг эдәр әхтәри-һәгигәт,
Элм илә зияланар бу милләт,
Галхар бу тәәссүбү чәһаләт.
Сурәт һамы руһ олар мәани,
Аләм һамы эшг олар, мәһәббәт,
Эй дәрк эдән ол көзәл зәмани,
Гыллам сәнә иштә бир вәсиййәт:
Яд эт мәни, гаибанә яд эт.

Вахта ки, кәләр о шанлы әйям,
Олмаз күнә әбри-тирә һаил,
Һәр ердә олар куруһи-ислам
Гануни-тәкамүл илә камил,
Бир фәчри-һәятбизи-үрфан
Сачдыгча чаһана нури-һекмәт,
Бир чөһрейи-хәндәризү шадан
Вердикчә чаһаниянә нәзһәт,
Яд эт мәни, арифанә яд эт.

Вахта ки, гачар сәһаби-өвһам,
Бир дадлы үфүг олар нүмаян,
Хуршиди-һаг эйләр әрзи-əндам,
Мәс'уд яшар үмум инсан,
Бахдыгча, чәванибү нәваһи
Беһчәтдә олар риязи-чәннәт,
Рөвшән олар э'тила сәбаһи,
Паяна етәр бу гәм, бу мөһнәт,
Яд эт мәни, садиганә яд эт.

Вахта олар иттиһади-ара,
Галхар бу тәанүдү-тәхәллүф,
Ислам олар элмү фәннә дара,
Мазисинә эйләйәр тәәссүф,
Бир ләһзә мәни тәхәттүр эйлә,
Олдугча гәдәмкүзари-иззәт,
Бәдбәхтлийими тәсәввүр эйлә,
Ким өлдүм, үрәкдә галды һәсрәт,
Яд эт мәни, дустанә яд эт.

Вахта ки, етәр замани-һазир,
Күл тәк ачылар тутуг үрәкләр,
Торпагда ятар бу гәмли шаир,
Гәбриндә чыхар солуг чичәкләр,
Батиндә олар о һалә назир,
Һәсрәтлә бу дағидари-фиргәт,
Бах милләтә, эйлә сән тәфахүр,
Амма ки, бәхатири-үхүввәт,
Яд эт мәни, ашиганә яд эт.

1908.

ВАВЕЙЛАЙИ-НИФРЭТ

Тәмәддүн әһли олмуш элм илә аләм, зияланмыш.
Позулмуш милләти-исламын әхлагы, фәналанмыш.
Үлуми-динү дүнйа кәсбинә мә'мур икән бизләр,
Фәгәт бир элми-дин әхз этмәйә халг иктифаланмыш
Нә гәфләт! Элмдән эйләр тәбәрра ваизү гази,
Вәһалонки гивами-шәр' элм үзрә биналанмыш.
Гачыб элмин пәриси кишвәри-исламдән Гәрбә,
О яри-дилрүбайә әһли-Мәғриб ашиналанмыш.
Долуб Әһримәни-чәһл илә Шәргин дарүл'имани,
Тутуб әмрази-нәфсанийә халгы мүбтәлаланмыш.
Бу янда һөкмфәрма дин ады алтында динсизлик,
О янда элми-әхлаг илә бүтләр э'тидаланмыш.
Бу янда зүлмү истибдади-динидән, мәазаллаһ,
Һәзаран дүрлү мөвһумат илә башлар һәваланмыш...
О кәс ким дами-тәзвир эйләмиш өвраду әзкари
Дейәрләр мүттәгидир. саггалы ағдыр, һәналанмыш.
Бахылмаз сийрәтү әхлага я әтвару рәфтара,
Мүгәддәсдир һәр ол кәс ки, ридаланмыш, әбаланмыш.
Вәли һәр кәс ки, тағйири-либас этсә һаман саәт
Нәзәрләрдә олур мәнфуру мә'юб, иftираланмыш.
Әкәр бир ердә бир һаг сөз десә гәтли олур вачиб,
Дейәрләр кафир олмуш, раһи-һагдан иңһиналанмыш.

Гәмәддүн йох, тәәллүм йох, тәғафүл чох, тәчаһүл чох,
Үрәкләр ләвһәсиндә нөгтейи-бейза гараланмыш.
Бу дәрдә өз тәбиби-һазигин көндәр, әлач етсин,
Мәзачи-милләти-ислам сәһһәтдән чидаланмыш.

1908.

ЯЗ

Гызышдырар баһар айы ерин, көйүн һавасыны,
Дэйишдирэр, түнүклэдэр хэлангин либасыны.
Бэзэклэнир, дүзэклэнир, бағын фэзасы рэнклэнир,
Яшылланыр, һэм алланыр, шүкуфэлэр чичэклэнир.
Битир чэмэндэ лалэлэр, элиндэ ал пиялэлэр,
Сэһэр заманы дүр кими дүшэр ст үстэ жалэлэр.
Сүрү-сүрү гоюнлары чобан ямачда отладар,
Алар элэ папағыны, охур шикэстэ, фит чалар.
Инэк, чамыш, гоюн, гузу чыхар нахырда отлаға,
Көчэр арандан эл кедэр яваш-явашча яйлаға.
Тахыл ерин шум эйлэйиб экин экэр экинчилэр,
Элиндэ дэряз от бичэр майыс айы бичинчилэр.

1908

Я И

Тәмуз айында дан ери ки, башлаяр ачылмаға,
Сәмая доғру гырмызы алов дурар сачылмаға.
Қәсәр гәрару тагәтин яйын һавасы гушларын;
Гачар ағачлар алтына кәләр сәдасы гушларын.
Дивар дибиндә көлкәдә хоруз, тоюглар уйгулар,
Нахырчылар гарамалы сүрүб сәрин суя салар.
Бүрүнмәсилә алнынын тәрин экинчиләр силәр,
Һәрарәтин сәринләдән һавада бир күләк диләр.
Яваш-яваш дәйәр, битәр ләзәтли, дадлы мейвәләр:
Килас, албалы, каһу, хош ийли сары һейвалар.
Бичәр бичинчи арпаны, дөйәр экинчи хырманы,
Чувал-чувал дөйүб йығар экинчи арпа, буғданы.
Әкәр ки, яйда зәһмәти экинчинин зияд олур,
Зияд олурса, гыш күнү о да о гәдр шад олур.

1908.

ПАЙЫЗ ЧАҒЫНДА

Пайыз чағында һәр сәһәр союг-союг күләк әсәр,
Ағачлара, будаглара дәйәндә ярпағын төкәр.
Хәзан айында мейвәләр шүру эдәр савылмаға,
Базара турп, көк, кәләм, соған кәләр сатылмаға
Күләкли гар, яғыш яғар, узун-узады яйлаға,
Көчәр о вахт эл-оба, энәр тамамы гышлаға.
Күнүзләрин гысалмасы етәр бу вахт гайәтә,
Кечәләрин узанмасы етәр о дәм нәһайәтә.
О вахт шәһрү гәрйәнин мәкатиби күшад олар;
Охумаға ушагларын һәвәсләри зияд олар.

1908.

ГЫШ

Пайыз чатанда ахыра боранлы, гарлы гыш етәр
Союг, яғыш, күләкли гар хәлаиги мәлул эдәр.
Һаванын онда артырар союглуғуну күнбәкүн,
Ағачларын вәрәгләри дүшәр, хәзәл олар бүтүн.
Донар ширин сулар бүтүн, дүшәндә шахта онлара,
Мәшәггәт илә сындырыб гары йығарлар амбара.
Дәйирман ишләмәз, донар, кәлиш-кедиш чәтинләнир,
Базарда нырхы шейләрин о дәм зиядә йүксәлир.
Гопанда гарлы фыртына чаһаны тармар эдәр,
Гырар, йыхар ағачлары, гиямәт ашикар эдәр.
Сүкута далыйор мешә, чаһаны башга һүзн алар,
Гар үстә ол заман фәгәт гырылдашар да гарғалар.
Гачарлар исти ерләрә тамам гушлар ол заман,
Бизимлә гышлаяр фәгәт долаша, сәрчә, сағсаған.
Кейәр чырыг бүрүнмәсин союгда титрәйәр, әсәр,
Кедәр одунчу мешәйә, ағач гырар, одун кәсәр.

1908.

ВӘТӘН

Көнлүмүн севкили мәһбубу мәним
Вәтәнимдир, вәтәнимдир, вәтәним.
Мәни хәлг эйләмиш әввәлҹә худа,
Сонра вермиш вәтәним нәшвү нүма
Вәтәним верди мәнә нану нәмәк,
Вәтәни, мәнҹә, унутмаг нә демәк?!
Анадыр һәр кишийә өз вәтәни:
Бәсләйиб синәси үстүндә ону.
Сүдүдүр ким, доланыб ганым олуб,
О мәним севкили ҹананым олуб.
Сахларам көзләрим үстә ону мән.
Өләрәм әлдән әкәр кетсә вәтән.
Вәтәнин не'мәти нисйан олмаз.
Нахәләфләр она гурбан олмаз.
Вәтән—әҹдадымызын мәдфәнидир.
Вәтән—өвладымызын мәскәнидир.
Вәтәнин севмәйән инсан олмаз;
Олса, ол шәхсдә виҹдан олмаз.

1909.

МҮСӘЛМАН ҮРӘФАЛАРЫ

Ери дүшсә әкәр мүсәлмандыр,
Вахт олур я Иван, я Вартандыр.
О нә бундан, дүзү, нә ондандыр,
Ени бир шей, әчаиб инсандыр.
Кейинир «эн гранд»*, кәзир «ала-шиг»**,
Башда бир шапга, әлдә бир зонтиг[1].
Рус, фрәнк ләһчәси дейир «бон»-дур***,
Түрк дилин севмәйир: «моветон»****-дур,
Нә «Һәгигәт»[2], нә дә «Күнәш»[3] охуюр,
О я «Морненғ» вә я «Диба»[4] охуюр.
Данышыр я фрәнки, я руси,
Метрополдур ери, я Сан-суси[5].
Юхудан дурмағы саат бирдә,
Чай ичир орда, ятдығы ердә.
Саат үчдә дурур ейир «дине»*****
Саат алты олар ейир «дежуне».******
Профессор олуб бизим «мүсйө»,*******
Өйрәниб «бонжур»******** илә бир
«адйө»,*********
Көтүрүр фел'етондан үнваны,
Дағыдыр сөһбәт илә дүняны.

---

* en grand—вүгарлы, күбарчасына.
** á la chic—шиг, дәбдәбәли.
*** bon—яхшы, ярарлы.
**** mauvais ton—пис тонлу
***** diner—наһар этмәк.
****** dejeuner—шам этмәк.
******* monsieur—чәнаб.
******** bonjour—салам.
********* adieu—худаһафиз.

431—5

Мәтләби башлайыр о, Һомердән,
Данышыр Көтедән, я Шиллердән.
Бәдв дейил Кант, Маркс я Буало,
Вәли хош кәлмәйир она Һүго.
Адларын өйрәниб бу әшхасын,
Башын алдатмаға әвам насын.
Тәкчә о ариф, агил инсандыр,
Башгалар чүмлә вәһши, һейвандыр.
Бир әгилли одур, галан дәлидир,
Әчәба, һалбуки о, чәзвәлидир.
Доланыр ресторанлары сәрхош,
Чиби бош олса сәһлдир, башы бош.
Милләтин бойнуна гоюр миннәт,
Умур этсин һамы она һөрмәт.
Онун әһмәглийи мүһәггәгдир,
Она һөрмәт эдән дә әһмәгдир.

1910.

АЛИМНҮМАЛАР

Үзү инсан, гафада һейвандыр,
Зөһддә иддиасы Сәлмандыр[1].
Әрәби бир узун дон әйниндә,
Мүндәрис бир әба да чийниндә,
Гоймуш он беш етими бичамә,
Башына бағламышдыр әммамә.
Кечириб мүт'эханәләрдә күнүн
Ейиб анчаг йоғунладыб боюнун.
Гүрбәт ичрә кедиб кәзир нечә ил,
Фикр эдир бәсдир этдийим тәһсил.
Инди аллаһ вәкили олдум мән,
Шәр'и-әнвәр дәлили олдум мән.
Бир чаһанкир, бир чаһаннәхвәт,
Вәтәнә онда эйләйир өвдәт,
Һәр заман халгы этмәйә иғфал
Кәтирир бир шәлә узун саггал.
Халг бир-бир кедиб өпүрләр әлин,
Анламаз кимсә һийләсин, әмәлин.
Бир нәфәр баш чыхартса фәндиндән,
Доғрадар орда бәнд-бәндиндән.
Милләтин эһтиячына даир
Данышан кәсләри эдир кафир.
Вирд эдиб кафир олмаян сөзүнү,
Гулағын кар эдиб, юмуб көзүнү
Ибни-Синаны[2] эйләмиш кафир,
Руми Молланы[3] эйләмиш кафир.
Иши башдан-аяға гүллаби,
Сөйләйир кафир олду Фараби.
Өйрәниб һийлейи-шәрин мүтләг
Башына чәм эдиб нечә эһмәг

Бәршикәст эйләйир дә мәхлуги
Товлайыб долдурур да сәндуғи.
Бу бизә пишвайи-дин олмуш,
Фүгәра малына әмин олмуш.
Вай бизим тирәбәхт һалымыза,
Вай фәлакәтли бәд мәалымыза.
Белә милләт итиб пуч олмазмы?
Ганлара гәрг олуб боғулмазмы?

1910.

سنیق ساز

اشعار مجموعه سی

مؤلفی: عباس (صحت)

قیمتی قپك

نشریات برادران اوروجوف باکو

РАЗБИТЫЙ САЗЪ

Сочиненіе:

Аббасъ-Саххата.

Изданіе Бр. Оруджевыхъ

Цѣна коп.

Аббас Сәһһәтин 1912-чи илдә нәшр олунмуш «Сыныг саз» китабынын чилди.

ОХУЧУЛАРЫМА

Эй мөһтәрәм гаре'ләрим! Топладығым бу әш'ар,
Һәп үрәкдән чыхан бүтүн ихтиярсыз фәряддыр.
Мө'тәрифәм ифадәчә, онда пәк чох нөгсан вар,
Диванәлик асарыдыр, мәс'уллугдан азаддыр.

Зира Көнлүм һәвәсләрин пәнчәсиндә зәбундур,
Гуртармарам нә этмәли? Бир чарәсиз чүнундур.
Әвәт союг бир әсәрдир, мәмнун этмәз һеч кәси,
Союглугдан анчаг мәним хатырымы яндырыр.

Тохунмадан сызылтылы чыхан һәзин наләси,
Әлдән дүшмүш бир «Сыныг саз» олдуғуну андырыр.
Дүшүндүкчә мән ше'римин союглуғун кизличә.
Чох ағларам, одлу, янар үрәк илә һәр кечә.

Ағлым чатмаз, зеһним етмәз, руһум фәряд гопарар,
Вичданымы әзәр икән ән дәһшәтли һәгайиг;
Уйгу көрмүш бир лалам мән, аләм әһли бүтүн кар
Сөйләмәкдән мән ачизәм, динләмәкдән хәлайиг[1].

Мән сакитлик бачармарам, йох харич әз имкандыр,
Мәғзимдәки чүнун дағы, чүн бир янар вулкандыр.

1912.

ТӘРҸҮМЕЙИ-ҺАЛЫМ ВӘ Я ҺОЛОЛО

Эшг зәнҹири гырылды, йол ачын,
Эй ушаглар, һололо кәлди гачын.
Од сачыр ағзы, вүҹуду алышыр,
Од тутар ким она бир дәм янашыр.
Мәғзи бир саигә, бир вулкандыр,
Көнлү нейран, әмәли хүсрандыр.
Учурумлар, гаялар мәсканидир,
Ганлы, мүдһиш гуюлар мә'мәнидир.
Далдығы фикри дәрин дәрялар,
Дүшдүйү эшги чәтин сөвдалар,
Гәлби ган, һалы яман, ханәхәраб,
Көз яшы ичдийи су, бағры кәбаб.
Сатдығы ҹинси бөйүк нийәтләр,
Алдығы нәф'и фәна төһмәтләр.
Фикри али, бәдәни хар, зәлил,
Ады Сәһһәткән, өзү хәстә, әлил.
Ганлы әлләрлә тыханмыш нәфәси,
Бағырыр, чыхмайыр амма ки, сәси.
Чырпыныр бәлкә гуртарсын өзүнү,
Динләйәнләр эшидәрләр сөзүнү:
Шишә чәксәз дә дирийкән этими
Атмарам мән вәтәнү милләтими.
Мәсләким тәрҹүмейи-һалымдыр.
Лүтфи-һәг гайейи-амалымдыр.

1912.

БӘЯНИ-ҺАЛ

Кечмишдә сүхәнвәрани-акаһ,
Олмуш нүдәмайи-мәчлиси-шаһ.
Әш'арын эдән заман гираәт
Шаирләр алыб маашү хәл'әт.
Я һәр сөзүнә бәвифги-дилхаһ,
Алмышлар әгәлли барәкәллаһ[1].
Имди дәйишиб бүтүн гәринә,
Алмазлар ону бир афәринә.
Тәкфир олунур бу әсри-һазир,
Һәр ким ки, ола әдибү шаир.

1912.

ШИКАЙӘТ

Дерсәм мән әкәр сүхән зәмани
Ким мә'рифәтин рәвачы йохдур.
Эл тә'нә илә дейир филани
Дивапә олуб әлачы йохдур.
Бә'зиси дейир тәбиидир бу,
Бә'зиси дейир ки, «баби» олмуш,
Каһ сүнни дейир ки, шиәдир бу,
Әфюнә уюб шәраби олмуш.
Бу фиргейи-чаһилү әвамы
Я рәб, сән өзүн һидайәт эйлә.
Йох сәдмәйә руһумун дәвамы,
Лүтфүнлә мәнә һимайәт эйлә.
Бир бәндәйи-асийәм, илаһи,
Һәр дүрлү әзабә мүстәһәгтәм.
Эл һәр нә десә, нә гәм, илаһи,
Арифсән өзүн ки, әһли-һәгтәм.

1912.

ӨЛҮ ШӘҺӘР

Ким бахарса һачаг бизим шәһәрә,
Бир мәзарлыг кими кәлир нәзәрә.
Һөкмфәрмадыр онда сүмтү сүкут,
Сармыш афагыны думанлы булут.
Рәхнәләнмиш һәсарү дивары,
Сәгфи чөкмүш гәдими асары.
Гәмли мазисини һекайәт эдәр,
Талеиндән бүтүн шикайәт эдәр.
Нә курулту, нә күй, нә сәс вардыр,
Бир нечә руһсуз гәфәс вардыр.
Дириликдән әсәр әламәти йох,
Һәшри вар, шуриши-гиямәти йох.
Бәс ки виран, учуг, пәришандыр,
Тибги бир вадийи-хәмушандыр.
Сан япылмыш нишанәдир гәмдән,
Я ки, бир гит'ә чисми-аләмдән
Кәсилиб бир яна атылмышдыр,
Хакинә аби-гәм гатылмышдыр.
Гышда һәр янда лил, чамур, палчыг,
Яйда тоздан һавасы олмур ачыг.
Кечә һәр сәмти гапгара зүлмат,
Нә Хызыр вар, вәли нә аби-һәят.
Гарадыр халгынын күнүз дә күнү,
Говушубдур булутлара түтүнү.
Гәһри-әнгаз илә сәгәтлийи вар,
Даһа бәдтәр адам гәһәтлийи вар.
Кетмәйиб һәр кәси ки, галмышдыр,
Дәрдү гәмдән шашыб бОналмышдыр.
Бисәмәр кирйәләр илә дилшад,
Чүмләнин шуғлү бош бир истимдад.

Бихәбәр элму фәнни-дүнјадән,
Мүфтәхир ихтилафи-бичадән.
Гопса аләмдә шуриши-мәһшәр
Өлү тәк онлара һеч этмәз әсәр.
Дирилирләр әкәрчи суретдә,
Өлүдүрләр, вәли, һәгигәтдә[1].

1912.

ЯДЫНДАМЫДЫР?

Эй һүсни-мүчәссәм мәләким, назлы никарым,
Эй идялым, эй идялым, эй севкили ярым,
Ядындамыдыр мази—о кечмиш көзәл әййам?
Яз фәсли, көзәл бир кечә, нурани бир ахшам,
Ай бәдр иди он дөрд кечәлик саф сәмадә,
Афагә фәрәһбәхш иди әшрагү зиядә.
Бир парча булут һәрдәм эдиб кәрдиши-ширин,
Ағушә чәкирди гәмәрин гүрси-мүнирин.
Бир ләһзә айын дөврү ярымзүлмәт оларды,
Сонра чәкилирди булут, ай бир дә чыхарды.
Наз илә бахарды күләрәк руйи-зәминә,
Бәнзәрди һәядән яшынан тазә кәлинә.
Ядындамыдыр ол кечә, һәмсағәрү һәмдуш?
Ол мәнзәрәйә гаршы чәмән үстә һәмағуш,
Ялныз икимиз ян-яна әйләшмиш идик шад,
Бир чәннәти-ә'ладә гәмү-гүссәдән азад.
Чатмышды будаг баш-баша сәрвү-күлү шүмшад,
Бир чәтри-тәбии йәди-гүдрәт эдиб ичад.
Ай нуру яшыл ярпаг арасында фирузан,
Сан тә'бийә олмушду зүмүррүдлә бирилян.
Чанпәрвәр иди чешмәйи-сафин чәрәяны,
Зоғавәр иди сәфһейи-айин ләмәаны.
Сейр әйләр идик ол фәрәһәфза чәмән үстә,
Аһәстә охурдуг дәхи риндانә шикәстә.

Һәрчәнд ки, йох имди үмидим о вүсалә,
Нейлим, кәлирәм наләйә дүшдүкчә хәялә.
Әкси-рүхүн олмуш дили-гәмдидәдә мәнгуш,
Һаша оласан дөври-заман илә фәрамүш.
Кетдинсә дә кетмәз үрәйимдән гәми-эшгин,
Мәнчә ики дүняйә дәйәр аләми-эшгин.
Йохдур һәвәсим сәрвү күлү лаләйә сәнсиз,
Бүлбүл кими даим кәлирәм наләйә сәнсиз.

1912.

ДӘРЈА КӘНАРЫ

Әмвач кәлир саһилә куја ки, о минвал
Тә'гиб еләјир бир-бирини дәстеји-әтфал,
Олдугда о бусишкәһи-биһиссә мүгариб,
Тәр ләбләринә бусә верирләр мүтәагиб.
Көрдүкдә навазиш еринә бүғзү күдурәт,
Мә'јус чочуглар тәк едәрләр енә өвдәт.
Ол дәмдә пәракәндә олуб сәфһеји-абә
Тәдричлә тәбдил олур әнваи-һүбабә.
Сакин дәнизин сәфһәси ајинә кими саф,
Күн нуру дүшәркән көрүнүр бах нечә шәффаф.
Кәшти јүрүјәндә јарылыр синеји-дәрја,
Мави кағыза сан чәкилир бир хәти-бејза.
Һәрдәм бурахыр дуди-сијаһ руји-һәвајә,
Галдыгча вурар мөвч, чыхар овчи-фәзајә.
Каһ далғаланыр, каһ дағылыр чәвдә һәр јан,
Сан түстү чыхар хүлјалы шаир чубуғундан.

1912.

ШЕЙХ СӘ'ДИ

Сә'ди, әя шаири-ширинкәлам,
Хабкәһин рөвзейи-дарүссәлам.
Дур, оян, әй даһиейи-рузикар.
Көр вәтәнин олду нечә тарү мар.
Мәзчәи-пакиндир әкәр Дилкүша[1]
Һейф дейил мәнчә бу күн дилкүша.
Ач көзүнү, бах вәтән өвладинә,
Севкили э'габинә, әһфадинә.
Олду фәрамуш нәсиһәтләрин,
Вермәди һеч файда зәһмәтләрин
Һекмәти-әш'арына биихтилаф
Эйләр икән әһли-чаһан э'тираф,
Гәдр гояркән һамы асарына,
Сөзләринә, шивейи-көфтарына.
Һәр дилә нәгл олду кәламын сәнин,
Тутду бүтүн аләми намын сәнин.
Ятдылар әһфадларын хабидә,
Этмәдиләр рәкз адына абидә.
Гәдрини билсәйди әкәр әғния,
Исминә мин мәктәб олурду бина.

1898.

ХАЧӘ ҺАФИЗ

Һафиз, эй мүршиди-сүтудәсийәр.
Һафиз, эй устади-ше'рү һүнәр.
Әсәриндир мүтәрчими-ларейб,
Иштә сәнсән бу күн лисанил-гейб.
Бир мәали-чәһанисән, Һафиз!
Бир чаһани-мәанисән, Һафиз!
Дүшүнүлсә нәдир мәталибини,
Дәрк эдәр әһли-һәг мәратибини.
Мүстәтирдир һәгигәт илә мәчаз,
Мүндәрич һәр бириндә бир э'чаз.
Лейк дөври-заманә эйләди ғәдр
Ким, сәнә лайигинчә гоймады гәдр.
Олса иди иранлылар ариф,
Элмү фәнни-зәманәдән вагиф,
Гәдрини камилән биләрләр иди,
Һейкәлин бурда рәкз эдәрләр иди.

1898.

ФҮЗУЛИНИН БИР ГӘЗӘЛИНИ ТӘРҒИ'

Дәрдә дүшдүм әсәриндән ситәми-һичранын,
Чарәдән өтрү долашдым нәрәсин, дүнянын
«Дәһәнин дәрдимә дәрман дедиләр чананын,
Билдиләр дәрдими, йохдур дедиләр дәрманын».

Эшг икән рузи-әзәл хилгәти-аләм сәбәби
Ваизин халгы нәдир нәһйи дәмадәм сәбәби,
«Олса мәһбубларын эшги чәһәннәм сәбәби
Һурү гилманы галыр кәндисинә ризванын».

Мәләким, нури-чәмалын сәри-афага долуб,
Атды бүтханәни Чин әһли, сәнә сәчдә гылыб,
«Кечди мейханәдән эл, мәсти-мейи-эшгин олуб,
Нә мәләксән ки, хәраб этдин эвин шейтанын?»

Вур нә гәдр истәр исән ох чийәрим ярәсинә,
Кетмәрәм һәркиз әтибба янына чарәсинә,
«Вурмазам сәһһәт үчүн мәрһәм охун ярәсинә,
Истәрәм чыхмая зөвгү-әләми-пейканын».

Гойду көнлүмдә фәләк истәдийим һәр диләйи,
Шө'лейи-аһ илә мән дә яхарам нөһ фәләки,
«Ердән, эй дил, көйә говмушду сиришкин мәләки,
Онда һәм гоймаячагдыр олары әфганын».

Дили-диванейи-Сәһһәт эдәмәз таби-чүнун,
Ону сейд этмәсә зүлфүн кими гүллаби-чүнун,
«Эй Фүзули, олубам гәргейи-кирдаби-чүнун,
Көр нә гәһрин чәкирәм дөнә-дөнә дүнянын».

1912.

МӘСТ ЯХУД СӘРХОШ

Оф, бу мәстин нә фәлакәтли, яман һаләти вар,
Нә кәриһ мәнзәри, бәд сурәти, пис адәти вар.
Йыхылыб палчыға, тутмуш кими сәрсәм юхусу,
Нә үфунәтли чыхыр ағзынын иймиш гохусу.
Дүшдүйү ердә гусубдур, булашыб үстү, башы;
Чәлб эдәр нифрәти әтрафына мөвһиш бахышы.
Палтары варса кирөвдүр, я союб ач лотулар,
Папағы, чәкмәси йох, кирли, чырыг көйнәйи вар.
Кетмәк истәр, дура билмәз; йыхылар, каһ галхар,
Каһ күләр, каһи тәһәввүрлә сөйәр, сарсаглар.
Әсәрәк мейл эләйир каһи сағa, каһи сола,
Ики аддым кедә билмәз, йыхылар бир дә йола.
Башы сынмыш, үзү шишмиш йыхылыб дурмагдан,
Тәрбийәсиз, пис ушаглар даш атыб, вурмагдан
Өртүлүбдүр, көзүнүн үстү шишибдир, гаралыб,
Ички яхмыш бүтүн ә'сабыны, рәнки саралыб.
Өмрү сәрхошлуг илә бадә кедиб ләззәтсиз,
Ач, сәфил, мүфлису бичарә яшар иззәтсиз.

1912.

431—6

САБИР

Сабир, эй алами-хəлгə тəрчүман!
Эй һəр анда касə-касə зəһр удан!
Эй гоча бир гөвмə ағларкан күлəн,
Налəсилə халгы дағларкан күлəн.
Күлмəйиндə ганлы-ганлы кирйəлəр
Һəр мүсəлман көнлүнү мəһзун элəр.
Гəм сəнə ол гəдр тə'сир эйлəмиш,
Кирйəни һүзнүн кəлукир эйлəмиш.
Бир ачы күлмəк олуб ондан əян,
Кəсрəти-аламыны эйлəр бəян.
Ше'рдə тəрһи-нөв ичад эйлəдин,
Гоголу, һүголары яд эйлəдин.
Иғтидари-шаиранəн фашдыр,
Сəн күнəшсəн, һасидин хəффашдыр.
Этмəрəм гаиб сəвади-намəни,
Руһбəхш асари-нокл-хамəни.
Хатирим ше'ринлə ширинкамдыр
Лайиги-тəгдири-хасү амдыр.
Тəрзү үслуби-бəянын садəдир,
Чəзби гəлб этмəклийə амадəдир.
Хасдыр бу шивейи-рөвшəн сəнə,
Мəрһəбалар, Сабирим, əһсəн сəнə.
Эй мүчəссəм дуйғу, эй үлви бəшəр,
Эй чамурлуг ичрə дүшмүш саф зəр,
Тə'нү лə'н эйлəрсə һəр надан сəнə,
Я мүсаид олмаса дөвран сəнə,
Гəм емə, тəхфиф вер аламына,
Аз чəкəр, һейкəл япарлар намына.

1912

ӨЗЛӘРИНИ СЕВӘНЛӘРӘ

Туталым чох ағыллы таҹирсән,
Иш апармагда хейли маһирсән,
Игтидарын, малын, пулун чохдур,
Халга ондан вәли көмәк йохдур,
Сандығында вар исә милйонлар,
Нәф' көрмүр әкәр мүсәлманлар,
Түф сәнин мүлкү малү дөвләтинә,
Һәм сәнә, һәм дә шә'нү шөвкәтинә.

Пәһливанлыгда кәр мүсәлләмсән,
Фәрз эдәк Зал, я ки, Рүстәмсән,
Этмисән шанлы-шанлы фәтһү зәфәр,
Тапмысан аләм ичрә шөһрәтләр,
Хәнчәрин горхудурса дүняны,
Милләтин олмаса никәһбаны,
Түф сәнә, һәм сәнин рәшадәтинә,
Һәм дә шәмширинә, шүчаәтинә.

Кәр адын бир әдиби-данадыр,
Гәләмин мө'чүзи-Мәсиһадыр,
Нәзмү тә'лифдә һүнәрвәрсән,
Я ки, бир шаири-сүхәнвәрсән,
Сәнә мафөвгдән кәлир илһам,
Нәф' көрмүрсә фиргейи-ислам,
Түф сәнә, һәм сәнин китабәтинә,
Һәм дә тәгриринә, фәсаһәтинә.

Йох исә тай сәнә мәһарәтдә,
Мүхтәре'сән фүнунү-сән'әтдә,
Ишләмәкдән голун йорулмаз исә,
Вәли ислама нәф' олмаз исә,

Кәнди нәфсинчин ишләйирсән әкәр,
Вермәйирсән үмума файидәләр,
Түф сәнә, һәм сәнин мәһарәтинә,
Ихтира этдийин сәнаәтинә.

Сән ки, дарүлфүнун гуртармышсан,
Элмдә интәһая вармышсан,
Исмү рәсмин чаһаны тутмушдур,
Амма исламыны унутмушдур.
Сәнә мөһтачдыр мүсәлманын,
Разы олмур вәли чибиндан ын,
Түф сәнин элмү фәннү һекмәтинә
Һәм сәнә, һәм дә ол фәзиләтинә.

1912.

ЯЙ КЕЧӘСИ

Ахшам олду, күн батды, шамлар янды,
Та сәһәрдән ахшамачан дурмадан
Күн алтында тәр төкәрәк чалышан
Әкинчиләр, бичинчиләр узанды.

Йорғун-аргын һәрә бир янда ятыр,
Һәр шей сакит, һәр ер сәссиз-сәмирсиз.
Анҹаг һүнү, милчәкләрин выз-вызы
Бу сүкуту позур...Әкинчи гызы
Уйгуда бүркүдән, милчәкдән кирсиз
Голларыны бу ян, о яна атыр.

Вар бу кәнддә енә элә йохсуллар
Нә чүтү вар, нә котаны, нә кәли,
Өлмәк истәр, етишмәйир әҹәли,
Аллаһпайы диләр, ағлар, зоггулдар.
Ахшамачан хырманлары долашар,

Ей инсанлар, фәрз дейилми бизләрә,
Рәһм эйләмәк, әл тутмаг аҹизләрә.
Онларын да вар биз кими үрәйи,
Бир арзусу, бир эшги, бир диләйи.
Онлар сиздән даһа артыг чалышыр,
Яшамагчын һәр зәһмәтә алышыр.

1912.

ЯЙ СӘҺӘРИ

Әкинчиләр, яй кечәсийди кәнддә,
Йорғун, арғын ени чәмир этмишди.
Арвад, ушаг хырманларда, һәйәтдә
Ишдән гуртармыш, уйгуя кетмишди,
Бирдән хорузлар һинләрдә банлады,
Гары нәнә сүбһ олдуғун анлады.

Сәс эйләди,—оянды оғлу, әри,
Әснәйәрәк галхды ятагдан булар,
Чағырдылар нөкәрләри, рәнчбәри,
Ояндылар сәсә гоһум-гоншулар.
Азан сәси кәлир минарәләрдән,
Чыхыр чөлә хәлайиг дарәләрдән.

Бөйүк-кичик, рәиййәт, ханым, аға
Япышдылар һәр бири бир пешәйә,
Кәлин кедир инәкләри сағмаға,
Одун кәтирмәйә нөкәр мешәйә.
Бири кедиб әләф төкүр кәлләрә,
Бири бахыр хырмандакы вәлләрә.

Күнәш чыхыр, дағдан учур думанлар,
Һәвәслә истинин, тозун ичиндә
Чалышырлар бу бир йығын инсанлар
Хырманларда, тарлаларда, бичиндә.
Бу зәһмәтләр шәрһ олунмаз, узундур,
Инсаниййәт һәп бунлара мәдюндур.

1912

ЯЙ СӘҺӘРИ

Од тутуб гырмызы атәшлә енә янды үфүг,
Шәфәгин гырмызы рәнкилә ишыгланды үфүг.
Бир гәдәр чайдан узаг, од галамыш дағда чобан,
Оядыр өз сүрүсүн отлая яйлагда чобан.
Юмшаг көй чәмәнин үстә дүшүб шеһ кечәдән,
Исти йохдур, һәлә вар бир балача меһ кечәдән.
Ағ думанлар учалыр көй үзүнә дағлардан,
Чох сәриндир һавасы, кечмә бу яйлаглардан.
Күн чыхыр, көйдә булут гырмызы рәнкә бояныр,
Кәндлиләр чох йорулуб, уйгудан инди ояныр.
Пәйәдән мал-гараны бә'зи чыхардыр гырағa,
Бә'зи сәһрайә кедир ишләмәйә, бә'зи бағa.

1912.

ӘКИНЧИ НӘҒМӘСИ

Дары, күнчүт, арпа, буғда әкмәсәм,
Илин үч фәслиндә зәһмәт чәкмәсәм,
Ач галмазмы көзәл, мә'сум ушаглар?

Мәнсиз кәтан, кәндир вермәз зәмиләр,
Чадырсыз, елкәнсиз галар кәмиләр,
Назик донсуз яйда ушаглар ағлар

Сувармасам янар отлар, чичәкләр,
Ач галанда сүд вермәсә инәкләр
Һәдән олар шор, пендир, яғ, гаймаглар?

От бичмәсәм гырылмазмы гоюнлар?
Һардан олар һасил о вахт юнлар.
Гышда нәдән олар күркләр, папаглар?

Әкинчи һәр кәсдән артыг чалышар,
Онун әмәйилә инсанлар яшар,
Гида верир мәхлугата торпаглар.

1912

ГЫШ

Бир аз әввәл сағa-сола уча-уча фырланан,
Парча-парча гарлар инди яваш-яваш дүшүйор.
Буруг-буруг бачалардан чыхыр түстү, ағ думан
Күчәләрдә ит союгдан зинкилдәйир, үшүйор.
Һәрдән күләк галхыр, ердән гары гапыб совурур,
Кәлиб-кедән инсанларын үз-көзүнү говурур.
Дағы, дашы гар бүсбүтүн ағ кәфәнә бүрүмүш,
Пәнчәрәнин шүшәләри буз бағлайыб донмушдур.
Дәйирманын, булагларын сую донмуш, гурумуш.
Сәрчә, долаш ем ахтарыр, гар үстүнә гонмушдур
Дөвләтлиләр исти эвдә раһат ейиб ятырлар,
Ун алмаға ач яныглар палтар-палаз сатырлар,
Аллаһпайы диләйәни ачыгланыб сөйүрләр,
«Аллаһ версин, кет, кәсб элә» дейиб һәр кәс рәд эдир.
«Ачам, донуб өлмәкдәйәм» десә говуб дөйүрләр.
Бир дейән йох фәһләлийә бунлар кетмир, ким кедир?
Бу языглар дейилмидир фабрикләрдә чалышан,
Лағымларда күлүнк чалан, зәһмәтләрә алышан?!

1912.

ТӘРӘГГИ ВӘ ТӘБИӘТИН ГАНУНУ

Яй фәслийди, бир күн ахшам чағында,
Кәзиширдим Гыз Галасы дағында.
Бир-бир бахырдым ол көһнә асара,
Виран олмуш сура, бүрчә, һасара.
Гәриб-гәриб, мүбһәм-мүбһәм хәяллар
Кәлирди фикримә дүрлү суаллар.
Дейирдим ки, дүня бир шәхсә бәнзәр;
Доғар, төрәр, нүмүвв эдәр, йүксәләр.
Инсан кими һәр дөврә бир аз яшар,
Сонра яваш-яваш ихтиярлашар.
Өләр, галар бир-ики виранәси,
О да олар байгушларын ланәси.
Бир мүәййән ганун үзрәдир һәят,
Бир доғуш, бир тәкамүл, бир инһитат.
Белә гоюлмуш аләмин бинасы,
Дәйишмәкдир тәрәггинин әсасы.
Дәйишмәк олмаса тәрәгги олмаз,
Тәбиәтин бу гануну позулмаз.
Дәйишмәклә имкан олур тәкамүл,
Инсан доғар, төрәр, эдәр тәнасүл.
Тәбиәтдән кәрәк алынсын ибрәт,
Тәчәддүдлә олур бәгайи-милләт.
Дүнянын әввәлиндән та бу һалә,
Аләмдә олмуш мин-мин истиһалә.
Һаны әски Рома, әски юнанлар?
Һаны әски тәрәггиләр, имранлар?
Мин-мин белә сайсыз биналар йыхмыш,
Сонра ени бир мәдәнийәт чыхмыш.
Һаны әски асурилэр, кәсриләр?
Һаны әски кәлданиләр, мисриләр,

Ҹүмләсини мәһв әйләмиш заманә,
Һәр бириндән гоймуш ҹүз'и нишанә.
Бу ондандыр: вахта көрә тәкамүл
Этмәдиләр, көстәрдиләр тәкаһүл.
Бу ондандыр: заманәйә мүвафиг
Дәйишмәйиб, чыхардылар әвагиг.
Бош э'тигадлара мәғрур олдулар,
Пуч олмаға ахыр мәҹбур олдулар.
Һансы шейдир дәйишмәйән дүнјада?
Көйәрти дә, һейванат да, һава да.
Нечин дәйишмәсин фикри инсанын,
Тәгазасы дейилми бу дүнјанын?
Тарих бизә көстәрмирми бу һалы?
Ҹаһил говмун мүһәггәгдир завалы!

1912.

ƏҺМƏДИН ГЕЙРƏТИ

Фабрикləри, инсанлары, даш, торпағы гапгарə
«Чорны-Город»адлы шəһрин фабрикиндə чалышан,
Курултўя адəт этмиш, партылтыя алышан,
Чохдан варды Əһмəд адлы бир иранлы бичарə.
Гүрбəт ичрə фəһлəликлə сахлар иди өз башын,
Һəм вəтəндə дул анасын, етим бачы, гардашын,
Габарладыб шиширтмишди əллəрини, чийнини,
Чох севəрди вəтəнини, миллəтини, динини,
Ағыр, бөйүк машынларын зəнчирлəри, зəһмəти,
Чалышдыгча əксилмəзди, һəркиз онун гейрəти.
Бир күн сəһəр Əһмəд көрду əлдə гəзетсатанлар,
Бағырырлар: «Алыз, бахыз, ким, Иранда янғын вар».
Гəзетəни алан кими рəнки-руйи саралды.
Көрду енə язылмышдыр: «Иран олмуш виранə»,
Шаһи-мəхлу' Одессадан гайытмышдыр Иранə.
Фикрə кетди, гүссəсиндəн көй башына даралды.
Бирдəн-бирə сонра галхыб деди: «Мəн дə кедəрəм.
Вəтəними хаинлəрдəн мүдафиə эдəрəм».
О күн чыхан пароходла кəлиб чатды вəтəнə.
Гыш мөвсими гайəт союг, яғмурлу бир һавада
Көрду анчаг арвад, ушаг галмыш кəнддə, обада.
Кишилəрин шаһ гырдырмыш ган ичəн шаһсевəнə.
Ханлар, бəйлəр талан этмиш рəиййəтин юрдуну.
Эйлəйирлəр мүһафизə хаин Иран гурдуну.
Һəр ер виран, сəссиз, санки матəм чөкмүш чөллəрə...
Вəтəнини белə көрчəк гейрəтиндəн ағлады,
Уғурунда өлмəк үчүн белин мөһкəм бағлады.
Па-пияда дүшдү йола кетсин чатсын лəшкəрə.
Тагəт кəсəн гарлы күлəк кəрчи давам эдирди,
Чəсарəтли Əһмəд лакин гейрəт илə кедирди.

Бир нечә күн йол кедәндән сонра бирдән эшитди
Биябандан кәлир шейпур сәси, вәтән нәғмәси,
Бахды көрдү йүрүш эдир фәдаиләр дәстәси,
Ал байрағын тәмәввүчүн көрчәк севинди, кетди,
Явуглашыб салам верди, түфәнк алыб янашды,
Йорулмадан онлар илә бир чох гарлы дағ ашды.
Кечдикләри тарлалары таныйырды, билирди,
Бир дә дөнүб бахар икән өз кәндләри көрүндү,
Әндамына рә'шә дүшдү, гәлби куп-куп дөйүндү.
Көз яшыны этәйилә кизлин-кизлин силирди.
Чох истәди кедиб көрсүн анасыны һагласын,
Горхду бәлкә кетмәйинә мане олуб сахласын.
Кедирдисә Әһмәд, лакин хейли пәришан иди.
Бу әснада шейпур сәсин дуюб кәнддән йүйүрдү
Йол тәрәфә бир чох ушаг; Әһмәд баханда көрдү
Өз гардашын, ушагларын арасында таныды,
Явуглашыб гардашыйла гучаглашды, өпүшдү,
«Анамыза салам эйлә» дейиб ордан өтүшдү.
Кәнч әскәрин көнлү бир аз раһат олду; фәрдасы
Фирузкуһун чиварына кедиб етишди орду,
Шаһпәрәстләр Ефрим ханла олмушдулар рубәру.
О күн сәһәрдән башлады яйлым атәш давасы.
Яғмур кими яған күллә туфанынын өнүндә
Япаг кими дүшән вәтән гурбанларын көрәндә,
Горхду Әһмәд, рәнки гачды, тир-тир әсди әлләри.
Бир аз сонра һәр тәрәфдән верилдикдә команда
Аслан кими бирдән-бирә чүр'әтләнди о анда,
Мейитләрин арасындан аддымлады ирәли.
О бир овуч әскәр о күн алты саат атышды.
Бирдән күллә яғмуруна гар яғмуру гатышды.
Дүшмән топчу атәшилә йүрүш этди ирәли,
Көнүллүләр чәкилмәйә мәчбур олду. Ефрим хан:
«Йолдашларым, мән кедирәм,—деди,—кәлин лалымчан».
Әһмәд деди· «Мән дә бурда өлүб дөнмәрәм кери».
Фәдаиләр дилиранә рич'әт этди дүбарә,
Шаһпәрәстләр шикәст тапыб, үз гойдулар фәрарә
О һалачан икид Әһмәд алмамышды һеч яра.
Фәгәт һәрбин о сәфалы һәнкамында бир гуршун
Кәлиб дәйди сағ голуна, этди ону гәрги-хун
Биһал олду, гаң апарды йыхылды торпаглара.

Бу һал илә әсрә гәдәр мүһарибә узанды,
Нәтичәдә фәдаиләр шанлы зәфәр газанды.
Үч ай сонра яз фәслийди, күн дүшмүшдү чөлләрә.
Кәнч әскәрин дул анасы дизин гучуб инләрди.
Отурмушду астанада чаван оғлун бәкләрди,
Кәлиб кедәндән сорурду, көз тикмишди йоллара.
Бирдән көрдү оғлу кәлир, шадлығындан ағлады,
Ана, оғул, бачы гардаш бир-бирин гучаглады.

1912.

ОҒЛУМ ҮЧҮН

Мәләким, явручуғум, шүкр эдирәм аллаһа,
Рәһм эдиб сән кими не'мәт мәнә эһсан этди.
Гыларам сәчдә мүдам ичз илә ол дәркаһа
Ки, һәятынла бу күн көнлүмү хәндан этди.
Мән сәнинлә севәрәм өмрү, һәяты, чаны,
Мән сәнинлә көрүрәм инди кениш дүняны.

Сәни чохдан арайыб һәсрәт илә бәсләрдим,
Сәнсиз афаг гаранлыг көрүнүрдү көзүмә.
Сәндән этрү чох узун илләр иди инләрдим,
Гәмләрим йох олуйор, сән күләр икән үзүмә.
Мән сәнинлә севәрәм өмрү, һәяты, чаны,
Мән сәнинлә көрүрәм инди кениш дүняны.

1912.

САБИР

Сабир! Эй сән севимли шаиримиз,
Мүгтәдир, дузлу сөзлү Сабиримиз!
Нечә ган олмасын сыныг көнлүм?
Сәни чох тез айырды биздән өлүм!
Йох, йох, әсла сән өлмәдин, дирисән,
Ән бөйүк гәһрәманларын бирисән.
Гәләминлә, дилинлә, һалын илә,
Көһнәләнмәз ширин мәгалын илә
Сүнкүләр ачмаян йолу ачдын,
Гәләминдән чәваһират сачдын.
Зүлмү, чәһли, тәәссүбү йыхдын,
Учалыб әрши-давәрә чыхдын.
Чәкдин ислам йолунда чох зәһмәт,
Сән өзүнчүн яшамадын һеч вагт.
Ағладын милләт үчүн илләрлә,
Ачы күлмәклә, дадлы дилләрлә
Көстәриб чарейи-ничатымызы,
Нәзм гылдын нәвагисатымызы,
Севә-севә бизә охутдурдун,
Хейли бид'этләри унутдурдун.
Һейф ким, вермәди сәнә гиймәт
Гәлбдән ашиг олдуғун милләт,
Артды күндән-күнә гәмү кәдәрин,
Шишди ахыр вәрәмләди чийәрин.

Кәдәрин топланыб гүбар олду,
Назәнин чисминә мәзар олду.
Үю раһәт һүзури-вичданла,
Мән дә аяти паки-гүр'анла
Сәнә тә'зим эдиб сәлам эдәрәм,
Даима әрзи-эһтирам эдәрәм.

1913.

ВӘТӘН

Гафгаз ғит'әсидир мәним вәтәним.
Симурғун сайәсиндә мәскәним.
О мәмләкәтдә мән вүчудә кәлдим,
Халгыма гаршы сүчудә кәлдим,
О ердә ким гара гушу, тәрланы
Адланмышдыр Гаф дағынын султаны.
О ердә ким, вардыр галын орманлар,
Дағларында кәзир вәһши чейранлар.
О ердә ким, көйүн үзү шәффафдыр,
Чешмәләри гайәт сәриндир, сафдыр.
Сәфалыдырләтиф абү һавасы,
Үрәк ачар лачивәрди сәмасы.
Булутлара дәйир уча дағлары.
Чәннәт күшәсидир көзәл бағлары.
Чөлләриндә битәр әлван чичәкләр,
Фәрәһләнир бүтүн тутгун үрәкләр.
Өвладлары гейрәтлидир, дамарлы,
Шүчаәтли, һүнәрли, э'тибарлы.
Мейвәлидир орманында ағачлар.
Шаггылдайыр гыргавуллар, турачлар,
Чәһ-чәһ вурар чәмәндә бүлбүлләри,
Меһ әсдикчә әтир сачар күлләри.
О ердә ким, һәмишә сәрвү шүмшад,
Сәбзү хүррәм яшар хәзандан азад.
Һәр күнчүндә бир чүр хәзинә ятмыш,
Торпағыны халиг гызыл яратмыш.
Чаме'дир һәр чүрә ләтафәтләри,
Тамам этмиш һәг онда не'мәтләри.
Көзәл торпаг, көзәл өлкә, көзәл ер!
Дүня үзрә бимисл, бибәдәл ер!

Бу чүр көзәл мәмләкәти ким севмәз?
Бунча фираван не'мәти ким севмәз?
Мән вәтәни чаным кими севәрәм,
Руһум, әтим, ганым кими севәрәм.

1914.

ОЛМАЛЫ

Яран, баһар мөвсимидир ашиг олмалы,
Чанан йолунда өлмәк үчүн шаиг олмалы.

Фәсли-баһар, мөвсими-күл, вәхти-бадәдир,
Мә'шугә хассә шух, чаван, түрк, садәдир,
Сагинин илтифаты бизимлә зиядәдир,
Варкән бу фурсәт әлдә дәми-истифадәдир.
Мейхарәликдә гейриләрә фаиг олмалы.

Ярын чатыб көзәллийи һәдди-кәмалына,
Минбә'д сәчдә этмәли таги-һилалына,
Пәрванәвар янмалы шәм'и-чәмалына,
Заһид нә дерсә уймамалы гилү галына,
Чан вермәли, мей алмалы, лап фасиг олмалы.

Дәмдир ки, шөвги-аризи-дилбәрлә мәст олаг,
Дәмдир ки, бүтләри унудуб һагпәрәст олаг,
Дәмдир ки, «нисти» араяг, таки «һәст» олаг,
Дәмдир ки, чүмлә вафии-әһди-әләст олаг,
Яран!! Өз әһду вә'дәмизә садиг олмалы.

Мәчнун кими әлаиги һәп тәрк этмәли,
Лейла тәрәф аягла дейил, башла кетмәли,
Әғяр чөврү көрмәли, төһмәт эшитмәли,
Һәр нөв' олса һасили-чанана етмәли
Та бәзми-васлә кирмәк үчүн лайиг олмалы.

Чал, мүтриба, ки вахти-сүруду тəранəдир,
Сəн дə оху, мүғəнни! Сөзүн ашиганəдир,
Нəғмəн бизи айылтмаға яхшы бəһанəдир,
Лакин замана чүнки фəна бир заманəдир,
Эйһам илə, кинайə илə натиг олмалы.

1915.

##ҺАШЫМ БӘЙ МӘРҺУМ ҮЧҮН

(Һашым бәй Вәзиров чәнабларынын руһуна итһаф)

Эй йорулмаг билмәйән устадымыз!
Янды мөвтүнлә дили-нашадымыз.
Эй дәйәрли, адлы милләт хадими!
Матәминдә наләвү фәрядими
Һаглыям йүксәлтсәм әрши-давәрә,
Назәнин чисмин яхышмаз ерләрә.
Пәк чох эркән дәсти-гәддари-әчәл
Бизләри сәндән айырды бимәһәл.
Сән фүрузан мәш'әли-үрфан идин,
Дәмбәдәм әтрафа нурәфшан идин,
Доғру әфкарын сәдайи-һагг иди,
Чүн һәгигәтдән олар мүштаг иди.
Атәшин гәлбинлә пәк фә'ал идин.
Гейрәти-миллиййәйә тимсал идин.
Милләт уғрунда чалышдын руз, шәб,
Чәкдин аз өмрүндә чох рәнчү тәәб.
Агибәт дөзмүб даһа зәһмәтләрә
Тәрк гылдын бизләри зүлмәтләрә.
Сығмадын зүлмәтсәрайи-аләмә
Һичрәт этдин мавәрайи-аләмә,
Йә'ни кәррубиләрин мә'васына,
Лүтфи һаггын сайәйи-тубасына.
Милләтә өз нәфсини этдин фәда,
Шүбһәсиз, этмиш сәнә рәһмәт худа.

1916.

ШАИР, ШЕИР ПӘРИСИ ВӘ ШӘҺӘРЛИ

Сәфалы бир майыс ахшамы... Күнәшин гүрубундан бир аз сонра саф, лачивәрди асимана учалан гүрси-гәмәрин әши'әйи-симини сакин вә мүәттәр бир мешәнин көлкәли ағачларынын арасындан сүзүләрәк яшыл чәмәнләрин вә ән яхындан ахан суюн сәтһини ишыгландырыр; суя ән яхын бир ердә шаир тәк-тәнһа отуруб мәһтаба гаршы тамашайи-тәбиәт эдәркән бирдән-бирә галхыб дейир:

Илләр, айлар кәзирәм бош-бошуна, бикарә,
Лаүбалы яшайыш этди мәни авара.
Билмирәм мән нә үчүн бүлһәвәсәм, бинәнкәм,
Өз һалымдан өзүм, аллаһ да билир, дилтәнкәм.
Бу көзәл мәнзәрәнин сейринә далмагдан исә,
Тәки-тәнһа бу чәмәнзарда галмагдан исә,
Даһа хошдур кедиб өз дәрдимә дәрман этсәм,
Гәми-фәрданы дүшүнсәм, ону саман этсәм.

Аяға дуруб кетмәк истәдикдә, илдырым тәрагәләри кими сәсләр эшидиб этрафдакылар шаирин нәзәриндә титрәр вә әһвалы пәришан олур. Бу әснада яхынындакы уча дағын тәпәсиндә көзәл бир гыз сурәтиндә нурани бир көлкә заһир олур. Әлиндәки сантур дейилән мусиги аләти илә шаирә хитабән:

Шеир пәриси

Шаирим! Сейр элә этрафы, тәбиәт нә көзәл,
Бах мәним һүснүмә, иншад элә бир дадлы гәзәл,

Көлкә шаирә яхынлашараг, әлиндәки мусиги аләтини тәгдим эдәрәк дейир:

Ал, бу сантуруму чал, кәлди баһар әйямы,
Нәғмә әйямы, мей әйямы, хумар әйямы.
Өп ширин ләбләрими, кушәйи-әбруләрими,
Сырма кейсуләрими, нәркиси-чадуләрими.
Вәчдә кәл, нәғмәсәра олмаға ағаз эдәлим,
Кәл бәрабәр учалым, көйләрә пәрваз эдәлим.

Шаир

Севкилим, эшгү һәвәсдән даһа мән бизарәм.
Инди бир башга диларама пәрәстишкарәм.
Үрәйимдә даһа йох гөнчә додаглар дәрди,
Вардыр эв дәрди, гадын дәрди, ушаглар дәрди.
Бири әкмәк, бири башмаг, бири палтар диләйир,
Вердийи гәрзи дә һәр күндә тәләбкар диләйир.
Мән бу һаләтлә нечә бир дә олум гафийәсәнч.
Кет бир асудә адам тап, даһа вермә мәнә рәнч.
Атмышам мән һәвәси, эшги дәхи, дилбәри дә,
Сәни дә, ше'ри дә, илһамы да, дәфтәрләри дә.

Шеир пәриси

Бәс а нанкор! Сәнә бәхш эйләдийим тәб'ү һүнәр?

Шаир

Сәндән ол барәдә чох разы идим йохса мәкәр?
Тәб'и-ше'ри мәнә вердикдә һәвәснак этдин,
Һүснә мәғлуб эдәрәк, көнлүмү гәмнак этдин.
Көрмәсәйдим сәни мән, дүшмәнә кам олмаз идим.
Уймасайдым сәнә мәнфури-авам олмаз идим.
Мән дә бир тачир олуб топлар идим симү зәри,
Халгча варлығымын онда олурду дәйәри.
Өлдүйүм вахт верәрләрди мәнимчин эһсан,
Халг сөйләрди: әчәб адәм иди һачи филан.
Я ки, бир молла олуб соймаға мәхтугаты.
Хаһиши-нәфслә шәрһ эйләр идим аяты;
Мәнә тә'зим эдәрәк сөйләр иди хасү әвам

Һамийи-шәр'и-мүбин, нашири-дини-ислам.
Зүлфүнә лакин о күндән ки, әсир олдум мән,
Иштә бах, мүфлүсү мөһтач, фәгир олдум мән.
Даһа йохдур һәвәсим нәғмәләрә, әш'арә,
Йох, булардан әбәдән дәрдимә олмаз чарә.
Сәнә дилдадә оландан бәри бәдбәхт олдум,
Тай-тушум ичрә сийәһ-руз, сийәһ-рәхт олдум.

Шеир пәриси

Һанки тале'дир, а нанкор, бу фәна дүнйада,
Сәнә мән вердийимә фаиг ола мә'нада?
Мә'нәви дүрлү мәзиййәт сәнә ән'ам етдим,
Мүнкәсир хатирини мәһбәти-илһам етдим.
Мән гутардым сәни сүфлани әзиййәтләрдән,
Мүстәфиз етмәдәйәм көйдәки не'мәтләрдән.
Мүгтәдирсән учалыб әршә гәдәр кетмәкдә,
Чәннәти, һәм дә чәһәннәмләри сейр етмәкдә,
Олмушам һәмдәми-руһ истәдийин вахт сәнә,
Сән дейирсән ки, гыйыб вермәмишәм бахт сәнә?!

Шаир

Бәли! Сән салдын әзизим, бу яман һала мәни,
Һәсрәт етдин парая, иззәтү игбала мәни.
Тифли-набалиғ икән мәктәбә етдикдә давам,
Сән тәчәлла еләйиб гәлбимә гылдын илһам.
Әввәл асан көрүнүркән көзүмә дәрси-һесаб,
Бирәр әгрәб олуб әргам мәнә верди әзаб.
Сонра күндән-күнә диванәсәр етдин мәни сән,
Мәктәбимдән союдуб дәрбәдәр етдин мәни сән.
Дәрси, бәһси бурахыб ше'рә һәвәскар олдум,
Һәрзәкар ашиги-шуридә вә биар олдум.
Кечди әййами-шәбабым, енә сән чәкмәдин әл,
Ел, улус тә'нинә рәғмән охудум нәғмә, гәзәл.
Һансы бир кәсбә япышдым ки, яр олсун тале
Сән чыхыб гаршыма һәр ләһзәдә олдун мане.
Гоча бир милләтин амалына гәлбимдә мәкан.
Вериб, етдин мәни азаркәши-бари-киран.

Сәнә мәфтун олараг әмринә тәглид етдим,
Һәр фәна ишдә мүсәлманлары тәнгид етдим.
Тәлхкам етди гәрәз әһлини ширин сүхәним.
Өлкәдә кет-кедә бәдхаһларым артды мәним.
Бир заман чыхмадығындан дили-нашадымдан,
Дөйдүләр, сөйдүләр әл чәкмәдим иршадымдан.
Көрмүб ислаһ әсәри сурәти-һалымда мәним,
Дүшмән олду мәнә ахырда әялым да мәним.
Инди хейрим нәдә исә ону дәрк ейләмишәм,
Һайды, яврум, даһа шаирлийи тәрк ейләмишәм.

Шеир пәриси

Шаирим! Гәм емә, алами-чәһан фанидир,
Чавидани яшайыш, ләззәти-руһанидир.
Сән мүкафатыны инсанлыға хидмәтдә ара,
Әбәди зөвгү, тәсәллини һәгигәтдә ара.
Көлкәйә алданараг севмә чәфа аләмини,
Йүксәл үлвиййәтә, сейр ейлә сәфа аләмини,
Аләмин фани гүюдатына пабәнд олма!
Зәһмәтиндән усаныб ейшинә хүрсәнд олма!
Уйма алчаглара, сән таири-үлвиййәтсән,
Гач әсарәтдән ейәр ашиги-һүрриййәтсән.
Сән кәрәк раһи-һәгигәтдә чәһандан кечәсән,
Ханимандан кечәсән, баш илә чандан кечәсән.
Шаир олдур ки, һәгигәтләрә дилдадә ола.
Шаирин фикри, хәяли кәрәк азадә ола.
Кәл мәнимлә апарым өвчи-сәмавата сәни,
Орада найил едим дүрлү фүюзата сәни.
Орада көнлүн әлаигдән олур варәстә,
Сәнә тәгдим едәр әфвачи-мәләк күлдәстә.
Орада һурү пәриләрлә едәрсән хәндә,
Бәхтиярлыгла яшарсан әбәди фәрхәндә.

Шаир

Ей әзизи-дилү чан, ей фәрәһи-гәлби мәлул!
Едәрәм иштә бу тәклифини шүкранла гәбул!
Табеәм инди сәнә, нәрйә апарсан кедәрәм,
Нечә илһам едәсән, өйлә тәғәнни едәрәм.

Тәк чаһанын гутарым меһнәтү аламындан.
Кәлмишәм тәнкә мәлали-сәһәрү шамындан,
Ал мәни шәһпәринин үзрә апар балая,
Орадан та ки, һәгарәтлә бахым дүняя,
Дилрүба нәғмәләрим руһа фәрәһбәхш олсун
Та сөзүм синейи-әрбаби-дилә нәхш олсун.

Шаир бу сөзләри вәчд вә истиғраг һалында сөйләйәрәк биһушанә йыхылыб һәрәкәтсиз галыр. Көрүнмәкдә олан бу сәмави сима нәзәрдән гаиб олур. Шаир ашиганә бир һалда мат, мәбһут галмыш икән шәһәрли гияфәсиндә бир чаван заһир олуб, шаирә яхынлашыб диггәтлә она бахдыгдан сонра гәриб бир тәбәссүмлә өзөзүнә:

Шәһәрли

Буна бах, көр нечә ятмыш бурада асудә,
Язмайыр, ишләмәйир, вахты итир биһудә.
Бәнзи солғун, һалы позғун, һәрәкәтсиз, мәбһут,
Чанлы мейитми, дейим, я ки дири бир табут.

Шаир онун сөзүнү эшидәрәк гапанмыш олан көзләрини ачдыгдан сонра дуруб отурур вә дейир:

Шаир

Һәм дә мәчнунсифәт алудейи-ғәм, мәсти-гәрам,
Буну да сөйлә ки, тәсвирчийин олсун там.

Шәһәрли

Яхшы тәсвирдир, әвәт, сөйлә, нә һаләтдир бу?
Өлүсән, я дирисәнми, нә кәсаләтдир бу?

Шаир

Дүшкүнәм чох нә эдим?

Шәһәрли

Галх, киши, ач бир көзүнү.
Буланар көнлү бу һалда көрән олса үзүнү.

Шаир

Ди буюр, кет!

Шәһәрли

Утанырсанмы һеч әтварындан?
Хәбәрин вармы фәна шивейи-рәфтарындан?
Белә чидди вә мүһүм вахтда әрбаби-һүнәр
Сән кими атилү батил отурар йохса мәкәр?
Һәр кимин гәлби, я вичданы дейилдир сатылыг,
Һәр кимин даш кими йохдур үрәйиндә гатылыг,
Милләтин һалыны көрдүкдә кәрәкдир янсын,
Дәрдинә галмағы даим өзүнә борч сансын.
Тәб'и-ше'рин ки, сәнин шөһрәт эдиб дөвранә,
Мә'сийәтдир батасан бунча гәмә биканә.

Шаир

Мәндә вармыш туталым, сән дедийин фәзлү һүнәр,
Мән нә иш япмалыяммыш, я әлимдән нә кәләр?

Шәһәрли

Бу нә ахмаг данышыгдыр, киши, сән шаирсән,
Шил дейилсән ки, языб ишләмәйә гадирсән.
Тәрчиман олмаг үчүн кирйәләрә, хәндәләрә,
Салы вермиш сәни хәллаги-чаһан бәндәләрә.
Галх, оян, чүр'әт элә, рә'д кими фәряд эт!
Бу фәлакәтдә галан милләтинә имдад эт!
Көрмәйирсәнми бу бичарә вәтәндашларыны?
Бачы-гардашларыны, севкили диндашларыны?
Зүлм зәнчиринин алтында чәкир ишкәнчә.
Эйбдир сән уясан кәнчәфәйә, шәтрәнчә.
Кечә булварда, клубларда, күнүз бағларда,
Итә вахтын, битә өмрүн, һәп оюнчагларда.
Мәнфәәт вермәйи билдикдә, башардыгда, сәнә
Борч дейилми эдәсән нәф'ли хидмәт вәтәнә?
Ананын дәрдинә өвлад шәрик олмазмы?
Ананын һалы вәхим олса оғул солмазмы?
Вәтән уғрунда кәрәк шәхс фәдакар олсун,
Белә мөвсимдә ятан кимсәләрә ар олсун.

Шаир

Анладым мәтләбини, этмә мәзәммәт бичә.
О бөйүк ишләри анчаг япар әрбаби-дәһа.
Мән зәиф гәлбли бир горхагам, ачиз, тәнбәл!
Халга хош кәлмәк үчүн нәзм эдәрәм нәғмә, гәзәл.
Һәм дә яздыгларымын әксәри намөвзундур,
Рәбтсиз, һәчв зәвәидлә бүтүн мәшһундур.
Һаны мәндә о кәясәт, о дирайәт, о зәка,
Гоча бир милләтә та галхыб олам раһнүма?
Сизчә шаирлик, әдиблик, көрүнүр, сәһл ишдир.
Хейр, әфкарыныз ол барәдә чох янлышдыр...

Шәһәрли

Демирәм даһи ол, иблағ элә бир тәрзи-нәвин,
Яхуд иншад элә сөйләнмәмиш әш'ари-мәтин.
Тәрзи-тәһрирдә мән сөйләмирәм надирсән,
Дейирәм язмалы мадамки, сән гадирсән.
Нә кәрәкдир язасан фаидәсиз нәғмә, гәзәл,
Йохму көнлүндә мәкәр кизли, бөйүк милли әмәл?
Иштә өз фикрини ибраз эдәрәк мүмтаз ол!
Лаәгәл милләт илә наләдә һәмаваз ол!
Сайылырсан вәтән өвладларынын бир фәрди.
Вәтән, имдадинә иштә чағырыр һәр фәрди.
Я әр ол, ортая чых, кәл көмәк эт гардашына,
Я кедиб эвдә отур, һәм дә ләчәк сал башына.
Әр-гадын, яшлы-чаван, зорлу-зәиф, шаһ-кәда,
Һәр кәс этсин кәрәк имканы гәдәр борчун әда.
Шәби-елдадә нечә ким, уфачыг илдызлар,
Нур сачмагла гаранлыг кечәни ялдызлар;
Сән дә дузсуз, ярамаз, насәлис әш'арын илә,
Лакин атәшли, үрәкдән чыхан әфкарын илә
Илдырымлар сачараг фыртыналар ичад эт!
Нәзмә чәк гәмли тәәссүрләрини иншад эт!

Шаир

Сөзләрин һәгдир, әвәт, зәнн эдирәм арифсән,
Лакин әһвали-мүһитә йәгин аз вагифсән.
Вәтәнә, милләтә санма дейиләм дилдадә.
Язмаг олмаз фәгәт олмаса гәләм азадә.

Һәггә, намуса, ничата, гәләмә анд олсун,
Әршә, фәршә, күнәшә, сүбһи-дәмә анд олсун,
Чох һәгигәт мәнә тәлгин еләйир вичданым,
Йохдур ондан бирини сөйләмәйә имканым.
Данышаркән һәги көйдән етишән буйругла,
Тыханыб сөзләрим ағзымда галыр юмругла.
Доғру сөз сөйләдийим һалда мәс'ул олурам,
Чарәсиз нәғмә, гәзәл язмаға мәшғул олурам.
Истәрәм гошмағы, лакин йүк ағыр, йол да йогуш.
Нечә учсун ганады сынмыш, әзилмиш бир гуш?
Чәкмәдән бари-гәми риштейи-чаным үзүлүр,
Ичздән хуни-чийәр яшлы көзүмдән сүзүлүр.
Даһа табавәри-гәм олмадығыйчүн үрәйим,
Дәркәһи-һагдан одур сонку ниязым, диләйим:
Бизләрә сәбрү мәтанәтли үрәк этсин әта,
Та азыб этмәйәлим раһи-мәһәббәтдә хәта.

1916.

ШӘРАРӘ

Эй гәләм! Язмада атәшбар ол!
Эй дили-гафил! Оян, һушяр ол!
Көр сәнаедәки э'чазаты,
Хатириндән сил о мөвһуматы
Ки, эдибдир сәни тәнбәл, атил,
Билдийин чунү-чәрадыр, батил.
Э'тигад этмә гәзайә, гәдәрә,
Өмрүнү верди бу сөзләр һәдәрә.
«Бәхт», «гисмәт» кими әлфазы унут,
Сә'й элә базуйи-игбалыны тут.
Нәрәйә истәр исән зорла апар,
Мәркәзиндән ери лазымса гопар.
Йохдур аләмдә бу күн әмри-маһал,
Элмү фәнн ол сөзү этмиш ибтал.
Элминә, гүввәтинә һәр кишинин,
Бағлыдыр бәхти, рәвачы ишинин.
Нәрәйә бағламысан нийјәтини,
Сәрф гыл элмлә вар гүввәтини.
Бил ки, мәгсуда оларсан васил,
Ердә, көйдә, нә исә әлһасил,
Кәсб гыл элмү һүнәр, сә'йү әмәл,
Та ки, һәр мүшкилин олсун мүнһәлл.
Элмдән шаһпәр ачыб пәрваз эт!
Мәс'әдәт рүтбәсини эһраз эт!

Олсун аләмләрә һөкмүн нафиз,
Галсын әмриндә тәбиәт ачиз.
Гүввәйә бағлыдыр аләмдә һәят,
Гүввәдән нәш'әт эдир мөвчудат.
Гүввәтин варса яшарсан мәс'уд,
Йохса, шәксиз, олачагсан набуд.

1916.

ШАИР

Дәһрин фәна мүбаризәкаһи-һәятына,
Һөкми-гәза әлилә атылмышды бир сәби.
Сығмазкән аләм, адәм онун каинатына,
Тифланә мәл'әбәйди һәнуз үмдә мәтләби.
Ше'рин пәриси зири-чәнаһи-үмидинә,
Лакин һаман етими алыб, верди тәрбийәт.
Мәктум олан хәзаини-һәггин килидинә,
Ол тифли мәһрәм этмәк илә гылды мәрһәмәт.
Тәгдим этди сонра она бир аловлу саз,
Илһам гүввәсилә охутдурду шаири.
Гәлбилә телләри сазынын этди эһтизаз,
Эшг атәшилә янды үруги-мәшаири.
Севдирди бир илаһейи-һүснүн чамалыны.
Олдугда тири-гәмзә илә синәси шикаф,
Шаир дә өз нәтайичи-һиссү хәялыны
Һәрдәм языб да севдийинә эйләр иттиһаф.
Лаһута мүн'этифдир онун гәлби-дидәси,
Һәр кәсдән артыгаг көрүб эйләр һәм эһтисас,
Әлваһи-асимани икән һәр нәшидәси,
Диванә зәнн эдир ону лакин авами-нас.

Мәнзум мәктублар

ДОСТУМ АБДУЛЛА ШАИГ ҸӘНАБЛАРЫНА

Шаига, нейләсин ахыр, сөйлә, бичарә вәтән?
Тапмайыр сәһһәт үчүн дәрдинә бир чарә вәтән.
Йохдур үммиди-шәфа һали-пәришанында,
Охшайыр чох белә бир хәстәвү-бимарә вәтән.
Вәтән оғланлары мүстәғрәги-хаби-гәфләт,
Туш олубдур нечә мин залими-хунхарә вәтән.
Доғраныб тиғи-ҹәфа илә мүбарәк бәдәни,
Чәкилиб зүлм илә Мәнсур[1] кими дарә вәтән.
Учалыб көйләрә әтфали-вәтән фәряды,
Ган илә язмыш әнәлһәг дәрү диварә вәтән.
Вәтән өвлады ки, гәфләтдә ятыбдыр шәбү руз,
Шаки олмаз, нә әҹәб, Әһмәди-мухтарә вәтән...

Бәрадәр!

Енә бу дәрдләрин чарәси Бакидән олур,
Чешми-үммид тутубдур ора һәмварә вәтән.
Дәм о дәмдир ки, вураг дәм үнсиййәтдән,
Бәсди бу ҹәһли-шәгавәтлә яна нарә вәтән.
Вәтәнин илләтинә бейти-шәфадыр Баки,
Бу мәкандан тапаҹаг чарә дили-зарә вәтән.
Чешмейи-аби-һәят орда олур ҹүн ҹари,
Хызры рәһбәр гылыб ол мәрдуми-һүшярә вәтән.
Хассә бу дәрдә көзәл нүсхәләр «Иршад»[2] язар,
Кәләр ол нитги-Мәсиһа илә көфтарә вәтән.
Чохдур үммид бу тәдбир илә тапсын сәһһәт,
Дәф олуб илләти гәмдән дәхи гуртарә вәтән.

1905.

НАСЕҺ[1]

Насеһ, эй нүсхейи-күбрайи-камал.
Насеһ, эй көвһәри-дәряйи-камал.
Лүтф илә бизләри шад этмишдин,
Сабири, бәндәни яд этмишдин.
Олду мәктуби-шәрифин васил,
Дәст шүкранымыза, әлһасил.
Охудуг чүмлә нәсиһәтләрини,
О кезәл, дадлы мәзәмматләрини.
Буюрурсуз ки, уюб дүняйә,
Ше'ри элдә элэдиз сәрмайә.
Шаир олмагда икән сизләрә нам,
Кәсб үчүн мәктәбә этдиз игдам.
Шаир азадә кәрәк, азадә,
Лаүбали долана дүнядә.
Яза вәсфи-рухи-ярү хәтү хал,
Охуянлар ола та ким хошһал.
Сизләр азадә икән олдуз әсир,
Шүәра рәсмини этдиз тәғйир.
Әһли-һал икән олуб маили-гал,
Олмусуз һәмдәми-чәм'и-этфал.
Доғрудур, сөзләриниз чан Насеһ,
Эй һүнәрмәнди-сүхәндан Насеһ!
Илтифат этсәниз, эй аличәнаб,
Верәрәм мән дә чәсарәтлә чаваб:
Бу заман сиз буюран көһнә үсул,
Эйбдир, эйб; дейилдир мәгбул.
Чүнки инди дәйишиб вәз'и-чаһан,
Башгадыр, башга тәгазайи-заман.

Варса тә'лимә бизим рәғбәтимиз,
Биләсиз кәсб дейил ниййәтимиз.
Биз пула, дөвләтә маил дейилиз,
Рәсми-диринә дә гаил дейилиз.
Фикримиз тәрбиейи-милләтдир,
Гәсдимиз милләтә бир хидмәтдир.
Сиз бәләдсиз ки, бизим шәһримизә,
Бу да мә'лумдур, әлбәттә, сизә:
Милләтин беш сәнә бундан әгдәм,
Йүз нәфәрдән бири тутмазды гәләм.
Яза билмәзди ләдүнийятын,
Дәһрдән дуйдуғу һиссийятын.
Ким ки, язсайды беш-он сәтр сөзү,
Кәрәк ардынча кедәйди һәм өзү.
Яздығын та охуюб андырсын,
Мәтләбин башгасына гандырсын.
Лейк бир бах ки, бу күн Ширванда,
Көр нечә әһли-гәләм вар онда?
Һәр бири шәрһ эдәр өз әфкарын,
Нәшр эдәр аләм ара асарын.
Мүгтәдирдирләр о нев'и ки, тамам
Бәйәнир яздығыны хасү әвам.
Элә камилләри вар бир пайә,
Ярашыр гибтә эдә һәмсайә.
Бу бизим гейрәтимиздәндир, әвәт,
Бу бизим һиммәтимиздәндир, әвәт.
Бир дә һәркаһ ки, сизә кәлсә бәид
Бизим әш'ардакы сәбки-чәдид,
Һәм о бабәтдә дә биз мә'зуруг,
Чүнки биз тәрбийәйә мә'муруг.
Нарәва адәт олуб бундан әзәл,
Шүәра чүмләси язмыш да ғәзәл,
Нә гәдәр олса да ширинмәзмун,
Нә гәдәр олса да ә'чазнүмун,
Элм, әхлаги ки, һаиз оламаз,
Бизчә һеч вәчһлә чаиз оламаз.
Бу сөзүмдән о дейил гәсдү-мурад
Ки, һәгарәтлә эдәм мазини яд,

Һашалиллаһ тохунам əслафа,
Кəр тохунсам тохунар инсафа.
О имиш хаһиши ол аванын,
Шаир айинəсидир дөвранын.
Чүн будур лазымейи-истибдад,
Ишрəтə, гəфлəтə уйсун əфрад.
Мүстəбидлəр яшамагчын раһəт
Шаири əлдə эдиблəр алəт.
Бəхш эдиб шаирə əн'аму сəлат,
Раһəт этмиш бу да имрари-һəят,
Кечəлəр мəст, күнүз дəрди-хумар,
Ятмышы ятмыш эдəрми бидар?
Мəдһү-тəвсифү гəсаид язмыш,
Гəзəлийят, фəраид язмыш.
Нəзм эдиб леһву лəəб, һəзлийят,
Дүрлү əхлагы позан һəчвийят,
Халгы əфсанəйə ишғал этмиш,
Бир бөйүк миллəти иғфал этмиш.
Һарда бир даһи олубса пейда,
Мүстəбидə эдəрəк истиғна,
Халгын эйгазына даир бир əсəр
Язмыш исə, газаныб нифрəтлəр.
Сонра тəкфир элəмиш алимлəр,
Өлдүрүб һəбс элəмиш һакимлəр,
Бу сəбəбдəн нечə йүз милйон гөвм,
Олмушуг чəһл илə мүстəғрəги-нөвм.
Галмышыг чох кери һəр миллəтдəн,
Бихəбəр элмлə һəм сəн'əтдəн.
Борчумуз инди нəдир, эйлə бəян?
Этмəйəкми енə йохса һəйəчан?
Язалыммы енə дə ринданə?
Дуралыммы бу гəмə биканə?
Йох, кəрəк биз кечə-күндүз чалышаг,
Дүрлү-дүрлү зəһəмата алышаг.
Горхмаяг рəнчү-үгубəтлəрдəн,
Гуртараг бəлкə бу зиллəтлəрдəн.

1912.

БИР МӘКТУБА ЧАВАБ

Сорма дәхи сордуғун әһвалдән,
Иштә, бәидәм бу күн игбалдән.
Вермәз онунла белә гәлбим риза,
Халигимә гаршы эдәм иштика.
Истәмирәм көрсәнәм инсанлара,
Гой атылым кушейи-нисянлара.
Хатирә һеч кәс мәни гой алмасын,
Намү нишаным әбәдән галмасын.
Мән бу чаһан ичрә вәфа көрмәдим,
Сейри-сүлукунда сәфа көрмәдим.

Ачиз, языг бәшәрләрә рәһм этмәйән гәза,
Сәндән мәни айырмағы да этмиш игтиза.
Тәк бир сәнинлә һаг мәнә гылмышды мәрһәмәт,
Вермишди фикрү һаләтимизчә мүвафигәт.
Сәнсиз вәтәндә бир гәрибәм ган олур көнүл,
Мәһшәр гопур башымда, хүрушан олур көнүл.
Сәбр эйләмәк олармы бу мүшкил мүсибәтә,
Ким, бир дә рөйәтин даһа галсын гиямәтә?!
Ятсам юхумдасан, ояг олсам хәялдә,
Гаршымда, көздә, гәлбдәсән чүмлә һалдә.
Көнлүм янар, сан од басылыб гәлби-зарыма
Һәрдәм сачар аловлу су көздән кәнарыма.
Дүняда һисс эйләдийим ибтилаларын,
Ән чанкүдазыдыр бу тамамән бәлаларын.
Амалү аризуларымыз галды натамам,
Залымдан адил аллаһ өзү алсын интигам.

1912.

ЯЗМАМ

ФИРИДУН БӘЈ КӨЧӘРЛИ ҸӘНАБЛАРЫНА.

«Язмысан тазә нә шейләр?» дейә сордун мәндән,
Руһумун тарына мизрабзән олдун, гардаш!
Сабир илә белә мәктубу чох алдыг сәндән,
Һәр нә яздыгса она бани сән олдун, гардаш!
Бир заман Насеһү Тәрраһ[1] илә Сабир, бәндә,
Яшайырдыг һамымыз гәфләт илә фәрхәндә.

Биримиз мәрсийәкулугда бөйүк шаир иди,
Биримиз сағәрә маил, биримиз ҹананә.
Биримиз һәчвдә Иәғма[2] кими чох маһир иди,
Лаүбалы кечинирди күнүмүз риндана.
О пәришан юхудан сән бизи бидар этдин,
Доғру, дүз йолда чалышмаглыға вадар этдин.

Лейк чох кечмәди дөвран бизә бидад этди,
Ах о ҹәм'иййәтимиз тезҹә пәришан олду.
Мөвти-Тәрраһ, о сәфа бәзмини бәрбад этди,
Сабир өлдү демирәм, ше'р эви виран олду.
Язмаға мане олур тәфригә дүшдүкләримиз,
«Ағларам хатирә кәлдикчә күлүшдүкләримиз».

Язамам, мәндән олубдур даһа бизар гәләм,
Мән тәфәккүрдә, о сакитлийә мәҹбур олмуш.

Язамам, богмададыр руһуму бөһран, әләм,
Хәләчанларла көнүл чарпмада рәнчур олмуш.
Бош кағызларда гәләм чызса да көз яшларымы,
Гыймарам һеч унудам севқили йолдашларымы.

Аһ, о көзләр ки, никаһилә дилү-дидәләрим,
Ачылырды, даһа бир дә мәни шад этмәйәчәк.
О додаглар ки, күлүмсәнмәйин илә кәдәрим,
Гачылырды, мәни Сәһһәт дейә яд этмәйәчәк.
Аһ, о көзләр, юмулуб тозлар илә долмушдур,
О додаглар бүрүшүб гөнчә кими солмушдур.

Иштә бундан ачы, бундан әзичи гәм ки, бәшәр
Ағламагдан да енә дәрдинә тапмаз чарә.
Зәдәләндикчә, зәһәрләндикчә бир дә севәр,
Ки, сүрүнсүн енә, чох өмр эләсин бичарә.
Ушачыглар кими базичәләрә алданараг,
Мүтәсәлли олар, истәр даһа артыг яшамаг.

1912.

БӘРАДӘРИМ ФИРИДУН БӘЈ КӨЧӘРЛИ ҸӘНАБЛАРЫНА

Мөһтәрәм гардашым, Фиридун бәј!
Јенә шәфгәтлә һалымы сордун,
«Јени шејләр нә јазмысан»—дејәрәк
Көнлүмү дујғуларла долдурдун.
Гој дејим шәрһ һалымы, динлә,
Дәрдимә сән дә ортаг ол, инлә...

Нә јазым мән бу гәмли зүлмәтдә?!
Нурдан һеч әсәр, нишан јохдур.
Вәтәним адланан бу гүрбәтдә,
Нә дә әфганымы дујан јохдур.
Кетмиш әлдән рәфиги-садигләр,
Дөврәми чулғамыш мүнафигләр.

Бу гаранлыг мүһитин ичрә мәним
Гулағым һәбс, көзләрим дустаг.
Јумуругла мөһүрләниб дәһәним
Олмуш ағзымда сөзләрим дустаг
Галмышам матү ачизү мәбһут,
Етмишәм лабүд ихтијари-сукут.

Јохлуг учрумуна ел јүјүрдүкҹә,
Чох бағырдым, ахырда батды сәсим.
Бу мүсибәтли һалы көрдүкҹә,
Ағламагдан кәсилди лап нәфәсим.
Кечди мази, битир әзаб илә һал,
Үзүмә күлмәјир һәм истигбал.

Фəрз эдин чох узун, кениш бир отаг,
Орда исгамялар гоюлмуш ола.
Үзəриндə беш-он дəчəл, күр ушаг
Гара лөвһ, ағ тəбашир олмуш ола.
Бунларын мəн бу һалда һəмдəмийəм,
Демəли, заһирəн мүəллимийəм.

Нə дейим, лакин əл'аман, гардаш,
Һəр күн онлар сорур мəним ганымы.
Бағрым одланды, янды чан, гардаш,
Бу тифиллəр чүрүтдүлəр чанымы.
Һеч бири дəрсə э'тина этмир,
Һеч кəс өз тəклифин ə'да этмир.

Түрклүк, исламлыг иддиасы илə,
Өз дилин билмəк истəйəн йохдур.
Əчнəби руһунун һавасы илə,
Вəтəнин, миллəтин севəн йохдур.
Аталар вермəйир һеч əһмиййəт,
Сөнмүш онларда һисси-миллиййəт.

Бурда дəрс вердийим беш-он илдир,
Дейирəм һəр заман ки: «гейрəт эдин,
Түрк дили бир көзəл ширин дилдир,
Ону өйрəнмəйə һəмиййəт эдин».
Этмəйир кимсəйə сөзүм тə'сир,
Олурам күндə бир саяг дилкир.

Дүрлү манелəр олмаса сөзүмə,
Одлу бир нəғмə язмаг истəйирəм.
Кəлəчəк əсрлəрдə мəн өзүмə,
Шанлы бир гəбр газмаг истəйирəм.
Лакин өвзаи-һалдəн мə'юс
Олуб этмəкдəйəм мүдам əфсус.

1914.

9 МАРТ

ҸӘМО ҸӘБРАЙЫЛБӘЙЛИЈӘ

Ей севкили јаварим, Ҹәмо бәј!
Истәкли бәрабәрим, Ҹәмо бәј!
Ей хатиримин сәфасы, Аҹиз'.
Ей көзләримин зијасы, Аҹиз!
Бу тазә кәлән илин мүбарәк,
Етсин сәнә халигин тәбарәк!
Өвгатын ола сәид фируз!
Һәр дәмдә мисал ејди-новруз!
Сәд шүкр ки, гыш түкәнди, битди.
Новруз кәлиб, баһар етди.
Битсин о сајаг замани-фиргәт,
Дидарыны та едим зијарәт.
Гардаш, неҹә ки, бәлайи-һиҹран,
Әһвалымы ејләмиш пәришан.
Булбул дә мәним кими о минвал,
Олмушду ҹаһанда мүзтәрибһал.
Етмишди һүҹум ләшкәри-деј,
Гар, шахта, сојуг, думан пејапеј
Вермишди чәмәнләрә хәсарәт,
Бағ-бостаны ејләмишди гарәт.
Шиддәтли күләк, аҹы боранлар,
Тутгун, гара, ән гәлиз думанлар
Көнлүм кими аләми хәрабә
Гылмышды салыб һәм изтирабә.
Әсдикҹә ағу кими сојуг јел
Күјә атылырды мин шрапнел.

Гар данәләри јағырды бу һал,
Күл мүлкүнү ејләмишди памал.
Чыхмышды көј үзрә сәбр фәрса,
Гисвәтли булут чепеллинаса,
Бомбардман ејләјирди хакы,
Чатмышды чичәкләрин һәлакы...
Јанмышды бучагда һәп очаглар,
Билмәррә гаралмыш иди дағлар.
Һәп көрпә ағачлар ағлашырды,
Екдикәрилә гучаглашырды.

Бу вагиәдән олуб хәбәрдар,
Султан бәһари-мә'дәләткар
Амадеји-чәнк олуб һаман ан,
Руһулгүдүси-нәсимә фәрман
Верди ки, өләнләри дирилтсин
Чәнкаһа тәрәф гошун еритсин.
Та әсди нәсими-исәвидәм
Чанланды һәјат, тапды аләм.
Һәп чүнбүшә кәлди сәтһи-гүбра,
Мәһшәр күнү олду ашикара.
Чалдыгда нәсим сүбһ шејпур,
Күјә үфүрүлдү һәшр үчүн сур.
Филфор чәмән, чичәк дирилди,
Һәр сәбзәјә бир гылынч верилди.
Э'лан чиһад эдиб о саәт,
Сан гопду о ләһзәдә гијамәт.
Шахлардан ағач көтүрдү низә,
Үз гојду әдү илә ситизә...
Јатмыш өлүләр дуруб гәбирдән
Дүшмән сары һәмлә этди бирдән.
Мортир кими курлады булутлар,
Галхыб јүрүш ејләди көј отлар.
Јағмурла сәрәскәри-бәһаран
Гыш ләшкәрин этди күлләбаран.
Бир һәмләдә дүшмән олду памал,
Гар тә'бијәси эдилди ишғал.
Новруз бөјүк рәшадәт этди,
Гыш ордусуну вуруб дағытды.

Хәсм үзрә шүкуфәдән од ачды,
Билмәм дәхи гыш нә сәмтә гачды?!

Яз ордусу та ки, галиб олду,
Шүкранә үчүн бүсат гурулду.
Бүлбүлләр о дәм эдиб тәранә,
Нәшр этди бу гиссәни чәһанә.
Шад олду чәмән, чичәк, тәбиәт,
Куя ки, ер үзрә энди чәннәт.
Яз шаһы вериб о дәм сәрәнчам,
Новрузу чамаат этди байрам.

Эй давәрү меһрибаным, Ачиз!
Эй һәмдәмү һәмзәбаным, Ачиз!
Һагдан диләйим будур ки, һәр ан
Күл тәк оласан һәмишә хәндан!
Яз кәлди, нечә гыш олду бәрбад,
Сән дә оласан чаһанда дилшад!

Вар бирчә тәвәггөүм дә сәндән:
Әһбаба салам эйлә мәндән.

1915.

Ушаг шеирләри

ФИРДӨВСҮЛ-ӘТФАЛ

ЯХУД

ЧОЧУГЛАР БАГЧАСЫ

Иштә бир айинейи-сүн'и хүда,
Иштә бир даһиейи-әглү зәка,
Иштә бир тифләки-мә'сумсифат,
Иштә бир кудәки-ширинһәрәкат,
Олмуш элмү әдәбә чох маил,
Бир заман дәрсдән олмаз гафил.
Һәр сабаһ уйғудан олчаг бидар,
Дәрси-душинәсин эйләр тәкрар.
Кейиниб мәктәбинин формасыны,
Зивәри-душ эйләйир чантасыны.
Истәйир яхшы билә элми-һесаб,
Чәһд эдир өйрәнә тарихи-китаб.
Кечә-күндүз чалышыр мәрданә,
Истәйир сибгәт эдә әгранә.
Бүтүн әф'алы тәалипәрвәр,
Бүтүн амалы мәаликөстәр,
Көнлүнүн аризуйи-ектаси,
Вәтәнү милләтинин әһясы.
Фикрү зикри бүтүн әһраранә,
Ләвһейи-синәси мә'суманә.
Зеһни айинейи-рөвшән кими саф,
Чешмейи-аби-бәга тәк шәффаф.
А чочуг! Эй шәрәфәфзайи-вәтән,
Эй күли-күлшәни-рә'найи-вәтән!

Сән әзизи-вәтәнү милләтсән,
Сәмәри-нәхлейи-үлвиййәтсән.
Оху, эй бүлбүли-шейдайи-вәтән,
Та сәнә фәхр эдә әбнайи-вәтән.
Нәғәматында вар асари-ничат,
Оху, эй бүлбүли-ширинһәғәмат.

1907.

АНА ВӘ ОҒУЛ

Һәр сабаһ күн ки, сачар аләмә нур,
Данәдән өтрү учар чүмлә түюр,
Гушлар ол дадлы чивилтилә охур,
Ач көзүн уйгудан, эй тифли-ғәюр.
Ятма бу пайәдә раһәт, а чочуг!
Этмә тәнбәллийи адәт, а чочуг!

Күн чыхыб дағү даша нур сәпәр,
Һамы дүнядә чалышмағы севәр,
Һәрә бир сәмтә кедәр әһли-һүнәр.
Ана өвладына шәфгәтлә дейәр:
Ятма бу пайәдә раһәт, а чочуг!
Этмә тәнбәллийи адәт, а чочуг!

Янашар бәстәри-әтфала ана,
Уйгудан яврусу истәр ояна,
Әйиләр та үзү—үзә даяна,
Чох явашча сөйләйир онда она:
Ятма бу пайәдә раһат, а чочуг!
Этмә тәнбәллийи адәт, а чочуг!

О көзәл, севмәли, ол нурлу бәбәк,
Уйгусундан оянар әснәйәрәк,
Дидә мәхмур, өзү мисли-мәләк,
Мадәри онда эдәр бөйлә диләк:
Ятма бу пайәдә раһәт, а чочуг!
Әтмә тәнбәллийи адәт, а чочуг!

Айыл, оғлум, бу гәдәр эйләмә хаб,
Дур көтүр голтуғуна инди китаб,
Мәктәбин вахты кечир, эйлә шитаб,
Ҹәһд элә элм оху һәнками-шәбаб,
Ятма бу пайәдә раһәт, а чочуг!
Этмә тәнбәллийи адәт, а чочуг!

1907.

ҸҮҸӘЛӘР

Ҹүҹәләрим бирәр-бирәр,
Сую көрүб явуг кәләр.
Ичәр, кедәр эшәләнәр.
Ейәр, ичәр ҹүҹәләрим,
Доюб гачар ҹүҹәләрим.

Ҹүҹәләрим лүмәк-лүмәк,
Ганадлары көдәк-көдәк,
Ем ахтарар, тапар емәк,
Ейәр, ичәр ҹүҹәләрим,
Доюб гачар ҹүҹәләрим.

Кеҹә дөнәндә күндүзә,
Ҹүҹәләрим кәзә-кәзә,
Сәһәр һиндән гачар дүзә.
Ейәр, ичәр ҹүҹәләрим,
Доюб гачар ҹүҹәләрим.

Ҹүҹәләрим бәзәклидир,
Бәзәклидир, дүзәклидир,
Сары, чил-чил, һәр рәнклидир.
Ейәр, ичәр ҹүҹәләрим
Доюб гачар ҹүҹәләрим.

1907.

ГАРЫ ВӘ ГУЛЛУГЧУЛАРЫ

Бир гарынын бир хорузу вар иди,
Һәр күн обашдандан о банлар иди.
Сүбһ чох эртә оянарды гары,
Дурғузар иди һамы хидмәткары.
Инҹийиб ахырда о гуллугчулар,
Ол хорузу өлдүрүбән атдылар,
Та ки, кәсилсин сәси, асудәчә,
Бәлкә доюнча яталар һәр кечә
Чүнки гары билди бу кейфиййәти
Өзкә саяг олду онун ниййәти,
Сонра кечә олмамыш икән яры,
Онлары бир-бир оядарды гары.

1907.

ГАРАНГУШ БАЛАЛАРЫ

Ай гушчуғазлар нә ярашыглысыз.
Ҹан кими бәсләнмәйә лайыглысыз.
Нәдир о истәкли, о һейран бахыш,
Нә дадлы чик-чик, нә көзәл чырпыныш?
Бирдән учалды нийә чик-чикләриз,
Пәһ-пәһ, ачылмыш сары димдикләриз.
А бәхтәвәрләр, ананыз кәлдими?
Гонду юва үстүнә, динҹәлдими?
Көрчәк ону сәсләнмәйә башладыз.
Ҹивилтиләрлә әҹәб алгышладыз.
Ем кәтириб йохса сизә вермәйә?
Я ки кәлиб бир гуру диндирмәйә?

1907.

АТА ВӘ ОҒУЛ

Ай дәдә дур кет мәнә чох шейләр ал!
Бир дәнә чанта, бир-ики дәфтәр ал!
Мән дайым оғлуйла кәлирдим баяг,
Көрдүм о мәктәбдә охур чох ушаг.
Дурдум ора пәнчәрәдән бахмаға,
Дәрсләринә азча гулаг асмаға.
Дәрсләри етдикдә, дәдә, ахирә,
Охудулар еллийи бирдән-бирә.
Һамысынын яхшы тутурду сәси,
Һәр ким ола көрсә дүшәр һәвәси.
Чөлдә мәни көрдү мүәллимләри,
Тутду апарды өзү лап ичәри.
Хейли данышдырды мәни, динләди,
Сонра нәвазишлә мәнә сөйләди:
— Де сәни көндәрсин атан мәктәбә,
Елм охуюб та етәсән мәтләбә.

1907.

ИТ ВӘ КӨЛКӘСИ

Бир ит ағзында бир сүмүклә сәһәр,
Су кәнарындан эйләйирди күзәр.
Суда өз көлкәсин көрүб о заман,
Санды бир өзкә итдир ол һейван.
Сүмүйү атды тез о бир янә,
Суя вурду өзүн һәрисанә,
О ити та ки, горхуя салсын,
Бәлкә ағзындакы эти алсын.
Тапмады бир шей, олду чох гәмкин,
Һәм итирди наһаг ерә хөрәкин.
Көлкәйә уйма, һирсү гәфләтдән,
Та әлин чыхмасын һәгигәтдән.

1907.

ЯЗ

О күн ки, фәсли-яз олур,
Кечә, күнүз тараз олур.
Һаванын артар истиси,
Даһа союглуг аз олур.
Әрир дағын, чөлүн гары,
Ахар дәрәләрә сары.
Курулту илә сел кәләр,
Салар сәдая чайлары.
Гарангуш ол заман кәләр,
Енә тикәр ювасыны,
Гонар яшыл ағачлара,
Охур көзәл һавасыны.

1907.

ГУШЛАР

Гушлар, гушлар, а гушлар!
Гарангушлар, а гушлар!
Ҹәһ-ҹәһ вурун бурада,
Ҝаһ ердә, каһ ювада,
Гонун бу тәк будаға,
Чох кетмәйин узаға.
А гушларым, кетмәйин,
Мәни гәмкин этмәйин.
Гушлар, нечин кедирсиз?
Йохса ки, сейр эдирсиз?
Гушлар учду, әкилди,
Вай, сәсләри кәсилди.
Бир сәс кәлир узагдан,
Мән динләрәм баягдан.
Сөйләр ки, гыш явугдур,
Сизин ерләр совугдур.
Вар истичә өлкәләр,
Гышда бизә хош кәләр.
Сәбр эйлә, гой яз олсун,
Бир гар, яғыш аз олсун,
Совгат кәтирәр гушлар,
Сизә көзәл маһнылар.

1908

ОҒРУ ВӘ АНАСЫ

Бир мәктәбли оғурлады бир вәхти
Йолдашынын китабыны хәлвәти.
Эвләринә кизлин ону кәтирди,
Өз истәкли анасына етирди.
Валидәси оғурлуғун анлады,
Япрусуну нә гагды, нә данлады.
Өз тутдуғу ишдән ушаг хошланды,
Бундан сонра оғурлуға даданды.
Фикр эйләди: нә йоғурдум нә, япдым,
Әҹәб ишдир, һазырҹа көкә тапдым.
Кәсб этмәди, ҹиб кәсмәк адәт этди,
Гулдур олду, эв кәсди, гарәт этди.
Оғрулара яр олду, йолдаш олду,
Гулдурлара, гачаглара гошулду.
Бир иш үстә ахыр мүгәссир олду,
Диванбәйи һөкм эйләди, тутулду.
Ганун үзрә мүһакимә олунду,
Фәрман чыхды, асылсын, һөкм охунду.
Заваллы та ҹәзасыны диниләди,
Изн истәди. бир нечә сөз сөйләди:
— Ай һакимләр, мүгәссирәм, доғрудур,
Һәгигәтдә мәним анам оғрудур.
Әввәл дәфә оғурлуға уяркән,
Йолдашымдан китаб оғурлаяркән,
Этсә иди анам мәни мәзәммәт,
Олмаз идим инди бу нөв бәдбәхт.
Мәнә анам белә олмуш мүдәббир,
Инсаф илә дейин, кимдир мүгәссир?

1909.

КҮЧӘ УШАҒЫ

Көрсәм чамырлы бир күчәдә ойнайыр һачаг,
Чылпаг, аяг ялын, баш ачыг бир дәчәл ушаг.
Адәт эдиб сөйүшмәйи, даим савашмағы.
Ит говмағы, даш атмағы, халга саташмағы.
Әхлагы позғун, адәти пис, пасибани йох,
Гәлбим янар она, дейәрәм: «ай языг чочуг,
Сән севкили вәтәнчийимин күл фиданысан,
Сән бир көзәлчә гөнчәсән, амма ябанысан.
Зәнним будур, диләнчилик эйләр анан сәнин,
Зинданлар ичрә чан чүрүдүр һәм атан сәнин.
Сән көзләмирмисән яшамагдан чох ил һәлә?
Зүлмәтли йоллар ичрә кәзирсән нечин белә?
Яврум, гузум, баһари-һәятын нә чүр олар?
Чапгынчылыг, сәфаһәтү фисгү фүчур олар.
Кәсбин йох, үсрәт илә кечәр чох мәишәтин,
Билмәм ки, фәһләликдә етәр вәхти-реһләтин.
Я хәстәханә ичрә, я күнчүндә зинданын,
Яинки дәзкаһлар далысында чыхар чанын.
Ох яврум, анласайды бу күн милләтин сәнин,
Билсәйди лайигинчә әкәр гиймәтин сәнин,
Чан тәк басарды бағрына, эйләрди тәрбийәт,
Олмазды разы, пуч оласан бөйлә бичиһәт.
Әсбаби-фәхр олмуш икән сән дә милләтә,
Мин дүрлү фаидә етирәрдин чәмаәтә».

1909.

АЙЫ ВƏ ШИР

Əлбир олуб бир айы бир шир илə,
Овладылар довшаны тəдбир илə.
Олмадылар разы ону бөлмəйə,
Чыхды иш ахыр өлүб-өлдүрмəйə.
Чейнəдилəр, дишлəдилəр, дидилəр,
Бир-бирини ал гана гəрг этдилəр.
Өзлəрини тагəтдəн салдылар,
Һəр бири бир сəмтə дүшүб галдылар.
Түлкү узагдан көрүб ол һалəти,
Билди ки, йох һеч биринин тагəти.
Кəлди көтүрдү ову этди фəрар,
Һəсрəт илə бахды далынча булар.

1909.

АЙЫ ВӘ АРЫЛАР

Бир айынын дүшдү йолу бир заман
Бал арысы кәндисинә накаһан.
Йыхды ерә кәндини дәрһал айы,
Та дағыдыб сонра есин бал, айы.
Акаһ олан тәк арылар һалдан,
Олдулар ашифтә бу әһвалдан.
Ол айыны дөймәйә билиттифаг,
Эйләдиләр һәмлә һәрә бир саяг.
Көрдү фәнадыр ишинин ахири,
Гачды о саат айы ордан кери.

1909.

СӘРЧӘ ВӘ ГЫРҒЫ

Сәрчәни бир гырғы эдәркән шикар,
Бир тәләйә олду гәзадан дүчар.
Чүтчү көрүб тутду ону ол заман.
Гырғы кәлиб наләйә этди фәған.
Сөйләди: «Рәһм эйлә, мәни гыл хилас,
Ичз илә сәндән эдирәм илтимас.
Истәр идим овламаға сәрчәни,
Сән нийә наһаг ерә тутдун мәни?
Вермәмишәм мән ки, хәсарәт сәнә,
Сән дә дәхи вермә әзиййәт мәнә».
Чүтчү деди: «Бирчә мәнә гыл бәян,
Сәрчә верибдирми сәнә бир зиян?
Гәсд эләмишдин нә үчүн чанына,
Олмуш идин тәшнә онун ганына?»
Чүтчү баба бөйлә дейиб гейзнак,
Эйләди ол гырғыны ол дәм һәлак.
Халг илә һәр кәс нечә рәфтар эдәр,
Һаг ону ол дәрдә кирифтар эдәр.
Яхшылыға яхшы чәзалар алар,
Пислийә һәм дүрлү әзалар алар.
Сә'й элә әхлагыны гыл хубтәр,
Хулги-һәсән саһиби ол, эй пәсәр.

1909.

ГАРЫШГА ВƏ МИЛЧƏК

Деди бир күн гарышгая милчəк:
— Сəн зирəксəн вə я ки, мəн зирəк?
Һара мəн истəсəм учуб кедəрəм,
Өзүмə һəр ери юва эдəрəм.
Һəр хөрəк үстүнə гонуб ейəрəм,
Сəндəн артыг һүнəрлийəм дейəрəм.
Сəн əкəр дəн кəтирмəйə кедəсəн,
Сəнə мүмкүн дейил фəрар эдəсəн.
Мəни һəркаһ ки, говсалар, гачарам,
Учмаға онда гол-ганад ачарам.
Ганадым вермиш ихтияр мəнə,
Йохдур əсла гəмим, нə вар мəнə?
Хөрəйимдир һəмишə амадə,
Ким яшар мəн кими бу дүнядə?
Хабкаһым һəрирү-дибадыр,
Мəнзилим бəзми-шаһү пашадыр.
Йохдур əсла нə һөрмəтин, нə ерин,
Сөйлə, ая, нəдир сəнин һүнəрин?
Деди гарышга:—«кəс даһа сөзүнү,
Бəсдир, аз тə'риф эйлə өз-өзүнү.
Яй күнү йығмаянда маеһтач,
Гыш оланда, одур, галарсан ач.
Чəкəрəм яйда мəн əкəрчи чəфа,
Сүрəрəм гыш заманы лейк сəфа».
Ишдəн өтрү ки, кетмəди тəнбəл,
Ишинин ахыры олар əнкəл.
Чəксə һəр ким ки, бир гəдəр зəһмəт,
Олар, əлбəттə, агибəт раһəт.

1909.

ТҮЛКҮ ВӘ ГУРД

Түлкү кәзәндә йыхылыб накаһан,
Бир гуюя дүшмүш иди бир заман.
Торпаға сүртмүшдү үзүн, һәм көзүн,
Гуртара билмәзди өлүмдән өзүн.
Дүшдү гәзадан ора гурдун йолу.
Бахды ки, көрсүн гую бошдур, долу.
Түлкү ону көрдү салам эйләди,
Ағлады, ялварды белә сөйләди:
— Гурд ләлә, сәндән эдирәм илтимас,
Сән мәни бу тәһлүкәдән гыл хилас.
Гурд деди:—чох-чох янырам һалына,
Хатирим ашифтәдир әһвалына.
Билмирәм ахшам эдәчәксән нечә?
Сүбһ ачачагсан нә саяг бу кечә?
Түлкү деди:—чох сағ ол, эй гурд ләлә,
Бош данышыгдан нә етәр һасилә.
Сән белә һәркаһ мәнә гәмхар исән,
Һалыма рәһмин кәлиб ағлар исән,
Бир гәдәр ип тап мәнә гыл илтифат,
Вер мәнә бир нөв илә бурдан ничат.
Йохса ки, этмәз гуру сөз иктифа,
Иш кәрәк олсун, нә әбәс иддиа.

1909.

ТҮЛКҮ ВƏ МЕЙМУН

Деди бир түлкүйə бир күн меймун:
— Сəндə, йолдашчығазым, чохдур юн.
Мəн көрүрсəн ки, нə чүр үрянам,
Мүстəһəгги-кəрəму эһсанам.
Түкүн əндазəдəн артыг көрүнүр,
Гуйруғун, көр нечə ерлə сүрүнүр.
Элə бир лүтфү инайəт, түлкү,
Илтимасими ичабəт, түлкү.
Сахла əввəл сəнə лазым оланы,
Вер мəнə сонра о артыг галаны.
Бүрүйүм мəн дə онунла өзүмү,
Мəрһəмəт эйлə, гəбул эт сөзүмү.
Сөйлəди түлкү:—Əбəсдир бу хəял,
Мəндəн ол мəрһəмəти этмə суал.
Гуйруғум кəрчи узундур, а киши,
Вар онун кəндинə мəхсус иши.
О һəмишə сүпүрүр торпағы,
Мəнə лазымдыр онун олмағы.

1909.

КҮН ВӘ КҮЛӘК

Бир заман олду бир белә гөвға,
Күләк илә күн этдиләр дә'ва.
Деди әввәл күләк:—эдәк бир фән,
Мән көрәк күчлүйәм вә я ким сән?
Күн деди:—бах, будур, бу дағда чобан,
Күчүнү һәр нә варса эйлә әян.
Һансымыз ачдырар онун яхасын,
Бачарыб да чыхартдырар чухасын,
Дейәрик ким онун күчү чохдур,
Она дүня үзүндә тай йохдур.
Күләк ол дәмдә бәрк әсиб гаяя,
Тоз гопартды, күч эйләди чухая.
Чухасын чәкди ол чобан башына,
Кетди сөйкәнди бир гая дашына.
Нә гәдәр ел соютдуса һаваны,
Чобан артыг бүрүндү бәрк чуханы.
Вермәди бир нәтичә тәдбири,
Бәлкә бәр'экс олду тә'сири.
Күнә нөвбәт чатан кими о зәман,
Вәсәти-асиманда олду әян.
Белә бир исти торпаға салды,
Алышыб янмаға чөл аз галды.
Чобана исти күч кәлиб о заман
Чухасын, палтарын чыхартды һаман.
Ел чалышды нә гәдр гурду кәләк,
Енә ахырда олду күн зирәк.
Күч вә зор илә һеч бир иш ашмаз,
Иш әлиндә һәлим олан чашмаз.

1909.

УЛАҒ ВӘ АСЛАН

Бир хоруз илә бир заман эшшәк
Кәнд ичиндә кәзирдиләр тәк-тәк.
Накаһан көрдүләр ки, бир аслан
Үз гоюб кәнд сары кәлир гәрран.
Горхудан салдылар хүрушү сәда
Бир-бирә дәйди-каттавү коха.
Вә'зү өвзаы чүнки көрдү яман,
Гайыдыб гачды чөл сары аслан.
Белә көрчәк улағ күман этди:
Горхду мәндән бу шир, гачыб кетди.
Даһа шөвгүндән олмады раһәт,
Эләди шири говмаға чүр'әт.
Гайыдыб шир бахды мәстанә,
Көрдү эшшәк кәлир дилиранә.
Күлдү бир гәдр онун сәфаһәтинә,
Дәркинә, фәһминә, фәрасәтинә.
Тутду йыхды ерә о наданы,
Йыртды, чырды, дағытды һейваны.
Дириликдән олан заман мә'юс,
Анлайыб эшшәк эйләди әфсус:
Күчүмү мән билә-билә наһәг,
Ширә гылдым һүчум мән әһмәг.
Мән билирдим бу асланын һүнәрин,
Чәкирәм инди сәһвимин зәрәрин.

1909.

ИЛК БАҺАР

Кәлди мартын доггузу,
Байрам этдик новрузу.
Гар әриди, йох олду,
Чайларда су чох олду.
Дағлар, чөлләр дишәрди,
Новруз күлү көйәрди.
Кечә-күндүз тәнләшир,
Һава һәрдән чәнләшир.
Дағә галхыр думанлар,
Тез-тез яғыр нейсанлар.
Йүнкүл, сәрин меһ әсир,
Яғмуру бирдән кәсир.
Араланыр булутлар,
Тәравәтләнир отлар.
Дүшүр күнүн зиясы,
Артыр язын сәфасы.
Көй үзүндә бир гәшәнк
Таг көрүнүр едди рәнк.
Көзәл гөвсү-гүзәһләр,
Гәлбә верир фәрәһләр.
Гушлар өтүр чөлләрдә,
Өрдәк үзүр көлләрдә.
Әсир исти күләкләр,
Учур газлар, өрдәкләр.
Ярпагланыр ағачлар,
Яшылланыр ямачлар.
Сейрә чыхыр ушаглар,
Көй чәмәндә ойнаглар.

1912

КӨЧ

Сәһәр-сәһәр яз чағы,
Көчүр оба яйлаға.
Кәлинләрин балағы,
Батар лилә, батдаға.

Арвад, киши, оғлан, гыз,
Көн чарыглы, башмаглы,
Кедир горуг-гайтагсыз,
Кәлин, гызлар яшмаглы.

Гоюн, гузу, ат, эшшәк,
Салмыш чөлә галмагал,
Дәвә, мая, нәр, көшшәк,
Лөкләйирләр далбадал.

Киши әлиндә чомаг,
Сүрүр йүклү өкүзү
Дәвә үстә бир ушаг,
Чох охуюр бу сөзү:

Ағ дәвә алчаг кедәр,
Голунда голчаг кедәр.
Ағ дәвәнин көзләри,
Ерә дәйәр дизләри.
Энди чая юһ-юһ,
Ағча мая юһ-юһ.

1912

ИКИ УШАГ

Йолдашына бир ушаг
Деди:—дур кәл ойнаяг.
Ойнамағын вахтыдыр.
Гызыл күлүн тахтыдыр.
Гызыл күлү әкәрләр,
Мисгал илә чәкәрләр.
Кедәк көрәк ушаглар
Бағда нә чүр ойнаглар.
Йолдаш деди:—Гардашым,
Динмә, ағрыйыр башым.
Ачылса күл, олса яз,
Мәним көнлүм ачылмаз
Мән дәрсими билмирәм,
Ойнамағы нейлирәм.
Буна деди о бирси:
— Бу күн гой галсын дәрси,
Инди һәлә кәл кедәк,
Бағда кәзиб сейр эдәк.
Эртә дурарсан сәһәр,
Дәрси эдәрсән әзбәр.
Йолдашы верди чаваб:
— Данышма бәд-биһесаб,
Сүбһә бу күнкү иши,
Гоймаз ағыллы киши.
Дәрсими һазырларам,
Сонра кедиб ойнарам.

1912.

АНА ВӘ БАЛА

Отурмуш ана,
Басмыш бағрына
Назлы көрпәсин,
Лайла дер она.

Ушаг ятмайыр,
Бахыр, ағлайыр,
Анасы ону,
Бу чүр охшайыр:

Дағда дарылар,
Сүнбүлү сарылар,
Гоча гарылар,
Бу балама гурбан.

Дағда тағанлар,
Бир-бирин боғанлар,
Оғлан доғанлар,
Бу балама гурбан.

Бир бөлүк атлар,
Атлар көй отлар,
Әрсиз арвадлар,
Бу балама гурбан.

Дағын маралы,
Көзү гаралы,
Дүнянын малы,
Бу балама гурбан.

1912

ИКИ ДАНА

Кетмишди бир чүт дана,
Отламаға бир яна.
Нахырдан айрылдылар,
Бир дәрәдә галдылар.
Ахшам оланда бири,
Истәди дөнсүн кери.
Йолдашын дүмсүкләди,
Бу чүр она сөйләди:
— Ай дана, дана, дур кедәк,
Гарныны долдур кедәк.
Йолдашы верди чаваб:
— Этмә, чаным, изтираб,
Тәләсмә чох, эртәдир.
Эшитдикдә бу сөзү
Кәндә гайытды өзү.
О бирси орда ятды,
Гурд да кәлиб дағытды.
Йолдашы кәлди сәһәр,
Та ондан тутсун хәбәр.
Көрдү ки, о чан верир,
Рәһми кәлиб диндирир:
— Ай дана, дана дартадыр,
— Диндирмә, дәрдим артадыр.
— Мән сәнә дедим кәл кедәк,
Сән нийә дедин эртәдир?

1912

МӘКТӘБ ШАКИРДИ

Иштә бир тәрбијәли, агил ушаг,
Иштә бир зирәк, ајыг, камил ушаг.
Кејиниб мәктәбинин формасыны,
Көтүрүб голтуғуна чантасыны,
Мәктәбә шөвги-тамам илә кедир,
Кечмәсин вахты дејә сүр'әт эдир.
Кечә-күндүз чалышыр мәрданә,
Истәјир сибгәт эдә әрганә.
Көнлүнүн аризуји-ектасы,
Вәтәну милләтинин эһјасы.
А чочуг, кет, сәнә һаг јар олсун,
Ҹүмлә һалында мәдәдкар олсун.
Элм тәһсили әзијјәтли исә,
Гышда јол кетмәји зәһмәтли исә,
Горхма, гејрәтлә чалыш, әлбәттә,
Биләҹәксән, охусан тез вәгтдә
Ки ҹаһан ичрә бөјүк инсанлар,
Нә гәдәр зәһмәтә дүшмүш онлар.
Синфи-ә'дадини тәкмил ејлә,
Мәктәби-алидә тәһсил ејлә.
Сә'ј элә, сән дә бөјүк инсан ол,
Доғрулугда бу ада шајан ол!
Гој ҹаһан элм илә пүрнур олсун,
Вәтән о сајәдә мә'мур олсун.

1912

АШПАЗ ВӘ ПИШИК

Кечмиш әйямда, көһнә дөвранда
Бир бөјүк падишаһын Иранда,
Бир нәфәр камил ашпазы вар иди,
Тәбх ишиндә зијадә пәркар иди.
Пиширәрди көзәл фисинчанлар,
Һазыр әјләрди дүрлү бүрјанлар,
Дадлы-дадлы, ләтиф мүсәммалар,
Иштәһа артыран мүрәббалар.
Лејк мәтбәх пишикләри һәр вәгт,
Језыг ашпаз эдән кими гәфләт,
Иттифаг әјләјиб чумарлар иди,
Әтдән, ашдан гапыб гачарлар иди.
Ашпазын тәлх оларды өвгаты,
Хәрчи артыб итәрди зәһматы.
Дарыхыб пусгуда чәкирди кешик,
Растына дүшсә иди һансы пишик
Фикри онда иди ким, вуруб јыхсын,
Онлары өлдүрүб әвәз чыхсын.

Варды орманда бир ганан мејмун;
Чох фәрасәтли кардан мејмун,
Дүшдү тәшвишә, јапды бир шура,
Јығды мејмунлары, деди куја:
— Ҹүмлә гәфләтдәсиз, а гардашлар!
Башымызда бөјүк фәлакәт вар.
Падишаһ ашпазы кәлиб гәзәбә,
Этмәк истәр пишикләрә гәләбә.
Олачагдыр мүһарибә бурада,
Горхурам биз тәләф олаг арада.

Етмәмишкән бизә бу ишдә зәрәр,
Эдәлим башга бир дияра сәфәр.
Дедиләр:—ай гоча, зәиф, ләмсәк,
Чашыб әглин языг, хәриф ләмсәк.
Биз һара, падишаһ сарайы һара,
Биз һара, чәнк тәбл, най һара?
Яхшы фикр эт бир ай, чаным, сән өзүн,
Бизә ая нә дәхли вар бу сөзүн?
Истәр ашпаз пишиклә чәнк этсин,
Бизә ондан нечин зиян етсин?
Һансы агил эдәр буна бавәр
Ки, етәр бизләрә бу ишдә зәрәр?
Гоча меймун чох эйләди исрар,
Сөзүнә һеч кәс этмәди играр.
Көрдү шей чыхмайыр мүбаһисәдән.
Горхдуғуйчүн о ганлы һадисәдән,
Өзү ялгызча этди тәрки-вәтән,
Башга орманда эйләди мәскән.
Ашпаз исә кәлиб даһа тәнкә,
Һазыр олмушду ол заман чәнкә.
Пишириб йығмыш иди яғлы пилов,
Мүрғи-турш, долма, күфтә, шорба, чилов.
Долдуруб дүзмүш иди нимчәләри,
Бәзәмәк истәйирди хөнчәләри
Ки, гәфилдән пишикләр этди йүрүш,
Кетди талана мүрғи-туршла хуруш.
Гачдылар диширә чәкдиләр мирров.
Гапды ашпаз янар бир одлу көсөв.
Бирин өлдүрдү, гоймады дәбәрә,
Бирисин дамда вурду, салды ерә,
Биринин архасынча силбәләди,
Филһәгигәт оларла чәнк эләди.
Лакин од дүшдү. дам, дирәк янды,
Падишаһлыг, тәвилә одланды.
Кәрчи сөндүрдү янғыны һүззар,
Һейф, янмышды бир нечә атлар.
Йығды байтарлары о дәм солтан,
Деди:—тез атлара эдин дәрман!
Әрз гылды тамам байтарлар:
— Шаһым, ат янса бирчә дәрманы вар,

Хейли меймун яғы кәрәк булуна
Ки, янан атлара әлач олуна.
Солтан әмр этди, ләшкәр атланды.
Чыхды фәрман сәрәскәр атланды.
Пәһливанлар көтүрдү тирү каман,
Олду фөврән мүһасирә орман.
Дөрд тәрәфдән атылды гуршунлар,
Күлләбаран олунду меймунлар.
Гошун өлдүрдү онлары ексәр,
Гачыб анчаг гутарды бирчә нәфәр.
О да артыг әзабү зәһмәт илә,
Мин бәлаларла, мин әзиййәт илә,
Ол гоча меймуна кедиб чатды,
Сурәти-мачәраны анлатды.
Ағлашыб олдуларса чох гәмкин,
Гоча сонра она вериб тәскин,
Сөйләди:—бахмаян бөйүк сөзүнә,
Шүбһә йохдур, зиян вурар өзүнә.

БИР МӘКТӘБДӘ ИМТАҺАН

Имтаһан мәчлиси гурулмушдур,
Залда скамялар гоюлмушдур
Бир-бириндән беш-алты аршын узаг,
Һәр бир скамя үзрә тәк бир ушаг,
Нәзмү тәртиб илә отурмушлар,
Имтаһанчын сияһи тутмушлар.
Бунларын гаршысында азча кәнар
Яшыл өртүклү бир бөйүк миз вар.
Үзви-мәхсус олан мүәллимләр,
Һәп отурмуш низам илә ексәр.
Гапылар өртүлүб гапанмышдыр,
Архасында нөкәр даянмышдыр.
Гейз илә дурмуш орталыгда мүдир,
Имтаһан язысын эдир тәгдир.
Рә'д тәк курлаян заманда сәси,
Чыхмайыр, сан, чочугларын нәфәси.
Һамынын гаршыда гәләм, кағызы,
Гурумушдур языгларын боғазы.
Әсәбиликдән ичтә бә'зи чашыр,
Әлләри титрәйир, дили долашыр.
Бә'зинин горхудан көзү гаралыр,
Үрәйи чырпыныр, үзү саралыр.

Бә'зи тутмуш ики әлилә башын,
Фикрә далмыш, унутмуш архадашын.
Өзүнә йолдашын көрүб үскүн,
Бә'зи олмуш һәятына күскүн.

Каһ мүдирин ачыглы гашгабағы,
О саяг горхудуб языг ушағы,
Ки, языг бүсбүтүн итирмиш өзүн,
Язмаға тапмайыр дүнәнки сөзүн.

Айры-айры һәрә китабәт эдир,
Хачәләр онлара нәзарәт эдир.
Һансы шакирддә варса исте'дад,
Фикрә пичидәдир, языр дилшад.
Һансы шакирддә ким бәтаәт вар,
Сурәтиндә гәрибә һаләт вар.
Яру йолдашларындан ар эдәчәк,
Бәлкә ахырда интиһар эдәчәк.
Бу саяг кәсби-элмә рағиб икән,
Бу саяг хачәләр мәвазиб икән,
Тифли-мә'сумлар имтаһан тутду,
Башларында билик мәкан тутду.

1912.

КҮЛЛӘРИН БӘҺСИ

Гызыл күл

Мән шаһыям гөнчәләрин, күлләрин,
Ән көзәл истәклиси бүлбүлләрин;
Мән һамыдан яхшы ярашыглыям,
Севмәлийәм, этрә булашыглыям.
Фәхр эдәрәм һалэтимә, һәнкимә,
Гырмызы ярпагларыма, рәнкимә.
Бағы тутар этри-дәһаным мәним,
Эйби нәдир, варса тиканым мәним?!

Ағ занбаг

Әлдә мәним ағ гәдәһим вардыр,
Ағзынадәк этр илә сәршардыр.
Вар арыдан өтрү гызыл күл тозум,
Бойда, бухунда да гәшәнкдир үзүм.
Кәрчи узундурса мәним ярпағым,
Йохду енә ловғалығым, азмағым.
Һан кәпәнәк, хырда гарышга енә,
Күндә кәләрләр, сығынарлар мәнә.

Шәббу

Кәр йох исә севимли рәнким мәним,
Шух дейилдирсә дә һәнким мәним,
Әтрим узагдан бүрүйүр аләми,
Валеһү һейран эләйир адәми.
Халг дейәр чүн һамы шәббу мәнә,
Фәхр үчүн, әлбәттә, етәр бу мәнә.
Мән үмәралар бағынын малыям,
Күлләр арасында тамашалыям.

ТӘНБӘЛ

Чох ятма, дур, а тәнбәл,
Ятсан олар иш әнкәл.
Күн дағлара яйылды,
Һәр бир ятак айылды.
Яр, йолдашын сәһәрләр,
Тез мәктәбә кедәрләр.
Сән чәштәдәк ятырсан,
Пал-палтарын атырсан.
Хейрү шәрин ган, оғлум,
Өз һалына ян, оғлум.
Бир азча һиммәт эйлә,
Бир азча гейрәт эйлә,
Һәр ким диләр шад олсун,
Кетсин чалышган олсун.

БАҒЧА

Көйәрин, көй чәмәнләрим, көйәрин,
Сүнбүлүм, ясәмәнләрим көйәрин.
Ачылын, ийли күлләрим, ачылын.
Аллы-әлванлы күлләрим, ачылын.
Етишин, мейвәчикләрим, етишин,
Саралын, һейвачыгларым, етишин.
Мәнә бир севкили гонаг кәләчәк,
Кәләчәк, билмирәм һачаг кәләчәк.
Кәләчәкдир бабам мәним янима,
Бахачаг аллы-күллү бостаныма,
Кәзәчәкдир гәдәм-гәдәм бағымы,
Көрәчәкдир үзүмлү чардағымы.
Дәрәчәк дадлы мейвәләр, ейәчәк.
Мәнә мин дәфә мәрһәба дейәчәк:
— Машаллаһ, нә яхшы габилсән,
Бағчабанлыгда хейли камилсән.
Дарайыб, су вериб чалагламысан,
Шахтадан гышда ону сахламысан.

Тәрҹүмәләр

НӘҒМЕЙИ-ОРДБЕҺИШТ.

Жан Рамо.

Чүн көрдүм олуб алма ағачлары чичәкли,
Сордум, нийә олдуз, әчәба, бөйлә бәзәкли?
Эй алма ағачлары, нәдир сиздә бу һаләт?
Эйләр бу күмүш әлләриниз вәчдә дәлаләт.
Сиз ки, даһа дүн пейкәри үрян идиз ахыр,
Пәжмүрдәвү мәчруһ, пәришан идиз ахыр.
Инди бәзәниб шух чичәкләрлә тәмамыз,
Ая, бу бәзәкдән нә олуб гәсди-мәрамыз?
Накаһ о ағачлар нечә гысганч, һәялы,
Һал илә мәнә эйләдиләр һали о һалы.
Авүх, дедиләр: севкили дилдарыны көрдүк,
Ағ, назик олан әлләр илән ярыны көрдүк.

Биз дә арарыг олмаг элә әлләрә малик,
Олдуг о сәбәбдән о кедән мәсләкә салик.
Нили фәләкә сөйләдим, эй саф сәмалар,
Фирузейи-хошрәнк илә шәффаф сәмалар,
Дүн кирйәли әбр илә вар идиз һамы мәстур,
Инди нәди баис ки, олубсуз белә мәсрур?
Авүх дедиләр: эшгдә эй яри-мүвафиг,
Биз севкиливин көзләринә олмушуг ашиг.
Ол чешми-сәмаини көрүб эйләдик аһәнк
Та ким, олаг ол рәнки-дилара илә һәмрәнк.

Хакә дедим: эй күлшәни-нүзһәткәһи-үшшағ,
Эй күшейи-мейханәси хәлвәткәһи-үшшаг.
Сәндән ки, кәлир заһирә мин-мин күлү күлшән,
Көрдүкдә нечин ағладыйорсан мәни бәс сән?
Төрпаг деди: эй ашиги-бичарә, фәған эт!
Ган ағла көзүндән чийәрин ганы рәван эт!

Зира, о көзəл көзлəри, ол чешми-хумары,
Ол назик, о ағ əллəри, ол гəмзəли яры,
Сəн ким бу күн истəрсəн ону руһи-рəван тəк,
Бир күн чəкəрəм мəн ону ағушума чан тəк.
Бу һалы салыб ядыма, эй бихəбəр, ағла,
Çəhhəт кими кəл налəйə, шаму сəhəр ағла.

1905.

ТӘБИӘТИН КҮЛМӘСИ

Яз кәлди, баһар олду, гышын шиддәти кетди,
Гар битди, күләк ятды, союг ахыра етди.
Күн чыхды ишыглатды язын чәнли һавасын,
Тәрк этди һава тутгун олан тирә либасын.
Көй сәмти ачылдыгча көнүлләр дә ачылды.
Дүня үзүнә зөвг, сәфа энди, сачылды.

Чөлләр, дәрәләр дүрлү чичәкләрлә бәзәнди,
Дағдан, гаядан гар әриди, чайлара энди.
Күлдүкчә тәбиәт, ачылыр мин чүрә күлләр,
Гушлар да бу әһвалы көрүнчә севинирләр.
Көй сәмти ачылдыгча көнүлләр дә ачылды.
Дүня үзүнә зөвг, сәфа энди, сачылды.

1908.

МТСЫРИ

(Поэмадан бир парча)

М. Ю. Лермонтов.

1859-чу илдэ шейх Шамил эсир олунчая гэдэр чар Русиясынын истила ордусу илэ Дағыстан арасында узун мүһарибэлэр олурду. Бу мүһарибэлэрин бириндэ бир рус кенералы, эсир дүшмүш алты яшында бир нахош дағыстанлы ушағыны Күрчүстан монастырларынын бирине кэтирир. Бурада раһиблэр буна мүаличэ эдиб сағалдырлар вэ өз тэрбийэлэри алтында ону рэһбанлыға һазырлайырлар.

Эсирин һэмишэ фикри вэ хэялы вэтэнэ гайытмаг имиш. Бу хэял илэ бу эсир, чаванлыг синнинэ эрдикдэн сонра бир кечэ фыртына вэ борандан истифадэ эдэрэк гачыр.

Раһиблэр исэ буну тэ'гиб эдэрэк үч күндэн сонра яралы вэ зэиф бир һалда тапыб енэ монастыра кэтирирлэр. Оғлан күн-күндэн элэ зэифлэшир ки, чох кечмэдэн өлэчэйи ашкар олур.

Она көрэ раһиблэрин бири онун янына төвбэ вэ истиғфар вермэйэ кэлир. О да лабүд галараг ахырынчы күчү илэ галхыб дейир:

I

Кэлмисэн мэндэн алмаға играр,
Эйлэйим та ки, төвбэ, истиғфар.
Чох сағ ол, хейли разыям. мэн һэм,
Истэрэм бир нэфэр ола һэмдэм

Ки, дейим та она бу гәмләрими,
Чәкдийим меһнәтү әләмләрими.
Бәлкә тутгун үрәкчийим ачыла,
Руһумун тар думанлары гачыла.
Кимсәйә мән яманлыг этмәмишәм,
Бәд әмәлләр далынча кетмәмишәм.
Акаһ олмаг диләрсән ишдән әкәр,
Сәнә бир нәф'и йох онун о гәдәр.
Амма бир дә үрәкдә һәр нә ки, вар
Лазымынча ачыб демәкми олар?
Мән аз өмр этмишәм сәбавәтдә,
О да күллән кечиб әсарәтдә.
Ики белә өмүр верәрдим мән,
Я башарсам дәйишдирәрдим мән,
Элә бир өмр илә ки, горхулудур,
Дәһшәтү изтираб илә долудур.
Мән танырдым бир игтидар анчаг,
Мәндән алмыш о ихтияр анчаг.
Мәнә һөкм эйләмишди бир хүля
Атәшин шөвг, одлу бир сөвда.
О мәним фикрими доландырды,
Гәлбимә дүшдү, яхды, яндырды.
О мәни һүчрәдән кәнара чәкәр,
О мәни дәштү куһсара чәкәр.
Мән бу эшги үрәкдә кизләмишәм,
Кечәләр көз яшымла бәсләмишәм.
Даһа мән фаш бәрмәла дейирәм,
Инди кизләтмирәм, уча дейирәм:
Вар башымда вәтән тәмәннасы,
Гәлбдән чыхмаз эшги, сөвдасы.
Кәр күнаһ исә, сизчә, бу рәфтар,
Этмәзәм һәркиз ондан истиғфар.

II

Дәфәләрлә эшитмишәм, гоча, мән
Ки, өлүмдән гутармысан мәни сән.
Нә үчүн? Галмышам һәзин, тәнһа,
Зилләт илә бөйүмүшәм бурда.
Мән о солгунча ярпағам ләрзан,
Ки, гопардыб атыб мәни туфан.

Бу гаранлыг эв ичрә бисаһиб,
Үрәйим тифл, талеим раһиб,
Йох мәнә бир нишан верән өзүнү
Ки, дейәйдим «ата, ана» сөзүнү.
Гоча! Әлбәттә сән чох истәмисән,
Һәм бу бабәтдә сә'й әйләмисән,
Унудам таки мадәри, пәдәри,
О мүгәддәс, о дадлы кәлмәләри.
Йох! Әбәс фикрдир, хәтадыр бу!
Набәча, һәм дә нарәвадыр бу!
Мәнлә о кәлмәләр доғулмушдур,
О мәним чүз'и-чаным олмушдур.
Көрдүм әғярын ашиналары вар,
Вәтәни, гөвмү, әгрәбалары вар.
Амма йохдур мәним атам, нә анам,
Онлара пис күнүмдә архаланам.
Нә дә бир яр, меһрибаным вар,
Түрбәсиндән нә дә нишаным вар.
Дедим ол вахт гәлби-нашадә,
Ағлама, ол фәрара амадә.
Олса бир ләһзәдә әкәр имкан,
Версә бахтым мәнә әчәлдән аман,
Бу янан синәми овушдурарам.
Башга бир синәйә говушдурарам.
Танышым олмаз исә дә о мәним,
Тәк гой олсун севимли һәмвәтәним.
Һейф, әчәл кәлди, үстүмү алды,
Даһа көнлүмдә аризум галды.
Өлүрәм инди мән бу гүрбәтдә
Ханимансыз, етим, әсарәтдә.

III

Билмәк истәрмисән азадлыгда,
Мән нәләр көрмүшәм ушаглыгда.
Арасындан думанларын бахараг.
Көрүнүр, көрдүм ол заман чох узаг,
Гарлы ағ гүлләләрлә чәбһәтәраз,
Уча, тәрпәнмәйән мүһиб Гафгаз.
Ону көрчәк көнүл сәфаланды,
Нә үчүн билмирәм чилаланды?

Элә бил ки, мәнә о дәм дедиләр,
Сән дә орда кечирмисән күнләр.
Яда дүшдү кечән сәадәтләр,
Айдын-айдын тамам о һаләтләр.
Эвимиз дүшдү онда хатиримә,
Кәлди дурду, көрүндү көзләримә,
Кәндимизин севимли мәнзәрәси,
Көлкәдә дүшмүш эвләри, дәрәси.
Эшидирдим мән атларын сәсини,
Ахшам үстү эвә гайытмасыны.
Атларын кишнәйиб йүйүрмәсини,
Ашина итләрин дә һүрмәсини.
Ядыма дүшдү һампалар, гочалар,
Айын айдынлыгы олан кечәләр.
Ки, бизим доггаза кәләрләр иди,
Йығышыб көфтку эдәрләр иди.
Бу хәяллар тамам нөвбәт илә,
Нәзәримдән өтүшдү сүр'әт илә.
Мән бу әфкара даллыгым ердә,
Заһир олду атам бәрабәрдә.
Нечә эвмиздә көрмүшәм о саат.
Кеймиш иди дәмир кейим, голчаг.
Бир дә дүшдү анам, бачым ядыма,
Чатсын аллаһ гәрибләрин дадына.
Бири лай-лай дейәрди, охшарды,
Бири чан тәк мәни гучагларды.
Дүшдү бир дә хәялыма койүмүз,
Раһәт, асудә ханәмиз, эвимиз.
Очагын гәнгәриндә һәр ахшам
Әйләшиб сөһбәт эйләр иди бабам:
Ки, кечән вахтларда инсанлар,
Нечә раһәт яшардылар онлар.
О заманда ки, индидән афат
Чох чилалыйды, һәм дә чох варлаг.

IV

Билмәк истәрмисән, баяг деминнәм
Ки, азадлыгда мән нә эйләминнәм?
Мән бу үч күнлә өмр эдиб раһәт,
Яшамагдан көтүрмүшәм ләззәт.

Олмасайды әкәр бу үч хош күн,
Мәним өмрүм оларды чох дүшкүн.
Гочалыгда сәнин һәятын тәк,
Гәмли, ачиз күзариштатын тәк.

Чохдан истәрдим ахтарыб фирсәт,
Бир эдәйдим бу чөлләрә диггәт.
Бир көрәйдим, гәшәнкдирми олар?
Ямяшыл, шухү шәнкдирми олар?
Кечә бир вахт ки, ягыш, туфан,
Сизи горхузмуш иди бипаян.
О заман сиз ерә йыхылмыш идиз,
Меһраба гаршы сәчдә гылмыш идиз.
Гапыны мән усуллуча ачдым,
Фирсәти фөвтә вермәйиб гачдым.
Чох йүйүрдүм о дәм чөлә, дәрәйә,
Билмәйирдим, вәли, һара, нәрәйә.
Горхмайырдым кедәндә мән ялныз,
Йох иди көйдә бирчә дә улдыз
Ки, ишыгландыра чәтин йолуму,
Бир көрәйдим дә бәлкә сағ, солуму.
Нечә саат гачыб даяндым мән,
Чох йорулдум, ахыр узандым мән.
Һүндүр отлар ичиндә әйләндим,
Гулаг асдым бир аз үрәкләндим.
Мәни билдим ки, ахтаран йохдур,
Һәм далымча дүшүб гован йохдур.
Тохтады фыртына, ачылды һава,
Олду бир чох зәиф ишыг пейда.

Ер илә тар көйүн фәзасында,
Фәрг вердим онун зиясында.
Дағларын ер үзүндә гүлләләрин,
Көрүнән нәгш тәк узаг әсәрин.

Һәрәкәтсиз ер үзрә галмыш идим,
Бир сүкути-әмигә далмыш идим.
Дәрәләрдә уларды чаггаллар,
Зән эдәрдин ки, бир ушаг ағлар.

Арасындан дашын, колун һәр ан,
Фүлси парлаг шүтүлләр иди илан.
Ваһимә этмәз идим амма мән.
Зәррәчә горхмаз идим әсла мән.

Чүнки мән дә өзүм о дәм, о заман,
Вәһшиләр тәк гачырдым инсандан.
Сүрүшүб әф'и тәк узанмыш идим,
Кизләниб ердә далдаланмыш идим.

V

Бир ағач үрзә сонра дырмашдым,
Ерә бахдым киҹәлләниб чашдым.
Мешә көрдүм көз ишләдикҹә тамам,
Даһа гәлбимдә галмады арам.
Ихтиярсыз ерә дүшүб галдым,
Ағладым, чох һөкүртмәләр чалдым.
Аҹығымдан, о вахт һирсимдән,
Башладым яш ери кәмирмәйә мән.
Көз яшым ахды торпаға о гәдәр,
Дурду онда аловлу шәбнәмләр.
Э'тигад эт буна йәгинән, инан,
Истәмәздим көмәклик инсандан,
Чүнки сәһрайи вәһшиләр кими мән,
Яд идим инсан адлыя әбәдән.
Гоҹа! Анд олсун, эткиләп бавәр,
Сәсим ол вахт чыхса иди әкәр,
Я ки, худ бир дәгигәлик фәряд
Төрәниб әйләсәйди истимдад,
Дилими гейздән чыхардар идим,
Лап көкүндән тутуб гопардар идим.
Мүхтәсәр, бир гәдәр ки, сәбр этдим,
Енә дурдум, вәтән сары кетдим.
Лейк мән чәкмишәм әбәс зәһмәт,
Дейил имиш вәтән мәнә гисмәт.

VI

Сөзүмү мән даһа тамам элә дим,
Һамы тәгририми хитам элә дим.
Сөйләдим мән, гәзиййәнин оланын,
Сән билирсән йәгин ишин галанын.
Я инан, я инанма һеч сөзүмә,
Фәрги йохдур, мүсавидир көзүмә.

Мәни гәмләндирир фәгәт бир шей,
Лап вәрәмләндирир фәгәт бир шей,
Мәни хаки-вәтән искимәйәчәк,
Союмуш нә'шими чүрүтмәйәчәк.
Мәни бир ядына салан олмаз,
Яныб әһвалыма галан олмаз.
Чәкдийим бунча рәнч, гүссәләрим,
Көрдүйүм гәмли-гәмли гиссәләрим,
Һеч кимин көнлүнү буландырмаз,
Үрәйин бир саат даяндырмаз.

VII

Әлвида, эй ата, худаһафиз!
Әлини вер мәнә, худаһафиз!
Көр нечә од тутуб яныр бәдәним,
Вар гәдимдән бу од синәмдә мәним,
Тапмайыр чүн гидайи-сүзанын,
Яндырыр инди кәнди зинданын.
Этмәк истәр о чанибә әвдәт
Ки, вериб халга меһнәтү раһәт,
Етәр ол күн ки, тапшырам мән чан,
Чох да чәкмәз кәлиб чатар о заман.
Буюр ол күн мәни апарсынлар,
Бағымызда, о ердә гойсунлар,
Орда ки, ясәмән күл ачмышдыр,
Дөрд бир әтрафа әтр сачмышдыр.
Чох тәравәтлидир һава орада,
Вар гәдәрдән фүзун сәфа орада.
Вар көзәл ләләси, яшыл чәмәни,
Орда гойсунлар әмр эйлә мәни.
Бир доюнча олум нәзәрәндаз,
Көрүнүр орда чүн бизим Гафгаз.
Бәлкә ордан сәба ели өтүшә,
Бир бизим бағ тәрәф күзары дүшә.
Һәсрәтилә баханда мән вәтәнә,
Кәтирә айрылыг саламы мәнә.
Бәлкә ахыр нәфәс өлән ердә,
Эшидәм мән Вәтән сәсин бир дә,
Элә фикр эйләрәм о саәтдә,
Башым үстүндә вәгти рәһләтдә,

Бир әзиз, доғма гардашым вардыр,
Севкили јарү јолдашым вардыр.
Узадыб диггәт илә әлләрини,
Пак эдәр алнымын сәрин тәрини.
Санарам јолдашам әзиз кәс илә,
Мәни охшар һәзин-һәзин сәс илә.
Јатарам бу хәјал илә раһәт,
Даһа һеч кимдән этмәзәм нифрәт.

1909.

ФИЛ ВƏ АЛАБАШ

И. А. Крылов.

Халга көстəрмəйə фили филбан
Күчəдə кəздирир иди һəр ян.
Фил бу ерлəрдə, бəллидир, олмаз.
О сəбəбдəн дə халг ону танымаз.
Халг мат-мат, тəəччүб эйлəйəрək,
Архасындан кедирди əснəйəрək.
Билди һарданса бунларын сорағын
Алабаш кəсди дəстəнин габағын.
Фили көрдүкдə чумду, гышгырды,
Улады, басды, һүрдү, һайгырды.
Деди топлан:—а гоншу, ай алабаш,
Этмə рүсвайчылыг, бир азча яваш,
Сəнми фил үстүнə мырылдарсан?
Бах, өзүн, а языг хырылдарсан.
Амма көр о нечə кедир саймаз,
Сəн һүрүрсəн, о һеч мəһəл гоймаз.
Алабаш сөйлəди чəвабындə,
— Ганырам эһ, эһ онлары мəн дə.
Иштə ялныз мəнə верəн чүр'əт
Будур, əлбəттə ондакы һалəт.
Бөйлəчə дава этмəзин һəр вахт,
Давакарлыгда тапмышам шөһрəт.
Гой мəни тə'риф эйлəсин итлəр,
Һəм десинлəр көрəн чəмаəтлəр:
Барəкаллаһ, гүввəтличə алабаш,
Филин үстə əчəб кедир бир баш.

1909.

САЗАНДАЛАР

И. А. Крылов.

Дәчәл меймун, чолаг айы, чәп кечи,
Бир улаға йолдаш олду һәр үчү.
Дөрд сәсличә бир мусиги нәғмәси,
Чалмаға һәмаһәнк олду чүмләси.
Ики каманча, ики тар тапдылар,
Бир чәмәнин үстә мәчлис япдылар.
Отурдулар, тәрәб бәзми гурдулар,
Мизрабы тара нә гәдәр вурдулар,
Сүртдү каманчая айы әлләрин,
Аз галды ки, лап гопара телләрин.
Һейфа ки, чыхмады тарын сәдасы,
Учалмады каманчанын нәвасы.
Меймун деди:—бир даянын, гардашлар!
Бу нөв илә отурмазлар, йолдашлар!
Каман чаланлар үз-үзә отурсун,
Гой тарчылар галхыб аяға дурсун.
Кәлин инди нәғмәни башдан чалаг,
Дағa, даша, сәһрая шуриш салаг.
Башладылар нәғмәләри чалдылар,
Енә сәс чыхмады, һейран галдылар.
Эшшәк бағырды:—гардашым, тохта, дур,
Мән дуймушам илләтини, бах будур:
Бизим белә отурмамыз гәләтдир,
Чәркә илә дураг, о мәсләһәтдир.
Табе олду тамамиси улаға,
Амма енә сәс кетмәди узаға.
Иштә енә мунагишә башланды,
Отурмаг үстә сөзләри узанды.

Бу әснадә кечди ордан бир бүлбүл,
Ялвардылар: сән эт бизә тәәммүл.
Биз бир нечә каманча, тар тапмышыг,
Бурда бир ишрәт мәчлиси япмышыг.
Хаһишимиз будур, бир азча зәһмәт
Чәкиб, бизә отурмағы кәл өйрәт.
Бүлбүл деди:—бунлар илә кар ашмаз,
Бу баш-гулаг каманчая ярашмаз.
Мусиги зөвгү истәйир бу сән'әт,
Бир дә кәрәк элм илә габилиййәт.
Сиздә ки, йохдур бунлардан бир әсәр,
Бош ерә зәһмәт чәкмәйин мүхтәсәр.

1909.

ГАРАГУШ ВӘ АРЫ

И. А. Крылов.

Ширә йығмагда иди бал арысы зәһмәт илә,
Гарагуш көрдү ону сөйләди чох нифрәт илә:
— Бу нә күндүр, а языг, бөйлә олурму яшайыш?
Ахшам иш, һәр сәһәр иш, һеч түкәнилмәз мәкәр иш?
Өзкәләрдән дә өлән вахтда бир фәргин йох,
Бәс нә мәнзур илә бунча чалышырсан чох-чох?
Өмрү олдугча мәкәр һәр яшаян ишләрми?
Бу гәдәр зәһмәти агил дә гәбул эйләрми?
Сән һара, мән һара, бах мән учарам көй үзүнә,
Ганадым сәс салар учмагда чөлүн дағ-дүзүнә.
Мән учан вахтда әтрафа дүшәр сәс, вәһшәт,
Бир учар гуш эдәмәз учмаға һәркиз чүр'әт.
Сүрү үстүндә чобанлар ятамаз горхумдан,
Чөлдә һейван, я марал ваз атамаз горхумдан.
Эһтирам илә она бал арысы верди чаваб:
— Бәли, фәрмайишиниз догрудур, әлбәттә, чәнаб!
Шөһрәтин, шанын учалсын, үрәйин шад олсун,
Гисмәтин дөври-гәзадан даһа мүздад олсун.
Амма мән ки, бу гәдәр әлләширәм зәһмәт илә,
Иттифаг этмәк үчүн мәһз үмумиййәт илә.
Бу тәсәлли мәнә бәсдир, олар асудә һалым
Ки, бу шанларда мәним дә вар ики гәтрә балым.

1909.

ЗӘҺМӘТКЕШ АЙЫ

И. А. Крылов

Көрдү айы кәндли чәкир зәһмәти,
Вар әчәб асудә, асан сән'әти.
Әймә әйәр мәнфәәт илә сатар,
Пул газанар, яхшы газанча чатар.
Дүшдү онун да һәвәси бу ишә,
Фикр әләди, яхшыча тапдым пешә.
Кетди мешә ичрә одун гырмага,
Шах-будағы башлады сындырмаға.
Һансы бирин басды әйә бир тәһәр,
Сынды ағач, зәһмәти олду һәдәр.
Кәзди, доланды мешәни һәр тәрәф,
Хейли ағач сындырыб этди тәләф.
Көрдү ки, һеч әймә әйә билмәйир,
Сонра кедиб кәндлийә бөйлә дейир:
— Бир ишим, ай гоншу, дүшүбдүр сәнә,
Сән тары, гандыр сәбәбин бир мәнә
Мән мешәдә хейли ағач гырмышам,
Истәмишәм әймәйә, сындырмышам.
Сөйлә, бунун бирчә нәдир илләти,
Мән нә үчүн билмәдим ол сән'әти?
Кәндли деди:—вәчһи будур, мүхтәсәр,
Сәндә о шейдән әбәдән йох әсәр.
Сәбр, биликдир бу ишин һекмәти,
Сән бачара билмәзсән ол сән'әти.

1909

БАЛЫГ, ӨРДӘК ВӘ ХӘРЧӘНК

И. А. Крылов.

Бир балыг, өрдәк илә бир хәрчәнк,
Бир заман олду үчү һәмаһәнк.
Йүклүчә бир араба чәкмәк үчүн,
Өз ериндән ону дәбәртмәк үчүн,
Гошулуб чәкдиләр исә нә гәдәр,
Олду зәһмәтләри ахырда һәдәр.
Араба кетмәди әсла габаға,
Дейәсән батмыш иди бир батаға.
Бәс нәдән өтрү бу иш мүшкүл иди?
Йүк дейил чох да ағыр, йүнкүл иди.
Өрдәйин мейли көйә учмаг иди,
Балығын гәсди суя гачмаг иди.
Кәрчи хәрчәнк дә күч этмәкдә иди.
Фикри, һейфа, кери кетмәкдә иди.
Бурда ким һаглы, мүгәссир кимдир?
Гой ону билсин о ким һакимдир.
Бу гәдәр биз билирик ки, бу чәһәт,
Галмыш орда араба биһәрәкәт.

1909

ГАЗЛАР

И. А. Крылов.

Кәндлинин ҝәншәриндә бир сүрү газ,
Бир чубугла сүрүрдү чох саймаз.
Шәһрә бир азча эртә чатмаг үчүн,
Тәләсирди габагча сатмаг үчүн.
Чүн бу ишдә газанч ады вар иди,
Газлары инчидиб шапатлар иди.
(Олду таки газанч ады арада,
Газ дейил, зүлм олар адамлара да.
О сәбәбдән бу барәдә әбәдән
Көрмәрәм кәндлини мүгәссир мән).
Газлар өз янларында лейк буна,
Әһмәганә верирдиләр мә'на...
Кәлдиләр йолда раст бир нәфәрә,
Өз һалындан шикайәт этди һәрә
Дедиләр:—вармы биз кими бәдбәхт?
Я олармы бу кәндли тәк дилсәхт?
Чәкдирир чох бизә әзиййәтләр,
Һәм верир хейли-хейли зәһмәтләр.
Бизләр илә бу залимү гәддар,
Ади газлар кими эдир рәфтар.
Анламаз һеч бу залуму бәдбәхт
Ки, бизә борчлудур эдә һөрмәт.
Бизик ол шанлы газлара өвлад
Ки, гоюблар чаһанда бир бөйүк ад.
Рома шәһрин эдән заман мәскән,
Эйләйибләр хилас дүшмәндән.
О заманда тамам хасу авам,
Этмиш онлардан өтрү бир байрам.

Пол кедэн сорду:—чох көзэл, чох эчэб.
Сизэ һөрмэт ола кэрэк нэ сэбэб?
Нийә сиз истэйирсиз айрыласыз?
Гейри газлардан артыҹаг оласыз?
— Бизим эҹдадымыз!
— Буну билирэм.
Охумушам, вэ лакин истэйирэм
Ки, билэм сиз нэ этмисиз хидмэт,
Аласыз сиз дэ халгдан иҹрэт?
— Бизим эҹдадымыз гоюблар ад,
Руму дүшмэндэн эйлэйиб азад.
— Булары чох көзэлҹэ анлайырам,
Нэ дейирсиз тамамыны ганырам.
Бу сөзү бир нечэ кэрэ демисиз,
Өзүнүз сөйлэйин, нэ эйлэмисиз?
— Биз? Биз һеч зад!
— Нэдир даһа сөзүнүз?
Буна играр эдирмисиз өзүнүз?
Этмэйибсиз ки, халга сиз хидмэт,
Нийә халг эйлэсин сизэ һөрмэт?
Утаныш, бир бары чэкин хиҹлэт.
Гоюн эҹдадыныз гала раһэт.
Онлар этмишди халга хидмэтлэр,
Алдылар лазымынҹа һөрмэтлэр.
Әзизим, чох дарыхмайын бу саяг,
Сиз ярарсыз говурмая анҹаг...

1909.

КӨЛ ВӘ ЧАЙ

И. А. Крылов.

Көл сөйләди бир күн гоншусу чая:
— Нә ахырсан, төкүлүрсән дәрәя,
Каһ кәрәчи дашыйырсан, каһ гайыг,
Йорулмазсан мәкәр һеч сән, ай языг?
Йүк, миник чәкирсән беләдән-белә,
Ишләмәк олмаз, а чаным, бир белә.
Сәнин гәдәр мән ишләсәйдим әкәр,
Гурумушдум, йох олмушдум, мүхтәсәр.
Нәгшәләрдә мәним ерим йохса да,
Сәнин әйри чызыгларын чохса да,
Дейилсәм дә, дүздүр, халгын мәсрәфи,
Кәрәк дейил чох да мәнә тә'рифи.
Бунлар бүтүн бош-бош кәрәксиз ишдир.
Амма мәним дөрд бир яным гәмишдир.
Көй, юмушаг от ичинә батмышам,
Ханлар кими пәргу ердә ятмышам.
Кәми, гайыг, кәрәчи дә, колаз да,
Мәни һеч вахт инчитмәмиш бир аз да.
Һәрдән күләк әсәр ки, ярпаг дүшәр,
Анчаг онда суюм бир аз тәрпәшәр.
Бу гайғысыз яшамагы, әлгәрәз,
Бир шей илә этмәк олармы әвәз?
Күләк нә гәдр әссә дә тәрпәнмәрәм,
Раһат галыб дүняны сейр эйләрәм.
Чай чаваб верди:—сейр эдәркән узун,
Һеч дүшәрми хатырына бу ганун,
Ким су әкәр тәрпәнсә, ахса даим,
Тәравәти олар о вахт гаим.

Мән ки, бөйүк чаям, халга нафеәм,
Сәбәб одур бу гануна табеәм.
Тәрк эдәрәк бүтүн истираһәти,
Газанмышам мән бу шану шөвкәти.
Бәлкә енә бу һал илә шадкам,
Йүз илләрчә галачағам бәрдавам.
Амма сәнин итәчәкдир ад-санын,
Галмаячаг ер үзүндә нишанын.
Чай дедийи сөзләр ерини алды,
Илдән-илә көлүн сую азалды.
Авар басды, чән үзүнү бүрүдү,
Ахырда лап бүтүн-бүтүн гуруду.

1909.

ГУРД ВӘ ГУЗУ

И. А. Крылов.

Су кәнарында гәфләтән, начар
Бир гузу бир күн олду гурда дүчар.
Гузу горхуб даянды хейли мәлул.
Гурд оларкән су ичмәйә мәшғул
Фикри ондайды ким, тапыб нә десин,
Гузуну бир бәһанә илә есин.
Деди:—ахмаг гузу, мәкәр корсан,
Мәни йохса көрүб дә саймырсан?
Де көрүм бир, нечин суя кирдин?
Нийә сәрчешмәни буландырдын?
Горха-горха гузу деди:—әчәба,
Мән ки, сәндән даянмышам ашаға.
Сәни кәрдүкдә этмәрәм чүр'әт,
Су кәнарына кәлмәрәм һеч вахт.
Гурд ачыгланды сөйләди—а ясар,
Сәндә вар чүрбәчүр яман һаллар.
Ил ярымдыр эшитмишәм буну мән,
Данышырсан далымча чох сөзү сән.
Гузу анд ичди, кәлди фәряда:
— Йох идим мән о вахт дүнядә.
Сән билирсән, мәним яшым аздыр,
Анадан олдуғум һәмин яздыр.
Гурд чаваб тапмады, гәзәбләнди,
Гышгырыб чох ачыглы сәсләнди:
— Туталым, сән о вахт олмамысан,
Анадан я ки, һеч доғулмамысан,

Вар имиш ки, атан, анан о заман,
Нә дейирсән, бу доғрудур, я ялан?
Бу ерә чүн етирди гурд сөзүнү,
Тутду, йыртды, дағытды ол гузуну.

1909.

ЧҮТЧҮ ВӘ ИЛАН

И. А. Крылов.

Гыш күнү бәрк човғун иди бир сәһәр,
Чүтчү баба йолдан эдирди күзәр.
Көрдү гар үстүндә ятыб бир илан,
Шиддәти-сәрмадан олуб нимчан.
Шахта гурутмуш бәдәнин сәрбәсәр,
Зәррәчә йох һиссдән онда әсәр.
Хатири янды иланын һалына,
Гылды тәрәһһүм онун әһвалына.
Гапды көтүрдү гар үзүндән ону,
Кәндә, кәтирди о әзиз меһманы.
Од гырағында она верди мәгам,
Мүмкүн олан гәдр эләди эһтирам.
Исти әсәр этди чү бир ан она,
Кәлди о саәт дейәсән чан она.
Говзады ердән башын ол бәдкүһәр,
Олду валине'мәтинә һәмләвәр.
Сөйләди чүтчү: а нәмәк нашүнас,
Не'мәтә бөйлә олунурму сүпас?
Бөйлә дейиб гапды очаг дашыны,
Әзди о саәт иланын башыны.

1909.

ЯТМЫШ УШАГ

Виктор Һүго.

Бир көрпә ушаг бешикдә ятмыш,
Раһат әл-аягларын узатмыш.
Дүня үзүнә көзүн гапатмыш,
Әфлака тәрәф нәзарәт эйләр,
Ҹәннәтдә кәзиб сәяһәт эйләр.

Бәшшаш отуруб янында мадәр,
Һәрдән бешийи әл илә елләр.
Каһ лайла дейәр, өпәр, каһ ийләр,
Истәр башына дуруб долансын,
Гыймаз ушаг уйгудан оянсын.

Мә'сум ушағын бу һаләтиндән,
Мадәр севинәр бәшашәтиндән.
Гәлби дөйүнәр мәһәббәтиндән,
Билмәз ки, дил илә лайла чалсын,
Я ки, дөшүнә о тифли салсын.

1909.

481—13

ОҒЛУМА НӘСИҺӘТ.

Әмир Хосров Дәһләви

Хызрым, әй әзизи-чаным оғлум!
Әй чешмәйи-зиндәканым оғлум!
Сән тифлсән инди чаридәһмаһ,
Дүнја ишинә дејилсән акаһ.
Инди сәнә әјләрәм вәсијјәт.
Әлбәттә сөзүмдән этмә гәфләт.
Вахта ки, оғул чаван оларсан,
Рөвшәндилү каридан оларсан.
Һеч вахт нәсиһәтим унутма,
Чаһилләр илә әлагә тутма.
Ғојдум о сәбәблә Хызр намын
Та даими олсун еһтирамын
Истәрсән әкәр ничатын олсун,
Хызрым, әбәди һәјатын олсун
Кәсб әјлә маарифу мәани,
Өмрүн ола та ки, чавидани.
Лакин оламаз бу өмр чавид
Та олмујасан мисали-хуршид.
Элм әһлин учалдар асиманә,
Күн кими шәфәг салар чаһанә.
Амма үзүнә ачылмаз ол кәнч
Та чәкмијәсән әзијјәтү рәнч.
Этсән тикана әкәр тәһәммүл,
Күлшәндә дәрәрсән ол заман күл.
Мә'дәндә чыхар габагча торпаг,
Ахыр булунар тилаји-бәрраг.
Бах, нејшәкәрин кәсәндә бәндин,
Тутмуш гәмыш ичрә кизли гәндин.

Ибрәт елә, садә бу мәсәлдән,
Зәнбур илә гиссейи-әсәлдән.
Ол елм чәһадынын шәһиди,
Ол һәр ики аләмин сәиди.
Елм әһли оларкән етмә, амма
Тәзвир илә чәм'и мали-дүня.
Ет гәлбини зәнки-һийләдән саф,
Ол алим оларкән әһли-инсаф.
Гулдурлуға елми аләт етмә,
Нөв'и-бәшәрә хәянәт етмә.
Өйрән о саяг көзәл фәванд
Та нәф'ин ола үмума аид.
Чәм ейлә о гисм данишү фән,
Севсин сәни та ки, досту дүшмән.
Дүня малына чох олма маил,
Анчаг чалыш ол үлума наил.
Дөвләт о дейил ки, биһәдү мәр'
Чәм ейләйәсән тилайи-әһмәр.
Дөвләт одур әми ола мәзачын,
Һәм олмая халга еһтиячын.

1909.

ГЫШ

Л. М. Медвед'ев.

Көйүн үзүн думан тутуб, парча-парча гар яғыр,
Көйдән ерә дүшәр икән һава үзрә фырланыр.
Ағ фәрш илә өртдү бүтүн сәһралары, дағлары,
Ағ палтара бүрүндүрдү мешәләри, бағлары.
Эвләр, дамлар, тахтапушлар күмүш кими ағарыр.
Гар тапданыб, палчыг олуб дағда чығыр гаралыр.
Иштә енә мәктәбләрдән азад олуб ушаглар,
Гары көрчәк севинәрләр, гар лопасы ойнарлар.
Бири дейир: гар сулудур үстүмүзү исладыр,
Бири дейир: әдә, дурун, бах бу бизи алдадыр.
Бири дейир: кәлин бура ойнамаға, гардашлар,
Архасына дүшүб кедир ердә галан йолдашлар.
Гопландылар, йығылдылар та һамысы бир ерә,
Ердән гары юмурлайыб золлайырлар бир-бирә.
Бир саатда вурушдулар, барышдылар тәзәдән,
Күлүшдүләр, гарышдылар, данышдылар тәзәдән.
Ләһләйирләр, тәрләйирләр, әл-үзләри гызармыш,
Бир парасы чох үшүйүр, әл-үзләри бозармыш.

1911.

УШАГЛЫГ ХАТИРАТЫ

И. С. Никитин.

Нә яхшыдыр ушаглығын һаллары,
Нә көзәлдир ушаглыг хәяллары!
Яда кәлир ағламағым, шадлығым,
Бу дүнянын гәминдән азадлығым.
Мүркүләйир нәнәм тахыб чешмәйи,
Дүшүб ерә тохудуғу әлчәйи.
Лампа эвин орталығында яныр.
Пишик дә бир янда дүшүб тулланыр.
Гыш кечәси чөлдә күләк бәрк әсир,
Кәндлиләрин табү тәванын кәсир.
Ширин-ширин нәнәм нағыллар дейир,
Мәним юхум гачыр, нәнәм әснәйир.
Дурур нәнәм мәним үчүн ер салыр,
Үстүмү өртүр, мәнә лайлай чалыр.
Чыраг яныр, мәним юхум кәлмәйир,
Выйылдайыр күләк дә динчәлмәйир.
Ахтарырам, дүшмүр ушаглыг әлә,
Һалым олур фәна бу күндән белә.
Кетди о гиймәтличә саәтләрим.
Дәмбәдәм артыр даһа зәһмәтләрим.
Һардасыныз, эй шад кечән дәмләрим,
Һардасыз, эй севкили һәмдәмләрим?!

1911.

ГЫШ

А. С. Пушкин.

Будур, шимал ели гопуб кувуллар,
Сүрүкләйиб булутлары выйыллар.
Будур, енә гыш нечә ки, вар кәлир,
Шахта кәлир, союг кәлир, гар кәлир.
Сәпир гары ағачлара, коллара,
Дәрәләрә, тәпәләрә, йоллара.
Ағ өртүйә бүрүндүрүр аләми,
Чулғалайыр, кейиндирир аләми.
Шахта вурур, ширин сую дондурур,
Гарғалары гар үстүнә гондурур.
Күләк әсир дағда гары юмурлар,
Юмбаланар, долар чала-чухурлар.
Човғун кечә дүмдүз эдир ер үзүн,
Гар ишығы күндүз эдир ер үзүн.
Ишыг дүшәр гар үстүнә парылдар,
Тапдалаян вахтда ону харылдар.

1911.

ГЫШ ЙОЛУ
ВӘ Я
ГЫШ СӘФӘРИ

А. С. Пушкин.

Далғаланан думанларын арасындан ай чыхыр,
Гәмли ятан сәһралара гәмли-гәмли нур сачыр.
Гыш сәфәри, тәк йол көнлү дарыхдырыр, чан сыхыр,
Арабаны сүрүкләйир һарын атлар түнд гачыр.
Тәк чалынан зынгролар узун-ўзун кувулдар,
Усандыран бир сәс илә выйылдар...
Сүрүчүнүн шәргисиндә вәтән сәси динләнир,
Каһ руһума беһчәт верир каһ гәлбимә гәм кәлир.
Нә ишылты, нә дә чыраг, нә бир гара дахма вар,
Һәр ер бүтүн йиийәсизлик, һәр ер бүтүн галын гар.
Фәгәт һәрдән бахар икән узун, узаг чөлләрә,
Алаверст ағачлары кәлир анчаг нәзәрә.

1912.

ГАФГАЗ

А. С. Пушкин.

Гафгаз алтымдадыр, ән мүдһиш олан зирвәдә мән,
Тутмушам тәк учурум, гарлы дағ үстүндә гәрар.
Гарагуш учмаға галхарса узаг бир тәпәдән,
Нә гәдәр йүксәк учарса, енә дөврәмдә учар.
Бурадан мән көрүрәм чешмәләри гайнамада,
Шиййәли, горхулу учгунлары илк ойнамада.
Бурда мәндән ашағы көйдә булут ойнаглар,
Арасындан булутун дағда су гайнар, чағлар,
Көрүнүр онларын алтында бөйүк даз гаялар.
Онун алтында зәиф, чыг, гурумуш кол-кос вар.
Даһа ондан ашағы рәнки яшыл орманлар,
Орда гушлар өтәр, этрафы кәзәр чейранлар.
Сығыныб дағда япылмыш комая инсанлар,
Дырмашыр сәрт гаялар үзрә бүтүн һейванлар.
Йүрүйүр дағ ашағы, орда чобан да дәрәйә.
Иштә мәфтунлашыр инсан бу көзәл мәнзәрәйә.
Орда ким, даим Арағва чайы гәлтан-гәлтан,
Чарпараг көлкәли саһилләрә эйләр чәрәян.
Дар кечид ичрә фәгир атлы да пүнһан олуйор,
Орда шиддәтлә Терек нәһри хүрушан олуйор.
Ойнайыр, чәнк эләйир даз гаяларла дөйүшүр,
Ачымыш далғалары, дашлары чейнәр, өтүшүр.

Тө'мə көрмүш гəфəси-аhəн ичиндə сан шир,
Чырпыныр ғəрриш эдир саhили куя кəмирир.
Лейк, əфсус! Нə вар тө'мə онунчүн, нə сүрур,
Ону мүдhиш гаялар həр ики яндан сыхыйор.

1912

УЧГУН ЯХУД УЧУРУМ

А. С. Пушкин.

Уча мүзлүм гаялара тохунур,
Көпүрүр далғалар, хүруш эләйир.
Гарагушлар учур, дағ үзрә гонур,
Галын орман һәзинчә чуш эләйир.
Гарлы дағлар думанлара бүрүнүр,
Парлайыр, сисләр ичрә хош көрүнүр.
Бирдән ордан гар учгуну учду,
Бәрк сәс илә курулдайыб дүшдү.
Гаянын дар кечидини тыхады,
Терекин мөвчүнүн өнүн боғады.
Гәфләтән олдун, эй Терек, хамуш,
Этмәйирсән гәзәбли чушу хүруш.
Далғалар һәп бир истигамәтдә,
Архадан кәлди дешди, кечди гары.
Енә әввәлки гейзү шиддәтдә,
Сән сувардын сәваһили, кәнары.
О дешилмиш, әримәмиш учгун,
Истигамәтлә дурду хейли заман.
Терекин далғачыглары чошгун,
Онун алтындан эйләди чәрәян.
Көпүрүб, сычрайыб уғулдаяраг
Вә о буз дағa чарпды тез ахараг,

Үзәринә кенишчә йол дүшдү,
Ат, өкүз горхусуз кәлиб кечди.
Чөллү тачир дә кәнди нагәсини
Орадан сүрдү кетди вәһшәтсиз.
Бир дә бади-сәба әлагәсини
Орадан инди кәсмәйир ялныз.

1912.

ГАРАЧЫЛАР

А. С. Пушкин.

(Поэмадан бир парча)

Гарачылар көчү күйлә дәстә-дәстә
Бессарабияда даими көчүрләр.
Онлар бу күн көчүб дүшмүшләр чай үстә,
Йыртыг алачыгларда кечәләйирләр.
Азадәлик кими мисилсиз, бибәдәл,
Фәрәһлидир гайәт ахшамламаглары.
Асудә, гайғысыз, һәм садә, һәм көзәл,
Ачыг көй алтында раһәт ятмаглары.
Чархларын үстүндә дурмушдур араба,
Ярымчыг салынмыш үстүнә бир кисә.
Очагда од яныр, этрафда көч-күлфәт,
Шам һазырлайырлар көй чәмән сәһрадә.
Атлар отлайырлар, алачыгда раһәт,
Ятмыш әл айысы зәнчирсиз азадә.
Дүзәнлик чүлкәлә һәр нә вар бәрһәят,
Күлфәтин һамысы әлләшир, чалышыр.
Сабаһкы йол үчүн көрүрләр эһтият,
Сәһәр тез көчмәйә һамы һазырлашыр.
Арвадлар маһнысы, ушаг ағламасы,
Сәфәри зинданын чинкилтили сәси.
Иштә чох кечмәдән көчәри обада,
Ятдылар эл һамы, тохдады сәс-сәмир.
Хамушанлыг, сәдасыз олду сәһрада,
Анчаг итләр һүрүр, бир дә ат кишнәйир.
Одлар сөндүрүлмүш, һәр тәрәф хамушан,
Ялныз асиманда маһи-аләмара,

Булутлар ичиндән олуркән нүмаян,
Хамушанлыг эдир көчү гәрги-зия.
Бир чадырда фәгәт бир ағсаггал гоча,
Гаралмыш көмүрү отуруб пүфләйир.
Ятмайыр о киши тәк-тәнһа бу кечә,
Чәнли сәһралара бахыр йол көзләйир.

1912.

СУДА БОҒУЛМУШ

А. С. Пушкин

Йүйүрә-йүйүрә ушаглар дәйәйә,
Кәлдиләр тәләсик, дедиләр дәдәйә:
— Ата, торумуза бир өлү дүшмүшдүр.
— Яланчы надинчләр, ах, бу нә ишдир.
Сиз мәним башыма кәтирирсиз һәр дәм.
Дөйә-дөйә сизи лап өлдүрәчәйәм,
Аталары бу чүр һирсләнди олара,
— Нә борчумузадыр, мейит дүшмүш тора.
Газы да сормагдан кәтирә зинһара,
Йүз илә маһалдыр яхамыз гуртара.
— Нә чарә этмәли, арвад, вер чуханы,
Кедим башдан эдим бу хата-бәланы.

— Мейит бәс һардадыр?
— Будур һа бурдадыр,
Филваге орда ки, салынмышды яш тор,
Гумларын үстүндә чайдан аз аралы,
Узагдан баханда көрүнүрдү өлү.
Гайәт дә чиркинди дәһшәтли мәнзәри,
Баш, аяг көйәриб, шишмишдир һәр ери,
Күнаһкармыдыр бу, етмиш әчәли,
Салмышдыр бу һала ону өз әмәли.

Я балыг тутандыр, туфана тутулмуш,
Яхуд мәст имиш ким, батмыш вә боғулмуш,
Я бир сөвдакәрдир соймуш ону оғру,
Өлдүрүб атмышдыр һәмин нәһрә доғру.
Кәндлийә нә һачәт бунлары ахтарсын,
Тәләсийир анчаг о, өз башын гуртарсын.

Дөнүб ян-йөрәйә бир нәзәр эйләди,
Аяғы илә нә'ши су сары итәләди.
Күрәклә суюн лап ичинә бурахды,
Үзәркән мейит су ашағы ахды.
Даяныб бир гәдәр тамаша да этди.
Гайыдыб сонра ез дахмасына кетди.
Кәлин, оғланларым, далымча һамыныз,
Мәбада бу сирри бир кәсә дийәсиниз,
Йохса сизләри гарғайыб сөйәрәм,
Ағача сарыйыб өлүнчә дөйәрәм.

Кечә ахшам олчаг һава бәрк гарышды,
Күләк шиддәт этди, һаман чай да дашды.
Кәндлинин эвиндә янырды чырағы,
Бүтүн ятмыш иди арвады, ушағы.
Кәндли дә ятмышды, байырда туфанды.
Күләйин сәсинә юхудан ояиды.
Бу һалда гәфләтән һәнирти эшидир,
Бири пәнчәрәни яваш тыггылдадыр:
— Кимдир о?
— Киши, ач гапыны мән кәлим,
Бир гәдәр бурада әйләниб дичәлим.
Бу кечә вахтында нә кәзирсән, Гайин?
Итил, бурдан узаш, залым, мәл'ун, хаин.
Гоймарам эвимә сән кими залымы,
Данышма чох артыг, кет, позма һалымы.
Әлләри, аяғы титрәйә-титрәйә,
Өртмәк үчүн яхын кетди пәнчәрәйә.
О һалда ай чыхды булутлар далындан,
Көрдү чөлдә дурмуш бир киши лүт, үрян,
Сач вә саггалындан булагтәк су ахыр,
Ачыг, һәрәкәтсиз көзләрилә бахыр.
Шишмиш әлләрини янына салмышдыр.
Хәрчәнкләр чисминә япышыб галмышдыр.
Өртдү пәнчәрәни балыгчы горхудан,
Таныды ки, кимдир о гәрибә меһман.
— Сән нәдән горхурсан?—сөйләди гонағы.
Кәндлинин горхудан әсди дил-додағы.

Ваһимәдән о кечә чәкилди юхусу,
Дөйүлдү сүбһәчән пәнчәрә гапысы.

Вар халгын ичиндә дәһшәтли бир хәбәр,
Дейирләр һәр илдә һаман күн, о сәһәр,
Һава бәрк гарышыр, шиддәтлә гайәтдә,
Кечә туфан гопур мүәййән саатдә.
Кәндлинин горхудан чәкилир юхусу,
Дөйүлүр сүбһәчән пәнчәрә гапысы.

1912.

ГОВҒАЛЫ КҮЗӘРКӘҺЛӘРИ...

А. С. Пушкин.

Говғалы күзәркәһләри һәр күн кәзәрәмсә,
Кәсрәтли мәсачидләрә һәрдән кедәрәмсә,
Биәгл чаванларла кедиб әйләшәрәмсә,
Бир ләһзә бурахмаз мәни асудә хәялым.

Мән сөйләрәм: илләр ки, кечир бөйлә шитабан,
Яһу бу гәдәр халг ки, вар бурда нүмаян,
Бир күн кедәчәк дари бәгайә һамы ексан,
Билмәз ки, һачан гуртарачагдыр мәһү салым.

Бир көһнә палыд мәдди-никаһымда дуранда,
Яд әйләрәм: өмр әйләдин әчдадым оланда,
Мәндән сора чох әср яшарсан бу чаһанда,
Яддан чыхарам мән даһа, әй көһнә ниһалым.

Бир тифлә әкәр әйләр исәм лүтфү нәвазиш,
Фикр әйләрәм әфв эт, ерим олсун сәнә бәхшиш,
Күл кими сәнинчин ачылан вахт етишмиш,
Амма ки, чатыбдыр мәним әйями-завалым.

Һәр күн, һәр ил олмуш бу дүшүнмәк мәнә адәт,
Гыллам кәләчәк илләрә чох фикр илә диггәт,
Һансында мәни дәрк эдәчәк нөвбәти-рәһләт,
Яхуд дәми-рәһләтдә нолур сурәти-һалым.

Билмәм чатачагдыр әчәлим һарда нә ердә
Давадамы, дәрядамы, я инки сәфәрдә?
Я ким чәсәдим дәфн олачаг хаки-һәзәрдә,
Даим өз-өзүмдән будур ән үмдә суалым.

Һәрчәнд тәфавүт эләмәз диггәт эдәндә,
Биһисс бәдәнчин һамы бирдир чүрүйәндә.
Амма севирәм мән чүрүйүм хаки-вәтәндә,
Тәк дамәни-мәһбуба чата дәсти-вүсалым.

Гой гәбримин үстүндә көйәрсин күлү шүмшад,
Гой кәнч һәят ойнасын орда әбәди шад,
Лагейд тәбиәт дә көзәл парласын азад,
Гой олмасын ол вахтда тамашая мачалым.

1912.

ПЕЙҒӘМБӘР

А. С. Пушкин.

Руһани тәшнәликлә йорғун икән
Зүлмәтли бир чөлдә сүрүнүрдүм мән.
Алты шәһпәрли Исрафил накәһан,
Әснайи-раһимдә олду нүмаян.
Мәләковути чисми-ләтифи илә,
Рө'я кими дәсти-хәфифи илә,
Тохунду чох яваш киприкләримә,
Кәрамәт нуру кәлди көзләримә.
Бахдым бәсирәтлә, әрзү сәмайә,
Вагиф олдум һәгаиги-әшяйә.

Гулағымы ләмс этди ол заманда,
Дуйдум учур мәләкләр асиманда.
Мән онларын тәсбиһини дәрк этдим,
Күлл мөвчудатын сәсин эшитдим.

Балыгларын дәряларда сәдасын,
Нәбататын чөлдә нәшву-нүмасын,
Ганлы әлин ағзым тәрәф узатды,
Тутду күнаһкар дилими гопартды.

Гойду ора һәкиманә бир әф'и,
Ниши асан олсун мүнкирләр дәф'и.
Сонра шәмшир илә синәми ярды,
Һәйәчанлы үрәйими чыхарды.

Аловланан од гойду ол мәканә
Ки, даима яныб чәксин зәбанә.
Мейит кими дүшмүшдүм ол сәһрадә,
Чисмим ердә, руһум әрши-ә'ладә.

Тәблиғ етди мәнә әмри-худаны,
Ешитдим сөвти-һәзрәти-субһаны:
— Еј пејғәмбәр! Дур, көр, ешит, гијам ет!
Кет, әмрими мәхлугата е'лам ет!
Сәһра, дәрја мөвчудатын ојандыр,
Ҝәламынла халгын гулубун јандыр.

1912.

ПЕЙҒӘМБӘР

М. Ю. Лермонтов.

О замандан ки, һакими-мүтләг,
Мәни гылмыш пейғәмбәри-бәрһәг,
Хәлги-аләмдән эйләйиб мүмтаз,
Мәнә вермиш кәрамәтү э'чаз.
Адәм өвладынын көзүндә мүдам,
Сәфһә-сәфһә хәта вә зүлм охурам.

Онлары әмри-һәглә мән һәр вахт,
Әдлү инсафа эйләдим дә'вәт,
Мәнә әгвамым этди истеһза,
Атдылар тә'нә илә сәнки-чәфа.
Шәһрдән дишрә гачдым ач, ялавач,
Яшадым чөлдә аллаһа мөһтач.

Ердә инсандан өзкә һәр нә ки, вар,
Көйдә һәтта ишыглы илдызлар,
Чүмлә әһди-әләстә этди вәфа,
Деди: сүбһанә рәббиәл'ә'ла.

Амма бир шәһрдән һачаг кетсәм,
Халг ичиндән өтүб үбур этсәм,
Күләрәк тә'н илә гоча кишиләр
Мәни әтфалә көстәриб сөйләр:
— Эй ушаглар, будур, бахын о дәли
Ки, дейир вар әлимдә аллаһ әли.

Бу сизә олмаг истәйир рәһбәр,
Кәлмишәм дер: бу гөвмә пейғәмбәр.
Гәһр эдиб үз чевирди бу биздән,
Кетди дағларда эйләди мәскән,

Истәйирди инандырыб сөзүнә
Бизи дә табе әйләсин өзүнә.
Көр нә бош иддиа эдир ахмаг
Ки, бунун ағзы илә һәзрәти-һагг
Данышыр; бир бахын нә ғәмкиндир,
Нечә солғун, зәиф, мискиндир,
Нечә чылпагдыр о, бахын нә фәгир,
Ки, бүтүн халг эдир ону тәһгир.

1912.

ҺАЧЫ АБРЕК

М. Ю. Лермонтов.

Бөйүк, дөвләтли, варлы кәнддир Чамат.
Һеч кимсәйә вермәз әсла малийят.
Диварлары сан поладдан чәкилмиш,
Дава чөлүндә мәсчиди тикилмиш.
Гәһрәмандыр онун азад өвлады,
Гафгазда мәшһурдур онларын ады.
Яй мөвсими, һава исти, чашт чағы
Күн гыздырмыш дағы, дашы, торпағы.
Гарагушлар, булутларда гаралыр,
Нә тәрпәнә билир, нә ганад чалыр.
Дәрә, тәпә сакитликдир, хамушан,
Йохдур кәнд ичиндә бир нәфәр инсан.
Нәдән исә кәнд бүсбүтүн бошалмыш,
Эвдә анчаг арвад-ушаглар галмыш.
Йығылмышдыр махлуг чайын дәминә,
Вермишләр өзләрин элин дәминә.
Гочалары, байлары, ишанлары,
Сөһбәт эдир Чамат гәһрәманлары.
Билмәк олмур нә мәсләһәт эдирләр,
Бәлкә басгын эләмәйә кедирләр.
Яхуд рус гошунлары илә онлар,
Дөйүшмәкчин чәкирләрми интизар.
Йох, анчаг дәрдүгәм, һәсрәт нишаны.
Вардыр үзләриндә сөһбәт заманы.
Ичләриндә вар бир агсаггал киши,
Башы әсир, бүтүн төкүлмүш диши.
Гоча ләзки бир даш үзрә отурмуш,
Әтрафында кәнд әһли һалга вурмуш.
Сан ағзындан од төкүлүр, алышыр,
Ләзки гәмли-гәмли бу чүр данышыр:

— Гочалыгда мәнә гадирусубһан,
Әта эйләмишди үч гыз, үч оғлан.
Амма сонра гәза сәрсәри әсди,
Нәхли-өмрүмүн будагларын кәсди.
Инди гуру көтүк кими тәк, чылпаг,
Биябанларда галмышам ялнызраг.
Көрүрсүз ки, сач-саггалым ағармыш,
Элә бил ки, дағлар башында гармыш.
Лакин бә'зән чыхар һүндүр, гарлы дағ
Алтындан да чох исти гайнар булаг.
Көрүрсүз ки, гочалмамыш, әлилләм,
Инди Чамат әһли, сизә дәхилләм.
Инди сиздән истәйирәм истимдад,
Таныргызмы кимдир княз Бәйполад.
Ким мәнә аллаһ үчүн ярдым гылар,
Ким тапыб мәним гызымы гайтарар?
Бачылары гөнчә икән солдулар,
Дүшмәнләр әлиндә әсир олдулар.
Гардашлары доғрандылар давада,
Ялныз кичик гызымла мән сәһрада,

Яхшы, яман бир нөв илә яшардым,
Бир мағарая сығыныб сахлардым.
Даим түфәнким чийнимдә оларды,
Онда иди аз-чох һәр нәйим варды.

Һәсрәт галдыг да гөвмә, әграбая,
Адәт этдим яваш-яваш бәлая.
Мәнә ени зүлм эйләди зәманә,
Гушум учду, ювам олду виранә.

Ятмышдым бир кечә шәбистанымда,
Мәләк гызым отурмушду янымда,—.
Бирдән айылдым, дуйдум вар бағырты.
Хәнчәр бәрги, ат шейһәси, чығырты.
Түфәнкими гапдым, дурдум, йүйүрдүм,
Мәғарәдән чөлә чыханда көрдүм
Бир атлыдыр гызы алмыш гучаға,
Чапыр атын дағдан үзү ашаға.
Даянмадан түфәнкими бошалтдым,
Далларынча бир нечә күллә атдым.
Һейиф ки, дәймәди, көздән узашды,
Гызымы Бәйполад көтүрүб гачды.

Гочалыгда олдум бу нөв бәднам,
Күчүм йохдур кедиб алым интигам.
Гейрәт мәни өлдүрүр ондан бәри,
Доланырам дағы, дашы, чөлләри.
Чамат әһли! Сизә гурбан бу чаным,
Анчаг букүн сизә кәлир күманым.

Ким сизләрдән едәр мәнә имдады?
Ким сизләрдән таныйыр Бәйполады?
Ким мәнә аллаһ үчүн ярдым гылар?
Ким тапыб мәним гызымы гайтарар?
Хәнчәринин дәстәсиндән тутаркан,
«Мән» сәсләнди бир нәфәр икид оғлан.
Гапламышкән әтрафы сүмту-сукут,
Дөнүб она бахды чамаат мәбһут.

— Таныйырам мән князы яхшыча,
Көзлә мәни бурда сән ики кечә,
Бош-бошуна мән данышыб динмәрәм,
Әбәс ерә ат белинә минмәрәм.

Вахтын тамамында бурда олмасам,
Йәгин бил ки, фәрзим олмушдур тамам.
Пейғәмбәри шәфи' кәтир, дуа эт,
Мәнә рәһмәт оху, кетсән, сонра кет.

Гызарды дан ери, сәһәр ачылды.
Күнәш доғду, дүняя нур сачылды.
Ишыгландырды дағлары, дашлары,
Үфүгдә гарлы дағларын башлары,
Думанларын арасындан көрүнүр,
Учалыгдан булутлара сүрүнүр.

Дәрәләрдән парча-парча булутлар
Елкән кими ачылмыш, көйә галхар.

Ат үстүндә отурмуш хейли гыраг,
Дағ белиндә чәркәз кедир чапараг.
Бөркүнү эндирмиш гашлары үстә,
Һәрдән дейир бир яныглы шикәстә.

Гырмачлайыр аты, йортур, йүйүрүр,
Бир дағы дөндүкдә, бөйүк кәнд көрүр.
Чырылдаян арабанын чәрхләри,
Газмыш йолу, ердә галмыш әсәри.

Сомаг дашындан вар көзәл гаялар,
Орда гоюлмушдур екә таялар.
Кәндин аяғында бир булаг ахыр,
Тоз галхызмыш суя кәлән мал-нахыр.
— Бәйполадын эвин көрчәк таныды,
Алтлы, үстлү бир али эйваныды.
Тәрлан кими көзләрини зилләди,
Дағ башындан эвин сәмтин бәлләди.
Көрдү астанада бойнуну бурмуш,
Көлкәдә бир ләзки гызы отурмуш.
Эвин габағында вар бир кениш йол,
Бахыр узагдан она мәлул-мәлул.
Кими көзләйирсән, а ләзки гызы?
Һара бахырсан, ай мәшриг илдызы?
Даваданмы гайыдачаг гардашын?
Сәфәрдәнми кәләчәкдир йолдашын?
Ат кишнәйир, чапыр, тоз гопур дагдан,
Иштә бир һәнирти кәлир узагдан.
Гыз зәнн эдир сәфәрдән кәлир княз
Бирдән көрүр бир гонагдыр танынмаз.
Узаг йолдан кәлән шәхсә бәнзәйир,
Атын йормуш, дүшүб галмаг истәйир.
— Буюр гонаг, атындан дүш, эвә кәл,
Йорулмушсан әйләш, е, ич ят, динчәл.
Мәкәр нә вардыр, бир башга чүр бахыр,
Элә бил ки, эвдән, эшикдән горхур.
Ихтиярсыз бир аһ чыхды додагдан,
Сан туфан бир ярпаг үздү будагдан.
— Нечин кәлмирсән? Бағла, дурсун аты,
Гәфил гонаг олур аллаһ сөвгаты.
Буюр, зәһмәт чәк, атындан дүш ерә,
Варымыздыр кымыз, чөрәк, бал, кәрә.
Сән көрүрәм фәгирсән, мән малдарам.
Бәйполадын эвидир бу, тут арам.
Наһар эйлә, кетсән енә кедәрсән,
Анчаг бизә хейир-дуа эдәрсән.

Һачы Абрек

Аллаһ сәнә ничат версин, а Лейла,
Сәнин кими гонагчы олмаз әсла.

Вар атанын сәнә дуа, саламы,
Һичранына йохдур даһа давамы.
Бу саатда мән кәлирәм янындан.

Лейла

Нечә, мәним атам мәкәр ядындан
Чыхармайыбдыр бу узун мүддәтдә?
Һарда олур бәс өзү бу саәтдә?

Һачы Абрек

Һаман сән көрдүйүн габагкы ердә,
Каһ өзкәнин эвиндә, каһ чөлләрдә.

Лейла

Сөйлә көрүм сағдырмы, я хәстәдир?

Һачы Абрек

Сағдыр, амма гайәт дилшикәстәдир.
Сән нечәсән?

Лейла

Хошбәхтәм, сағдыр чаным.

Һачы Абрек

(яваш)

Бу чох яман.

Лейла

Нә сөйләдин?

Һачы Абрек

Һеч, ханым.
Наһар тәдарүкү олду сәрәнчам,
Гоюлду сүфрәйә кымыз, күмүш чам.
Гонаг алнын дүйүмләмиш, отурмуш,
Әл дәймәмиш кымыз сүфрәдә дурмуш.

Емәйә, ичмәйә э'тина гылмыр,
Һеч алнынын гырышығы ачылмыр.
Лейла ширин-ширин күлүб данышыр,
Онун көнлү ачылмагчын чалышыр.
Гавалы наз илә әлинә алыр,
Охуюр, ойнайыр, лезкинка чалыр.
Хумар, гара көзләрини лейлачы,
Сүзүр һәрдәм, дөнүб бахыр гыйғачы.
Улдуз кими парылдайыр көзләри,
Шәкәрдән шириндир дадлы сөзләри.
Мәсумана назлы күлүмсүнәрәк,
Элә бил гызыл ганадлы кәпәнәк,
Күн батан чагы ишыгда фырланыр,
Ганад чалыр, учмаға һазырланыр.
Ағ биләкләриндә гызыл биләрзик,
Зәриф, ләтиф, севимли нәрмә-нәзик
Әлләрилә гавалы дынгылдадыр,
Атыр, тутур, башы үзрә ойнадыр.
Додаглары һәрчәнд ки, тәрпәнмәйир,
Һал дилилә амма белә сөйләйир:
— Гәмли гонаг, шад ол, башыны галдыр,
Гисмәт, тале, гуссә бүтүн хәялдыр.

Һачы Абрек

Лейла, бәсдир даһа шадлығы бурах,
Кәл отур, бир ләһзә дейиб данышаг.
Һеч олурму көнлүн фәрәһдән халы?
Горхудурму сәни өлмәк хәялы?

Лейла

Йох! нә үчүн позум өз һаләтими,
Мән дүняда тапмышам чәннәтими.

Һачы Абрек

Яхшы, мәнә сөйлә көрүм бир заман,
Һеч дүшүрмү хатырына Дағыстан?
Айрылығы әзиз, көзәл вәтәнин,
Көнлүнү гәмләндирирми һеч сәнин?

Лейла

Нечин, күнүм һарда хош кечсә мәним,
Доғру сөз будур о ердир вәтәним.
Аллаһын дүнясы кенишдир, чохдур,
Көнүл үчүн вәтән, юва, юрд йохдур.
Көнүл бир гушдур ки, севмәз әсарәт,
Даим чырпыныр, истәйир һүррийјәт.
Инанылмаг, я мәһәббәт һардадыр,
Инан анчаг хошбәхтлик ордадыр.

Һачы Абрек

Мәһәббәт, билирсәнми филһәгигәт,
Һансы шейдир о икинчи сәадәт?
Бир кәсчин ки, дүняда инандығы,
Севдийи, аләмдә көзәл сандығы,
Бир мәһбубу әлиндән кетмиш олсун,
Гара торпагларда дәфн этмиш олсун,
Һәр кимсә ки, бу нев'и олду бәдбәхт,
Онунчун вар ялныз бирчә сәадәт:
О сәадәт мәһәббәтлә егсандыр.
Мәтлубу анчаг көз яшилә гандыр.
Онда инсанларчын вардыр тәслийәт.
Олур вахта ки, биринчи сәадәт.
Онда вардыр хәта, шәһвәт, чинайәт.
Руһумчун һәм чәһәннәм вар, һәм чәннәт.
О бизимчин даимидир, бәргәрар,
Каһ ичидәр көнлүмүзү, каһ ачар.
Йох, анд олсун, интигамын бир аны
Әвәзиндә мән алмарам дүняны.

Лейла

Нә вар мәкәр, нечин рәнкин агарды?

Һачы Абрек

Динлә, кечмишдә бир гардашым варды.
Ону наһаг өлдүрмүшдүр Бәйполад,
Синәмә дағ чәкмиш эйләмиш бидад.
Вәсиййәти будур мәнә ахтарам,
Тапам гатилини, алам интигам.
Амма мән фикр этдим нә имиш гисас,
Өлдүрмәклә олачагдыр о хилас.

Инлләр илә мән чәкдийим гәмләрә
Әвәз ола билмәз өлмәк бир кәрә.
Йох, бу олмаз дүнја үзүндә, әлбәт,
Јәгин о бир шејә эдир мәһәббәт.
Тапыб өлдүрәрәм онун чананын,
Гој тапмасын һеч дәрдинин дәрманын.
Һа, инди бил ки, вахти-интигамдыр,
Сәнин өмрүн һәмин саат тамамдыр.
Бах, шәфәг саралыр, даһа күн батыр,
Сәнин дә чан вермәк заманын чатыр.
Эшидирәм гардашымын сәсини,
Бу күн биринчи дәфә көрчәк сәни,
Чамалын ки, көзләримә саташды,
Руһум чәһәннәмтәк јаныб-алышды.
Амма о дујғу тез совушду мәндән;
Валлаһ, кәрәк башын дүшсүн бәдәндән.

Гышын гары кими Шәрг дағларында,
Ган галмады гызын јанагларында.
Ағарды титрәркән диз үстә чөкдү,
Ајағындан өпүб, көз јашы төкдү.

Тутуб онун әтәјиндән јалварды,
Ағлајараг, мин дил илә јахарды:
— Ох, бахышын сәнин нә горхулудур.
Сөзүн тамамән зәһр илә долудур.

Йох, бу сајаг бахма, бир азча јан дур,
Өдүм гопду, өлдүм, аллаһ, амандур.
Бәлкә зарафатдыр сәнин сөзләрин?
Чаваб вер, бағрымы јарды көзләрин.

Мәкәр мәним һалыма гәлбин јанмыр,
Көз јашымы көрүб көнлүн буланмыр?
Нә чүр ағлајырлар сизин вәтәндә
Та о чүр ағлајым, јалварым мән дә.
Аллаһ үчүн рәһм эт мәнә, чаванам,
Күнаһсыз, тагсырсыз бир мүсәлманам.
Азачыг өмрүмү мәнә чох көрмә,
Сән пејғәмбәр, наһаг мәни өлдүрмә.
Һачы сакит, һирсли галхмыш ајаға,
Алнын дүјүмләмиш, бахыр ашаға.
— Мәкәр сәнин рәһмин, инсафын јохдур?
Үрәјиндә, ах, гәсавәт нә чохдур.

Вурма, аллаһ хатиринә, бир даян,
Мөһләт вер бир саат, йох, йох бирчә ан!
Хәнчәр парлады, бир-ики бәрг чалды,
Гызын башын үздү, торпаға салды.
Ганлы әлләрилә сонра әйилди,
Көтүрдү сачына хәнчәрин силди.
Сонра башы бүкдү япынчысына,
Чыхды эвдән чөлә, минди атына.
Мүти һейван йүйүрүр чәлдү чалак,
Асимани бир горхуйла һөвлнак,
Полад йүйәнин кәмирир, ләһләйир,
Ялын галхызмыш, кишнәйир, тәрләйир.
Нә гырманча бахыр, нә сөз эшидир,
Дырмашыр дағлардан, ох кими кедир.

Ахшамдыр, күн батмыш, шәфәг саралмыш,
Чөлә зүлмәт чөкмүш, һава гаралмыш.
Дағларын башында булут ойнашыр,
Илан кими шүтүлләйир, дырманыр.
Каһ гаяны гучаглайыр, каһ гачыр,
Коллар үзрә инчи кими шеһ сачыр.
Көй отларын арасындан булаглар
Шырылтилә көпүкләнәркән чаглар.
Думан ичиндә дағларда мәғарә
Өлү көзү кими эдир нәзарә.
Тәләсмә, ялныз йолчу! Кетсән дә тәк,
Горхма, атын гайыш йүйәнин аз чәк.
Горхма, яваш вур атына гырманчы,
Эйби йохдур ачылса да япынчы.
Архайын ол, дальнча кәлән йохдур,
Намаз гылсан гыл, һәлә вахт чохдур.
Йүйрәк атын чап, йорт нәдән горхурсан,
Нәдән үркүб ян-йөрәнә бахырсан?
О иландыр ердә парылдар фулси,
Сел кәтирән даш-кәсәкдир о бирси.
Дәфәләрлә тәһлүкәдән, бәладан,
Гуртармысан мәни ганлы давадан.
Силмишәм элимин ганын ялына,
Гавғалар да фәрг этмәмиш һалына.

Бу дәфә дә мәни етир вәтәнә,
Күмүш рәхтү ришмә тахарам сәнә.
Бурахарам отлаярсан яйлагда,
Нечин янылмысан ити чапмагда?
Нәдән өтрү ләһләйирсән бу саяг,
Нәдән өтрү тәрләмисән баш, аяг?
Иштә думан далында ай учалыр,
Яваш-яваш дүняя ишыг салыр.

Ағачларын юхарысы орманда,
Күмүш кими парылдайыр думанда.
Һаны, кәндимиз зүлмәтә батмышдыр,
Ишыг йохдур, сан кәнд әһли ятмышдыр.

Анчаг Чамат чобанлары узагда,
Од яндырмыш һәр бириси бир дағда.
Буралардан йүйүр, тез өтүш бары,
Илхынын кишнәйир айғыр атлары.
Инди бизим ийнмизи дуярлар,
Кәлиб һәр икимизи будаярлар .

Сакитлик һөкмфәрмадыр һәр судә,
Чамат кәнди ятмыш раһат, асудә.
Ялныз һаман гоча киши никәран,
Гәбр үзрә һейкәл шәклиндә о заман
Бир даш үстүндә йолдан аз кәнарә
Отурмушдур, йол көзләйир бичарә.
Фикр әләйир: Кимдир бу кәлән атлы,
Дағдан энир ашағы эһтиятлы.

Узун ялды атын әсир голлары,
Йорғунлугдан башы галхмыр юхары.
Әлиндә дә бир шей тутмуш дейәсән,
Һачы Абрекдир, зәннимчә, бу кәлән.
Мәнимчин гызымдан кәтирир сөвгат,
Әзиз балам, мәнә этмиш илтифат.

Атлы будур, даһа кәлди етишди,
Атын башын чәкиб сахлады, дүшдү.
Сонра титрәр икән әлин узатды,
Япынчы алтындан бир шей чыхартды.
Бир ганлы баш дийирләтди торпаға,
Гоча диггәтлә бахдыгда ашаға

Аман аллаһ! Нә көрдү языг киши?
Севкили Лейласынын кәсик башы.
Ағлы чыхды башындан, олду биһуш,
Гучаглайыб этди ону дәрағуш.
Көз яшыны төкдү янагларына,
Додагларын гойду додагларына.
Элә гәмли сызылдайыр, инлэйир,
Элә бил өз дәрдин она сөйләйир.
Бир одлу аһ чәкиб кетди өзүндән,
Бир бу сәйлә өмрү чыхды көзүндән.
Етәр инсанлар, һәм етәр мүсибәт,
Бәлалы бағры чатлады о саәт.
Додаглары әсли, рәнки саралды,
Һәрәкәтсиз дүшүб ер үзрә галды.
О гәдәр тез учду руһу бәдәндән
Ким ахыр нәфәсдә дәрдү-мүһәндән
Үзүндәки гәм нишанәсин хәял
Эгмәк үчүн һәтта олмады мәчал.
Һачы гәмли сүкунәтлә бипәрва,
Әсла она эйләмәди э'тина.
Бир ата, бир хәнчәрә нәзәр этди,
Ордан узаглашыб дағлара кетди.
Нечә илләр онлан сонра йолчулар,
Бир чухурда ики чәмдәк тапдылар.
Тикә-тикә, парча-парча доғранмыш,
Гана-гоха, тоз-торпаға буланмыш.
Билмәк олмайырды һансы сәбәбә,
Һәр икиси бирдән кәлмиш гәзәбә.
Бу чүр ким, олар бир ердә ятмышлар,
Ики залым, ики йолдаш имишләр.
Күман вар ки, онун бири хәялдыр,
Көйдән кәлән лә'нәтдән бир тимсалдыр.
Палтарлары, башлыглары гиймәтли,
Һаләтләри хейли горхунч, һейбәтли.
Сурәтләри кәрчи дәйишмиш иди,
Ағзы, көзү шишиб әйишмиш иди.
Таныдылар Бәйполад иди бири,
Лакин әсла таныимазды дикәри.

1912.

ТЕРЕКИН СӨВГАТЫ

М. Ю. Лермонтов.

Залым, вәһши Терек чайы көпүкләнәр, курулдар,
Һүндүр-һүндүр гаяларын арасындан уғулдар.
Нәрилтиси, ағламасы онун бәнзәр туфана,
Көз яшынын гәтрәләри сычрар о ян-бу яна.
Йүйүрдүкчә сәһралардан о ган ичән һийләкәр,
Каспи дәрясына белә назлы-назлы шырылдар:
— Гоча Каспи! Чәкил йол вер, далғаларым гой кәлсин,
Бас бағрына, ер вер, сәнин ағушунда динчәлсин.
Доғулмушам Казбек кими уча дағын янындан,
Сүд әммишәм һәмишә мән булутлар пустанындан.
Инсанларын игтидары һәр гәдр олса зиядә,
Онлар илә чарпышмаға даим варам амадә.
Өвладын ойнатмагчын Дарял сәддин дағытдым,
Копа-копа дашларыны ордан бура ахытдым.
Амма Каспи өз юмушаг саһилинә әйилди,
Һеч динмәди, ятмыш иди, санки ояг дейилди.
Нәвазишлә Терек чайы шырылдайыб дүбарә,
Пычылдады бу нөв илә енә о ихтиярә:
— Сөвгат кәтирмишәм сәнә, гиймәтдә гайәт сәнкин,
Габардинләр давасындан бир гәһрәман габардин.
Бах, әйниндә чох гиймәтли, яхшы дәмир кейим вар,
Дәйәрлидир голларында олан полад голчаглар.
Гызыл суйилә үстүнә чәли хәтләр газылмыш,
Гур'ани-ә'зәмдән она пак айәләр язылмыш.
Гашларыны дүйүмләмиш һирсли эдир нәзарә,
Ачылмышдыр ярасындан бир фышгыран фәвварә.
Ачыг, чавабсыз көзләри гәдим кинлә долудур,
Баш гойдуғу ниййәт варса, о да вәтән йолудур.

Ғалын топа бирчәкләри өз ганилә боянмыш,
Бығларынын кәнарында ган лахтасы даянмыш.
Хәзәр бәһри бу дәфә дә енә чаваб вермәди,
Терек чошгун далғаларла ени хәбәр сөйләди:
— Динлә дайы, кәтирмишәм бир гиймәтли совгат да,
Бу гиймәтдә һеч бир төһфә тапылмаз каинатда.
Кәтирмишәм казаклардан мән бир гызын нә'шини,
Етирмәйиб көзәлликдә дүня онун эшини.
Ачыг сары кейсулары дағылмышдыр пәришан,
Көйәрмиш чийнинин үзрә төкүлмүш әфшан-әфшан.
Тутгун, мәһзун сима илә сакит, ширин ятмышдыр,
Дөшүндәки аз ярадан ал фәввара атмышдыр.
Өз элиндә ондан өтрү ялныз бири киряндыр,
Кременски, казаклардан о бир чаван оғландыр.
Қәһәр атын йәһәрләйиб о да кегди мейдана,
Чеченләрин давасында чан тапшырды чанана.
Ачыглы сел сусду, та ки, сөзүн бура етирди,
Үзә-үзә су үзүндә бир ганлы баш кәтирди.
Сакит дәниз далғаланыб о вахтда кәлди чушә,
Ғучаглайыб мәһәббәтлә чәкди ону ағушә.

1912.

ҮЧ ХУРМА АҒАЧЫ

М. Ю. Лермонтов.

Әрәбистанда гумлу чөлләрдә
Үч бөйүк хурма нәхли битмишди.
Бир сәрин чешмә варды ол ердә,
Лакин отлар ичиндә итмишди.
Кечди чох илләр олмады орада,
Бир мүсафир кәлиб сираб олсун.
О ағачлар, о дадлы гайнамада
Күндән аз галды говрулуб солсун.
Бисәмәрликләриндән ахырда
Дарыхыб чох шикайәт эйләдиләр:
— Эй тары, сән бизи белә ердә
Һәдән өтрү яратмысан?—дедиләр.
Биз мәкәр ондан өтрү халг олдуг
Ки, галаг бисәмәр бу сәһрадә?
Бүркүдән, истидән яныб солдуг,
Һәйә бәс лазымыг бу дүнядә?
Этмәдик бир гәриби биз хошнуд,
Ай тары, эй кәрәминә гурбан.
Бизи халг этмәдән нәдир мәгсәд?
Бирчә сиррин бу һекмәтин гыл әян!
Сөзләри етмәмишди итмамә
Ки, узагдан көрүндү бир боғанаг.
Һай, һу, күй, гәрибә һәнкамә,
Данга-данг, занга-занг, даранга-даранг.
Элә йүклү, гатар-гатар дәвәләр,
Совураркан чөлүн о исти, сары
Гумларыны, тикән гапыб кәвәләр.
Лөкләйиркән кәлир о ваһә сары.
Алачыглар, кәчавәләр чатылыб,

Миник алтында далдаланмышдыр,
Үстүнә көһнә бир чечим атылыб,
Чарвадарлар күн алтда янмышдыр.
Сөйкәнәркән каманына хәстә,
Атына бир әрәб ачыгланды.
Һарын ат галхды дик аяг үстә,
Ох дәйән аһу кими тулланды.
Ағ либас кеймиш өзкә бир миничи,
Вурду мәһмиз о да ат ойнатды.
Башы үзрә доландырыб гылычы,
Низәсин атды, тутду, фырлатды.
Бу саяг һәлһәләйлә бир анда
Кәлди чатды о ваһәйә карван.
Йорғун, арғын, сусуз биябанда
Ағачын көлкәсиндә тутду мәкан.
Тулуғун доллуруб су ичди тамам,
Юдулар һәм үз, әл, аягларыны.
Һәм ағачлар баш әйди, верди салам.
Гылды тәкрим әзиз гонагларыны.
Күн батыб ахшам олду чүн амма,
Олары кәрван әһли балталады,
О кечә та ишыгланынча һава,
Доғрайыб яндырыб очаг галады.
Субһ олан вахтда көчүб карван,
Енә өз адәтилә дүшдү йола,
Бир союг күл о ердә галды нишан,
Ону да ел совурду сағ вә сола
Көлкәсиз инди дә о чешмә ахыр.
Гуру, бош чөлләри сәгайәт эдир,
Һүзн илә чаниби-һичазә бахыр,
Гәбри-пейғәмбәрә шикайәт эдир.
О биябанда исти ел анчаг,
Сары гум доллурур она һәр ан.
Овлайыб өз шикарыны учараг,
Гонур орда дидиб ейир чалаған.

1912.

Ки, горхмазды һеч өлүмдән, давадан,
Икидлик чатмышды она бабадан.
Һачы көзләрини тикмишкән ерә,
Сығал верди әлиндәки хәнчәрә.
Эшитдикчә бу вәһшәтли сөзләри,
Әсди бәдәни, гызарды көзләри.
Анд ичди ки, кедиб алсын интигам,
Һаман саат этди гәсдинә игдам.

2

Күн батмышды. Һачы гайәт хишмнак,
Гаялардан ашыб кедирди бибак.
Дағлар бүтүн гаранлыгды, хамушан,
Көй үзүндән ишыглы маһи-табан
Булутдан-булута кечир доланыр,
Каһ тутулур үзү, каһ ишыгланыр.
Һачы душмәнинин эвинә чатыр,
Кәзир, көрүр көч-күлфәт бүтүн ятыр.
Нә дизләри титрәйир, нә әлләри,
Артыг даянмадан чәкир хәнчәри.
Ағполад оғлунун гарнына сохур,
Буруб чәкир, чыхардыр, сонра галхыр.
Бахыр ки, ахтарыб тапсын атасын,
Та онун да бу чүр версин чәзасын.
Көрүр гоча киши ятмыш сәфалы,
Синәсинә дүшмүш узун саггалы.
Додагларын өртмүш галын бығлары,
Дуа эдир кими әли юхары.
Һачы, нечин вермәйирсән чәзасын,
Мәкәр эшидирсән вичдан сәдасын?
Она да этди хәнчәри һәвалә,
Гоча киши чийәрдән чәкди налә.
Чабалайыб тез һәрәкәтдән дүшдү,
Рәнки гачыб үзү, көзү бүрүшдү.
Бунунла да союмайыр үрәйи,
Вардыр онлардан башга бир диләйи.
Диггәтлә ахтарыр бу ян-о яны,
Йохдур, һаны ахырынчы гурбаны?
Әлин диварлара сүртүр, доланыр,
Гаранлыгда тапмыр, бир аз даяныр.

ГАНЛЫ

М. Ю. Лермонтов.

I

Инди даhа кәлиб чатмыш о заман,
Сәнә бир кизли сирр эдим мән э'лан.
Мәним сөзүм бүтүн әмри-худадыр,
Зәнн этмә ки, бөhтан, я ифтирадыр.
Үрәкдән э'тигад эдиб йәмин эт,
Тез әнчамә етирмәкчин сонра кет.
Дүшмәниндән алмагдан өтрү гисас.
Хәнчәрләрин ағзындан этмиш хилас,
Бил гейб әли тутмуш сәни ниhани,
Алсын ерин та hөкмү асимани.
Сәнин дейил бу алдығын нәфәсләр,
Аллаh сәни интигам үчүн бәсләр.
Сән интигам аләтисән, сән чәллад,
Өлдүрдүйүн кәрәк олсун Ағполад.
Әзиз атан, анан, бөйүк гардашын,
Онун әлилә өлдүрүлмүш, дүшүн
Вәхта ки, ол залым әлиндә онлар,
Мәзлуманә сурәтдә доғрандылар.
Дәркаhи-hагдан истид'а этмишләр,
Өвладындан баги гойсун бир нәфәр.
Бир күн ата, анасын яда салсын,
Гатилиндән кедиб интигам алсын.
Инди сән дә рәhму инсафы унут,
Хәнчәринин гәбзәсиндән сонра тут,
Кет, ата-ананын тез ал ганыны,
Дағыт Ағполадын ханиманыны.
Бу нөв илә залым бир молланүма,
Ихтар этди бир габардин оғлана,

Өз гәлбинин дөйүнмәсин эшидир.
— Гыз бәс һарда ятмышдыр?—фикрә кедир.
Агполадын көзәл гызы да варды,
Йохдур, о ки, атасилә яшарды.
Анчаг оларды он едди яшында,
Кәрәк тапыб кәсәм онун башын да.
Иштә булут парчалары айрылды,
Ай парлады, дүняны рөвшән гылды.
Пәнчәрәдән дәрһал эвин еринә
Ишыг дүшдү; һачынын көзләринә
Саташды өлдүрдүйү меййитләри,
Чаван ләзки гызынын да бәстәри.

3

Кәрруби уйгулу мәләк кими гыз,
Ганлынын өнүндә чох эһтиятсыз
Ятмышдыр, үзүнә дүшмүшдүр ишыг,
Юху көрүр чох горхулу, гарышыг.
Раһат нәфәс чәкә билмир уйгуда,
Сан гатилин көрүр дурмуш бусгуда.
Хумар, гара көзләри аз ачылыр,
Күл янагы үзрә шәбнәм сачылыр.
Элә бил дүшдүйү бәланы ганыр,
Енидән көзләри енә гапаныр.
Әфсус, нә шадлыг, нә гәм вә меһнәт
Ачмаз о көзләри дүбарә һеч вәхт.
О көзәллик, о назәнин тамаша,
Гатилинә мане олармы? Һаша!
Интигамдыр, хәнчәр олду һәвалә,
Учалды бир үрәк яндыран налә.
Кимдир сызылдаян? Йәгин о гыздыр,
Көрән аллаһ, шаһид дә ай, улдуздур.
Ким о сәси эшидәр, яхуд дуяр,
Унудармы ону раһәтми уяр?
Йох, белә зүлм, әсла чыхмаз ядымдан,
Даш олса да гәлби, өлдүрәр вичдан.

4

Молла Ирандан кәбәләр алдырмыш,
Отагына, эйванына салдырмыш.

Халга чәннәт сатмаға ачмыш дукан,
Бир әлиндә тәсбеһ, бириндә гәлян.
Галын дөшәк үзрә отурмуш раһәт,
Гәлян чәкир тәнбәл бәрәсми-адәт.
Буруг-буруг түстү чыхыр гәляндан,
Вәһшәтли бир сәс эшидир накаһан.
Һачы көзү гызмыш кирир ичәри,
Бир әлиндә ялын, ганлы хәнчәри.
О бириндә ләзки гызынын башы.
— Дейиләм интигам алмагдан нашы.
Ахунд аға! Буюр, бу да сөвгатын.
Инди даһа чатмыш сәнин нөвбәтин.
Өйрәнмишәмми вердийин дәрсләри?
Белә дейиб Һачы чалды хәнчәри.
Языг молла тәк бир дәфә гышгырды,
Дүшүб өлдү, дөшүндән ган фышгырды.

5

Дағ башында варса да бир нишанкаһ,
Әтрафыны басмыш вәһши кул, кияһ.
Әммамә шәклиндә бир даш йонулмуш,
Бир садә гәбрин үстүнә гоюлмуш.
Сүтун кими дикәлмиш бир баш даш ы,
Ордан узагдакы дағларын башы,
О даими азадлыг гәл'әләри
Бахан заманда чәлб эдир нәзәри.
Молла орда өз ишләрилә ятмыш,
Дүня ону, о, дүняны унутмуш.
Башга әрә кетмиш онун өврәти,
Горхусуз вар она чох мәһәббәти.

6

Һачы да ондан сонра дүшдү гачаг,
Галды дағларда эл, улусдан ираг.
Өмрү олдугча сәркәрдан доланды,
Һәр сааты мин ил олуб узанды.
Инсанлардан, йығынчагдан кәнара,
Вәһши кими кәзди чөлдә авара.
Арвад көрчәк бәдәни өрпәширди,
Өлдүрдүйү гыз ядына дүшүрдү.

Һәрдәм өлдүрүрдү ону вичданы,
Чәһәннәм тәк янырды руһу, чаны.
Кизләдә билмәйирди изтирабын,
Дәһшәтин, горхусун, вичдан әзабын.
Башлыг алтында ган тутан көзләри,
Сөйләйирди она чиркин сөзләри.
Өз элиндән, обасындан, һеч бир кәс
Онунла олмады әсла һәмнәфәс.
Нифрәт эдиб чүмлә гачырды ондан,
О нөв илә ки, гачарлар таундан.
Көзә көрүнсәйди әһяна һачаг,
Түпүрүб гачырды халг ондан узаг.
Даим хичләт тәри ону бүрүдү,
Өмрү дағда, дәрәләрдә чүрүдү.
Ялныз өзү дуйду, этди э'тигад,
Нечин мәхлуг она гоймуш «Ганлы» ад.

1912

ЧӘРКӘСЛӘР

М. Ю. Лермонтов.

Галын гара мешәнин ортасындакы ачығы,
Булутлу көйдән ишыгландырыр айын ишығы.
Яныр дағ үстә олан гәл'әнин дә лампалары,
Думанда титрәк ишыгларла чәлб эдир нәзәри.
Ағачларын арасындан гәфилдән олду әян,
Ярағлы, эркәк ат үстүндә бир нечә оғлан.
Бир аз о ян-бу яна бахдылар сола вә сağа,
О вахта чүр'әт илә атдан эндиләр ашаға.
Кәмәрләриндә гылынчлар, чийинләриндә түфәнк,
Боюнларында һәмайил, ики гатар да фишәнк.
Һәр гашындан асылмыш гоша тапанчалары,
Атылмыш иштә атын тәркинә япынчылары.
Атын башын ағача бағлайыб дағылды һамы,
Дүбарә һалга вуруб бир ерә йығылды һамы,
Бир аз одун, гуру чөр-чөп йығыб алов галады,
Зәбанә чәкди алов, түстү галхды чулғалады.
Отурдулар ерә, дирсәкләниб узанды бири,
Түфәнкинә голуну сөйкәйиб даянды бири.
Бири гылынчына сийғәл верирди мәрданә,
Бири силирди каманын, охун дилиранә.
Үмуми сакит икән этди мәтләбә ağаз,
Дәмир кейимли, полад таскулаһлы бир княз:
— Һүнәрли, адлы вәтәндашларым, а чәркәсләр!
Шәһид олуз, чата билмәз бу фейзә һәр кәсләр;
Көрүрсүнүзмү ки, мөһкәм тикиб бу гәл'әни рус,
Вә лакин орда мәним гардашым ятыр мәһбус.
Башым көтүрмәйир, әсла гайытмарам кәндә,
Сабаһ ону гуртарам, я кәрәк өләм мән дә.

Кечә гучуб дизими гойдум үстүнә башымы,
Ятанда уйгуда көрдүм севимли гардашымы.
Бәрабәримдә дуруб сөйләди: һарай, гардаш!
Мәни хилас елә зәһмәтдән өлдүм, ай гардаш.
Буну дейиб нәзәримдән о дәм ниһан олду,
Ояндым, ағлаяраг гамәтим каман олду.
Кечә; күнүз арарам бир дә уйгума кәлмәз,
Гутармасам ону көнлүм йәгин ки, динчәлмәз.
Мән инди һазырам өмрүм бу дәм тамам олсун,
Белә зәлил яшамаг бизләрә һарам олсун.
Дейиб бу сөзләри княз даянды, ордакылар
Һаман гәсәмләри үч дәфә етдиләр тәкрар·
— Кәрәк сабаһ я дағылсын бу гал'ә, гардашлар,
Я инки, галмасын әсла бәдәндә бу башлар.

☆

Гызарды дан ери, мәшриг яныб аловланды,
Ачылды субһ, батыб ай һава ишыгланды.
Нәсими-субһ ағачын тәрпәдиб будагларыны,
Күнәш саралтды чөлүн бузлу, гарлы дағларыны.
Минишдиләр ата чәркәсләр олдулар гывраг,
Ағачларын арасындан узашдылар чапараг.
Бу янда шәһрдә байрам күнүйдү, хасү-авам,
Тамами шадуфәрәһнак едирдиләр байрам.
Кувулдайырды кәлисадә дәмбәдәм нагус,
Гошун чалырды нейү тәблү кәрранай илә кус.
Дуруб низам илә мейданда сәфбәсәф екча,
Едирди чүмлә саламлыг русумуну ифа.
Базар, күчә бәзәниб издәһаму кәсрәтдир,
Бөйүк, кичик, ушаг, арвадды, әрдир, өврәтдир.
Кими кедир тәләсик тез чата кәлисая,
Кими кәзир, даяныр ләшкәрә тамашая.
Тамама етди саламлыг русуму чүн ол вәгт,
Гошун едирди дағ үстүндә гал'әйә рич'әт.
Нә кәрдүләр ки, узагдан көрүндү бир боғанаг.
Будур кәлир саралыб рәнки, бир казак гачараг.
Етишди, дүшдү атындан ерә пәришанһал,
Додаглары әсәрәк сөйләди:—чәнаб кенерал
Амандыр, өлдүк, әлач ейлә, әмр вер гошуна,
Дағытды гал'әни чәркәс, дуран да йох дөшүнә.

Мәнимлә дурмуш идик йолдашым кешикдә сәһәр.
Гәфилдән үстүмүзә һәмлә этди чәркәсләр.
Һәзар зәһмәт илә мән гачыб хилас олдум,
Атым пис олса иди мән дә чохдан өлмүш идим.
Бу мәтләби кенерал чүн эшитди салдатдан,
Мүһарибәйчин о дәм верди ләшкәрә фәрман.
Дөйүлдү тәблү нәгарә, чалынды ней, балабан.
Һүчум эдилди, түфәнкләр атылды, гопду думан.
Бахырсан һәр яна чәркәс гарынга тәк көрүнүр,
Олун, ганын арасындан өлүрсә дә сүрүнүр.
Топун курултусу, хәнчәрләрин парылдамасы,
Гылынчларын сәси, гуршунларын выйылдамасы,
Дүшүбдү дағлара сәс, долдуруб биябаны.
Зәмини ган бүрүмүш, түстү күһү сәһраны.
Гылынч илә, ох илә, сүнкү илә, күллә илә,
Оланда әлбәяха юмруг илә, силлә илә,
Кәсиб, бичиб, дағыдыб, яндырыб, эзирди бүтүн
Голун, гычын, синәсин, баш-көзүнү бири-биринин.
Эдирди руслара ширанә һәмләләр чәркәс,
Вуруб йыхырды гылынч илә дүшмәни һәр кәс.
Думанда гырмызы топ күлләси курулдар иди,
Ярырды сәфләри лай-лай ерә ятырдар иди.
Ах, оф, сызылты, аман, дад, һарай, фәған, урра,
Чөлү, дағы бүрүдү, мәһшәр олду сан бәрпа.
Бу янда үркмүш ат үстүндә бир нәфәр оғлан,
Булаг кими ярасындан фышылдайыр ал ган.
Бачармады аты гайтарсын өз тәрәфләринә,
Көтүрдү ат язығы гачды рус сәфләринә.
Күйүкдү, галхды көйә, саһибин ерә салды,
Йыхылды һәм онун үстә өзү өлүб галды.
Бу янда бир ялалы гәһрәман чәкир фәряд,
Рәфигләрин чағыраркән эдә она имдад
Ки, архадан тәпәсиндән гылынч илә вурулур.
Охү, каманы әлиндән ерә дүшүб йыхылыр.
Бири гачыр, бири далдан говур, кәсир йолуну.
Вурур гылынч илә торпаглара салыр голуну.
Басыр ейә гашы үстә заваллы мәғфәрини.
О һал илә арайыр һәм сол әлли хәнчәрини.
Тутубдур һәр тәрәфи горху, тәһлукә, дәһшәт.

Шəһəрдə, гəл'əдə, кəндлəрдə хөф, өлүм, вəһшəт,
Бир өзкə чəркəс əлиндə гылынчы ойнадараг,
Казакларын сəфинə һəмлə эйлəди чапараг.
Гылынчы һеч ашағы энмəмиш вурулду о да,
Гачыб гуртармады һəр чəнд истəди гайыда.
Бу һалда башгасы əлдə парылдаян хəнчəр,
Гəзəблə бир казакын үстүнə һүчумавəр,
Олуб, гылынчы башы үзрə бир доландырды,
Ат илə ол казакы вурду, юмбаландырды,
Вəли о дəмдə əһатə эдилди һəр яндан,
Алыб дəрин яралар дүшдү тез о да чандан.
Ахырда княз өзү кəсрəти-һəраһəтдəн,
Бачармады гала ат үстə дүшдү тагəтдəн.
Йыхылды, ердə галанлар бурахдылар дөйүшү,
Гачыб дағылды һамы ягдырар икəн сөйүшү.
Далынча рус оларын төкдү күллə бараны,
Гачан гачыб, өлəн өлдү, битирди дə'ваны.

☆

Будур, даһа ара сайхашды, тоз, думан чəкилир.
Фəгəт түфəнк агылыр, бурда-орда һəрдəнбир.
Бу ян, о янда фəгəт нүдрəтəн казак атышыр,
Шəһəрдə, гəл'əдə халг архайын кəзиб данышыр.
Кəсилди сəс даһа йох бир сəда, маяк да яныр,
Түфəнк илə гаравуллар кешик чəкиб доланыр.
Сукутдур һара бахсан, вə лейк һəрдəнбир,
Хəшин курултулу бир сəс кəлир:—кəлəн кимдир?
Фəгəт енə арабир тəк яман, гəзəбли казак,
Дөнүб кəлир атын үстүндə гəл'əйə чапараг.
Фəгəт аз-аз япалаг, гарғалар эдир гыр-гыр,
Гонубду чөллəки чəмдəклəр үстүнə дағыдыр.
Каһ əскəрин чадырындан кəлəн ишыг титрəк.
Парылдар ортада каһ ганлы, паслы бир хəнчəр;
Кешик чəкир гаровуллар, һеч эйлəмир гəфлəт,
Бүтүн бүтүн һамы асудə, һəр тəрəф раһəт.

1912.

ВӘТӘН

М. Ю. Лермонтов.

Мән севирәм вәтәними, амма әҹибә севмәк,
Ағлым чатмаз тә'йин эдәм о эшгимин пайәсин.
Нә ган төкүб газанылмыш шөһрәтинә кувәнмәк,
Нә кибр илә долу олан э'тибарын сайәсин.
Нә гаранлыг, мүбһәм, гәдим рәвайәтин истәрәм,
Бу шейләрин һеч бириси хатирими шад этмәз.
Чох севирәм,
— Нәдән өтрү?
— Мән өзүм дә билмирәм.
Онун сәрин яйлагларын, көнүл нечә яд этмәз.
Галын, көзәл мешәләрин, дәря кими чайларын,
Арабая миниб күндүз чапараг йол кетмәйи,
Тикиш тикән аналарын ләззәтли лайлайларын,
Кәндин титрәк одларына кечә нәзәр этмәйи.
Од вурулмуш күләшләрин көйә чыхан түстүсүн,
Гышлаглардан яйлаглара көчүб кедән элләри.
Дәрзләрлә долу олан хырманларын истисин,
Ахшам чағы яваш-яваш әсән сәрин елләри.
Мән көрүрәм күләш илә өртүлмүш бир газманы,
Архасында котан илә сүрүлмүш бир ямачы.
О этрафда хейли таныш олмадығым инсаны,
О тәпәнин лап башында бир ҹүт яшыл ағачы.
Нә вахты ки, кәндимиздә олур байрам ахшамы,
Бир һампанын доггазына кәлиб ҹәм олур һамы.
Чох севирәм ҹаванларын күлүб данышмагларын,
Бир-бирилә хырда ушагларын өйнашмагларын.

1912.

МҮБАҺИСӘ

М. Ю. Лермонтов.

Казбек дағы өз һәмҹинси дағларын,
Дәстәсинин бәрабәриндә бир күн,
Шат дағилә бир зәбани-һал илә
Бәһс эдирди куя бу минвал илә:
— Казбек, сағын,—деди, гоча Шат дағы,—
Сән мүфтә олмадын инсан ятағы.
Гардаш, бунлар дағын белиндә тикәр,
Бах, көр нечә түстүләйән дәхмәләр,
Дәрин, дарысгал дибиндә дәрәнин,
Рә'д кими курулдайыр балталар.
Дашдан олан тахтасында синәнин,
Дәмир белләр, гызыл, я мис чыхардар.
Бу сылдырым гаялар үзрә дурар,
Мәһабәтли йоллар газыб гайырар.
Һийләкәрдир халгы; бурда йәгиндир,
Анчаг әввәлинчи гәдәм чәтиндир.
Гүввәтлидир Шәрг әһли, һәм кәсрәтли,
Сагын, гардаш, давран чох эһтиятлы.
Гаф дағыдыр бура гушлар солтаны,
Анчаг симүрғләр гонан ғаяны
Ким, чулғайыр галын гара думанлар.
Инди бурдан кәлиб кечир карванлар.
Казбек деди:—дейил бу фикрин мәгбул,
Мән Шәргдән горхмайырам, әмин ол.
Чүн доггуз әсрдир булар ятмышлар,
Дәрин, ағыр бир уйгуя батмышлар.
Бах, көр чинар көлкәсиндә күрчүләр,
Сәрхош, әлван шалвар кеймиш кейф әләр.

مغرب گونشلری

ایکینجی حصه

اشعار مجموعه‌سی

مشهور روس ادیبلرینڭ آثاریندن انتخاب ایدیلمشدر.

مؤلفی: عباس (صحت)

نشریات برادران اوروجوف باکو

قیمتی ۳۰ قپك

تاریخ هجری ۱۳۳۰ میلادی ۱۹۱۲

شهر باکو

اوروجوف قرداشلارینڭ الکتریقیه مطبعه‌سنده طبع اولندی.

Аббас Сәһһәтин 1912-чи илдә нәшр олунмуш «Мәғриб күнәшләри» китабынын чилди.

Хумарлы, гайғысыз чалыр рүбабы,
Төкүр көпүкләдир, ичир шәрабы.
Бах бу яна тамаша гыл Теһраны,
Әлдә тутмуш түстүләйән гәляны.
Һовзун кәнарында раһат әйләшир,
Тахтын үстә мүркүләйир, көрнәшир.
Одур бейтүлмүгәддәсин аягы,
Алтында халг олмуш аллаһа яғы.
Һәрәкәтсиз, сәссиз, өлмүш өлкәдир.
Ашағысы данмп яд көлкәдир.
Мисрин эһрамларын юяр субһү шам,
Нилин сары суюю, бах, әләддавам.
Бәдәвиләр шүчаәти унутмуш,
Әлван алачыгларда мәнзил тутмуш.
Сайыр улдузларын сабит сәйярын,
Охур әчдадынын кечмиш асарын.
Бүтүн бурда көзә кәлән нә ки, вар,
Раһатлыга гиймәт гоюб ятмышлар.
Әскимиш, көһнәлмиш Шәргин таваны,
Йохдур мәни зәбт әләмәк имканы.
Чаваб верди агсаггал Шат камаллы:
— Һәлә тездир, аз ловғалан бу һаллы.
Шимал сары бирчә дөнүб гыл нәзәр,
Бах көрүнүр, гардаш, гәрибә шейләр.
Казбек горхду бу хәбәри дуянда,
Шимал тәрәф дөнүб бахан заманда:
Көрдү кәлир бир гаралты узагдан,
Вар гәрибә гарышыглыг, һәйәчан.
Һейран олуб вәһшәтдән, фикрә кетди,
Бәрк галмагал, шейпур сәси эшитди.
Урал дағындан та Дунай чайынадәк,
Дағлар, дашлар, чөлләр, гошундур әйзән.
Од парлар атларын дырнагларындан,
Тоз гопмушдур һүкрәм чапмагларындан.
Ағ чыгталар әсәр, парлар яраглар.
Өн габагда апарылыр байраглар.
Һәм чалыныр тәблү кусу нагара.
Далдан кәлир топ, топхана, гумбара.
Фитилләри түстүләйир һавадә,

Мүһарибәйчин олмушлар амадә.
Фәрман верир гошунлара ағсаггал,
Тәчрүбәли, бир ачыглы кенерал.
Ағыр-ағыр булут кими фөвчләр,
Кәлир, верир дәря кими мөвчләр.
Дәһшәтли, гүввәтли, һесабсыз ләшкәр,
Шималдан дүз шәргә йүрүш эдирләр.
Казбек бахыб көрдү та ки, бу һалы,
Дуйду, билди ки нәһсдир игбалы.
Гәмкин, мә'юс дүшмәнләрин истәди
Сайсын, амма чашды, сая билмәди.
Начар галыб сусду даим ол заман,
Булутларын алтында олду пүнһан.

1912

ХӘБӘРДАР!

Ьолс-Миллер.

Ханинин этдийи үсяны кими,
Залимин нисфәти, виҹданы кими,
Пайызын тар иди гайәт ҝечәси,
Даһа мүзлүмдү фәгәт ол ҝечәдән
Думан алтында учалмыш ҝөрүнән
Мәһбәсин мәнзәрейи-һаиләси.
Һәр тәрәфдә гаровуллар доланыр,
Чох ағырлыгла йүрүрләр о заман,
Ҝечәнин сүкутуну эйләр ләрзан,
Наләаса о һәзин сәс һәр ан,
Эшидилдикчә санырсан узаныр:
«Хәбәрдар!».

Учадыр кәрчи онун дивары,
Бүрҹү, барусу да мүстәһкәмдир,
Аһәнин гыфлы дәхи мөһкәмдир,
Ҝечә зинданчыларын әнзары,
Онларын олса да чох әнвары,
Сүкунун пәртөви-атәшбары,
Пүрсүкун олса да гайәт зиндан
Оламаз, һейф, ичи гәбристан.
Гаровул, сән ояг ол, алданма,
Бу сүкунәтли ери бош санма,
Ҝөзүн айрылмасын һеч зиндандан,
«Хәбәрдар!».

Иштә дустаг орада тәк галмыш,
Даяныб бөйлә дәмир пәнҹәрәйә,

Бахыйор, билмәйир амма нәрәйә,
Санки ол сүмтү сүкунә далмыш,
Йохду бир сәс, һамы аләм хамуш,
Я һүрәр ит, я өтәр бир байгуш,
Я ки бир сәс эшидирсән мүдһиш.
Бир дә тәдрич илә һәр дәм дейилир:
«Хәбәрдар!»

Күнләр, айлар йох, узун илләр илә
Бурда галмаглыға мәһкумам мән.
Һейф, бичарә көнүл ган олмуш,
Элә һүррийјәтә этшан олмуш
Ки, языг дүшдү бүтүн тагәтдән,
Дүшдү бир мәгсәди-чанпәрвәр илә,
Олду мөһнәтлә бу күн зарү зәбун,
Бурда вар сүнкүвү хәнчәр, гуршун.
Орда һүррийјәти-әгдәс вардыр,
Һәп фүюзати-мүгәддәс вардыр,
Ах... Гаранлыг кечә сән дадыма чат,
Мәнә вер тәслийәти-сәбрү ничат,
«Хәбәрдар!»

Вар һәнирти, гулаг ас, бирчә даян,
Бир нәфәр дүшдү ерә, таг, таг, таг...
Нечә дәфә эшидилди чахмаг.
Ким кәлир? Көлкә одур пүрһәйәчан,
Ян-йөрә азча ишыгланды бир ан
Йуйүрүб халг орая топланды.
«Әлвида, эй дирилик, эй гүввәт!
Әлвида, эй мәләки-һүррийјәт!»
О үрәкдән бу сәда чыхды о ан:
«Хәбәрдар!»

Һәр тәрәф олду енә асудә,
Аз араланды булутлар көйдә,
Накаһан олду гәмәр көйдә әян,
Ерә куя ки, сәмадан бахды,
Үзүнә эшки-тәһәссүр ахды.
Енә көз яшлы үзүн этди ниһан.
Енә ердә гаровуллар доланыр,

Чох ағырлыгла йүрүрләр о заман,
Кечәнин сүмтүнү әйләр ләрзан,
Наләаса о һәзин сәс һәр ан,
Эшидилдикчә санырсан узаныр:
«Хәбәрдар!».

1912.

ИСТИГБАЛ БИЗИМДИР

С. Я. Надсон

Гардашым, йолдашым, əзиз ярым,
Эй гəму меһнəтə кирифтарым!
Дəрд əлиндə сыхылмасын чанын,
Белə галмаз гəрары дуняның.
Вəһшəт этмə бу күнкү һалəтдəн,
Наумид олма гөвму миллəтдəн.
Зүлм əрбабы гой гучаглансын,
Ер үзү көз яшилə исланснн.
Тапдасын пак идеаллары гой,
Məһв гылсын көзəл хəяллары гой.
Гой верилсин дə одлу фəрманлар,
Гой төкүлсүн күнаһсыз ганлар.
Зүлмү наһəг һөкумəт этсин гой,
Арифи һəтки-һөрмəт этсин гой.
Инан! Əлбəттə бир заман олачаг,
Əһли-эшг онда камран олачаг.
Ер үзү рəшки-баги-чəннəт олар.
Һакими-мүтлəги мəһəббəт олар.
Рəф эдəр зүлмү чəһли-зүлматын,
Сачар алəмлəрə фүюзатын,
Нə əсарəт, нə дə əдавəт олар,
Халг мүстəгрəги-сəадəт олар.
Нə олар көз яшы, нə кин, нə инад,
Нə мүгəссир олар, нə дə чəллад.
Гардашым, санма бу үмиди хəял,
Кəлəчəкдир бу шанлы истигбал.
Бирчə бах каината диггəт илə,
Гапланыб көр нечə үгубəт илə

Һәр тәрәф гәрги-зүлмәт олмушдур,
Ганлар ичрә ятыб боғулмушдур.
Усаныб халг зәчрү изадан,
Әглсиз, бишүур гөвғадан.
Галдырыб гәмли көзләрин аләм,
Ахтарыр ол мәһәббәти һәр дәм.

1912.

ИРӘЛИ

С. Я. Надсон.

Арш ирәли, арш, унут гәмләри,
Гачма бәлалар габағындан кери.
Зүлмәти-шәбдә гызарыр дан ери,
Һайды, гочаг, һайды, икид, гош, ери.
Чарпыш, узагда көрүнән нура чат,
Вадийи-Синая етиш, Тура чат.
Кет, ирәли кет, кери гойма аяг,
Элмү ишыг намына яндыр чыраг.
Мәш'әли-үнсиййәти бәрпа элә,
Зүлмәтү-вәһшиййәти имһа элә.
Гой сәни тәкфир eләсинләр һаман,
Гой сәни тәһгир eләсинләр һаман,
Гой чүһәлалар сәнә бөһтан десин,
Гой үләма гәтлинә фәрман десин,
Горхма, бу зәһмәтләрә гатлаш, алыш,
Гейрәт илә мәсләкин үзрә чалыш.
Гәт'и-үмид олма!
Уйгуя далмышлары галдыр, оят.
Ачизү бичарәләрә әл узат,
Кәлмейи-паки-һәгги э'ла элә.
Бу дири мейийтләри эһя элә.

1912

ҺƏЯТ

С. Я. Надсон.

Дәйишир сурәтин һәр анда һәят,
Көстәрир мин гәрибә тәсвират.
Һәр дәгигә дүшәр бир әһвала,
Охшайыр тәрбийәтсиз әтфала.
Каһи бир нәғмә кими биаһәнк,
Каһи бир ләвһә кими рәнкарәнк.
Бурда бир бусейи-мәһәббәт вар,
Орда бир хәнчәри-әдавәт вар.
Бурда той, орда амма матәм вар,
Бурда шадлыг, о янда мин гәм вар.
Бурда чаһил пишату-ишрәтдә,
Орда ариф әзабү зәһмәтдә.
Агил үчүн ишыглы күн шамдыр.
Дәлийә амма күндә байрамдыр.
Бир зәифин янында йох бир өвн,
Һәр Кәлимин янында бир Фир'он.
Һарда бир ай көрүнсә, һалә дә вар,
Һарда бир гәлб варса, налә дә вар.
Һарда бир шәмс варса, зүлмәт вар,
Һарда бир көз вар, әшки-һәсрәт вар.
Дүнән орда төкүлдү торпаға ган,
Битмиш амма бу күн күлү рейһан.
Пәри-тавус палчыға буланыб,
Аяг алтында иштә тапдаланыб.
Сән дүнән пәһливан идин мәғрур,
Олмусан инди ачизү мәгһур.
Яшамаглыг будур, һәят, иштә,
Бу кедән өмрү-бисәбат, иштә.

Йохдур аләмдә бир нәфәр агил
Ки, десин өмрдән нәдир һасил.
Бүсбүтүн рәнчү дәрдү меһнәтдир,
Бүсбүтүн гүссәдир, мүсибәтдир.
Бүсбүтүн изтираб илә долудур,
Дүрлү-дүрлү әзаб илә долудур.
Дирилик бир мүһити-үммандыр,
Дирилик бир бәлалы зиндандыр.

1912

ЗИНДАН

С. Я. Надсон.

Тәбир кими гаранлыгдыр зинданым,
Гурт, гуш, сычан ойнағыдыр дөрд яным
Далғаланыр дәниз, дәмадәм кәлир,
Диварлара бәрк тохунур, сәсләнир.
Кечә, күндүз бир ләһзә вермир аман,
Гоймайыр та раһат олум бир заман.
Һеч вахт ишығланмаз мәканым мәкәр.
Пәнчәрәнин шикафындан күн дүшәр.
Мәһбәсимин һәрдән саралдар тағын,
Үфунәтли, рүтубәтли торпағын.
Һүррийјәт йолунда әсирәм, әсир,
Зәнчирим ағырдыр, бойнуму кәсир.
Дәрдимин ортағы дустаг йолдашым,
Тәк бир нәфәрдир меһрибан гардашым,
Башлаяраг залимләри тәһгирә,
Чәкилмишик ширләр кими зәнчирә.
Биз вәтәнин сәадәтин истәдик,
Тәбәсбүс этмәйиб һаггы сөйләдик.
Амма йолдашлар бизи алдатдылар,
Күлүмсәниб дүшмәнләрә сатдылар.
Алданараг вәфасыз ихванлара,
Сохулмушуг ғәдр илә зинданлара.

1912.

ДАНЫШМА

С. Я. Надсон.

Мәнә дерләр ки: «Инан, сөйләмә чох, кәс сөзүнү,
Қор-коранә гәбул эйлә кор ол, юм көзүнү.
Ачмаға пәрдейи-әсрары узатма әлини,
Анлама, динмә, эшитмә, лал олуб кәс дилини».
Йох, тәәббүдлә мән әсла инана билмәйирәм,
Фикри-мөвһума уюб да долана билмәйирәм.
Сизә тәглид кәрәкдирсә, мәнә дин лазым,
Батили, һагды көрән дидейи-һагбин лазым.
Истәрәм мән биләм аләм нечә чохдан яраныб,
Нәдән өтрү, нә сәбәблә, нийә йохдан яраныб.
Истәрәм билмәйә бәс мән ярадылдым нә үчүн?
Бу гәдәр дәрдә, гәмә, меһнәтә далдым нә үчүн?
Мейли-һүрриййәти-севданы мәнә ким верди?
Бу әбәс фикри, бу хүляны мәнә ким верди?
Горхмамагла мәни сәрмәсти-чидал эйләди ким?
Чарпышаркән мәни мәчбури-суал эйләди ким?
Ким мәнә верди бәсирәт, мәнә ким верди шүур?
Яшаяркән яшамаг ашиги ким этди бу чүр?
Истәмәз кимсә йәгинән әбәди чәксин әзаб,
Йохдур ая бу суалатыма бир гәт'и чәваб?
Дүшүнәркән бу саяг бир сәс эшитдим мүбһәм,
Мәнә бир ситвәт илә сөйләди: әбкәм, әбкәм!
Күнһи-әсрари-һәги дәрк эдә билмәз инсан,
Нисбәтин йох она, сән гәтрәсән, олдур үмман.

1912.

ГЫШ КЕЧӘСИ

И. А. Белоусов.

Зүлмәт енә гапламыш чаһаны,
Йох нури-һәятдан әламәт.
Човғун тутуб әрзү асманы,
Куя ки, гиям эдир гиямәт.
Ятмыш һамы, йох ояг бир инсан,
Бир пәнчәрәдә фәгәт ишыг вар,
Орда көрүнүр ояг бир оғлан,
Әйниндә бир әски архалыг вар.
Далмыш анасы, атасы хабә,
Анчаг о отурмуш эвдә тәнһа,
Чох диггәт илә бахыр китабә,
Каһ нәгшәйә эйләйир тамаша.
Һәрдән охуюр ки, вар бу саәт,
Дүняда көзәл-көзәл мәканлар,
Инсан яшайыр о ердә раһәт,
Көрмәз нә союг, нә човғун онлар.
Ол ерләри сейр эдир хәялы
Ким, орда баһар вар һәмишә,
Дәряны, ери, көйү, чибалы,
Күн нур илә долдурар һәмишә.
Бахдыгча онун марағы артыр,
Элмә, әдәбә, китаба, һәрдәм.
Човғун да ағачлары гопардыр,
Бағ, бостан олур хәраба һәрдәм.

1912.

ӘРДО МӘЛИК

И. В. Ҝөте.

Кечә вахты, һава күләк, думан, чән,
Мешә ичрә атлы бу кимдир кедән?
Бир атадыр, көрпә оғлу гучагда,
Горха-горха атасыны ушаг да
Гучагламыш, көзүн өртүб кизләдир.
Гоча киши она мәһәббәт эдир:
— Оғлум, нечин кизләдирсән үзүнү,
Нәдән горхуб бәрк юмурсан көзүнү?
— Ата, ата, Супуркәсаггал кәлир,
Әрдо Мәлик кәлир, одур Ал кәлир.
Одур һа, ерлә сүрүнүр саггалы,
Бах дөшүнә төкүлүбдүр ағ ялы.
— Горхма, оғлум, Әрдо йохдур, яландыр,
О агаран су үзүндә думандыр.
— Назлы бала, көйчәк ушаг кәл мәнә.
Яхшы, яхшы гагга верим мән сәнә.
Кәздирәрәм, кәл сәни бойнумда мән,
Бәсләйәрәм күл кими гойнумда мән.
Вар анамын чохлу гызыл, палтары,
Гызларымын әлван оюнчаглары,
— Ата, эшитмәйирсәнми ким, нәләр
Әрдо Мәлик мәнә яваш вә'д эләр.
— Оғлум горхма, о ярпагдыр сәс эдир,
Күләк гуру япраглары тәрпәдир.
— Йохса истәмәйирсәнми, эй ушаг,
Ай ишығында кечәләр ойнаяг.
Кәл, гызларым сәнә лайлай чалсынлар,
Охуюб охшасынлар, най чалсынлар.

— Ата, гаранлыгда Әрдо гызлары,
Әлләрилә, бах, чағырыр бизләри.
— Йох, оғлум, йох, о көһнә боз говагдыр,
Ишылдаян сыныг, чүрүк будагдыр.
— Көзәл ушаг, ағрын, дәрдин чаныма,
Өз хошунла кәлмәз исән яныма,
Ахырда мән күчлә апаррам сәни,
Кәл яныма, дарыхдырма чох мәни.
— Гойма, мәни Әрдо вурду, ай дәдә,
Ох, ох яраландым, яндым, вай дәдә.
Горхуб атын гырманчлады атасы,
Һей чығырыр, сызылдайыр баласы.
О вахтда ки, кәлиб эвә етишди,
Горхусундан языг ушаг өлмүшдү.

1912.

ПАЙЫЗ

Смирнов.

Дағларын, бағларын либасы сары,
Күнәшин дә сөнүк зиясы сары.
Чох көзәлдир бу рәнк зәртари,
Гәмлидир, гәмли, лейк ичбари.
Ағачын ярпағы саралмыш эниб
Яй олур, элә бил ки, шах бәзәниб.
Мешәнин һүзүнлү инилтиләри,
Күләйин наләли выйылтылары,
Өлү ағлашмасын салыр ядә,
Сан сызылдар тамам әшя дә.
Аз чәкәр, көй үзү гара кейәчәк,
Гәмли-гәмли баятылар дейәчәк.
Гәбр кими ери гучаглаячаг,
Яйдан өтрү пайыз чох ағлаячаг.

1912.

ЧАЙ КӘНАРЫ

Смирнов.

Јај мөвсими, һава бүркү, чашт чағы,
Күн гыздырыб дағы, дашы, торпағы.
Бир чөп башы тәрпәнмәјир бағларда,
Ердән көјә алов чыхыр дағларда.
Күнәш дүшүб чаја ахар, шырылдар,
Сујун үзү гызыл кими парылдар.
Гојунлары чобан салыбдыр суја,
От үстүндә өзү кедиб ујгуја,
Чај ичиндә хырда-хырда ушаглар,
Әлләрилә тутар хырда балыглар.
Бири атар сују, сәпәләндирәр,
Бири гачар, чајы ләпәләндирәр.
Сычрајаркән ишылдајыр дамчылар,
Сан сачылар мирваридләр, инчилар.
Дағлара сәс салар күлүшмәкләри,
Чајын ичиндә јүјүрүшмәкләри.
Бир јан, көрүрсән, ушаглар ојнашыр,
Милчәк вызылдашыр, һүнү гајнашыр.
Бир јан сүрү, бир јан чај, бир јан дәрә,
Нә јахшыдыр, бах, бу көзәл мәнзәрә.
Јашыл чәмән үстү күн атәшфәшан,
Парылдајыр лачивәрди асиман.

1912.

ЯЙ КЕЧӘСИНИН АХШАМЫ

Смирнов.

Күнәш батыр, дағын башы саралыр,
Узагда бир галын мешә гаралыр.
Тәк-тәк чыхыб улдуз көйдә сайылыр.
Нәзик булут думан кими яйылыр.
Күләк дәйир ағачда будаглара,
Салыр даллы хышылты ярпаглара.
Чөлдә тахыл шан-шан олур, телләнир,
Дәря кими ләпәләнир, елләнир.
Зәмиләрдә сүнбүлләр галхыб-энир,
Элә бил ки, мүркүләйир, диксинир.
Кәнд көрүнүр, иштә, бир аз узагда,
Гоюнлары чобан отарыр дағда.
Дағ дибиндән бир чай ахыр, шырылдар,
Суюн үзү күмүш кими парылдар.
Йол ағарыр, бир аз тахылдан бәри,
Бахчыгча һеч көрүнмәйир ахыры.
Бөйрүн ерә вуруб чобан дағ үстә,
Һәрдән дейир бир яныглы шикәстә.

1912.

ТАХЫЛ БИЧИНИ

А. В. Колтсов.

Енә од тутду дан ери, янды,
Шө'ләләнди үфүг, аловланды.
Чәкилир, йүксәлир думан учалыр,
Ер үзүндән яваш-яваш азалыр.

Күн чыхыб ер үзү ишыгланды,
Ағ думан дағлар үстә топланды.
Топланаркән гаралды, олду булут.
Күләк әсди, говулду, долду булут.
Бәргү рә'д илә гопду бир туфан,
Яғды сираб эдичи бир баран.
Араланды булут, чәкилди сәһаб,
Ер үзүн эйләди яғыш сираб,

Көрүнүр көй үзүндә гөвси-гүзәһ,
Чүтчүләрдә, әкинчиләрдә фәрәһ.
Чох гураглыг кечирди бипайә,
Халг чыхмышдылар мүсәллайә.

Халгын үммиди артды һасил үчүн.
Әкәнәкләрдә нәф и-камил үчүн.
Чүтчүләр чыхды дәштү сәһрайә,
Һаггын эһсанына тәмашәйә.

О саат бә'зиси котан гошду,
Бә'зиси чүт гошуб йола дүшдү.
Тахыл, иштә, адам бою галхмыш,
Долу сүнбүлләрин башы салхмыш.
Саралыр саф гызыл кими зәмиләр,
Күләк әсдикчә мөвч вурар, әйиләр.

Көтүрүб кәндлиләр һәрә бир чин,
Башланыбдыр тахыллар ичрә бичин.
Һәр тәрәфдә тахыл ширин бичилир,
Тәрли-тәрли ширин сулар ичилир.
Дәрзләр бағланыр, тая гурулур,
Таялардан бөйүк гая гурулур.
Зәмиләр, тарлалар бүтүн таланыр,
Йүкләнир һей арабалар галаныр.
Дашыныр хырмана әкин төкүлүр,
Зәмиләрдән даһа бичин төкүлүр.
Көдәлир, иштә, күн, һава соююр,
Пайыз олмуш, сојуг күләк човуюр.
Йығылыр һәр тәрәфдә мәһсулат,
Сахланыр амбар ичрә мә'кулат.

1912

ДИЛӘНЧИ

А. Н. Плешеев.

1

Күнүн һәрарәти халгы ләһләдир,
Кәндә тәрәф бир ушаг йолдан кедир.
Пал-палтары чындыр, һалы пәришан,
Даш аяғын яраламыш, ахыр ган.
Бойну бүкүк, бағры яныг, чох гәмли,
Гәлби тутуг, бәнзи учуг, вәрәмли.
Етимлийи һаләтиндән бәллидир,
Фәгирлийи зиллӘтиндән бәллидир.
Шәһрә кедиб та ки, нөкәр даянсын,
Я фәһләлик эдиб чөрәк газансын.
Һара кетмишсә һеч кәс иш вермәмиш,
«Азарлысан, гач, кет» көрәнләр демиш.
Беш күн дейил дәфн олунмуш анасы,
Диләнчилик эдир инди баласы.
Бир дөвләтли, бир файтонда өтүшүр,
Тез йүйүрүб ушаг она етишир.
Әл узадыб истәйир аллаһ пайы,
«Кет, емәйи өйрәнмисиз һавайы».
Деди аға, файтончу да гырмачы,
Чәкиб вурду, сөйдү ону чох ачы.
Мәлул-мәлул, мә'юс-мә'юс гайытды,
Башын ерә дикиб йол илә кетди

2

Гәлби сынмыш, көзү долмуш, позулмуш,
Истидән сусалмыш, ачмыш, йорулмуш.

Тагəти йохдур кетмəйə, даяныр,
Бир ағачын көлкəсиндə узаныр.
Көрүр əсə-əсə кəлир бир гоча,
Она чатчаг нəвазишлə сорушур:
— Сөйлə көрүм нəчисəн, кимсəн, бала?
Һардан кəлиб, һара кедəнсəн, бала?
— Баба, кəндə гайыдырам шəһəрдəн,
Па-пияда доланырам сəһəрдəн.
Бу күн һеч зад емəмишəм, чох ачам,
Адамсызам, азарлыям, мөһтачам.
— Вар чөрəйим, аллаһ кəримдир, бала,
Дағарчығым бах долудур тут, ала.
Бөлүб верди чөрəйинин ярысын,
Ушаг еди юмушағын, сарысын.
Доюб дурду, су ичмəйə кедирлəр,
Ширин-ширин əчəб сөһбəт эдирлəр.
Ата-баба дедиклəри һаг сөздүр:
«Тохун ачдан хəбəри олмаз»—дүздүр.

1912.

КҮН КИ СӘҺӘРЛӘР...

Максим Горки.

Күн ки сәһәрләр чыхыр, ахшам батыр,
Әксиләмәз зүлмәти зинданымын.
Санма ки, бир ләһзә кешикчим ятыр,
Фикри галыб мәндә пикәһбанымын.
Һәр нечә истәрсән элә, чәк кешик,
Архайын ол, мән бурадан гачмарам,
Истәйирәм кәрчи мән азадәлик,
Зәнчири амма бачарыб ачмарам.
Ах сиз, а зәнчир, а зәнчирләрим!
Сиз дә дәмир бәкчисиниз һәр заман,
Сизләри мүшкүлдүр ачым, сындырым,
Чатлады бағрым, аман аллаһ, аман!..

1912.

ЯЙ СӘҺӘРИ

И. С. Никитин.

Яваш-яваш сөнүр, батыр улдузлар,
Сары булут көйүн үзүн ялдызлар.
Ал шәфәгин әкси дүшүбдүр көлә,
Ағ думан энмиш онун үстә чөлә.
Айна кими суюн үзү бәрг вурар,
Мәхмәр кими отун үзү ховланар.
Гамышлыға күләк әсир, тәрпәнир,
Бах, нә көзәл хышылдайыр, сәсләнир.
Һәр бир тәрәф сакитдир, йох бир инсан,
Даг башындан галхыр аз-аз ағ думан.
Күләк дәйир чичәкләрә, өтүшүр,
Инчи кими шеһләр от үстә дүшүр.
Чиккилдәйир гушлар юваларында,
Көчәриләр дурмуш оваларында.
Мал-гараны чыхардырлар ягагдан,
Азан сәси эшидилир узагдан.
Дахмаларда балыгчылар оянмыш,
Бир парасы чох кечикиб юбанмыш.
Тәләсикли кедирләр тор атмаға,
Күн чыхмамыш көлдән балыг тутмаға.
Гызарты артыр, дан ери ачылыр,
Көй үзүнә ал аловлар сачылыр.
Галын мешә күлүмсәйир, гаралыр,
Ағачларын далындан күн учалыр.

Күнәш чыхыр, ишыг дүшүр һәр ерә,
Чөлә, көлә, чәмәнләрә, күлләрә.
Котан гошуб кедир чөлә әкинчи,
Әлиндә дәряз от бичир бичинчи.
Күнәш чыхды, зияланды ер үзү.
Чилаланды, сәфаланды ер үзү.

1912.

АНА ДУАСЫ

Г. Р. Державин.

Гамыш эвдә яныр бучагда чыраг,
Ойнайыр орталыгда көрпә ушаг.
Гар яғыб чөлдә, амма човғун вар,
Гары ердән күләк гапыб совурар.
Белә фикр эйләйир о вахта ушаг,
«Бирчә яй күнләри кәләр дә һачаг».
Ата үммид илә бахар ушаға,
Бүзүлүбдүр анасы бир бучаға.
Чәһрәси гаршысында ип әйирәр,
Ушағыйчын белә дуа элийәр:
— Гадир аллаһ, чәлалын һөрмәтинә,
Кибрияву кәмалын һөрмәтинә,
Әрзим олдур ки, баркаһында,
Баламы сахла өз пәнаһында.
Көнлүмү сағлыг илә шад эйлә,
Бахтын, өмрүн узун, зияд эйлә.
Бөйүсүн, кәнч бир чаван олсун,
Гочалан вахта камран олсун.

1912.

ДУСТАГ

А. Н. Толстой.

Дағын далында батыр күн, ерин үзү гаралыр,
Узагдакы көрүнән от гызыл кими саралыр.
Будур, сәс эйләди зәнчир, кәлир нечә дустаг,
Пияда, йорғун, ағырлыгла галдырырлар аяг.
Фикирли һәр бири өз пис һәятына түпүрүр,
Аягларындакы зәнчир ерин тозун сүпүрүр.
Кәлир ики араба онлар илә бир ердә,
Салыб ер үзрә узун көлкәләр бәрабәрдә.
Алыб аралыға әскәрләр әлләриндә түфәнк,
Йорулса да олара вермәйир мачал, дирәнк,
О дәм дейир бири дустагларын:—бәрадәрләр!
Нә вар, нечин белә кефсиз, фикирлисиз ексәр?
Кәлин, кәлин охуяг маһны чүмләмиз бирдән,
Бир аз бу гәмләри бәлкә чыхарда хатирдән.
Нә этмәли, бизә гисмәт бу имиш аләмдә,
Гәза языб бизи бәдбәхт хәлг олан дәмдә.
Учалды сәсләри иштә һамы һәвәсләнди,
Сәдаләрилә бүтүн дағү даш сәсләнди.
Баятылар охуюрлар бүтүн мүнасиб һал,
Ерин тозун сүпүрүр, лейк, аягдакы ғандал.

1912.

ВӘТӘНИ ЈАДА САЛМАГ

И. И. Козлов.

Бир мүгәддәс мәһәббәт илә мүдам,
Вәтәни, ханиманы чох севирәм.
Көрүрәм мән јухумда һәр ахшам,
О мүбарәк мәканы чох севирәм.
Очағын гаршысында биз вардыг,
Евимиздә атам, анам кечәләр
Охујардыг, күләрдик, ојнардыг.
Мән, бачым, гардашым тамам кечәләр.
Јорулардыг, јуху тутарды бизи,
Анамыз бағрына басарды бизи.
Јухуда бир сәфалы чөл көрүрәм,
Бир дә көмкөј бөјүкчә көл көрүрәм;
Дөрд јанында битиб сөјүдлә, чинар,
Үзәр ол көлдә газлар, өрдәкләр;
Ајын екси суја дүшүб парлар,
Учушур көј үзүндә бәзкәкләр.
Чај кәнарында бир мешә гаралыр,
О бири јанда кәнд нүмајандыр.
Үрәјим онлары көрүб ачылыр,
О мәнимчин риязи-ризвандыр.
О мәним севкили дијарымдыр,
Вәтәним, маеји-гәрарымдыр.

1912.

КИМ МӘНӘ ЯВЫГРАГДЫР?

Жадовски.

Ялары, ал гана боянмыш идим,
Йыхылыб торпаға буланмыш идим.
Говрулурдум, ахарды көздән яш,
Фикр эдирдим ки, һардасан, гардаш?
Һардасыз, эй ата, ана, һарада?
Һардасыз, эй севимли дост-ашна?
Ян-йөрәмдән кәлиб кедән чох иди.
Мәнә амма көмәк эдән йох иди.
Бә'зи истәрдисә көмәк этсин.
Һәдәләрди өлүм, гоюб кетсин.
Башымы ким кәлиб ки, говзар иди,
Ярамы чох көрәндә горхар иди.
Ган ахыб чох кәсилмиш иди сәсим,
Аз галырды түкәнмәйә нәфәсим.
Ган тутуб кирпийим говушмуш иди,
Чәнәм, ағзым, дилим говушмуш иди.
Амма бирдән нә көрдүм онда енә,
Бириси рәһм әлин узатды мәнә;
Дизи үстә әзәл алыб башымы,
Силди лүтф илә ганлы көз яшымы.
Ярамы бағлады, салыб мәрһәм.
Үрәйимдә дедим о дәм мән һәм:
«Гоһумун иштә, гардашын иштә.
Севкили ярү йолдашын иштә».

1912

ЯҒЫШДАН СОНРА

Яғыш ара верди, һава ачылды,
Ер үзүнә тәзә чәннәт сачылды.
Бах, нә көзәл айдынлашды көй үзү,
Гөвси-гүзәһ дуруб яшыл, гырмызы.
Анчаг тәк-тәк лачивәрди сәмада,
Парча-парча булутлар вар һавада.
Чилаланды ағачларын ярпағы,
Сәфаланды чәмәнләрин торпағы.
Ярпаглара меһ тохунур, тәрпәнир,
Парлаг-парлаг дамчы от үстә энир.
Күнәш зиясында гыларкән нәзәр,
Алмас кими парылдайыр гәтрәләр.
Чичәкләрин артды тәравәтләри,
Фәрәһ верир гәлбә ләтафәтләри.
Көй чәмәндә күлләр элә әкилмиш,
Сан ер үзрә гөвси-гүзәһ чәкилмиш.
Нә көзәлдир, нә гәрибә сәфалы,
Һейран олур адам көрчәк бу һалы.
Бахса көрәр о кәс ки, диггәт эдә,
Гөвси-гүзәһ ердә дә вар, көйдә дә.

1912

АҒ ПАЛТАР

Морис Һартман.

Бир кәнч, мачар графларындан,
Олмушду пранға бәнди-зиндан.
Гул олдуғуну эдинчә идрак,
Һүррийјәтин истәмишди бибак.
Дүшмәнләри галиб олду ахир,
Е'дамына һөкм олунду садир.
Һаггында олан изаву тә'зир,
Әсла ону этмәз иди дилкир.
Зинданлара вәгф эдиб һәјатын,
Истәрди бир аләмин ничатын.
Бәкләрди камали-һиммәт илә,
Мөвтү әчәлин шүчаәт илә.
Чатмышдыса өмрүнүн баһары,
Дөнмүшдү хәзана күл үзары.
Анчаг вар иди ийирми яшы,
Һейфа ки, кәсилмәлийди башы.
Кәрчи өлүмүн севирди чандан,
Тә'сир она этмәз иди чәндан
Вахта ки, бир аз фикирләнирди,
Бир гәдр она ағыр кәлирди.
Илмәк боғаза кечиб асылмаг,
Тәһгир илә елләниб дә галмаг;
Мейданда дуран бүтүн чәмаәт,
Һәрдән эдәләр она шәматәт.
Ач гарғалар онда дәстә-дәстә,
Дава сала ганлы башы үстә.
Бир күн шәби-гәтлдән мүгәддәм,
Кәлди янына анасы пүрғәм.

Көрчәк анасын бәрабәриндә.
Јаш ојнады гәмли көзләриндә.
Әрз этди:—сәламәт ол, аначан,
Аллаһа әманәт ол аначан.
Гисмәт бу имиш гәза, гәдәрдән,
Дүнјаны кәрәк вида эдәм мән.
Әфсус, кедәр фәнаја чаным,
Галмаз ер үзүндә бир нишаным.
Оғлун, аначан, ахыр чавандыр,
Өвладына рәһм гыл, амандыр.
Һеч ваһимә этмирәм әчәлдән,
Мән горхмамышам, ана, чәдәлдән.
Од, түстү ичиндә этмишәм чәнк,
Һеч олмамышам бу нөв дилтәнк.
Амма сабаһын гәму мәлалы,
Тәнгир илә өлмәјин хәјалы,
Этмиш бу гәдәр мәни пәришан
Ким, титрәјирәм чү биди-ләрзан.
Оғлун бу сајаг көрәндә гәмли,
Верди анасы белә тәсәлли:
— Һеч горхма, оғул, тәһәммүл эјлә,
Аллаһа сығын, тәвәккүл эјлә.
Инди кедирәм дә баркаһа,
Саллам өзүмү гүдуми-шаһа.
Ган јаш төкүб аһу налә гыллам,
Ә'ванына јалварыб јыхыллам.
Рәһми кәлә бәлкә падишаһын,
Зәнним будур, әфв эдәр күнаһын.
Чүн субһ заманы миргәзәбләр,
Мејданә сәни апармаг истәр.
Көрсән мәни орда јас ичиндә,
Көз јашлы, гара либас ичиндә,
Бил дәрдинә чарә олмајыбдыр,
Тәгдири гәза позулмајыбдыр.
Мәрданә ол өлмәјә мүһәјја,
Гыл мәсләкү-исму рәсмин әһја.
Һәркаһ ки, мән ағ кејинмиш олсам,
Чәмијјәтин архасында дурсам,

Асудә ол, этмә хөвфү хәшйәт,
Бил ки, сәнә этмишәм шәфаәт.
Тутса сәни миргәзәб, дарыхма,
Кет, чых дар ағачы үстә горхма!
Өвладына верди бөйлә тәскин,
Бичарә зәифә кетди гәмкин.
Динчәлди граф, тәсәлли тапды,
Сонра ону даллы уйгу гапды.
Ятчаг юхуда көрүб о саәт,
Этмиш анасы она шәфаәт.
Ол гәмли кечә сабаһ олунча,
Раһәт юху ятды бир доюнча.
Сүбһ олду, чалынды зәнки-вәһшәт,
Чыхды күчәйә бүтүн чәмаәт.
Көрдү ки, граф кедир пәришан,
Әскәрләр ичиндә суйи-мейдан.
Һәп пәнчәрәләр бүтүн ачылды,
Мин дәстә күл үстүнә сачылды.
Мин-мин далысынча көз бахырды,
Яш көздә даянмайыб ахырды.
Гызлар далына дүшүб кедирди,
Һәсрәтлә ону вида эдирди.
Тәмкину вүгар илә о амма,
Мейдана етишди бимүһаба.
Сәфләр далысында өз анасын,
Көрдү ки, кейинмиш ағ либасын.
Чүр'әтлә үрәкләниб о саат,
Тез чыхды сәпайә үстә раһат.
Чәлладлара бахды шадү хәндан,
Чан верди сәпайәдә һаман ан.
Кейди нечин ағ либас анасы?
Та горхмасын, әсмәсин баласы.
Бәһ-бәһ, нә ялан, нә фикри-эгдәс,
Шайәстәдир адлана мүгәддәс.

1912

ГЫШ САБАҺЫ

Тебчаев.

Кечәнин гарлы човғуну даяныб,
Юхудан инди кәндлиләр ояныб.
Күн чыхандан гара булут чәкилир,
Гызарыр, иштә, дан ери сөкүлүр.
Ишыг артыр, тутар һаваны, ери,
Көрүнүр һәр тәрәф һәят әсәри.
Сәһәрин шахталы һавасында,
Күнәшин аз сөнүк зиясында,
Бир гоча, көһнә палтар әйниндә,
Ерийир йолда торба чийниндә.
Бу узагда чырылдайыр араба,
От дашыйыр киши әлиндә яба.
Чағырыр кәнди гоншусун, данышыр.
Һәм ушаглар чыхыб чөлә гонушур.
Һәм булутлар кедир шимала сары,
Күн дә галхыр яваш-яваш юхары.

1912.

ПАЙЫЗ

Ф. Шкулйов.

Севирәм яз чағында яз күнүнү,
Пайызын да союг аяз күнүнү.
О заманда ки, кәндлиләр гоялар,
Һәр тәрәфдә бөйүк-бөйүк таялар,
Мешәнин дәймиш әзкили саралар,
Һәм зоғал да дәрилмәйиб гаралар.
Тохунар ярпаға күләк, өтүшүр,
Фырлана-фырлана ер үстә дүшүр.
Ишығында күнүн сары ярпаг,
Көрүнүр саф гызыл кими парлаг.
Көй үзү думдуру, һава чох саф,
Парлайыр мави асиман шәффаф.
Дурналар дәстә-дәстә көйдә учар,
Охуюр нәғмәләр, чәнуба гачар.
Саралар көй чәмән, солар күлләр,
Даһа кәлмәз фәғана бүлбүлләр.
Уюшар бағү бағча, күлшәнләр,
Дөйүләр һәр тәрәфдә хәрмәнләр.

1912.

ҺӘЈӘҸАНЛЫ НӘҒМӘЛӘР

А. Сатурян.

Гәмлидир күнләримиз, гайғылыдыр,
Дәрд илә һәп дирилийимиз долудур.
Нә рәфаһәт, нә фәрағәт вардыр,
Нә дә үммиди-сәламәт вардыр.
Кәдәриндән алышыр синә, яныр,
Түкәниб тагәти руһун усаныр.
Гуссәдән, гәмдән, үгубәтләрдән,
Түкәнилмәз бу мүсибәтләрдән.
Гапламыш бизләри зүлмәт бүрүмүш,
Лап вәрәмләнди, үрәкләр чүрүмүш.
Дөвр эдир әкс мурадымча фәләк,
Өлдүн, айдынлыға һәсрәт чәкәрәк.
Кәләчәкдә көрүнүр тәһлүкәләр,
Бизи мин дүрлү бәлалар һәдәләр.
Чох фәна һалда, гуллар кимийиз,
Чәкирик зәнчири, йохдур, күчүмүз.
Руһумуз һүзнлүдүр, чан үзүлүр,
Ачы көз яшлары көздән сүзүлүр.
Галды хатырда бүтүн нийјәтимиз,
Гәсдимиз, аризумуз, һәсрәтимиз.
Гуссәдән бағрымыз ал ган олмуш,
Кениш аләм бизә зиндан олмуш.
Чәкилиб гул кими бир зәнчирә,
Галмышыг бағланараг тәгдирә.
Юхудан дур, даһа, ханәндә, айыл!
Көзүн ач, ятма, сәрайәндә, айыл!
Вәһйи-илһам илә мала-мал ол,
Нәфхи-руһүлгүдүсә тимсал ол!

Оху, шиддәтли бир аһәнки-һәчаз,
Учадан башла оху бир аваз
Оху, сал хатырына дүнянын,
Ифтихарын о кечән дөвранын.
Та ки, чүр'әтлә о кәскин нәфәсин,
Эдә шиддәтли сүрудунда сәсин.
Сазынын телләринә вер һәрәкат,
Бу ятан гәлбләри бирчә оят.
Ләпәләнсин о көзәл авазын.
Тәзәдән ядлара салсын сазын,
Бу кечән әсрләрин әш'арын,
Бабадан галма олан асарын
Ки, охундугда олар говғадә,
Гәлбләр чәнкә олуб амадә.
Гәһрәманлыгла алыб тачи-зәфәр,
Гойдулар аләм ара шөһрәтләр.
Эй муғәнни, оху бир нәғмейи-Шур,
Нәғәматынла гопарт шуру нүшур.
Бизи аһәнкләрин шад эйләр,
Гәлби ятмышлары иршад эйләр.
Дағылар гәлби тутан зүлмәтләр,
Гайыдар бир дә көзәл ниййәтләр.
О мүгәддәс көзәл аһәнки оху,
О вәтән нәғмәси Саранки оху.
Бизи дәря кими пүрчуш этсин,
Гәми-дүняны фәрамуш этсин.
Та мүгабилдә дураг ширанә,
Яшамагчын чалышаг мәрданә.

1912

ƏДАЛƏТ

Эй әдаләт! Нә олмусан, билмәм?
Јатмысан, ја ки, өлмүсән, билмәм?
Ким ки, һүрриййәтә едәр хидмәт,
Чәкәр аләмдә мүттәсил зәһмәт.
Ким ки, зүлм илә, наһәг илә ачыг
Вурушур, чарпышыр исә о јазыг,
Бојну зәнчирләрин гучағында,
Чан верир мәһбәсин бучағында.
Ким ки, гәлбиндә ејләјирсә һәлак,
Өз көзәл мејлү нијјәтин бибак,
Һеч утанмагсызын едәр рәфтар,
Кәнди вичданы илә сахтакар,
Кечир өмрү онун фәрағәтдә,
Јашар азадә ејшү ишрәтдә.
Эй әдаләт! Нә олмусан, билмәм,
Јатмысан, ја ки, өлмүсән, билмәм.

1912.

ҒИТ'Ә

Бах, күлшәндә өтән шейда бүлбүлә,
Чәһ-чәһ вурур, ашыг олмушдур күлә.
Кечә-күнүз нәғмә охур, инләйир,
Лейк ону күл э'тинасыз динләйир.
Онун кими бир ашиг дә дүнядә,
Олмушдур бир көзәл гыза дилдадә.
Ята билмәз, севдийинин дәрдиндән,
Яхар ери, көйү, аһи-сәрдиндән.
Амма чаван гызын йохдур хәбәри,
Онун нечин гәмлидир нәғмәләри?

1912.

АХЫРЫНЧЫ НӨВҺӘЛӘР

Әзизим, әй булут алтында кизләнән гәмәрим,
Мәзарын үстә битәр ахырынчы нөвһәләрим.
Кечән о яздакы күнләр гой уйгуна кирсин,
Һәмишәлик кечәләр савғын истиләндирсин.
Мәзарын үстә көйәрсин гой абы-абы чичәк,
Нечә чичәк, үрәйимдә олан хәяллар тәк.
Пычылдасын гой олар руһи-лайәмутун үчүн,
Явашча лайла десин руһи-пүрсүкутун үчүн.
Һачаг ки, мән дә тамам әйләрәм бу тәк йолуму,
Гучагларам, доларам онда бойнуна голуму.
Ят инди, севдичийим, ят, далынча тез кәләрәм,
Бу аләмин гәмү дәрдиндән онда динчәләрәм.

1912

Н. БАРАТАШВИЛИ НӘШИДӘЛӘРИНДӘН

Гој едим инди тәрки-дарү дијар,
Чәким анчаг үрәкдә мөһнәтини.
Вәтән әһлиндән олмушам бизар,
Көрмәјим онларын да сурәтини.

Зүлмәтә нур биздә үстүндүр.
Орада кәндимә мәкан арајым,
Нәрәдә халг элмә дүшкүндүр,
Орада јару һәмзәбан арајым.

Булмасам гәм шәрики булданда,
Үз гојуб чөлләрә, фәған едәрәм.
Чәкдијим кизли дәрди ол анда
Көјдә јылдызлара бәјан едәрәм.

Өлдүјүм һалда хаки-паки-вәтән
Олмасын гој чәназәмә мәдфән.
Бачымын көз јашы кәлиб чушә
Чәкмәсин гәбрими һеч ағушә.

Топланыб гарға, сагсаған, гузғун
Јејиб етсин чәназәми позғун.
Чүрүмүш мејјитим ғүбар олсун.
О да тарачы-рузкар олсун.

Йүйүр, эй түнд йүрүшлү йорға атым.
Та ки сәрмәнзили-мурадә чатым.
Арайыр, иштә, ракибин өлүмү.

Чапараг кет, гысалт узун йолуму.
Эдирәм мөвтү кәндим истигбал,
Гой әчәл эйләсин мәни памал.

1916.

МАЙЫС КЕЧӘСИ

А. А. Муссе.

Шеир илаһәси

Кәл, шаирим, ал бәрбәти чал, өп мәни, охша.
Яз фәслидир, афага бахыб әйлә тамаша.
Ачмыш яшыл орманда көзәл дүрлү чичәкләр,
Күлдән-күлә галхыб гонур әлван кәләбәкләр.
Көй саф, су шәффаф, күлүр гөнчә гызыл күл,
Ярпаглы будагларда өтүр, көр, нечә бүлбүл.
Алгышлайыр аләм, һамы бу тазә һәяты,
Сән дә мәни өп, башла о ширин нәғәматы.

Шаир

Ексәр бүрүйүб даҒ, дәрәни өртдү гаранлыг,
Һәр бир ери сармыш көрүрәм гәмли думанлыг.
Әввәлчә эдиб чайлары, сәһралары ишғал,
Сонра эләди гөнчәләри, күлләри памал.
Мән билмәйирәм, бәлкә булар мәһз хәялдыр,
Динчәлмәйир әсла үрәйим, натигә, лалдыр.

Шеир илаһәси

Ал бәрбәти чал, шаирим, аләмдә сәфа вар.
Бир янда чәфа варса да, бир янда вәфа вар.
Мәһтаб уюмуш ер үзүнә чәкди нигабы,
Кизләнди чичәкләр арыдан өртдү һичабы.
Өз ашигинә көр нечә нифрәт эдир изһар,
Һәр ердә бу дәм, бах, нә көзәл сүмтү сүкун вар.

Он дөрд кечәлик ай үфүг үстүндә күлүмсәр,
Пүрхәндәдир aләм уююркән дә сәрасәр
Чәннәт кими дүня фәрәһәфза, тәрәбәнкиз,
Сән бөйлә заманда нийә позғун, нийә гәмбиз.

Шаир

Шиддәтлә нәдәндир үрәйим гуш кими чарпыр,
Билмәм, һәйәчаным нә үчүн дәмбәдәм артыр.
Йохса гапы таггылдадымы, ким ону чалды?
Шәм'ин алавы өз-өзүнә нейчин учалды.
Яһу, мәни кимдир чағыран, бу нә сәдадыр.
Ярәб! Нә көзәл сәс, нә гәдәр нәш'әфзадыр.
Сәс кәлди... енә сусду... енә вар... даһа битди.
Ох, гүссәдә, тәкликдә чаным ахыра етди.

Шеир илаһәси

Кәл, шаирим, ал бәрбәти, сәһбайи-баһары,
Халиг әләмиш дәһрин уругатына чары.
Көнлүм долудур эшгү һәвәсләрлә бу саәт,
Гүввәм азалыр, ләбләрими яхды һәрарәт.
Тәнбәл чочуг, ач көзләрини, эйлә нәзарә,
Бах мән кими лаһути, көзәл, назлы никарә.
Сал ядә, әзизим, мәни илк дәфә ки, көрдүн,
Ол пайәдә севдин, өзүнү фөврән итирдин.
Шәһпәрләрим анчаг сәнә бир чүз'и тохунду,
Сөлғун үзүнә эшг, мәһәббәт тозу гонду.
Ағуша алыб эйләдим изһари-нәвазиш,
Сәндән эдирәм мән дә һәмин ләһзәдә хаһиш.
Хошнуд элә, тәскинә чалыш гәлби-нәзары,
Ағушуна чәк сән дә бу лаһути никары.

Шаир

Һә, сөйлә нечә? Дост сәси имиш бу хош аваз,
Паһ, алиһейи-ше'р мәни этди сәрәфраз.
Кәл яри-вәфадарым, о солмаз чичәйим, кәл,
Һәмширейи-руһум, мәләким, севдичийим, кәл.
Кәл, бойнума рә'на голуну эйлә һәмаил,
Гәлбимдә олан зүлмәти-шәб та ола заил.

Шеир илаһәси

Ал бәрбәти, шаирчийим, эй гәмли рәфигим.
Эй зиндейи-чавидим, а мәфтуни-һәгигим.
Көрдүм сәни мәһзуну мәлул өвчи-сәмадә,
Кәлдим етишәм дадына бу дари-бәладә.
Гәмкинсән, әзизим, үрәйин пүрхәләчандыр,
Шүғлүн нә үчүн дәрду гәму аһү фәғандыр.
Йохса енә бир дилбәрә дилдадәми олдун,
Сайә кими торпағына үфтадәми олдун?

Яинки усандынмы һәятын ситәминдән?
Илһам етишмәзми сәнә руһүләминдән?
Табын йох исә дәрдү гәмү рәнчү бәлайә,
Бир ердә учуб, кәл, чыхалым өвчи-сәмайә.

Ол ердә нә меһнәт, нә әзиййәт, нә чәфа вар.
Ол ердә фәрәһ, нәш'ә, тәрәб, зөвгү сәфа вар.
Кәл өп мәни, балалара пәрваз эдәлим, кәл,
Үнсиййәти-диринәнә ағаз эдәлим, кәл.

Сейр эләйиб әнчүмләри, әфлакы, сәһабы,
Тизкар эдәлим сөһбәти-әйями-шәбабы.
Йох, кәл охуяг инди бир өзкә шейә даир.
Сән сөйлә, тәғәнни эдәлим бәс нәйә даир?

Кәл нәзм эдәлим мә'рәкейи-рәзмү дәғаны.
Я эшги-мәчазини, я ашуби-зәманы.
Хошланмаз исән һаилейи-чәнкү чәдәлдән.
Кәл бәһс эдәлим дәһрдәки мәкрү һийәлдән.

Йох эйби севирсәнсә әкәр сейдү шикары,
Кәл аһулара тәнк эдәлим раһи-фәрары.
Ах, ах нә көзәл дадлы дәгигәйди о саәт,
Ашиг олуб этдин мәнә изһари-мәһәббәт.

Күл дәстәләри топлаяраг рәнки-шәфәгдән,
Күл әтри япардын үзүмә дүшмүш әрәгдән.
Кәкликләри ал ганына гәлтан эдәлим, кәл.
Юрдун-ювасын хак илә ексан эдәлим, кәл.

Тәсвир эдәлим мәсчидә кәлдикдә нисаны,
Көз алты нә нөв'и арайырлар зүрәфаны.
Олмуш үрәйим эшг илә дәря кими пүрчуш,
Мүмкүн дейил әсла оламам сакиту хамуш.

Екдикәрә мәгсудумузу этмәйә ифһам.
Етмир мәнә сәндән, сәнә мәндән дәхи илһам.
Бир ердә кәл инди эдәлим зәмзәмәханлыг,
Сүбһ олду, шәфәг сөкдү, гачыр иштә гаранлыг.
Өвдәт эдирәм мән даһа сәмти-мәләкута,
Шаирчийим, артыг далачагсанмы сүкута?
Кәл гуч мәни, өп, ағла, мән олдум дәхи азим,
Көз яшларыдыр ялныз, әзизим, мәнә лазым.

Шаир

Һәмширәчийим, эй овутан гәлби-хәрабы,
Яд этмәк үчүн сөһбәти-әййами-шәбабы,
Көз яшлы сәнә бусәләр эһда эдәрәм мән,
Әмрин вә исә шөвг илә ифа эдәрәм мән.
Лакин охумам мәс'әдәтә, шөһрәтә даир.
Һәм гәлби-нәзарымда олан меһнәтә даир.
Шәрги чағыраг, түркү дейәк, этмә тәмәнни,
Йох, севдичийим, этмәйәлим инди тәғәнни.

Шеир илаһәси

Сән зәнн эләдин йохса пайыз рейһи кими мән,
Һәр ләһзә тәғәдди эдирәм әшки-бәсәрдән?
Аламыны тәгдис эдирәм алидир, али,
Олдугча мәним руһуму эйләр мүтәали.
Лакин чичәйи зәһрлидир зөвгү сәфанын.
Кәлдим ки, чыхарыб атайым ришәсин анын.
Йох, шаирим, әлбәттә оху зәмзәмәхан ол,
Әфғанын илә көйләрә фәрядрәсан ол.
Бәрбәтләрин атәшли, һәзин зәмзәмәсилә,
Тәнбурларын янғылы, риггәтли сәсилә,
Сөвдалы үрәкләрдән учалмыш нәвәһаты,
Тәгдир эдәр әфради-бәшәр һазыру ати.
Сәгга гушунун бәлли дейилми сәнә һалы,
Йорғун гайыдаркән эвинә әлләри халы
Ач яврулары топланар әтрафына ексәр,
Ағзын ачыб онлар анасындан емәк истәр.
Зүлмәтли, гаранлыг кечәдә мүзтәрибәһвал,
Билмәз ана өвладыны этсин нечә хошһал.

Ахмаг балалар бәкләйиб истәрсә гиданы,
Лакин ананын һейф ки, бошдур чинәданы.
Зира ки, балыг овламамыш, хичләти вардыр,
Һәддән фүзун, амма олара шәфгәти вардыр.
Пичидә олар фикрә, арар дәрдинә чарә,
Һәсрәтлә гаранлыг көйә эйләр дә нәзарә.
Ол дәм ени бир фикр кәләр көнлүнә бирдән,
Тутгун үрәйи хәндәләр эйләр о фикирдән.
Шадлыгла эләр көйсүнү өвладына тәгдим,
Ач яврулар эйләр этини, ганыны тәгсим.
Көйсү дидилиб, ал ганы ахдыгча дәмадәм,
Валид бу зияфәтдән олур шакирү хүррәм.
Этдикчә тәһәммүл о дөзүлмәз зәһәмата,
Горхар ки, вида этсин әзиййәтлә һәятә.
Дойдугда әзиз яврулары галхыб о ердән,
Зәһмәтлә учар көй үзүнә кәндиси бирдән.
Дәряя атар, өртәр ону бәһри-хүрушан,
Өз нәфсини эйләр әзиз өвладына гурбан.
Лакин чәкәр ол вахтда бир янғылы фәряд,
Тә'сири илә аз галар аләм ола бәрбад.
Мүзлүм кечәнин сүмтү сукунунда фәғаны
Топлар онун әтрафына мүрғани-һәваны.
Инсан да әкәр кечсә о ердән енә горхар,
Зәнн эйләр о һөкмән өлүдүр, хортлайыб ағлар.
Сәгга гушунун һалыны эт, шаирим, әзбәр,
Эйләр белә рәфтар улу шаирләр, әдибләр.
Нәгс этмәйәрәк сөзләри үстүндә дуруллар,
Нөв'и-бәшәри хуни-чийәрлә доюрурлар.

ОТ БИЧИНИ

Көй чәмәнин әтри тутуб һәр ери,
Чулғалайыб дағ, дәрәни, чөлләри.
Әлдә бичинчи дарағы сәфбәсәф,
От дарайырлар гарылар һәр тәрәф.
От гурусун бурда йығарлар шәлә,
Яш оту бир янда сәрәрләр һәлә.
Кәндлиләр әлләрдә тәмамән яба,
Арабая оту йығарлар габа.
Арабая от галанар, дағ олар,
Кәндлиләрин онда кефи чағ олар.
Арабая ат гошулуб көзләйир,
Санки гахылмыш ерә, тәрпәнмәйир.
Әймә кими сахламыш аягларын,
Саллайыбан һәр ики гулагларын.

Һекайә

ЧӘРРАҺЛЫГ

А. П. Чехова нәзирә.

Дәлләк дүканыдыр. Дүканын ичәрисиндәки сағ тәрәфдә олан ширәли сәкинин үстүнә салынмыш йыртыг һәсирин үзәриндә башы ачыг отуран мүштәринин үстүнә гырмызы, чиркли фитә салынмыш; габағында башы кечәл балача шакирд овуч илә тасдан су көтүрүб мүштәринин тәпәсиндән төкүр вә бойнуна, боғазына чаланыркән онун башыны исладыр.

Сол тәрәфдәки сәкинин үстүндә палчыг мангалын кәнарында гоюлмуш ики балача тасда исти су буғланыр.

Дәлләк шакирди һәрдән бурнуну этәйинә силиб башыны гашыяркән, мүштәринин башыны овмагда иди. Устасы дәлләк Мәшәди Әскәр: бир өрү ашаға, бир өрү юхары кейдийи гара көдәк архалығынын дөшү вә этәкләри чиркдән гара мешин кими ишылдайыр, сүртүлүб йыртылмыш чибләринин ағзы садыр бағламыш; белиндәки кисәбәндинин ярысы ейилмиш гайышынын үзәринә һәрдән үлкүчү савлайыб сүртүр вә ағзындакы дәми чубуғунун түстүсүнү додағынын күнчүндән пүскүрәрәк һавада думанладыр. Бу һалда моталпапаг, шал чухалы, узун бойлу, чалсаггал бир киши гапыдан ичәри кириб салам верир. Сонра чиркли, гара сәпкили ағ дәсмал илә бағладығы сағ көзүнүн үстүнә əлини гоюб, сол сипалаг көзү илә оян-буяна бахыб:

— Уста бурададырмы?—дейә сорушур.

Уста Әскәр дәми чубуғуну əлинә алыб әснәйәндән сонра:

— Аһа, хош көрдүк, а Молла Эйваз дайы, нә әчәб сәндән? Нә гуллуғун вар?

— Шүкр олсун, ай уста! Өмрүнә дуачы варам.— Әлиндәки хурчуну сәкинин үстүнә гоюб аяг үстүндә дурдуғу һалда:—Анчаг, чанына сағлыг, бир нечә күндүр ки, дишим ағрыйыр. Нә чай ичә билирәм, нә чөрәк ейә билирәм, нәзлә дуасы да яздырдым, енә тохтамады. Билмирәм бу нечә дәрддир?. Ох... ох... Белә сызылдайыр ки, элә бил гулағымын ичинә мых чахылыр. Лап бейнимин ичи дә лүккүлдәйир. Аз галыр башым партласын. Инан ки, намусума гысылыб ағламырам. А киши, бу чайы бина гоянын аллаһ эвини йыхсын. Бундан ирәли йүз яшында кишиләрин ағзындакы дишләри сәдәф кими иди. Бу чай зәһирмар бәдәнимизин ахырына чыхды.

Уста Әскәр:

— Көзүнә нә олуб, а киши, бағламышсан?

— А киши, бу дишим зәһирмар санчдығына көрә бағламышам. Йохса көзүм ағрымыр.

Уста Әскәр:

— Дәсмалы ач, бир бахым көрүм.

Молла Эйваз:

— Ваһ, ваһ, дишим элә санчыр, элә санчыр ки, үрәйимин башы зоггулдайыр. Ағзымы ача билмирәм, даныша билмирәм. Үз-көзүм дә шишиб, кечәләр сәһәрәчән ята билмирәм.

Уста:

— Зәрәри йохду, отур, ач ағзыны көрүм.

Молла Эйваз отуруб дәсмалы ачандан сонра ағзыны аралайыр. Уста Әскәр дә башыны әйиб онун ағзына бахыр. Илләрдән бәри тәнбәки түстүсүндән саралмыш дишләрин арасында паласа бағламыш чиркли бир чүрүк диш көрүнүр.

Молла Эйваз:

— Нә гәдәр ағзыма сумаг тутмушам, нә гәдәр тәзәк түстүсү вермишәм, динчәлмәмишәм! Үздән ираг, эрмәни Мелкумдан да диш дәрманы алыб гойдум, һеч бир көмәклик эләмәди. Билмирәм бу нечә дәрддир мәни тапды? Аллаһа пәнаһ, оручлуг да кәлди чатды. Даһа һеч дава-дәрман эләмәк олмаз.

Уста Әскәр (бир гәдәр даянандан сонра):

— Молла дайы, кәрәк дишин чәкилсин?

— Сән яхшы билирсән, нә әрз эдим, һәр нә эләмәлисән элә; анчаг бирҹә динҹәлим... Аллаһ өмр версин, аллаһ сәни әксик эләмәсин, мән кеҹә-күндүз сәнә дуачы варам.

Уста Әскәр:

— О нәмәнәдир? Мәним әлимдә су ичмәкдән дә асандыр,—дейиб көһнә бир фитәйә бүкүлмүш карастыларын ичиндән бир кәлбәтин чыхардыр. Ҹәрраһ дейәндә чәтин бир шей дейил; анчаг адәт лазымдыр. Әл кәрәк әсмәсин, вәссәлам!.. Одур сраға күн Марағалыоғлу Һаҹы Бәйдәмирин дә диши ағрыйырды. Киши Иран сөвдәкәри, чийниндә кабили күрк, аяғында сағры башмаг. Бир дәгигәдә дишини чәкдим, гуртарды кетди. А киши, зарафат дейил, сүмүк сындырмышам, бунлары өйрәнинҹә гат-гат габыг гоймушам. Мәним әлимдән һәр шей кәлир. Гол ганы алмаг, мәлазә чәртмәк, дилалты ганы алмаг... Бунлар сәнә зарафат кәлмәсин; кәрәк биләсән ки, гейфал ганы һансыдыр, осейлим һансыдыр, әкһәл һансыдыр. Галды диш чәкмәк, диш чәкмәк мәним әлимдә су ичмәкдән дә асандыр. Бу саат чәкәрәм. Йохса һәр дана-долуг, чана-чуна адамын иши дейил. Элә диш вар кәлбәтин илә чәкәрләр, эләси вар машын илә чәкилир, эләси дә вар ки, гармаг илә чәкилир. Онларын ерини билмәк лазымдыр.

Уста Әскәр кәлбәтини этәйинин учуна силәндән сонра истифһам һаләтилә она бахыб ерә гоюр, сонра машыны көтүрүр:

— Һә, ач ағзыны, чох арала!—дейиб Молла Эйваза тәрәф йөнәлир,—бу саат чәкәрәм гуртарар кедәр. Бу үч пүскәли дишдир; кәрәк бычағын учу илә азачыг этини аралайым, вәссәлам, гуртарды кетди.

Дишин этини кәсир:

— Һә, чәтини бу иди.

Молла Эйваз:

— Нә дейим, аллаһ сәнә көмәк олсун. Нә әҹәб, киши, сән варсанмыш. Йохса бу ҹамаат батыб гырылларды. Аллаһ сәнә өмүр версин.

Уста Әскәр:

— Бах, тәрпәнмә, анчаг ағзыны яхшы арала.

Кәлбәтини көтүрүб ағзына апарыр:

— Даян, даян, тәрпәнмә, бир азачыг давам элә, бу саат гуртарым.—Зор илә диши чәкир.—Анчаг сөз бурасындадыр ки, азы дишдир. Өзү дә үч пүскәли! кәрәк көтүйү сыныб ичәридә галмасын.—Чәкир.

Молла Эйваз:

— Вай дәдәм вай, ох, ох, ох...

Уста Әскәр:

— Даян, даян, бу саат гуртарым, әлимә япышма, әлими бурах.—Чәкир.

Молла Эйваз:

— Вай нәнә вай, вай баба вай. А киши чәк чыхсын, даһа нә узадырсан.

Уста Әскәр:

— Сәнә зарафатмы кәлир, бу чәррaһлыгдыр а... Бирдән олмаз, будур, будур аз галыб.

Молла Эйваз аягларыны дизләринә гәдәр галхызыб титрәдийи һалда сурәти боғумтул, гара-гырмызы рәнк алыр; тәр үзүндән дамчылайыр, төйшүйә-төйшүйә нәфәс алыр.

Уста Әскәр исә вар күчү илә голларыны тәрпәдиб чәкмәйә чалышыр... Гайәт әзиййәтли бир дәгигә кечәндән сонра кәлбәтин шаггылты илә диши сындырыб Молла Эйвазын ағзындан байыра атылыр. Молла Эйваз диши чәкилиб гуртармыш зәнн эдәркән, бармағыны ағзына апарыр. Лакин дишинин сынмыш олдуғуну һисс этдикдә:

— Чәкдин. Бу сәнин көрдүйүн иш чанына дәйсин. —Ағлар вә истеһзакаранә бир сәслә:

— Аллаһ яман күндән сахламасын. Элә габилиййәтин бу имиш? Чаным, бир иши бачармырсан, даһа нә үчүн бойнуна чәкирсән. А киши, сән мәни өлдүрдүн ки, көзүмүн габағы гаранлыг кәтирир.

Уста Әскәр:

— Сән нә үчүн әлими тутурсан.—Ачыглы бир һалда.—Мән чәкирәм, сән мәним дирсәйимин алтындан ву-

рурсан, нә билим нә оюн чыхардырсан. Гойдун мәкәр бир көрүм мән нә гайырырам.

Молла Эйваз:

— Сән салмысан зырпылығына, даhа она мән нә гайырым. Бир гәләти әләйә билмирсән, даhа нә бош данышырсан.

Уста Әскәр ачыглы бир hалда:

— Гәләт дә элә, даhа узун данышма, ач ағзыны көрүм. Өйрәнмисиниз hавайы емәйи, бу өлү hалвасы дейил ки, дамағыны шаггылдада-шаггылдада ейәсән—Молла Эйвазы ямсылаяраг—«башармырсан, башармырсан». Буюрун, инди бу мәнә өйрәдәчәк, башындан бөйүк данышмағына бах. Марағалы Бәйдәмирин сәнин ағырда әскинасы вар, дишини чәкдим, hеч уф да демәди... Мин дәфә үст-башы сәнинкиндән тәмиздир. hеч әлимә дә япышмады. Отур, ағзыны ач көрүм, мәни мә'тәл әләмә.

Молла Эйваз:

— А киши, башым кичәлир, гой бир нәфәсими дәрим а...—Отурур.—Узун дартма, бир дәфә чәк чыхсын, мүхтәсәр элә.

Уста Әскәр:

— Инди бу мәнә өйрәдәчәк. Аллаhын лә'нәтинә кәләсән, кор шейтан hа. Ач ағзыны!—Кәлбәтини салыр.— Бу чәрраhлыгдыр а... Сәнә зарафат кәлирми йохса.— Голларыны тәрпәдиб чәкир.—Тәрпәнмә, аз галыб чыхсын, көтүйү лап дәриндәдир.—Чәкир.—Башыны тәрпәтмә, hә, белә, белә, бир азачыг даян, hа.—Хырчылты сәси эшидилир.—Даhа инди гуртарар.

Молла Эйваз өлү кими hәрәкәтсиз отуруб, көзләри бәрәлиб дүканын сәгфинә дикилмиш, рәнки-руйу ағарыб, үзүндән тәр ахыр.

Уста Әскәр:

— Ах, кичик кәлбәтин бурада олсайды, нә яхшы оларды.

Бу hалда кәлбәтин диши бурахыб Молла Эйвазын ағзындан байыра атылыр. Молла Эйваз нәфәсини алан-дан сонра тез бармағыны ағзына сохуб ағраян дишинин әвәзиндә башга бир дишинин чәкилиб лахламағыны көрәркән:

—Тфу! Бойнуну аллаһ сындырсын, чаным, сән меш
дән тутулмамышсан, айы дейилсән ки... Ағраян диш
гоюб башгасыны нә үчүн чәкиб лахладырсан. Алла
кәссин габилиййәтини.

Уста Әскәр:

— Ағзы башына данышма, екәбаш. Бунун сир-сиф
тинә бах, башындан бөйүк данышмағына бах, Мараға
лы оғлу Һачы Бәйдәмир бөйүк тачир, нечә илләр Иран
да олмуш, ағыллы адам, һачы киши, кабили күркү йү
маната дәйәр, о бир кәлмә артыг-әксик данышмады
Амма бу мәни көр нечә данлайыр.

Молла Эйваз сәкинин үстүнә гойдуғу хурчуну көтү
рүб, әлини үзүнә гойдуғу һалда мырылдая-мырылдая г
пыдан чыхыб кетди.

191

П'есләр

ЙОХСУЛЛУГ ЭЙБ ДЕЙИЛ

Бөйүк рус драматургу А. Н. Островскийә нәзирә.

ӘФРАДИ-МӘЧЛИС

Һачы Дәмир—Етмиш яшында бир тачир.
Сәфәр—Һачы Дәмирин гардашы, гырх яшында.
Юсиф—Һачы Дәмирин мирзәси, ийирми беш яшында.
Әһмәд бәй—Мүлкдар бир бәй.
Мәчлисә лазым олан шейләр: дөшәк (үстүндә Һачы Дәмир отурмаға). Стол, дәфтәр, кағыз, шотка, календар, сандаля, дәмир сандыг, дәват, гәләм.

БИРИНЧИ ПӘРДӘ

Мәчлис ваге олур Һачынын һүчрәсиндә; Мирзә Юсиф столун далында отуруб һесаба бахыр.

Сәфәр

Гардашымдыр, Юсиф, бу тачирбашы,
Мән дә онун кичик, доғма гардашы.
Бир аз бурда исинмәкчин гой кәлим,
Титрәйирәм, тутмур союгдан әлим.

Юсиф

Әйби йохдур, кәл, гардашым Сәфәр, кәл,
Истәсән дә ят, бир гәдәр дә динчәл.

Сәфәр

Говмазсан ки, мәни, Юсиф, бурдан сән?
Бах, союгдан титрәйирәм, көрүрсән.

Юсиф

Бу нә сөздүр, һеч белә шей олармы,
Мүсәлман да гонағыны говармы?

Сәфәр

Юсиф, аллаһ хошбәхт эләсин сәни,
Дүз бир илдир гардашым говуб мәни.
Бу дәрбәдәр Сәфәр гаданы алсын,
Гой дәрдими дейим, гәлбим бошалсын.
Нә гәдәр ки, пулум, малым, вар иди,
Мәнә һәр кәс йолдаш иди, яр иди,
Һәр ердә аш варды, орда баш идим,
Хана гардаш, бәйләрә йолдаш идим.
Мәсткән молла эвинә дә кедәрдим,
Бир сүфрәдә чох вахт наһар эдәрдим.
Инди һеч кәс саламымы алмайыр.
Йолдашлар да мәни яда салмайыр.
Уйдум мән ахмаг ичкийә, гумара,
Гойдум пулу ханәндәйә, гызлара.
Ашна дедикләрим мәни сойдулар,
Ахыр белә яман күнә гойдулар.

Юсиф

(онун сөзүнү кәсәрәк)

Яхшы, инди ки, сән буну дуюрсан,
Нечин гумара, ичкийә уюрсан?

Сәфәр

Нечин? Бу ашкар шейдир, ахмаглыгдан,
Бәдбәхтликдән, йәгин ки, сарсаглыгдан.

Юсиф

Кәл тәрк эт ичкини, олма гумарбаз,

Сәфәр

Сән билмирсән, Юсиф, тәрк этмәк олмаз.
Кимсә ки, дүшсә белә бир пис йола,
Чох чәтиндир бир дә о агил ола.

Юсиф

Нечә? Нә йол?

Сәфәр

Динлә шәрһи-һалыми,
Гой нәгл эдим, сән дә бил әһвалымы:
Ийирмийди атам өләндә яшым,
Айрылмаг истәди мәндән гардашым.
Кәр данышсам мәни нечә айырды,
Мүлкүн чохун өз адына гайырды.
Бу... узундур, аллаһ өзү алимдир,
Мәним бу гардашым нечә залымдыр!?
Һәр нә исә, ахыр мәнлә бөлүшдү,
Мүлкләр она, мәнә пул, вексел дүшдү.
Мән дә бурдан һайды, кетдим Тифлисә,
Йолдаш олдум һәр наәһлә, һәр писә.
Трактирдә, духанда, падвалларда,
Кеф элядим, театрда, балларда.

Юсиф

Театра кетмәк кәтирмәз нөгсан,
Көрәр о күзкүдә өз эйбин инсан.

Сәфәр

Мәкәр һеч мән айыг олурдум кечә,
Та биләйдим артист ойнайыр нечә?
Анламырдым әсла һара кедирдим,
Кедиб яр-йолдашы гонаг эдирдим.
Кефли идим, пулум нә гәдр варды,
Анчаг айылдым онда ки, гуртарды.
Бахдым көрдүм, нә тас галыб, нә һамам,
Чыхмыш әлимдән вар-йохум биттамам.
Көнлүм ички истәйир, нә этмәли,
Пул да йохдур кимә, һара кетмәли?
Тутдум сатдым бирчә-бирчә палтары,
Нәйим варды: күркү, бөркү, шалвары.
Инди көрүрсән бу көкдә лаәлач,
Бу гыш фәсли әйним чындыр, гарным ач.

Һардан кетсәм бахыр мәнә чәмаәт,
Инан ки, өлдүрүр мәни хәчаләт
Бир гәпийим йохдур чибимдә, ачам,
Бир күнүмүн рузисинә мөһтачам.
Анчаг оғурлуға кәлир күманым,
Йох, она да разы олмур вичданым.
Союг дәйиб, бах гурутмуш белими,
Овушдуруб һовхурурам әлими.
Дырнагларым донур, ерә дөйүрәм,
Өз-өзүмү йорулунча сөйүрәм.
Сәһәр тездән тинкәләрдә дурурам,
Кәлиб-кедән мәхлуга баш вururам,
Бундан, ондан гәпик, гуруш алырам,
Үч күн-үч күн чох вахты ач галырам.
Йох бир адам кедиб дәрдими дейим,
Сән де көрүм: нә гайырым, нейләйим?

Юсиф

Бу ярамаз, йох чара тап башына,
Мәндән олса енә де гардашына.

Сәфәр

Йох, демәрәм, чүн бир дәфә кетмишәм,
Ағлаяраг дәрдими әрз этмишәм.
Говду мәни, дүшдүм аягларына,
Чох ялвардым арвад-ушагларына.
Дедим: сахла мәни, гул олум сәнә.
Гардаш йох, салеһ оғул олум сәнә.
Деди: йохдур һеч шейә ләягәтин,
Итил бурдан, басар мәни никбәтин!.
Нә этмәли, аллаһ версин бәласын,
Напак гулун һаг динләр иддиасын.

(Юсиф истәйир чыхарыб она пул версин.)

Юсиф! Мәнә пул вермә... йә'ни йох,
Дейирәм ки, версән, аз вер, вермә чох.

Юсиф

Буюр, нә гәдр истәр исән верәрәм,
Сәндән мәкәр мүзайигә эләрәм?

Сәфәр

О аҒ пулдур, истәмирәм, гой дурсун,
Бу бир шаһы һәлә бәсимдир бу күн.

Һачы Дәмир дахил олур.

Һачы

Сән бурдасан енә, ким верди рүсхәт?
Бир дә бура кәлмәйә этдин чүр'әт?
Демәмишәм бу этрафа доланма.
Итил бурдан, даһа артыг даянма!

(Тәрәфә.)

Бах, бах буна, үз-көзүндән бит яғыр,
Мәсх олубдур, инсана да охшамыр.
Шәхси тутанда аллаһын гәзәби,
Әлбәттә ки, өзү олар сәбәби.

Сәфәр

Ғардаш, сәнә бирчә кәлмә сөзүм вар

(Һачы сөзүнү кәсәрәк)

Һачы

Чых байыра, этмә бураны мурдар.
Кет, кет, һәлә бу саат шүғлүм чохдур,
Данышмаға сәнинлә вахтым йохдур.

Сәфәр кедир, Һачы чәкиб һүчрәнин гапысыны өртүр.

Һачы

Юсиф, бу күн бир яхшы фикр этмишәм,
Ағсу бәйи Әһмәд бәй, эшитмишәм
Бир аз пул истәр эдә мүамилә,
Артыг тәнзил илә бир нечә илә.
Фикрим будур ону чағырым гонаг,
Аз пул вериб кәндини киров алаг.
Вә'дә тамамында иши дүзәлмәз,
Нә ки, фәр'ин, әслин дә верә билмәз.
Илдән-илә шишиб артар тәнзили,
Тәзәләрәм настойкайла вексели.

Сонра чыхардарам кәнди әлиндән,
Доланарыг фариғ бал һасилиндән.
Бир нәфәр дә вар арамызда дәллал.
Танырсанмы? бинәкдар Шушан баггал.
Бир аз шей дә она рүшвәт верәрик,
Кәләчәкдә кәндә йийәләнәрик.
Сабаһ кечә кәләчәкдир о бизә,
Сән дә наһар емәйинән күндүзә.
Ахшам олчаг тез кәл биздә, шам elә,
Яз кағызын, иши тез тамам елә.
Мән кедирәм, вар гейри ердә ишим,
Анчаг бунунчунду бура кәлишим.

Һачы кедир. Юсиф ялныз, тәрәфә.

Юсиф

Көрүрсүзмү нечә гара вичдандыр,
Инсан чилдиндә йыртычы һейвандыр.
Утанмыр да, дейир мән мүсәлманам,
Һачыям, мө'минәм, әһли-гур'анам.
Көрүз нечә памбыг илә баш кәсир,
Өз доғма гардашы союгдан әсир.
Көһнәчийин гыйыб она вермәйир,
Артыг-артыг мин-мин яман сөз дейир.
Һәр күн кедир чамаатла намаза,
Башлайыр мәсчиддә разү нияза.
Бығын вурдурмуш, узатмыш саггалы,
Ағзын этмиш гырхыг пендир моталы.
Әлдә тәсбиһ, додагларын тәрпәдир.
Халг да елә зәнн эдир ки, зикр эдир.
Һалбуки, тәнзилин сайыр пулунун,
Шәһрин етим-есиринин, дулунун.
Бу фәнд илә әлдән алыр вар-йохун,
Гәбул эдир, долашдырыр аз-чохун.
Сонра вермир, көйә чыхса да үнү,
Көй әскийә дүйүнләйир күнүнү.
Мән дә онун ачығына Сәфәри,
Тапыб верәчәйәм һәмин хәбәри.
Кечә кәлсин, һәм гой есин ашындан,
Әһмәд бәйин янында гардашындан

Пул истәјәндә кәсиләр әлачы,
Аз да олса, бош јола салмаз Һачы.
Гој һүчрәни бағлајым, дурум кедим,
Сәфәри бу ишдән хәбәрдар едим.

Пәрдә

ИКИНЧИ ПӘРДӘ

Һачынын еви. Бир нечә дәнә стол вә миз дүзүлүб, лампа јаныр. Һачы әјләшмишдир. Јусиф дахил олур.

Һачы

Јусиф, кәлдин, кәл әјләш кәрәк нә вар?

(Јусиф әјләшир.)

Јусиф

Сағлығыныз, кәлмәјибдир бәс олар?

Һачы

Нечә олар? Јалгызча бир Әһмәд бәј,
Нөкәрсиз, јолдашсыз бура кәләчәк.

Јусиф

Бир адамы тәк чағырмазлар гонаг,

Һачы

Бу нә сөздүр, һәлә ушагсан, ушаг.
Нә вар халгы јығыб бура долдурам,
Истәјирәм мән бәјә тәлә гурам.
Бир аз да гәлб пулум вар, һеч билинмәз,
Веррәм она хәрчләнә, ја хәрчләнмәз.
Һазыр вексел кағызы вар, јазарыг,
Онун үчүн дәрин гују газарыг.
Бу мәл'уна һәр нә еләсән аздыр,
Ичкичидир, фасигдир, бинамаздыр.
Гәлб пуллары веррик она тәнзилә,
Һәмин бурда гол гојдурруг векселә.

Сонра кетсин һа чығырсын, бағырсын,
Һәр нә кәлсә элиндән, гой гайырсын.

Юсиф

Һачы, бәлкә ишин үстү ачылар,
Халгын янында бизи рүсвай гылар.
Гәт'-нәзәр ондан да, бәдтәр даһа,
Одур бу иш ачыг кәләр аллаһа.

Һачы

Йох, йох, сәнин бу фикрин бош хәялдыр,
Бу чүр адамларын малы һалалдыр.
О аллаһа, пейғәмбәрә инанмыр,
Ачыг чахыр ичир, горхмур, утанмыр.
Алимләрин далысынча данышыр,
Диндән-дондан чыхыб чох азғынлашыр.

Бу әснада Сәфәр дахил олур. Һачы дурур вә гәзәбли бир һалда.

Һачы

Сәнә ким рүсхәт верди кәлдин бура?
Итил, итил кет чәһәннәмә, кора!

Юсиф

Һачы, сәнин үрәйин ки, даш дейил,
Саилдир бу, тутаг ки, гардаш дейил.
Нә эйби вар, гой әйләшсин, шам этсин,
Ондан сонра говсан, енә гов кетсин.

Һачы

Инди яд адам кәләчәк, мән нечә
Гоюм ону бурда галсын бу кечә?
Көрүрсәнми ағзындан нә ий гохур,
Халг янында башымы ерә сохур.
Нә ки эвә, төйләйә дә гоймазлар
Буну, та бәлкә, шал, гашов оғурлар.

Сәфәр

Мән билмирәм инсанмысан, я һейван,
Беш дәгигә сәбр гылыб бир даян!

Гой сөзүмү дейим, бирчә гулаг ас,
Пис данышсам говдур, дөйдүр, даша бас.
Дүздүр, чаванлыгда йолдан азмышам,
Өз-өзүмчүн дәрин гую газмышам.
Сәһв этмишәм пис олубдур мүрәббим,
Сән атсан да атмаз йәгин ки, рәббим.

Һачы камал-кәдурәтлә үзүн бундан о тәрәфә чевириб ачыглы дирсәкләниб она бахыр.

Сәфәр

Көрүрсән ки, гардаш, өмрүм гуртармыш,
Белим бүкүлмүш, саггалым ағармыш.
Наһарсызам, союгдан тутмур әлим,
Өлмәк истәйирәм, чатмыр әҹәлим.
Һаммаллыға, фәһләлийә, йох ҹаным,
Нә вахтадәк саилликлә доланым?

Сәфәр дизи үстә чөкмүш ялвардығы һалда Әһмәд бәй ичәри кирир вә даяныб һейрәтлә онлара бахыр.

Сәфәр

Инсафа кәл, чевир мәни башына,
Аллаһ үчүн рәһм элә гардашына.
Ердә галмаз көздән ахан бу яшлар,
Әлбәттә ки, аллаһ гулун бағышлар.

Әһмәд бәй салам верир. Һачы гайыдыб ону көрдүкдә аяға дурур.

Һачы

Бағышлайын мәни, бәй ҹәнаблары.
Хош кәлмисиз, буюр, буюр юхары.

Әһмәд бәй әйләшир, вә тәаруф гайдасилә.

Әһмәд бәй

Әһвалыныз, худаһафифз, я аллаһ,
Эйимисиз Юсиф? Аға Сәфәр, паһ!
Көрүкмүрсән, нә гайрырсан, нейлирсән?
Чохдан бизим тәрәфләрә кәлмирсән.
Бундан габаг мағыл кәлиб-кедирдин?

Сәфәр

Яхшы олду, сән дә тәшриф кәтирдин.
А бәй, сән дә бир гулаг вер сөзүмә,
Наһаг данышсам дур, түпүр үзүмә.
Мән дейирәм бизим Һачы дадаша,
Һарда лазым олар гардаш гардаша?
Көрүрсән ки, нә көкдәйәм, нә күндә,
Кафирин дә рәһми кәләр көрәндә.
Говма мәни бу һаллы, аз утандыр,
Бирчә гарын чөрәк вериб доландыр.
Яван чөрәк тапсам һеч дәрдим олмаз,
Яnырам, ай гардаш, түстүм дуюлмаз.
Бу мән, бу сән, бу гылынчын, бу башым,
Йохсуллуг ки, айыб дейил, гардашым.

Һачы

Бәсдир, даһа наһаг янма, алышма,
Апарма бейнимi, узун данышма.
Бу гәдр бил aлəм дөнсә пилова,
Буп әләйиб көзүн дүшсә овчуна,
Гарышдыррам ону тоза, пейинә,
Бир дүйү, бир сулуф вермәрәм сәнә.
Һайыф дейил сәнә мәним чөрәйим,
Үзүнү көрчәк буланыр үрәйим.
Адыны гоймусан мө'мин, мүсәлман,
Амма кечә-күндүз лул-гәнбәр, пиян.
Утанмырсан, бу нә гандыр, нә ардыр,
Мүсәлманлыг өзү сәндән бизардыр.
Дур аяға, дарыхдырма чох мәни,
Итил, йохса сүрүтдүррәм лап сәни.

Сәфәр дуруб кедир. Әһмәд бәй Һачыя тәәччүб вә гейзлә дейир.

Әһмәд бәй

Һачы, мән һеч белә билмәздим сәни,
Башга чүрә алдатмышдылар мәни.
Нәинки сәндән мән пул көтүрмәрәм,
Эвиндә дә бир саат отурмарам.

Бурда чөрәк ейиб кетсәм ятмаға,
Юхумда көрәрәм илан, гурбаға.
Гардашына рәһм этмәйән бир нәфәр,
Башгасыйлә яхшымы рәфтар эдәр?
Йох, йох, сәндән кәнар олмаг ейрагдыр,
Сәндән гачан дәрд, бәладан узагдыр.

Дурур кетмәйә. Юсиф мүтәвәччеһ олуб дейир.

Юсиф

Бәй әфәнди, зәһмәт чәк, бир аз даян,
Кетмәлийәм мән дә сәнинлә бурдан.
Бир-ики сөзүм вар Һачыя, гой дейим,
Буна хидмәт истәмирәм эләйим.
(Сонра Һачыя мүтәвәччеһ олуб дейир.)
Нә зүлм олубдур сәнә, чәнаб Һачы,
Бу нөвлә олмусан ганы ачы?
Бир фикр элә, етмишә чатмыш яшын,
Оғул, ушағын йох, вар тәк бир башын,
Мүсәлманам дерсән, зәкат вермәзсән,
Нәзрү нияз, эһсан, хейрат вермәзсән,
Бир гәпикдир сәнин отуз ики дишин,
Кечә-күндүз фикрин, сәнәтин, ишин
Бунун-онун малын мәнкирләмәкдир.
Бир фикр элә өзүн, бу нә демәкдир?
Мәкәр сәнин йохдур һәян, абрун.
Туталым ки, йығдын олдун да Гарун.
Сәндән сонра көрүм кимә галачаг?
Арвадыны бир башгасы алачаг.
Дөвләтинә саһиб олуб ейәчәк,
Руһун үчүн мүхәммәсләр дейәчәк.

Һачы

Артыг, узун данышма, һәрзә годуг!

Юсиф Әһмәд бәйин әлиндән тутуб кәнара чыхыр вә дейир.

Юсиф

Кәл, Әһмәд бәй, бундан учуз гуртулдуг,
Йохса соячагды сәнин дәрини,

Ағлар гоячагды етимләрини.
Мәним дә шей вермәйәчәк баһама,
Хатадыр йовуглуг бу, чүр адама.

(Чыхырлар)

Пәрдә

1912.

НЕФТ ФАНТАНЫ

(Эрмәни драматургу А. Абелянын «Нефт фантаны» адлы драмасындан игтибас эдилмишдир)

МӘЧЛИС ӘҺЛИ

Б ә й б а л а—гарасаггал, Аврона сәбкисиндә кейинмиш управляюшши. 30 яшында.

Әһмәд Мәммәдов—вышка саһиби. 50 яшында.

Мирзә } Фәһләләр
Шафагат

Әли Шәфи—приказчик—25 яшында.
Хансәнәм—Мирзәнин анасы. 40 яшында.

ӘВВӘЛИНЧИ ПӘРДӘ.

Мәчлис ваге олур Балаханы кәндиндә, сол тәрәфдә гапылар, язы столу, алтында зәнбил, үстүндә кағыз, гәләм, мүрәккәбгабы, шотка, бир телефон апараты, бир дә Балаханы нәгшәси вә бир нечә стул.

БИРИНЧИ КӘЛИШ

Б ә й б а л а *(ялныз кәзир).* Парижин выставкасында бизим бу дағылмыш Балаханы элә яхшы көрүнүр ки, даһа нә дейәсән! О вахтда үрәйимдә гойдум ки, һачан Бакыя кетсәм, һәр нөв илә олса Балаханыда өзүмә бир гуллуг тапым. Элә дә олду, иш дә раст кәтирди, гуллуг да тапдым; инди бу Балаханы гара нефтин, палчығын, түстүнүн, һисин, пасын ичиндә адам нечә яшасын? Чох да адам управляюшшидир. Өзүм дә мат галмышам ки, нә үчүн бу ады мәнә гуйруг бағлайырлар. *(Тәәч-*

чубла.) Управляюшши! Доғрусу, шәһәр канторларынын лап алчаг нөкәри биздән яхшы доланыр. Бунлар кечәр кедәр, һамысындан бәдтәр одур ки, күндә бир дәфә канторчу кәлиб дейир: «Бу нәдир? Бу гәдәр дә пий ишләнәр. Пий ейирсиниз нәдир?!» Чарә нәдир, нә этмәли? Хаһ нахаһ һирсини сахлайырсан, иши салырсан зарафата, дейирсән: «А чаным, а көзүм, биз сичан дейилик пий ейәк». Бир дәгигә дә раһатлығымыз, динчлийимиз йохдур; истәйирсән бир китаб охумаға, бир дә көрдүн мирзәләр, фәһләләр: аға, жалонка дүшдү гуюнун ичинә. Аға, паравоюн топгасы шишиб. Аға, Очаг карастылары сындырды, салды гуюнун ичинә.

· Бу вахт бир сәс.

ИКИНЧИ КӘЛИШ

Әли Шәфи кәлир

Ә л и Ш ә ф и *(тәәччүблә)*. Бу нә сәсдир?

Б ә й б а л а. Эй оғлан, байырдан сән кәлирсән, мәндән нийә соруушурсан?

Ә л и Ш ә ф и. Мән элә билирәм бурадан кәлир. *(Әли Шәфи кедир.)*

Б ә й б а л а *(ялныз)*. Һә, бу да мәним приказчиким. *(башыны силкәләйир.)*

ҮЧҮНЧҮ КӘЛИШ

Мирзә ара гапыдан кәлир вә даяныр.

М и р з ә. Чәнаб управляюшши, горхма, бу курулту фантанын пилтәсинин сәсидир. Арабанын ичиндән ерә саланда сәс эләди.

Б ә й б а л а. Ай сағ оласан, ай оласан сағ.

М и р з ә. Аға, мән Саги дейиләм, мән Мирзәйәм. Саги мәним атамын гардашынын бибиси нәвәсинин оғлудур. Инди бурада дейил, кәндә кедиб.

Б ә й б а л а. Яхшы, чох яхшы, даһа бәсдир, узун мүшәррәф эләмә; кет Әли Шәфийә де арабачынын пулуну версин, йола салсын.

М и р з ә. Баш үстә. *(Бу вахт телефон зәнк вурур.)* Телефон извон эләйир, аға!

Бәйбала. Яхшы, көрүрсән ки, телефонун сәсин мән эшидирәм. *(Өз-өзүнә.)* Бурада кәрәк мән түркчә данышмағы да яддан чыхардым. Кәрәк русча данышаг, яваш-яваш кәрәк тат дилини дә өйрәнәм. Бир дә, бу языглар түрк дили билмәйирләр ки, нә этмәли. *(Мирзәйә.)* Һә, нийә даянмысан, Мирзә? Енә бир дәрдин вар йохса?

Мирзә. Аға управляюшши! Әкәр о четворти номер фантан эләсә, мәним донлуғуму артырарсанмы, я йох?

Бәйбала. Нечә йох, әлбәттә артырачағам. Һә, сонра даһа нә гуллуғун вар? Ахыр сәнә сөз дедим, кетсәнә ишинә. *(Енә телефон зәнк вурур.)*

Мирзә. Һеч нә, телефон извонит эләйир.

Бәйбала. Эшидирәм, чаным, кет даһа.

Мирзә чыхыр.

ДӨРДҮНЧҮ КӘЛИШ

Әли Шәфи кәлир.

Бәйбала *(кәлир телефону көтүрүр, гулағына тутуб данышыр)*. Промысла господина Мамедова. Һә, мәнәм, Бәйбала. Салам әлейкүм, сабаһыныз хейр, чәнаб Әһмәд аға, дөрдүнчү нөмрә бөйүк үмид верир. Фантан көзләйирик, бешинчи нөмрәдә дә ишимиз чох яхшыдыр. Дүнәндән бәри орада балта сыныб галыбдыр.

Бәли, чохдан тутмушуг, чәкирик, ики дүйүм кәлиб, икинчидән жалонганы чыхармышыг. Кечәни сәһәр олунча чалышмышыг; амма о шоғәриб балта чыхмады, галды гуюнун ичиндә. Амма зәрәр йохдур, енә чыхардарыг. *(бир аз даһа диггәтлә динләйир.)*

Нечә? Гоншунун пахыллыгдан лап бағры чатлайыр. *(Бурнунун алтында мырылдайыр.)* Онлар да йүз әлли сәккиз сажындадырлар; мәним горхум ондадыр ки, олмая бизимки илә онларынкы да эйни мәнбәдән, бир көздән олмуш ола; сонра бизим нефт дә орадан кедә; архайын олун. Нечә ки, бир парча гәндин үстүнә милчәк гонар, о чүр дә фәһләләр дөрдүнчү нөмрәнин үстүн-

дə ишлəйирлəр. Даһа нечə ола билəр ки, адамы да чох элəйəк, хəрч дə аз олсун. *(Отбой верир.)* Башыныза нə кəлсин, сизин... нə дейим?! Сөзүмү ағзымда ярымчыг гойду кетди. *(Саата бахыр).* Саат үчдүр, һəлə мəн динчəлмəмишəм. Һə, нə вар Əли Шəфи?

Əли Шəфи. Фантанын гапағыны көтүрдүм.

Бəйбала. Сонра?

Əли Шəфи. Мəн истəйирəм бир сөз демəк.

Бəйбала. Оһо! Демəк?! *(Тəрəфə).* Яхшы данышыр. Буюр, де көрүм, мəн дə истəйирəм гулаг асмаг. *(Тəрəфə)* динлəмəк еринə гулаг асмаг. *(Гулағыны тутур.)*

Əли Шəфи. Дейирəм ки, ахыр биз дə адамыг, адам баласыйыг; бир емəк-ичмəйə дə мачалымыз йохдур. Арвад йох, ушаг йох, ана йох, бачы йох... Тəвəггə элəйирəм ки, бизим үчүн дə бир вахт гоясыныз ки, һачаг ейəк, һачаг ичəк.

Бəйбала. Пəки, чох көзəл сөздүр. Кет, əзизим, нə вахт емəк истəйирсəн е, нə вахт ичмəк истəйирсəн ич.

Əли Шəфи. Нечə буюрдун, анламадым?

Бəйбала. Билирəм о сəнин аз əглин илə бу мүшкүл фəлсəфəни анламазсан?

Əли Шəфи. Элəдир.

Бəйбала *(өзү-өзү илə тəрəфə.)* Йə'ни ки, анлады. Башга гуллуг?

Əли Шəфи. Башга шей йохдур. Мəн истəйирəм чыхым.

Бəйбала. Нə үчүн?

Əли Шəфи. Донлуғум аздыр. Одур инди фантал олачаг сəн мəним донлуғуму артырмайырсан; доғрусу мəн бу донлуг илə даянмарам.

Бəйбала. Гардаш, һəлə һеч зад йохдур, индидəн аягларынызы юхары нəрдибана гоймусунуз. А языг, һара кедəчəксиниз? Ким сəнə артыг верəчəк?

Əли Шəфи. Мобилə.

Бəйбала. Ким?

Əли Шəфи. Мобил! Мобил! Үч ил онун янында да даянмышам.

Бəйбала. Ай үзүн ағ олсун. Һəлə үч ил янында олмусан адыны билмəйирсəн.

Əли Шəфи. Элəдир дə...

Б ә й б а л а. Будур, сөзүн чавабында да белә дейирсән; амма ону унутмусан ки, онларын янында кәрәк русча язы-позу биләсән.

Ә л и Ш ә ф и. Нечә ки билмәйирәм. Әлбәттә билирәм. Һәлә ондан башга енә гейри ерләрдә дә хидмәт этмишәм.

Б ә й б а л а. Сөйлә көрүм даһа һарда гуллуг этмисән?

Ә л и Ш ә ф и. Чорни Городун приставынын янында, онун лап көзүнүн ишығы идим.

Б ә й б а л а. Де көрүм, бу яланлары өзүндән гайырырсан, йохса өйрәнмишсән?

Ә л и Ш ә ф и. Инчималын янында, Панталйон һәкиминин янында; валлаһ, биллаһ!

Б ә й б а л а. Панталйон кимдир?

Ә л и Ш ә ф и. Нә билим, бир бөйүкдүр. *(Бир аз даяныр.)* Инди нә дейирсән? Одур шүкүр аллаһа ки, инди фантандыр; мәнсиз нә гайырачагсыныз?

Б ә й б а л а. Әлбәттә, сәнсиз бөйүк иш олмаз.

Ә л и Ш ә ф и. Бәс!..

Б ә й б а л а. Де көрүм русча билирсәнми?

Ә л и Ш ә ф и. Нечә билмәйирәм. *(Чибиндән кағыз чыхардыр)*. Будур, прошина язмышам.

Б ә й б а л а. Көрүм. *(Алыр бахыр.)* Оһо, әризәдир!

Ә л и Ш ә ф и. Йох, прошинадыр.

Б ә й б а л а. Тәфавүтү йохдур, бирдир. *(Охуюр.)* Ейо Белогороду гаспада Мобил, Әли Шәфи Гурбановдан прошинядыр. Вот мой хәтт. *(Бәйбала күлүр)*. Пожалюста мине пиранмит изделай, мән жалованы петсат рубли месясти, мая имеет прикашчик, изданшик псерона.

Б ә й б а л а. Ай оғул, сән бу дили һарада өйрәнмисән?

Ә л и Ш ә ф и. Бизим мәктәбдә.

Б ә й б а л а. Чох яхшы, мән буну көндәрәрәм бизим гәзетләрә.

Ә л и Ш ә ф и. Һәлә бу чорнавойдур. Бәлкә бунун биллаварын да көрәсән.

Б ә й б а л а. Бу да яхшыдыр. Бирчә кет бизим нәччар Ирәфи чағыр бура.

Әли Шәфи. Аға! Мән Ирәфи нечә чағырым? Ирәфиң ки, чаны йохдур.

Бәйбала. Сән һансы Ирәфи дейирсән? Ада, мән дүлкәр Ирәфи дейирәм эй...

Әли Шәфи. Элә мән дә дүлкәр гайыран ирәфи дейирәм дә.

Бәйбала. Ада, мән дейән мүсәлмандыр эй.. Эрмәни дейил.

Әли Шәфи. Ай аға, ирәфин дә эрмәни мүсәлманы олар? Ирәфә эвләрдә каса, бошгаб дүзәрләр.

Бәйбала. А чаным, сән мәни лап дарыхдырдын, кет бизим гоншу базардакы дүлкәри чағыр.

Әли Шәфи. О тирйәки дүлкәри дейирсән? О ки, арағынын вахты кәләндә сәкдар ит кими әсир; ону дейирсән?

Бәйбала. Һә, ону дейирәм. Ады Ирәф дейил, бәс нәдир? Амма бизләрдә дә гәрибә-гәрибә адлар вар һа... Ирәф, тахта-бохча, Ағабала, Ағабаба, Дурдугулу, Бабагулу...

Әли Шәфи. Нә гайыраг, биз гоймамышыг ки, мама гоян аддыр; биз охуянда гоюруг Айы Хәлил, Эшшәк Гәни, Гоюн Һәсән, нә билим. Һә, Ирәф, одур вышганын үстүндә кәлләчарх гоюр Сәнин башын үчүн, Мобилин пиркашчики кәрдү, лап мә'тәл галды, дүз кетди; мән ики манат да сөз вермишәм ки, артыг верим.

Бәйбала. Ай чох сағ ол! Һәмишә мәним тәрәфими сахла; мән дейәнә әмәл эләсән, ахырда адам оларсан, инди мән кедим, бир аз динчәлим. Әкәр кәлиб сорушан олса, дейәрсән иш үстүнә кетди.

Бәйбала кедир.

БЕШИНЧИ КӘЛИШ

Әли Шәфи. *(ялныз)*. Һә, дәрә хәлвәт, түлкү бәй: о бәй дә мәнәм. *(Отурур управляюшшинин ериндә. Бир гәләм дә көтүрүр, элә көстәрир ки, языр.)* Амма бу управляюшши кими адам йохдур. Доғрудур, дили бир аз зиядә ачыдыр, амма үрәйи сафдыр. Ах, бир о дөрдүнчү нөмрә фантан эләсин, донлуғум гырх манат

олсун; вай, һеч дәрдим олмаз. Ай көпәк оғлунун гәләми. *(Чызыр.)* Биз дә управляюшши олаг, бурада отураг. Амма нечә управляюшши оларам. Буюрарам, басарам, кәсәрәм, гышгырарам, чығырарам, ону-буну сөйәрәм, ушагларын һамысыны гамчынын алтына саларам, бияра апарарам. *(Горхараг.)* А, бирдән сонра мәни атарлар һа!... *(О вахт телефон зәнки чалыныр.)* Нә олайды бу зәнки вуран хозейин олайды. Она бир пара сөзләр хәбәр верәрдим, олардым көзүнүн ишығы; сонра бу управляюшшини алардым овучумун ичинә, мум кими юмшалдардым *(тәмәллүганә бир һаләт илә данышыр.)* Аға сәнсән? Ихто апарат, ихто? Һей аға! Аға! Сизсиниз? Одур ятыб, нә билим?! Бир-ики саат олар ки, ятыб; әләдир, доғрудур; һәмишә отурур, телефон илә данышыр, енә дә йыхылыр, ятыр. Сәнин һеч хәбәрин йохдур. Әкәр биз олмаяг, бураны о аллаһ һаггы лап талан эләр! Нә? Ким? Кимсән! Эшшәк сәнин ағандыр. *(Өз-өзүнә).* Мән дә элә билдим ки, ағадыр... Итил, чәһәннәм ол гырышмал!.. Ада, бәлкә хозейин имиш! Һәр нә исә, кечәр кедәр. Ялан-палан бир тәһәр дүзәлдәрик. *(Отурур Бәйбаланын ериндә.)*

АЛТЫНЧЫ КӘЛИШ

Шафагат кәлир, гапыны бәрк ачыр вә папагла дахил олур.

Шафагат. Аға, сабаһын хейир.

Әли Шәфи. Пәһә, горхдум ки, эви дағылмышын оғлу. Чорт изнает!.. *(Әлини шалвар чибинә гоюр вә тәкәббүрлә данышыр.)* Папағыны көтүр, гапыны өрт! *(Өзүнә күлүр.)*

Шафагат. Бағышлайыныз, мән управляюшшини истәйирәм.

Әли Шәфи. Сәнин илә данышандыр. Йә'ни ки, биз олуруг. Нә әрзин вар? Де!

Шафагат. *(Ики әлини дөшүнә гоюб баш вурур).* Салам әлейкүм! *(Бир дә баш вурур.)* Салам әлейкүм!

Әли Шәфи. Ай әлейкәссалам, машаллаһ мә'рифәтли оғлан, көрүнүр ки, кириб-чыхан адама охшайырсан.

Шафагат. Аға! Эшитмишәм фантанызыз вар, мәнә бир ер верин.

Әли Шәфи. Көрүм әлиндән нә кәлир, һа, де көрүм?

Шафагат. Сүканчы.

Әли Шәфи. Изначит тартанчик; одур ки, йә'ни мүсурман дили илә нефт чыхарданчы *(Дурур кәзир.)* Хәрчин сәндән жаловнаны нә гәдәр паздравит эйләйәк?

Шафагат. Бир ай ишләйим, көрәрсиниз дә...

Әли Шәфи. Элә исә, мә'рифәтли данышырсан.

Шафагат. Мән дә гәдир билән адамын янында гуллуг этмәк истәйирәм.

Әли Шәфи. О һалда яхшы нәгшин кәтирди. Һә, сөйлә көрүм, едди эшшәйин арпасын бөлә билирсәнми?

Шафагат. Нийә билмирәм.

(Әли Шәфи гәләм көтүрүр, бир шей языр)

Әли Шәфи. Адын нәдир?

Шафагат. Нөкәрин Шафагат.

Әли Шәфи. Мүсәлмансан, йохса эрмәни?

Шафагат. Вай, нийә эрмәни олум, мүсәлман.

Әли Шәфи. Һеч зәрәр йохдур. Фамилиян нәдир?

Шафагат. Канпоноф.

Әли Шәфи. Һә, инди билдим, атана рәһмәт; дүзәлди; сизин кәндиниздә молла вар? *(Енә языр.)*

Шафагат. Һә, әлбәт ки...

Әли Шәфи. Мусурмандыр, я эрмәни?

Шафагат. Даздания элэсән нийә олмаз.

Әли Шәфи. Ахы, мили мой, мән бир язан, позан адамам. Амма Шафагат Ганпанов мусурман ады һеч татын китабында да көрмәмишәм. Мусурманын ады олар Бөйүкаға, Әлибаба, Мәшһәди Таригулу, Карбалайы Сижимгулу, йохса Шафагат?!..

Шафагат. *(Онун сөзүн кәсир)*. Ада! Новханлы Ханчанын оғлу Әли Шәфи, нә узун данышырсан? Элә билирсән сәни танымырам? Даббаханада көнүнү дә таныйырам. Даһа узун мүшәррәф эләмә. Ал бу ики манаты, управляюшшийә де, мәнә бир ер версин.

Әли Шәфи *(тәрәфә)*. Олду, гуртарды.

Шафагат. *(верир)*. Ал, сох көзүнә. *(Шафагат кедир.)*

ЕДДИНЧИ КӘЛИШ

Әли Шәфи. Көрдүнүз, нә чүвәллағы адам иди? Амма фантан ки явуглашыб, кәлирим артыр һа... *(Агушгадан галхыб бағырыр.)* Мирзә, Мирзә, Мирзә!..

Мирзә. *(Харичдән).* Нә дейирсән?

Әли Шәфи. Ада, мәним о голтуг баязымы кәтир бура. Мирзәчанын нимдәринин алтындадыр.

Мирзә *(Енә харичдән).* Нә үчүн? Нөкәринәм? Ит һамбалы дейиләм ки...

Әли Шәфи. Ада, көзүмә яхшы бах, мәни таныйырсанмы? Бунун ағзына-бурнуна бах...

Мирзә. *(Енә харичдән).* Һә, даһа бәсдир, аз даныш.

Әли Шәфи *(өз-өзүнә).* Чаным, бизим бу мүсүрманын иши лап тәәччүблүдүр. Бунлар бир-биринин аяғыны чәкмәйә, пислийини истәмәйә лап һәвәс эдирләр. Ачындан өлүрдү, кәтирдим ведрәчилийә гойдум, инди мәни дә бәйәнмир. Аз галыр ки, ловғалығындан партласын. Сорушаныз ки, нә гәдәр рүшвәт алдын? Һеч нә? Вур, тут *(бармағы илә көстәрир)* ики аббасы.

СӘККИЗИНЧИ КӘЛИШ

Әли Шәфи вә Мирзә

Мирзә орталыг гапыдан кәлир вә ики китаб верир.

Мирзә. Мирзәчанын нимдәринин алтында имиш, йохдур, бунлары да чәлләйин үстүндән көтүрдүм.

Әли Шәфи. Ай эви дағылмыш, бу баяздыр? Бу ки, Тарывердинин гәзәл китабыдыр. *(охуюр.)* Ай далай, далай, далай...

Йүз фикрү-хәял эйләйирәм, көнлүм ачылмыр.
Гүссә мәһү сал эйләйирәм, көнлүм ачылмыр.

Мирзә. Нийә көнлүн ачылмыр? Будур дөрдүнчү нөмрә фантан эләйир, онда үрәйин ачылар. Индидән һәлә бир нәфәр мүсүрман мәнә айда беш манат верир ки, онун каналына нефт бурахым.

Әли Шәфи. Оһо! Олмая ки, мәнсиз иш тутасан һа! *(Сонра о бири китаба бахыр.)* Оһо! Бу нәдир, Крыловун басныларыдыр.

Мирзә. Билмирәм нәдир, мән охумамышам.

Әли Шәфи. Одур, охумамысан ки, бу күнә галмысан да!

Мирзә. Сән ки, охумушсан, көрүрүк элә вәрәзән күнә чыхмысан.

Әли Шәфи. Анламырсан, сәнә нә дейим. *(«Квартет» баснијасыны охујуб јары рус, јары Азәрбајҹан дилиндә изаһ эдир.)*

Мирзә. Нә узун гулағымызы дәнк эйләдин, сөйлә көрәк нә дейир о?

Әли Шәфи. Дейир ки:

Надинч меймун, эшшәк, кечи тапдылар.

Бир айыны квартет чалмага.

Мирзә. *(онун сөзүнү кәсир вә тәмәсхүранә)*. Пуф... пуф..., һайыф дейил бизим Кәлләдәмәнә* китабы?!.. Һә, яхшы, яхшы бизим управляюшши нәрдивана мәрдивән дейир а!

Әли Шәфи. Пәһ, сән ону дейирсән, хәбәрин йохдур Дүлкәр Ирәфә дә нәччар дейир. *(Күлүрләр.)* Аһа, бирдән Бәйбала эшидәр һа?

Мирзә. Бир дә де көрүм нә дейир?

Әли Шәфи. А һейван, бизи биабыр эдәрсән, чых бурадан, ҹәһәннәм ол!

Мирзә Оһо, оһо, оһо!

Әли Шәфи. Тәрс силлә кәләр һа! Чых бурадан, чых!

Мирзә. Яваш, яваш; оһо, оһо!

Әли Шәфи. Мәни таныйырсанмы? Көзүнү сил, мәни әмәлли таны!

Мирзә. Нечә мәкәр, йохса моғрусан, галабәйисән, нә чых-чых дейирсән. Һавайы кәлмәмишәм ки, ики аббасы сағ олсун, ики аббасы.

Әли Шәфи. Эһ, сәнин ики аббасын башына дәйсин. Ал итил, ачыл башымдан.

Икиси дә кедирләр.

---

* «Кәлилә вә Димнә» китабына ишарәдир.

ДОГГУЗУНЧУ КӘЛИШ

Бәйбала *(кәлир)*. Бу нә сәс иди, гоймадылар бир аз ятым, динчәлим. Әли Шәфи көрәсән һансы чәһәннәмә кетди. Амма мән бунун хатырыны чох истәйирәм; яхшы гуллугбаз вәфалы адамдыр. Мәһәммәдовун янында мәни тә'риф эдә-эдә лап көйә чыхардыб.

Хансәнәм *(дахил олур)*. Бәйбала сәнсән?

Бәйбала. Бәли, бачы, мәнәм. Нә гуллуғунуз вар?

Хансәнәм *(кәлир лап Бәйбаланын үзүнә бахыр вә саггалындан япышыр)*. А саггалын ағарсын, бу мәним ушағымы нә үчүн чыхартмысан?

Бәйбала *(өз-өзүнә)*. Натараз арваддыр һа, һеч харрат базарындан кечмәйиб! *(Хансәнәмә хитабән.)* Сәнин ушағын кимдир, бачы?

Хансәнәм. Ким олачаг, Мирзә!

Бәйбала. Нә мирзә?

Хансәнәм. Ики ил иди бурада гуллугда иди. Дүнән бир, бу күн ики; кәлдин-кәлмәдин ушагчығымы чыхартдын, гойдун авара. Сәнә нә яманлыг этмишди? Файда вермәз, тәзә кәлмисән ахы... Тәһәр-төрүнә бах бунун; адама охшамаз. *(Бармағы илә һәдәләйир.)* Будур мән кедирәм шәһәрә ушағымы көндәрәчәйәм кәлсин.

Бәйбала. *(өз-өзүнә)*. Биз дә дейирик ки, мүсәлман арвадларында гочаглыг йохдур. *(Хансәнәмә хитабән.)* А бачы, буюрурсан, йохса хаһиш эдирсән?

Хансәнәм. Әлбәттә хаһиш эдирәм, тәвәггә эдирәм, Бәйбала ағa! Дедийим будур ки, бир тәһәр йола кедин; биз дә ахыр мүсәлманыг, адамыг, гәриб өлкәдән кәлмишик; өзкәнин янында үзүмүзүн сую төкүлмәсин. Биз дә ахыр бир очағыг; йохса мәни танырсан? Мән Кәрбәлайы Мәшәди Һачынын ушагларынын анасыям: кечән ил габан овуна кедәндә овда өлдү; даш дүшсүн фәләйин башына. Йохса мән һара, Балаханы һара? Ағдам маһалы һара, бура һара?!

Бәйбала. Эйби йохдур, де кәлсин, аллаһ гойса фантанларымыз атар, бир ишә гоярыг.

Хансәнәм. Чох сағ оласан, аллаһ сәнә өмүр версин. *(Столун үстүнә бир чүт чораб гоюб дейир.)* Бу да сәнин пешкәшин.

Ә л и Ш ә ф и *(кәлир)*. Аға, ғанаты кәтирдиләр, амма яхшы дейил,чүрүмүшдүр. Өзүнүз бахсаныз яхшы олар.

Бәйбала кедир.

О Н У Н Ч У К Ә Л И М

Х а н с ә н ә м *(өз-өзүнә)*. Ай оғлан, бу Бәйбала Түкәзбан Ханбачынын бачысы оғлу дейил, йохса Тубунисанын гардашы оғлудур? *(Әли Шәфи буну көрмүр, кәлир телефонун янына зәнк вурур)*. Буй, бисмиллаһ, бу нәдир? *(Енә зәнк вурулур.)* Ай балам, бу шейтандыр, нәдир? *(Енә зәнк вурулур.)* Вай дәдәм сәнә гурбан *(Әли Шәфи буна бахыр, Хансәнәм горхур, кедир, онун янында дурур.)*

Ә л и Ш ә ф и. Ай бачы, нийә белә кизләнирсән?

Х а н с ә н ә м. Аллаһ амандыр, бу шейтандыр, нәдир? А балам, әкәр мүсәлмансан аллаһ хатиринә даһа мәни горхутма, даныш көрәк сөзүн нәдир?

Ә л и Ш ә ф и. Ай бачы, шейтан кимдир?

Х а н с ә н ә м. А балам, өдүмү гусдум ки, бир даныш көрәк нә тәһәр адамсан?

Ә л и Ш ә ф и. Ким илә данышырсан, ай арвад? *(Күлүр.)* һа, һа, һа... баһ, телефона дейирсән; адам да балача зәнкдән горхар? Горхма, бачы, горхма, бу бир мәзәли машындыр, кәл көстәрим, бир көр бу нә чүр шейдир.

Х а н с ә н ә м. Йох, горхурам, а бала!

Ә л и Ш ә ф и. А бачы, «сийиредените» элийәнләр һамысы арваддыр. Нәдәндир сән горхурсан, олар йох: яхын кәл, бах, кедәрсән кәнддә сөһбәт эдәрсән, һамы мат галар; бир бах, көр бунун ичиндә илдырым вар.

Х а н с ә н ә м. Йох, мән горхурам, истәмирәм.

Ә л и Ш ә ф и. А бачым, мән екәликдә киши сәнин янында, нийә горхурсан, нәдән горхурсан? Мән бу дур зәнки вуруран. *(Зәнки вурур.)* Мадмозел дейир йә'ни арвад дейир. *(Арвад сәси илә.)* Сентралны. Мән дейәчәйәм сийиредените пожалуста кислотны рағот Фракул Һурвич Бирнатагов. Инди һазырдыр. Зәнки вурдум данышачаглар.

Х а н с ə н ə м. Сиз ахы рус дили илə данышырсыныз, мəн ки билмирəм.

Ə л и Ш ə ф и. Ахы сəнин хəбəрин йохдур. Истəйирсəн лап молтаны дили илə данышым. Бир бах *(Данышыр).* Ихто апарат, зырпы сəнсəн, горағсанмы? Издес адин гарабагски мадам ест; данышмаг истəйирсəнми? *(Хансəнəмə дейир.)* Кəл, көтүр, гулағына тут, һəм ешит, һəм данышь.

Х а н с ə н ə м *(данышыр).* Кимсəн? Хансəнəм! Нə дейирсəн? *(Телефону атыр.)* Ала, ала, вуй, лова дүшəсиниз. Күлүм онун башына...

Ə л и Ш ə ф и. *(Күлүр).* А бачы, нə деди?

Х а н с ə н ə м. Һеч нə, күлүм онун башына.

О Н Б И Р И Н Ч И К Ə Л И Ш

Əли Шəфи, Хансəнəм. Мəммəдов орта гапыдан кəлир.

М ə м м ə д о в. Бу кимдир? *(Əли Шəфи горхур.)*

Ə л и Ш ə ф и. Анамдыр, бибимдир. *(Сонра.)* Мирзəнин бачысыдыр, Ибадын халасыдыр...

М ə м м ə д о в. Һə, дөрд адамсынызмыш. Бəс о бирилəри һаны?

Ə л и Ш ə ф и *(яваша Хансəнəмə).* Ишин варса де. *(Əли Шəфи кедир.)*

М ə м м ə д о в. *(Хансəнəмдəн соруşур).* Ай арвад, əрин бурада ишлəйир?

Х а н с ə н ə м. *(Башыны силкəлəйир).*

М ə м м ə д о в. Оғлун бурада ишлəйир?

Х а н с ə н ə м. *(Башы илə һə дейир).*

М ə м м ə д о в. Нечə оғлун вар?

Х а н с ə н ə м *(бармағы илə көстəрир 5 вə кедир. Телефонун зəнки вурулур. Мəммəдов яхын кəлир вə данышыр).*

М ə м м ə д о в. Кимсəн? Əли Шəфи? Нə дейирсəн? Нə мадам? Итил телефондан, һарамзада, бир дə бизим промысла илə данышма. Сəн дə ахмагсан, Əли Шəфи дə. *(Енə динлəйир.)* Сəнə дейирəм, кəс сəсини. *(Телефону гоюр ерə.)* Сиз аллаһ һеч мүрүввəтдир, инсафдыр; буну аллаһ көтүрəрми? Иши гоюблар, көр телефон илə нə бичлик, һарамзадалыг чыхардырлар. Мə-

нə дə дейирлəр ки, фантан вар, фантан вар; мəн дə шəһəрдəн файтона миниб йорта-йорта кəлмишəм, көрүм нə вар; һеч зад. Бир этəк пул төкмүшəм. Бунлара бах, бурада карт ойнайырлар. Кечə ятдыглары бəс дейил, күндүз дə ятырлар; нə бөйүк, нə кичик. Мəн дə дейирəм өзлүйүмдə фантаным вар, фантаным.

ОН ИКИНЧИ КƏЛИШ

Бəйбала, Əли Шəфи, Мəммəдов.

Б ə й б а л а. Ада, Əли Шəфи, Əһмəд Ағая ким дейибдир, фантан вар?

Ə л и Ш ə ф и. Валлаһ һеч мəним хəбəрим йохдур. Мəн демəмишəм.

М ə м м ə д о в. Ялан демə, эшшəк; сəн дейил идин телефонда мəкəр, сонра да дедин ки, эшшəк гардашындыр?

Ə л и Ш ə ф и. О телефон яхшы данышмайыбдыр, харабдыр; мəн элə билдим ки, данышан Мирзəнин гардашыдыр. Дедим ки, гардашын иштəкдир; йə'ни чох ишлəйəн адамдыр, ишлəмəкдəн йорулмур. Телефонда чыхыб эшшəк гардашындыр.

М ə м м ə д о в. Сəн дедин ахыр фантан вурур.

Ə л и Ш ə ф и. Мəн демишəм ки, Манташовун фанталы вурур.

М ə м м ə д о в *(онун сөзүнү кəсир)*. Кəс сəсини, ахмагын бириси, нə бөйүк вар, нə кичиик. Эвими йыхдыныз; узун элə пул вер, пул. Бу нəдир? Кəндир. Бу нəдир? Дəмир. Бу нəдир? Торба. Бу нəдир? Шалман. Бу нəдир? Тахта. Бу нəдир? Машын. А киши, белə дə мүсəлманчылыг олар? Эвим йыхылды. Һеч мəкəр аллаһыныз йохдур? Бириси балтаны гуюда сындырыр, о бириси жалонканы чыхарда билмир.

Б ə й б а л а. Əһмəд Аға, бир аз һөвсəлə эдиниз, дарыхмайыныз, шүкүр аллаһа ишимиз яхшы кедир.

М ə м м ə д о в. А киши! Он ики илдир мəн һөвсəлə эдирəм, ай эви йыхылмышын оғлу, даһа бəс дейил?

Ə л и Ш ə ф и *(Бəйбалая хитабəн)*. Инди нə буюрурсан, о Шафагат бир яхшы сүканчыдыр; мəндəн ол-

са элә эләйәк ки, о әлимиздән чыхмасын; одур гоймушам жалонканы чыхарсын.

Бәйбала. Гуюдан һеч әсәр-әламәт вармы, нефт көрүнүрмү?

Әли Шәфи. Чох...

Мәммәдов *(Бәйбалая хитабән)*. Сиз бунун сөзүнү адам сөзү һесаб эдирсиниз? Бу ки, һейвандыр...

Бәйбала. Нә эләйим, о бирләри дә онун тайыдыр. Нә тәфавүтү вар.

Мәммәдов *(ибарә илә)*. Шу готур һәриф затиалиләринин әлейһиндә бана бир чох ихтаратда булунуб да дейир иди ки, әксәр кечәләр гумарбазлыгла имрари-вәгт эдир.

Бәйбала *(сорушур)*. Йә'ни бу эшшәк демишми?

Мәммәдов. Әвәт, шу эшшәк һәриф дейир ки, бүтүн күнүзләр юхудан галхмайыр.

Бәйбала. Әчаиб! Йә'ни бу һейван һәриф демишдир?

Әли Шәфи. Һәлә элә билирсиниз ки, биз эшшәйик, һеч баша дүшмүрүк нә данышырсыныз. Доғрудур, Шафагат элә бир аз да карт ойнаяндыр. Күндүз дә бир гәдәр ятыр, амма ону мән әлимдә мум кими юмшалдарам.

Мәммәдов, *(Әли Шәфийә)*. Итил бурадан, ахмаг.

Әли Шәфи кедир.

Бәйбала. Зәннимчә, о мәним әлейһимә данышмаз.

ОН ҮЧҮНЧҮ КӘЛИШ

Бәйбала вә Мәммәдов

Мирзә *(дахил олур, Мәммәдова хитабән)*. Аға, көзүн айдын, второй нөмрәнин балтасыны чыхартдым.

Мәммәдов. Ой... шүкүр аллаһа, шүкүр аллаһа.

Шафагат. Аға, көзүн айдын, перви нөмрәнин жалонкасыны чыхартдым.

Мәммәдов. Чох яхшы, чох яхшы.

Әли Шәфи бир чох фәһләләр илә кәлир.

Э л и Ш э ф и. Аға, көзүн айдын, муштулуғуму вер, фантан вурду.

Б э й б а л а. Дедим ки, Әһмәд Аға, бу Балаханыда кәрәк һөвсәлә эдәсән. *(Әли Шәфи ойнайыр, фындыгча чалыр.)* Муштулуғуму вер, аға! Муштулуғуму вер!

М э м м э д о в. Шүкүр аллаһа, шүкүр аллаһа. *(Харичдә сәс-күй эшидилир, Бәйбала дурур кедир, фәһләләрә дейир.)* Күрәкләри көтүрүн, далымча кәлин.

Э л и Ш э ф и. Элә көрдүм даш дешилди, сонра бом-бом, фантан пыр-пыр эләди.

М э м м э д о в *(фәһләләрә чыхарыб пул верир)*.

Э л и Ш э ф и *(фындыгча чалыб ойнайыр)*. Һай, һай, һай. Фантандыр ай фантандыр...

П э р д э.

ЧӘҺАЛӘТ СӘМӘРӘСИ, ЯХУД БИР ЕТИМИН ХОШБӘХТЛИЙИ

мәчлис әһли

Ф а и г ә ф ә н д и—Мүәллим.
С а д а й һ ә с ә н з а д ә } Сә'йли шакирдләр.
Ә с ә д Ә һ м ә д з а д ә }
И с м а й ы л—Тәнбәл вә надинч шакирд.
Д а д а ш—Әсәдин атасы.

Мәчлис мүәллимләрин мәктәб отағында ваге олур. Фаиг әфәнди сандаляда отуруб гәзет охуюр. Һәйәтдә ушагларын ойнамаг сәси эшидилир. Исмайыл дөшү ачыг, үзү мүрәккәб илә гараланмыш ичәри кирир. Көзләрини вәһши кими ачыб-юмуб чығыра-чығыра данышыр вә кетдикчә сәсини яваşыдыр.

И с м а й ы л *(ағлая-ағлая).* Мүәллим әфәнди, Садай һәсәнзадә дәрс охудуғум ердә кәлиб башыма бир юмруг чырпды ки, ағлым башымдан чыхды. Бир бахыныз, ери дә шишибдир. *(Көстәрир.)*

Ф а и г ә ф ә н д и. Мән сәни дә таныйырам, Садайы да. *(Чешмәйини дүзәлдир.)* Садай һеч вахт элә иши этмәз.

И с м а й ы л. Мүәллим, һамыдан хәбәр алыныз, мән һеч нә этмирәм. Өз еримдә отуруб дәрсими охуюрдум; о нечә дәфә мәни вуруб, амма мәним язығым кәлдийи үчүн кәлиб сизә шикайәт этмәмишәм. *(Әлини башына апарыб яландан дейир.)* Оф... оф... нечә ағрыйыр.

Ф а и г ә ф ә н д и *(бахыб көрүр ки, дөшү, гапны ачылмыш, пәнчәйи дүймәләнмәмишдир).* Бу нәдир? Гарнын ачыг, дөшүнү дүймәләмәк дә билмирсәнми, әдәбсиз!.. О нәдир? үзүн гапгара гаралмышдыр;—мәкәр сән үзүнү юмурсан?

Исмайыл *(ағлая-ағлая)*. Ююрам мүәллим! *(Өзүнү элә көстәрир ки, куя утаныр).*

Фаиг әфәнди. Бу гара нәдир, үзүнү-көзүнү буламысан?

Исмайыл. Гара писдир, мүәллим әфәнди, яйылыр.

Фаиг әфәнди. Нә гара писдир, яйылыр; үзүнә язмайырсан ки.

Бу вахтда Әсәд Әһмәдзадә ичәри кирир.

Әсәд. Мүәллим әфәнди, бу Исмайыл Садайы элә вурду ки, язығын бурнундан ган булаг кими ахыр. *(Исмайыл буну эшидәндә Әсәдә гаш-көзлә ачыгланыб һәдәләйир вә өзүнү элә көстәрир ки, куя ағлайыр.)*

Исмайыл. Мүәллим, һамы шакирдләр мәнимлә дүшмәндирләр, һамысы кәлиб яландан сизә шикайәт эдир ки, сиз мәнә тәнбеһ эдәсиниз.

Фаиг әфәнди. Эй надинч! Элә бунун үчүн габагча шикайәтә кәлмишсән?!

Садай *(үзү ююлмуш ичәри кирир)*. Мүәллим әфәнди, мән билмирәм бу Исмайыла нә этмишәм? Дүнән бир эрмәни ушағы илә күчәдә савашырды, мән дә кедиб араладырдым. Инди мәндән разылыг этмәк әвәзинә вуруб бурнуму ганатды.

Исмайыл *(ағлая-ағлая)*. Мүәллим әфәнди, ялан дейир; сиз дә онун сөзүнә инанырсыныз!

Әсәд. Бах одур, алныны да дүнән эрмәни ушағы вуруб шишдирибдир.

Исмайыл *(ону һәдәләйир)*. Сән орада идин? Нә үчүн ялан данышырсан.

Фаиг әфәнди. Ай ярамаз! Бәс дейирсән Садай сәни вурмушдур?

Садай *(тәәччүблә)*. Мән сәни нә вахт вурдум?!

Исмайыл *(ағлая-ағлая)*. Һә, сән вурдун да...

Фаиг әфәнди. Сәсини кәс, әдәбсиз! Надинчлик этдийин бәс дейил, кәлиб бир бөһтан да дейирсән!.. Бу күн бир саат наһарсыз галарсан. Кет!

Исмайыл *(ағлая-ағлая)*. Мүәллим әфәнди, мән нә эләмишәм?

Ф а и г э ф э н д и. Даhа нэ эдэчэксэн? Мин дэфэ сэнэ тапшырмышам ки, динч ол, савашма. Күчэ ушаглары илэ кэзмэ... амма мэним сөзлэрим hеч сэнин гулағында галмайыр.

И с м а й ы л *(ағлая-ағлая)*. Мүэллим эфэнди, дүканымызын габағында язычга-язычга отурмушдум, hеч кэслэ ишим йох иди..

Ф а и г э ф э н д и *(сөзүнү кэсиб)*. hэ, язычга-язычга; доғру дейирсэн. Чох языг оғлансан,—машаллаh.

И с м а й ы л. Бэли, язычга-язычга отурмушдум. Бирдэн гоншумуз бир эрмэни ушағы кэлиб башыма вурду, гачды. Мэн дэ дуруб ону вурдум.

Ф а и г э ф э н д и. Сэнин дүканда нэ ишин вар иди?

Э с э д. Мүэллим эфэнди, hэр күн мэктэбдэн чыхан кими дүкана йүйүрүр.

И с м а й ы л. Мэн кетмирэм, анам йоллайыр.

Ф а и г э ф э н д и *(ян тэрэфэ)*. Тагсыр бунларын ата-анасындадыр; эвладларына тэрбийэ вермэк эвэзиндэ күчэ-базарын чанына салырлар. Ушаг зай олур, кедир; бундан сонра бунлардан адам олармы? Тэрбийэсизлик, эдэбсизлик бунларда көк бағламышдыр. *(Исмайыла.)* Мэн сэнэ демэмишэмми ки, дүкана кетмэ? Дүнэн атаны чағырыб она демэдимми? Итил бурадан, саат үчэчэн наhарсыз галарсан!

И с м а й ы л. Даhа кетмэрэм, мүэллим эфэнди. Бу дэфэлик мэни бағышла! Ушаглар hамысы мэнимлэ дүшмэндирлэр.

Ф а и г э ф э н д и. Сэни мин дэфэ бағышламышам. Амма эсла hалына тэфавүт этмэмишдир. Кет!— Эсэд, сэн даян, сэнинлэ сөзүм вардыр.

Исмайыл вэ Садай кедирлэр. Отагдан чыхан вахт Исмайыл Садайы дүртмэлэйир вэ гайыдыб көзалты мүэллимэ бахыр.

Ф а и г э ф э н д и. Эсэд, hэрчэнд чох зэhмэт чэкдим, амма шүкүрлэр олсун ки, зэhмэтим итмэди. Гори дарүлмүэллимининдэ олан пансиона бир нэфэр шакирд гэбул этмэк үчүн вердийимиз эризэни оранын мүдири гэбул этмишдир. Сэнин чалышган вэ сэ'йли олмағына кө-

рə гəрар гоймушуг ки, орая сəни көндəрəк; көрүрсəн ки, сə'йли олмаг нə гəдəр яхшыдыр. Сəн чалышган вə сə'йли олмасайдын, бу күн бу хошбəхтлик бир башга шакирдə гисмəт олачаг иди. Инди кет, ата-анана хəбəр вер ки, сабаһ сəни Горийə көндəрəчəйəм. Əзизим, орада чалыш, сə'й эт, гой мүəллимлəр сəни севсинлəр. Инан ки, үч илдəн сонра бир алим вə камил инсан олуб вəтəнинə гайыдачагсан; о вахт миллəт вə инсаниййəтə хидмəт эдəрсəн.

Ə с э д. Əфəндим, тəшəккүрлəр эдирəм. Сизин яхшылыгларынызы мəн һеч вахт унутмарам.

Ф а и г э ф э н д и. Кет эвиниздə де ки, палтарларыны һазырласынлар. Сабаһ кəрəк кедəсəн!

Əсəд кедир. Фаиг эфəнди гəзет охумаға башлайыр. Бу һалда Садай ичəри кирир вə бир тəрəфдə гəмкин даяныр. Мүəллим ону көрмəйир. Бир аздан сонра мүəллим башыны галдырıб көрүр вə ону чағырыр.

Ф а и г э ф э н д и. Садай, бурая кəл, көрүм нə үчүн ағлайырсан?

С а д а й. Əфəндим, мəкəр мəн чалышган дейилəм? Мəкəр мəн тəнбəлəм?

Ф а и г э ф э н д и. Нечə? Сəнə ким дейир ки, тəнбəлсəн?!

С а д а й. Бəс Горийə Əсəди көндəрирсиниз, мəни нə үчүн көндəрмирсиниз? Онун ата-анасы вар. Мəн етимəм, онун үчүнмү? Мүəллим эфəнди, мəни көндəриниз. Сөз верирəм ки, кечə-күндүз чалышыб чох яхшы охуярам. Оранын мүəллимлəриндəн сорушарсыныз, əкəр пис охусам, енə мəни кери гайтарарсыныз.

Ф а и г э ф э н д и. Садай, пахыллыг этмə! Доғрудур, Əсəдин атасы вар. Амма онлар да фəгирдирлəр. О гəдəр пуллары йохдур ки, ушагларыны элм охумаға көндəрсинлəр. Пахыллыг яхшы хасиййəт дейилдир.—Сəн д чалыш, онун кими оласан. Сəни дə аллаһ гойса, кəлəн ил көндəрəрəм. Инди һəлə балачасан.

С а д а й. Əфəндим, инаныныз ки, артыг сə'й эдəчəйəм. Инди Əсəддəн бир аз кери галмағымын сəбəби одур ки, халамын эвиндə нөкəрчилик эдирəм. Пансиона

киръндә, дәрсдән башга һеч бир ишим олмаячагдыр. О вахт мән чох яхшы охуя биләчәйәм. Мән һеч бир синифдә галмарам.

Ф а и г ә ф ә н д и. Мән сәнә инанырам. Амма сән дә инан ки, инди даһа ону гоюб сәни көндәрмәк олмаз. Горидә дә билирләр ки, биз орая кими көндәрәчәйик.

С а д а й. Әфәндим, чох тәвәггө эдирәм, әкәр мүмкүн олса...

Ф а и г ә ф ә н д и. Кәлән ил, аллаһ гойса, сәни көндәрәрик. Кет, хатирчәм ол! *(Садай кедир.)* Ах, нә олайды ки, гүдрәтим олайды, бу ушағы ағламаға гоймаздым. Көндәриб өз хәрчимлә охудардым. Һәм габил вә һәм сә'йли вә һәвәсли бир ушагдыр.

Дадаш кишинин сәси кәлир. Байырдан кәндли дили илә чағырыр.

Д а д а ш. Моллахана бурададыр?

Ф а и г ә ф ә н д и. Буюрунуз, буюрунуз!

Дадаш Әсәдин әлиндән тутуб ичәри кирир вә аяг үстүндә дурур.

Д а д а ш *(чығыра-чығыра)*. Салам-әлейкүм, молла! Мәсәлән яхшысанмы? Аллаһа шүкүр биз яхшыйыг.

Ф а и г ә ф ә н д и. Әфәндим, буюрунуз, әйләшиниз.

Д а д а ш. Элә белә дә яхшыдыр, раһатдыр. Сағ оласан, ай моллачан! Ахыр сән бу ушағы лап зай этдин, кетди һа... Бу күн бу мәним әһвалымы позуб хараб эләмишдир.

Ф а и г ә ф ә н д и *(күлүмсүнүр)*. Нә олуб мәкәр?

Д а д а ш. А киши, мән нә билим, яхамдан тутуб дейир ки, Ғарыдурму, Ғурудурму, нә зәһирмардыр, дейир орая кедәчәйәм. Би, а... ағлыны гара апарыб, дәли олуб, ахыр билмирәм бундан ахунд олачаг, эфәнди олачаг, ахыр нә олачаг, кәрәк?

Ф а и г ә ф ә н д и. Нә үчүн, Дадаш дайы! Охуяр, мүәллим олар. Бәс сән истәмирсән ки, ушағын охуюб камил бир адам олсун?

Д а д а ш. А киши, мәним ушағым бир аз сияһи-сәриштә баша дүшдү чохдур. Даһа чох охуса вечдән чыхар. Инди һеч билмирәм буну сән нечә башдан чыхаргмысан; ахыр бунун нә дедийидир.

Ф а и г ә ф ә н д и. Дадаш дайы, бәс биз дөрд-беш ай бундан ирәли Әсәд барәсиндә данышмадыгмы вә сән дә сөз вермәдинми ки, Әсәди көндәрәк кетсин? Инди бәс нә үчүн разы олмурсан? Көрүрсән ки, бир нөвлә чара тапмышыг; нә үчүн зәһмәтимиз һәдәр олсун?

Д а д а ш *(ялтаглыг илә)*. Сәнә гурбан олум, мән нә вахт сөз вердим?

Ф а и г ә ф ә н д и. Нечә нә вахт сөз вердин! Дөрд-беш ай бундан ирәли ағсаггалларын янында кәлиб биздән разылыг этмәдинми?

Д а д а ш. А башына дөнүм, о вахт сән мәнә йәгин бир сөз дединми? Анчаг дедин ки, язаг, нә билим даһа нә дединиз.—Мән дә дедим ки, һә яхшы... би, а... Гәләт этмәдим ки, вай... ода, оюна дүшдүк, а кишиләр...

Ә с ә д. *(атасына)* яваш а киши, яваш, бир аз гайда илә даныш.

Ф а и г ә ф ә н д и. А гардаш, мән сәни чәбрән оғлуну көндәрмәйә вадар этмирәм ки... мән сәнә анчаг яхшылыг эдирәм. Даһа ода, оюна нә үчүн дүшүрсән? Ушағыны мүфтә охумаға көндәрирләр. Сән кәрәк разылыг вә тәшәккүр эдәсән.

Д а д а ш. Йох, моллачан, сән оласан аллаһ, бизим ушағын яхасындан әл чәк. Мән өлмәмишәм ки, о чөлдән-чөлә, дағдан-дағa дүшсүн, өзкәләрин гапысында нөкәр олсун. Мәкәр мәнә эйиб дейил? Ахыр мән дә өзүм үчүн бир адамам.

Ф а и г ә ф ә н д и. А гардаш, нә сөзләр данышырсан? Бир кәлмә баша дүш вә анла! Биз сәнин оғлуну көндәрмирик ки, кедиб нөкәрчилик эләсин. Биз көндәририк ки, кедиб охусун, адам олсун, мәдәни олсун.

Д а д а ш. Бый, бу нә сөздүр! Бәдәни олсун? Инди мән охумамышам, бәдәним йохдур? Адам дейиләм?.. *(Тәрәфә.)* Көр бирчә нәләр данышырлар; бишмиш тоюғун күлмәси тутур.

Ф а и г ә ф ә н д и. Яхшы адамсыныз, Дадаш дайы, амма элминиз олсайды лап көзәл оларды.

Д а д а ш. Нечә йә'ни бурун, ғулағымы дәйишдирәрдим?

Ә с ә д. Ата, мән кетмәк истәйирәм, сән аллаһ гой кедим.

Дадаш *(оғлуна)*. Кәс сәсини, һейван! *(Башына бир гапаз вурур.)*

Фаиг әфәнди. Дадаш дайы, гулаг ас, көр нә дейирәм. Наһаг ерә ушағыны бәдбәхт этмә; белә иш миндән бир ушаг үчүн мүмкүн олур. Әсәд габил вә сә'йли ушагдыр. Она мәним һайфым кәлир. Йәгин билирәм ки, бир нечә илә Горидә охуяндан сонра камил инсан олар.

Дадаш. Моллачан, сән оласан аллаһ, бу хатаны мәним башымдан рәдд эт! Билирәм, сиздән бир ушаг истәйибләр, бир етимдән-заддан тапыныз, көндәриниз. Даһа мәним оғулчуғазымы әлимдән алмайыныз. Моллачан, вер әл-аяғыны өпүм. Аллаһ хатиринә мәни бу оддан-аловдан гуртар; ушагчығы да дәрәйә-тәпәйә салма. Сән аллаһ, мәнә язығын кәлсин.

Әсәд *(явашча)*. Нә үчүн гоймурсан кедим, ай дәдә? Мән кетмәк истәйирәм.

Дадаш. Сән чох гәләт эләйирсән! Ахмагын бири!...

Әсәд. Белә, дәдә, чығырма! Бу чүрә бәрк данышмаг эйибдир.

Дадаш. Ада, демирәм сәсини кәс!—Ахмаг, сәсини кәс! Бу саат дәрини боғазындан чыхардарам!

Фаиг әфәнди. Гардаш, бәлкә сән башга чүр фикир эләйирсән. Бу гәдәр бил ки, Горидә бир бөйүк мәктәб вар. Мән дә орада охумушам. Сәнин оғлуну да орая көндәрирәм.

Дадаш *(тәәччүблә)*. Пи... а... Мән о гәдәр ахмаг дейиләм ки, баша дүшмүйәм.

Фаиг әфәнди. Де яхшы... атан рәһмәтлик, биз дә истәйирик сәнин оғлун кедиб орада охусун. Элмли, камаллы, мәдәни инсан олсун.

Дадаш *(тәрәфә)*. Яваш е, боғазында галар, мәни алдатмаг истәйир. *(Мүәллимә.)* Ахыр, моллачан, эйиб олмасын, Әсәдин анасы дейир ки, мән ушағымдан бир саат да айрылмарам. Истәйирсән кедәк бизим эвә, көр анасы нә гиямәт гопардыр.

Фаиг әфәнди. Һәгигәт билмирәм сизин бу ишинизә нә ад гоюм?

Д а д а ш. Моллачан, истэйирсэн мэни тут бурада, бир яхшы көтэклэ, лап вур башымы да яр. Мэни бу тэлэдэн гуртар. Аллаһ хатиринэ, мэни бу хатадан азад эт.

Ф а и г э ф э н д и. Дадаш дайы, сонра пешиман оларсан. Амма о вахт чарэ олмаз, вахты кечмиш олар.

Д а д а ш. Нэ үчүн пешиман олурам. Ушағымдан эл чэкмэмишэм ки?

Ф а и г э ф э н д и (*тэрэфэ*). Лап мэн тээччүб эдирэм ки, дүнянын бу ишыглы вахтында, ийирминчи эсрдэ белэ дэ гэрибэ, надан авам олурмуш?

Д а д а ш (*тэрэфэ*). Ах.. бу моллалар да данышырлар һа!... Ай бунлар узунчу олур һа!... (*Мүэллимэ.*) Доғрусу, мэн сэнэ ушаг вермэрэм. Мэн ушағымы күчэдэн тапмамышам. Юмшаглыг илэ дейирэм. Көрүрэм ганмырсан, мэн, мэн о гэдэр ахмаг дейилэм. Билирсэн ки, нэ элэрэм һа...

Ф а и г э ф э н д и. Бундан артыг даһа нэ эдэчэксэн? Сиз дэ дейирсиниз ки, биз дэ атайыг, адамыг. Ай машаллаһ!..

Д а д а ш (*иртмэклэниб отурдугу ердэн һирсли галхыр*). Мэн кимдэн эскийэм? Йэ'ни сэн бу кағызын ағыны-гарасыны гандын, адам олдун?.. Биз һейван олдуг? (*Тэрэфэ.*) Буна бах, көр нэ данышыр.

Ф а и г э ф э н д и. Гардаш, мэним вахтым йохдур ки, сэнинлэ савашам. Сэнинлэ данышмаг вахты тэлэф этмэк, вахты өлдүрмэкдир.

Д а д а ш. Нечэ? Мэни өлдүрмэк истэйирсэн. Мэкэр өлкэнин йийэси сэнсэн? Күч дейил ки, мэн ушағымы вермирэм дэ...

Ф а и г э ф э н д и. Гардаш, кет ишинэ. Сэнинлэ мүбаһисэ элэмэйэ мэним вахтым йохдур.

Д а д а ш. Һэ, һэр илдэ үч-дөрд дэфэ бир-ики вэрэг чэрэкэлэрини ушаглара вериб пул аланда вахтын олар!?..

Э с э д (*атасына*). Ата, бир аз эдэбли даныш, эйибдир.

Д а д а ш (*оғлуна*). Сэсини кэс, ахмаг! Узун данышма! Дүш габағыма кедэк. (*Гайыдыр мүэллимэ.*) Сэн дэ

галмаясан, мәктәбин дә. *(Сонра оғлуну бойнунун ардындан итәләйир.)* Сүр кедәк, надан.

Бунлар чыхандан сонра сәһнәнин архасында ушаг ағлая-ағлая агасына дейир.

Ә с ә д. Ата, нә үчүн белә гилү-гал эдирсән?

Д а д а ш *(оғлуна)*. Ада, демирәм сәсини кәс, йохса, йохса лап башыны әзәрәм. Ахмағын бири.

Ф а и г ә ф ә н д и *(ялныз)*. Инди кәл белә адамлар үчүн һәгги-сә'й элә; зәһмәт чәк; ахырда бу да алдығым музд. Доғрусу, бизим мүсәлманлар үчүн мүәллим олмагдан чәтин әзаб олмаз. Чалыш, вуруш, зәһмәт чәк, әзиййәтдә гал, буна ялвар, она яхар, бунун үчүн иш дүзәлт, ахырда разылыг әвәзинә сөйүш эшидәчәксән. Аһ, билмирәм нә вахт хейир вә шәрримизи таныб, дост вә дүшмәнимизи таныячағыг.

Бу һалда Исмайыл ағлая-ағлая ичәри кирир.

И с м а й ы л. Мүәллим әфәнди, мән отуруб дәрсими охуюрдум, лап наһаг ерә Садай кәлиб мәнә бир тәпик вурду. Аз галмышды ки, лап йыхылыб голум сынсын.

Ф а и г ә ф ә н д и. Итил, чәһәннәм ол, надүрүст! Мән сәни таныйырам, сән нә юванын гушусан.

И с м а й ы л *(ағлая-ағлая)*. Элә сиз һәмишә Садайын сөзүнә инанырсыныз.

Ф а и г ә ф ә н д и. Дөшүнү дүймәлә, палтарыны дүзәлт, биәдәб. Бу нәдир гарнын, дөшүн ачыг, кәлиб габағымда даянмысан. Кет Садайы бурая чағыр. *(Исмайыл кедир. Сәһнәнин архасында учадан дейир)*. Садай, Садай!

И с м а й и л. Буюр, буюр, инди сән дә мәним кими наһарсыз галарсан. *(Садай горха-горха кәлир вә даяныр.)*

С а д а й. Мүәллим әфәнди, инаныныз ки, мән һеч бир шей этмәмишәм. Исмайыл өзү...

Ф а и г ә ф ә н д и *(онун сөзүнү кәсиб)*. Садай, гулаг ас, сән етим олдуғун үчүн аллаһын сәнә рәһми кәлди. Сән Әсәддән хошбәхт олдун. Даһа ону көндәрмәйәчәйәм. Кет һазырлан, сабаһ Горийә сәни көндәрәчәйәм.

Садай чох шад олуб о ян-бу яна бахыр.

Ф а н г ә ф ә н д и. Нә үчүн мат-мәәттәл галдын? Сабаһ йәгинән кедәчәксән. Кет һазырлан.

С а д а й. Мәним гиймәтли вә севкили мүәллимим! Сиз бу күн мәни әһя этдиниз. Аллаһ сиздән разы олсун. Билмирәм нә нөв илә сиздән разылыг эдим.

Ф а н г ә ф ә н д и. Кет, әзизим! Үмидварам ки, аз бир вахта камил бир инсан олуб өз вәтәнинә гайыдарсан. Вәтән вә милләтинә хидмәт эдәрсән. Кет, элмин нуру илә нурлан вә чамаата билдир ки, элм вә мәдәнийјәт инсаны хошбәхт эдәр. Кет, аллаһ сәнә көмәк олсун.

П ә р д ә

1912.

ТАҒЫ ВӘ НАҒЫ

ӘФРАДИ-МӘЧЛИС

1. Т а ғ ы—чаван оғлан, гаровулчу.
2. Н а ғ ы—чаван оғлан, папагчы.
3. Г а р ы—[illegible] нинәси.

БИРИНЧИ ПӘРДӘ.

Касыб бир евдә ваге олур. Тағы әлиндә яйлыг, ичиндә әт, йоғрулмуш дахил олур, яйлығы мизин үстә гоюр.

Т а ғ ы. А кишиләр, белә күн кечирмәк олар? Кечәләр субһә кими ятмайыб гаровул чәк, бунунла белә алдығын донлуг да сәни көрмәсин, күндә дә бир дуканчы кәлир ки, нә билим бу кечә мәним дуканымы кәсибләр, инди кәл алдығын донлуғу да буна вер ки, хәчаләтдән гуртарасан. Сәһәр чөрәйини күнорта, күнортаны ахшам саат 8-дә екинән. *(Әти доғрамаға башлар.)* Бу күнләри чанымдан, боғазымдан кәсиб вар-йохуму вермишәм ярым кирвәнкә әтә, чүнки, аллаһ өләнләринизә рәһмәт эләсин, мәним рәһмәтлик нәнәм дейәрди ки: балам, чүмә ахшамы очағын алтыны бош гойма. Одур ки, мән дә онун сөзүнү еринә етирирәм. *(Машыны яндырыб әти тавая төкәр.)* Бу бишмәкдә олсун, мән кедим чайчыдан чай алым кәтирим, чүнки бу шоғәрибин үстүндән чай ичмәсәм әлүстү әнкәл эләйәчәк. *(Кедәр.)*

Бир гәдәрдән сонра Нағы әлиндә чийәр, евгаты гаралмыш кәлир.

Н а ғ ы. Аллаһ кәссин белә күзәраны! А кишиләр, сәһәр-сәһәр дамағын чағ ачырсан дуканыны бир тикә *гояр.)* Һелә отурмағыны көрүрсән, бир дә көрүрсән кир-алыш-вериш эләйәсән. *(Әлиндәки чийәри мизин үстә*

довой кирди ичәри: «Закривай ес!». Күнаһкар олурсән дейәсән «нә үчүн, енә нә олуб бәйәм». Бир дә көрдүн, бир дүртмә бойнунун ардына вурду ки, «пашолт пирсидски лопатга, севодни падшаһ анадан олан күнү рабатай». Бәли, бағладым. Бу күн белә кетди. Инди кәмалистираһәтлә енә дүканда отуруб папаг тикирсән, бир дә агалошник кәлди: «Ада, разве сәним не знаеш ки, бу күн падшаһ тахта чыхан күн рабатай». Паһ атоннан, бу күн дә бағладыг. Нә билим о бири күн кәлир ки, бу күн тахтдан дүшән күнү рабатай. А киши, тәк падшаһ олса яхшыдыр; бунун арвады вар, оғлу вар, гызы вар, нәвәси вар, нәтичәси вар, нә билим ити вар, гурду вар, зири вар, зибили вар. А кишиләр, лап адамы чана дойдуруб-лар. *(Чийәри көтүрүб тавая төкмәк истәдикдә әти көрәр.)* Аһа... бу нәдир? *(Гайыдыб чийәри мизин үстә гояр.)* Бурада ки, әт вар, буну бура ким төкмүш олсун. *(Фикирләшир.)* Һә, йәгин ки, бу гарынын ишиди. Эви бош көрүб... яхшы залымын гызы, инди сәнә көстәрәрәм. *(Таваны көтүрүб пәнчәрәдән атар, чийәри тавая төкүб говурмаға башлар.)* Бу бурада говрулмагда олсун, мән дә кедим бир дәстә кәвәр алым. *(Кедәр.)*

Бир аздан сонра Тағы әлиндә чай дахил олур, чайы мизин үстә гоюб әти говурмаға кетдикдә, чийәри көрүб тәәччүбләнәр.

Тағы. Аһа, бу нәдир? Бу ки, чийәрдир, әт ки, дөнүб чийәр олмаз. Аһа, йәгин бу гарынын ишидир. *(Гапыя тәрәф.)* Ай сән өзүн өләсән, дейә-дейә ашна, чыхдын очаг башына, сәнин кимиләрин хорузуну чохдан голтугуна вермишәм. *(Әтәйилә таваны көтүрүб гапыдан атмаг истәдикдә, кәлмәкдә олан Нағы илә бурун-буруна тохунурлар.)*

Һәр икиси. Паһо...

Бир-биринә бахдыгдан сонра Тағынын әлини тава яндырдығындан, машынын үстә гояр вә ачыглы Нағыя бахар, Нағы әһәмиййәт вермәйиб кедиб чийәри говурар. Тағы тәәччүблә

Тағы. Балам, сән кимсән?
Нағы *(чийәри гурдалар)*. Балам, бәс сән кимсән?
Тағы. Мән сәнә буюрурам, сән кимсән?
Нағы. Мән дә сәнә әрз эдирәм, сән кимсән?

Т а ғ ы. Аһа, бу яхшы! Балам, сән бурада нә эдирсән?

Н а ғ ы. Әввәл сән сөйлә көрүм, сән бурада нә эләйирсән?

Т а ғ ы. Мән бу отағы гарыдан кирайә тутмушам.

Н а ғ ы. Нә? Адә, мән ки, буну гарыдан тутмушам.

Т а ғ ы. Һә, һәпәнд баласы, һәпәнд! Кетдикчә чашырсан һа!..

Н а ғ ы. Гырышмал оғлунун ағыз-бурнуну вуруб дағыдачағам. (Балача гулайланыр.)

Т а ғ ы. *(ачыглы)*. Адә, отағымы яландан кирайә тутмушам дедийин бәс дейил, бир һейвәрә-һейвәрә дә данышырсан!

Н а ғ ы. Адә, мәним отағымы адына салмаг истәйирсән! Аллаһ вуруб сәни дә, сәнин бабаны да. Отаг мәнимдир.

Т а ғ ы. Адә, белә эләмә ки, йыхым аяғымын алтына, гол-габырғанла һесаблашым һа?..

Н а ғ ы *(бир дүртмә вурур Тағыя)*. Адә, кимин адә!

Т а ғ ы *(Тағы да бир дүртмә вурур)*. Адә, сәнин...

Н а ғ ы *(бир юмруг)*. Дейәсән лап башдан чыхырсан! Отаг мәнимдир!

Т а ғ ы. Хейир мәнимдир. *(О да вурур.)*

Н а ғ ы. Мәнимдир.

Вурушурлар. Бу дәмдә гары ичәри кәлдикдә бунлар гызышдыгларындан гарыя бир нечә юмруг дәйир. Тағы гарынын голундан япышыб бир тәрәфә чәкәр.

Т а ғ ы. Ағыз, де көрүм, отаг киминдир?

Г а р ы. Сәнин.

Т а ғ ы *(Нағыя)*. Көрдүн!

Н а ғ ы *(гарыны бир тәрәфә чәкәр)*. Доғрусуну де, киминдир?

Г а р ы *(Нағыя)*. Сәнин!

Н а ғ ы *(Тағыя)*. Көрдүн ки, мәнимдир!

Т а ғ ы. Хейир, мәнимдир!

Н а ғ ы. Аллаһ сәни вурмушду. *(Вурушурлар, гары аралыгда әзилир.)*

Г а р ы *(дөйүлә-дөйүлә)*. Ай балам, бир даянын, бура кәлин, отурун. *(Араларына кириб һәр икисинин го-*

лундан тутар. Һәрәсини бир стул үстүндә отурдуб аралары́нда дурур. Нағыя.) Эв сәниндир. *(Тағыя.)* Эв сәниндир. *(Онлар һәр икиси дә мат бир-бирләринә бахырлар. (Гары Нағыя.)* Бах, сән күндүзләр дүкана кедиб ахшамлар кәлирсән. *(Тағыя.)* Сән кечәләр кедиб күндүзләр эвә кәлирсән. Мән дә ки, сонсуз, кимсәсиз гарыям. Бу отағы бир-бириниздән кизлин һәр икинизә вермишәм ки, бир нөв белә һей... сизин дә ишиниз кечсин, мәним дә. Инди өпүшүнүз. *(Һәр икисини миз үстүндән әйдириб өпүшдүрүр.)* Бу күн дә ки, чүмә ахшамыдыр, дүйүдән-заддан биширмиш оларсыныз, йәгин ки, бу гоча гарыны да яддан чыхармазсыныз.

Тағы вә Нағы мат, мәбһут чамаата бахдыгларындан гары үсуллуча чыхыб кедир. Тағы вә Нағы һәрдән бир-биринә бахыб күлүрләр вә үзләрини о яна чевирирләр.

Т а ғ ы. Балам, сәнин адын нәдир?
Н а ғ ы. Бәс сәнин адын нәдир?
Т а ғ ы. Мәним адым Тағы!
Н а ғ ы. Мәним дә адым Нағы!
Т а ғ ы. Сәнәтин нәдир?
Н а ғ ы. Мән папагчыям. Бәс сән нә ишдәсән?
Т а ғ ы. Мән дә дарғаям, дарға!

Бирдән аяг сәси эшидилир, һәр икиси гапыя кедиб гапыны тутурлар.

Н а ғ ы. Аһа, дейәсән кәлән вар, йәгин гарыдыр. Гойма!

Т а ғ ы *(гапыны бәрк тутур).* Бәрк тут, мәбада бурахасан! Залым гызы йәгин ки, емәйә кәлиб.

Г а р ы *(гапы далындан).* Горхмайын, ичәри кәлмәйәчәйәм Постадан кағыз вар, ону кәтирмишәм.

Т а ғ ы вә Н а ғ ы. Алдада билмәзсән, ачмарыг.

Г а р ы *(о тәрәфдән)* элә исә гапыны балача аралайын, кағызы верим.

Онлар гапыны аралар, кағызы Нағы алар.

Н а ғ ы *(үстүнү охудугдан сонра).* Бу кағыз сәнәдир, бурада Тағы язылыб. *(Кағызы узадар Тағыя.).*

Т а ғ ы *(алыб охуюр)*. Хейир, сәниндир, бурада Нағы язылыб. *(Кағызы Нағыя вермәк истәр, Нағы алмаз.)*

Н а ғ ы. Хейир, хейир, өләсән дә Тағы язылыб, көрмүрсән. *(Бармағы илә кағызын ардыны көстәрир.)*

Т а ғ ы *(ачыглы кағызы мизин үстә чырпар)*. Бурада Нағы язылыб!

Нағы лабүд галыб кағызы охуюр.

Н а ғ ы. Әзизим Тағы.

Т а ғ ы. Хейир, Нағы!

Н а ғ ы. Әввәлән, үмдә мәтләб вүчудунузу аллаһ тәала саламат эләсин вә, санийән, әкәр бу тәрәфин әһвалын билмәк истәсәниз, мәтләб бурададыр ки, сән йола дүшәндән сонра әминин кет-кедә һалы хараблашыб, инди лап өлүм һалындадыр. *(Тез кағызы мизин үстә атар.)* А киши дейирәм сәниндир, дейирсән белә. *(Бир яна чәкилир.)*

Т а ғ ы *(бир гәдәр Нағыя бахыб охуюр)*. Эвдә мәндән башга бир кимсә олмадығындан, әмин үчүн корлуг кечир. Чүнки мән бир тәк она лазымынча гуллуг эдә билмирәм. Әмин хаһиш эдир ки, әлиндә су да олса, од да олса гоюб кәлсин. Мәнә бир нөв хидмәт эләсин ки, бу күн-сабаһ дүнядан кедәчәйәм, бәлкә бир нөв дәрманлар васитәсилә бабат олам. Әмин гызы сәнә гурбан олсун! Кәл ки, әмин языгдыр. Бары һәрдән бир далына алыб бағда кәздирәрсән. Бәлкә тәзә һава илә бир ләззәт алсын. *(Нағыя.)* Ал, ал, мәним белә гоһум-гардашым йохдур. *(Нағыя көстәрир.)* Бах, бурада Нағы язылыб, бу кағыз сәниндир!

Н а ғ ы. Хейир, Тағы язылыб, көрүрсән ки, нөгтә ики дәнәдир.

Т а ғ ы. Хейир, нөгтә бир дәнәдир, анчаг язанда гәләми бәрк басыблар, галын дүшүб, она көрә дә, ики дәнә кими көрүнүр. Ал. *(Узадыр.)*

Н а ғ ы. Хейир, гәләми бәрк басмайыблар, һәгигәтән, бишәк-бишүбһә ики дәнәдир.

Т а ғ ы *(кағызы башына чырпар)*. Адә, дейирәм зәһирмар сәниндир. Ай сәнин белә...

Н а ғ ы *(сөзүнү кәсәр)*. Адә, дейирәм сәниндир. *(Бәркдән.)* Адә, ашкар Тағыны көрмирсән! Ики дәнә нөгтә гоюлуб, ики дәнә.

Т а ғ ы. Хейир, хейир, нөгтә бир дәнәдир. Йәгин янындан милчәк кечиб, бир нөгтә гоюб, она көрә Тағы охунур. Көрмирсән, бири лап йоғун, бири чунгушдур. Ая вар, ая йох.

Н а ғ ы. Адә сәниндир дейирәм. Бурада Тағы язылыб.

Т а ғ ы. Нундур.

Н а ғ ы. Тейдир.

Т а ғ ы. Дейирәм нундур.

Н а ғ ы. Мән дә дейирәм тейдир.

Вурушурлар. Бир гәдәрдән сонра гары әлиндә башга бир кағыз дахил олур, о да дүшәр күмрүг алтына.

Г а р ы. Ай бала, ай балам, мәни өлдүрдүнүз. Алыныз постадан енә кағыз кәлиб.

Т а ғ ы *(бир-бирләринә бахырлар)*. Бу да сәнә кәлиб.

Н а ғ ы *(кағызы алыр. Гары кедир)*. Бах бурада лап ашкар Тағыдыр, дәхи бунун башга шәкки, шүбһәси йохдур

Т а ғ ы *(алар бахар)* Балам, бурада Нағыдыр. Нун һәрфи лап айдын билинир.

Н а ғ ы. Хейир сәһвин вар, тей һәрфи ашкардыр, бурада кейфи-майәша дейил; будур, будур ики дәнә нөгтә сәдди-Искәндәр кими дуруб көзүнүн габағында.

Т а ғ ы *(лабүд галыр)*. Аллаһү әкбәр. *(Кағызы алар, охуюр.)* Әзизим Нағы!

Н а ғ ы. Хейир Тағы!

Т а ғ ы. Салам дуадан сонра языб сизә билдирирәм ки, әввәлинчи кағызы сизә көндәрәндән ики саат сонра әминин лапдан чаны чыхды. Өләндә о рәһмәтлик бу вәсиййәти әләди: Мәним ятдығым ердә торпағын ичиндә күпдә гызыл вар. Ону көтүрәрсән, әмин оғлуна да кағыз язарсан ки, кәлсин *(Нағыя.)* Бах, бу кағыз мәнимдир.

Н а ғ ы *(чәлд әлиндән гапар вә бир тәрәфә чәкиләр)*. Хейир, бурада ашкар Нағыдыр. *(Охуюр.)* Әв-

эшикдә олан-олмазы сатарсыныз вә мәним сүр-сүмүкләрими көч эдиб көндәрәрсиниз Кәрбәлая. Орада гызыллары ейиб-ичиб кеф эдәрсиниз.

Т а ғ ы (әлиндән гапыр. Бир тәрәфдә). Аһа, кеф эдәрсиниз. Инди сәнин йолуну көзләйирәм.

Н а ғ ы (далдан гапар). Тез кәл, әз тәрәфи... (Тағыя.) Балам, бу кағыз да, габагкы кағыз да мәнимки имиш, мән һеч билмәмишәм. (Букүб чибинә гоймаг истәр.)

Т а ғ ы. Даян, даян; сәни аллаһ вурмушду. Кағызы мәнә вер. (Онун голундан тутар. Нағыны бәрк итәләйәр.)

Н а ғ ы. Адә, итил о яна, мәним сәфәрим вар!

Т а ғ ы. Адә, сәнинлә дейиләм? (Япышыб мизин үстә йыхар, сонра Нағы дуруб вурушурлар. Сәс-күй дүшәр.)

Г а р ы (дахил олар). Ай балам, енә нә олду?

Н а ғ ы. Сән аллаһ, ай Гары нәнә, бир буну оху, көрүн Тағыдыр, я ки, Нағы!

Г а р ы. Ай балам, мән охумаг һарадан билирәм!

Т а ғ ы (ағлар). Ай Гары нәнә, аллаһ өләнләринизә рәһмәт эләсин. Мәним рәһмәтлик әмим аллаһ рәһмәтинә кедиб. Инди онун...

Н а ғ ы (онун сөзүнү кәсәр, ағлая-ағлая). Хейир, ай Гары нәнә, о рәһмәтлик мәним әмимдир, кағыз мәнә язылыб.

Т а ғ ы (бәркдән). Хейир, мәнә язылыб, (Гашыныр.)

Н а ғ ы. Хейир, мәнә язылыб.

Вурушмаг истәйирләр Гары аралашдырыр.

Г а р ы. Нәнә сизә гурбан олсун, вурушмайыныз, даяныныз мән чөп кизләдим, һансыныз тапса, кағыз онундур. Һә, нечәсиниз, разысыныз я йох?

Т а ғ ы. Разыям.

Н а ғ ы Мән дә разыям.

Гары ердән чөп көтүрүб кизләдир. Нағыя.

Г а р ы. Һә, тап көрәк.

Н а ғ ы (фикирдән сонра). Вер бундан!

Г а р ы *(әлини ачыр, чөп о бири әлиндән чыхыр).* Бах, удуздун. *(Кағызы алыб Тағыя верир.)* Бах, даһа вурушмайыныз, кағыз бу кишининдир. *(Кедир. Тағы шад олуб ора-бурасыны дүзәлдир.)*

Н а ғ ы. Истәр лап фәләк кәлсин, өлсән дә кағыз мәнимдир ки, мәнимдир.

Т а ғ ы *(нәвазишлә).* Балам, атам оғлу, бах бу кағыз мәнимдир, үстүндә әмим гызы Исмәтин ады язылыбдыр. Атасы Яфтумәли мәним әмимдир ки, аллаһ рәһмәтинә кедиб, мән дә Мирзә Әскәрин оғлуям. Атам Кәрбәлая кедәндә мәни әмимә тапшырмышды. Өзү дә йолда Бағдадда аллаһ рәһмәтинә кетди. Одур ки, әмим мәни өзүнә оғуллуға көтүрмүшдү.

Н а ғ ы *(тәғәййүр һал илә).* Сән Мирзә Әскәрин оғлусан? О да мәним әмимдир, мән дә папагчы Яфтумәлинин оғлуям.

Т а ғ ы. Вахсей, әми оғлу.

Н а ғ ы. Нағы әми оғлу.

Һәр икиси гучаглашанда пәрдә дүшүр.

П ә р д ә.

Мәгаләләр

ТӘЗӘ ШЕИР НЕЧӘ ОЛМАЛЫДЫР?

Мүһәррир әфәндиләрим! Әдәбийятымызын исланатына даир мәгаләләр дәрч этмәк истәсәниз әфкари-ачизанәми гәзетинизин бир кушәсиндә сәбт этмәйинизи рича эдирәм.

Шүәрайи-сабигәмизин әш'ар вә әбятынын тәбии әһвала мүғайир олдуғундан охуян кәсләрә кәсаләт вә нифрәт көтүрмәйи вә һеч бир сурәтдә инсан үчүн мә'рифәт вә ибрәт дәрси ондан һүсула кәлмәдийи мә'лумдур. Мәсәлән: гәддин сәрв ағачына охшадылмасы, я мәһбубун үзүнү бәдр ая бәнзәтдикләри кими вә янки гашларын яя вә кирпикләрин оха тәшбиһ тутдуглары гәбил, вә бу гәдәр вар ки, тәзә сәбкдә бу аначан бизим шүәралардан бир нәфәр олмайыб ки, бу мәтләбә мүлтәфит олуб, өз ше'рини тәбии һиссийятын мәзмунуна даир нәзм этмиш олсун.

Бизим бурада данышығымыз бу мәтләбдир ки, тәзә шеир нечә олмалы?

Язы яздығымыз вахт һәр шейдән мүгәддәм һиссийята табе олмаг кәрәк, таинки кәламын, охуянларын гәлбиндә тә'сири ола вә башгасынын һиссийяти- гәлбисини ояндыра. Бәс бу сурәтдә һиссийяты билмәк лазымдыр.

Һиссийят ики нөвдүр: чә'ли вә тәбии. Һиссийяти-чә'лиййәнин кимсәйә тә'сири ола билмәз. Һиссийяти-тәбиийәдир ки, башгасына тә'сир эдәр, язылмиш ше'рин мәзмунлары бир ләвһейи-нәггаш кими тамам нүкат вә дәганги-мәтләби бәяна көтүрә. Мәсәлән: Ләтиф бир яз ахшамы, күнәш гүруба мүһәйя олур; гүрубун гаранлығы дағлара, дәнизләрә яваш-яваш яйылыр, һәр тәрәф сакит вә асудәтөвр, ахшамын бәхш эләдийи һиссийят һәр зәррәдә әян олур, бир аз сонра күнәш гүруб эдәр,

саһилләрин үзәриндә тәмәввүч едән бухар заил олур; фәгәт күнүн гүрубуна мүтәагиб ай чыхыр, биз дә бу мәнзәрәни тамаша эдиб һиссийятымызы, әфкари-хәяләтымызы языб тәшриһ етдикдә, әлбәттә ки, охуянлар гәлбинә артычаг тә'сир бағышлайыб башгасынын һиссийяти-гәлбисини ояндырар. Мәсәлән бу нөв нәзм эгмәлийик:

Яз мөвсими эндикчә сәмадән ерә ахшам,
Күн нуру верир дағлара мин рәнки-диларам.
Аһәстәлийинән үфүгә эйләйир аһәнк,
Шәффаф сәмада көрүнүр шөвги-фәзарәнк.
Гушлар, о фәрәһбәхш чивилтийлә һавадә
Өз ланәләри сәмтинә эйләрләр ирадә.
Күл бәрки парылдар, күнәшин нуруна гаршы,
Сәссиз дәрәдә бәрг вурур чари олан су.
Бир бади-мүлайим олар ол дәмдә пәдидар,
Әтрафа узаг күлләрин әтрин эдәр исар.
Кечмәз о гәдәр шәмс олур гаиб үфүгдән,
Анчаг галыр ол дәм бир ишыг рәнки-шәфәгдән.
Зүлмәт ганадын шам чәкәр руйи-чәһанә,
Мәхмур дүшәр чүмлейи-зәррати-заманә.
Бу ан, бу саәт ки, һилул эйләди ахшам,
Бир сүмти-гәриг ичрә тәбиәт тутар арам.
Кәлмәз гулаға шейләрин ол вахт сәдасы.
Илла ки, ахан чайларын аһәнкү нәвасы.
Әсдикчә нейистанә бүтүн рә'шә салыр бад,
Мин нәғмейи-чансуз эдәр ол рә'шәләр ичад.
Мән бир белә мөвсимдә баһар ахшамы дилкир,
Бир лөвһәйи-эшг эйләр идим гәлбдә тәсвир.
Башымда о зиба сәнәмин шөвги-вүсалы.
Этмишди пәришан сачы тәк фикру хәялы.
Сәркәрм о тәхәййүлдә никар илә һәмағуш,
Этмишдим о дәм аләми билмәррә фәрамуш.
Накаһ көзәл бир гуш учуб кәлди сәдайә,
Сәсләнди ки, сәбр эйлә, а Сәһһәт, бу бәлайә.

1905.

САБИР

Сабига Сабир әфәндинин маһиййәти-мүмәййизәйи-ше'риййәси һаггында «Мә'лумат»[1] гареләринә бир гәдәр изаһат вермәйи вә'д этмишдим. Инди исә әһдимә вәфа эдирәм.

Мәтләбә башламаздан әввәл буну әрз эдим ки, Сабир әфәндинин адыны биләнләр чох исә дә, бәһәггә таныянлар аздыр зәнниндәйәм. Ялныз әвамүннас танымадылар дейил, зиялы үрәфамыз зүмрәсиндән сайылан зәватын әксәри дә ону танымадылар, яхуд танымагдан ичмаз этдиләр.

Нә чарә ки, Сабир әфәнди әкәр бир гәдәр яшасайды, нәинки мүсәлманлара, бәлкә гейриләрә дә өзүнү танытдыра биләрди. Тәәссүфләр олсун ки, Сабирин һәяты илә фәрәһнак үрәкләр дагланды вә гәмнак гәлбләр шадланды.

Түрк гөвмүнүн исте'дадыны инкар олунмаз бир тәрздә исбат эдән, заманынын фәналыгларыны шикайәт яхуд мүстәһзиянә бир сурәтдә нәзм эдән Сабири франсызларын мәшһур шаири Һүгонун[2] да «Кирйейи-хәндәнак» адлы әсәри варса да бунунла мүгайисә эдәси дейиләм. Яинки үмдә әсәрләри рус әдибләринин мәшаһириндән вә көз яшларынын арасындан күлән Гоголдан[3] зиядә Салтыкова бәнзәйән вә мумиилейһ Шедрин[4] ләгәбилә имза яздыгы кими чүрбәчүр мүстәар адларла имзалар язан Сабири бунларла да мүгайисә этмәк истәмирәм. Зира ки, бунларын әсәрләринә охучуларымызын әксәри ашина олмадыгындан әлавә, Сабир әфәнди онлар гәдәр мүәммәр олмады вә онлар яшадыгы гөвм кими бир гөвм ичиндә дә яшамады.

Һеч шүбһә йохдур ки, Сабир әфәнди бизләри анивәһиддә һәм агладыб, һәм күлдүрән бир шаири-кина-

ханәданындан олан бурбонларла Наполеон Бонапарт[6] арасындакы мүгайисәйә даир бир китаб язмышдыр ки, Бурбон[7] ханәданындан олан франсыз кралы XVIII Луинин өзүнүн э'тирафынча, бу китаб она бир ордудан зиядә хидмәт этмишдир. Мән дә иддиа эдирәм ки, Сабир әфәндинин дә асары бу беш илин мүддәтиндә Иран мәшрутәсинә һаман нөв бир ордудан зиядә хидмәт этмишдир.

Мүлаһизә буюрулсун, Иранын виранлығынын бөйүк сәбәбләриндән бири олан Әтабәк[8], мәшрутәчиләр тәрәфиндән говулуб, дубарә Мәһәммәд Әли шаһ мәхлу тәрәфиндән Ирана чәлб олундугда иранлылара белә хитабда булунду:

Әнчүмән әһлинин гочаг, сән демәдимми бир таки,
Вермәйәчәк риза кәлә өлкәмизә Әтабәки?
Һә, де көрүм нечолду бәс, сән дейән әнчүмәндәки.
Көһнә гапы, һаман дабан, мән дейән олду, олмады?

Әтабәкин гәтлиндән сонра гәзетләрин бириндә Мәһәммәд Мәһәммәдзадә имзалы бир нәфәр иранлынын «Сән дейән олду, биз дейән?» нәгәратлы ше'ринә Сабир белә чаваб верди:

Гәтл эләдиз Әтабәки, мән ки, бу әмри данмырам,
Вар һәлә мин Әтабәкиз, йохса әмәлли ганмырам,
Көһнә гапы бу тезлийә тазәләшә, инанмырам,
Динмә, данышма, ят, балам, сән дейән олмайыб һәлә!

Кирәм Әтабәк өлдү дә, топу түфәнкиниз һаны?
Бәһри-әмиги-һәрбдә кәштийи-чәнкиниз һаны?
Әски һамамдыр, эски тас, бәс ени рәнкиниз һаны?
Динмә, данышма, ят балам, сән дейән олмайыб һәлә.

Сөйлә мәнә вәзарәти-миллийәниз дүзәлдими?
Я узун әл, узун папаг, гыссалашыб күдәлдими?
Өлкәнизә шәмәндефер, йол тапа билди, кәлдими?
Динмә, данышма, ят, балам, сән дейән олмайыб һәлә...

Мүлки-Ираги адбаад сайсам әкәр кәлал олур,
Тул тапар кәламымыз, гареә һәм мәлал олур,
Иш бу сәбәблә ше'римиз, мүхтәсәр әрзи-һал олур,
Динмә, данышма, ят, балам, сән дейән олмайыб һәлә.

Арха су долмайыб һәлә,
Көһнә идарәмиз дурур,
Рәнки дә солмайыб һәлә.

йаафэриндир. Кор-кар руhларда миллэт hисси вэ көзэл дуйғулар ояндыран бир Гафгаз шаиридир.

Вэтэнимиз эдэбийят алэминдэ даhиянэ бир шаир етишдирмишди. Азэрбайчан эдэбийятында эн эввэл ени бир чығыр ачды ки, ондан мүгэддэм кимсэ о көзэл шивэдэ язмамышды. Нөгсанларымызы, эйблэримизи мэзhэкэ вэ мэзаh тэригилэ гайэтдэ ширин вэ hэр кэсин анладығы бир дил илэ, гэhгэhэлэрлэ охудуб ислаhа чалышырды. Нэ чарэ ки, анчаг беш ил гэдэр эдэбийятымыза хидмэт эдэ билди. Ондан мүгэддэм яздығы шейлэр бүтүн көhнэ шивэдэ иди. Амма бунунла белэ бу беш илин мүддэтиндэ эдэбийятымыза бөйүк бир ингилаб етирди ки, бу тэ'сири-э'зэми тэhлил эдэчэк гэдэр мүсаидэм олмадығы үчүн бир нечэ сөзлэ фикрими тэлхис эдэчэйэм.

«Молла Нэсрэддин» мэчмуэси интишара башладығы заманачан мэ'найи hэгигисилэ эдэбийят адланан лайиг эсэр йох кими иди—десэм хэта этмиш дейилэм зэнн эдирэм.

«Молла Нэсрэддин» мейдана чыхынча артыг hэр саhиби-зөвг Сабир эфэндинин ондакы пүмунейи-эш'арына мэфтун олмагдан өзүнү аламады. О көзэл шеирлэри охуюб анлаянлар, о көзэлликлэрин зөвгүнэ, фэргинэ варанлар онлары hифз этмэйэ hэвэс этдилэр. Шаирлэримиз, о шивейи-мүстэhсэндэ язмаға, тэглидэ башладылар. Даhа билмэррэ көhнэ үслуб тэрк олунду.

Һалбуки, Сабир эфэнди hэман илк шеирлэрини нэшр этдийи заман кечмиш шаирлэримиздэн гэзэлийят вэ гэсидэдэн башга бир шей көрмэмишди. Эсэрлэриндэ иилэтдийи ибарэлэр вэ ени мэзмунлар кимсэни тэглид дейил, мэhз өз фикирлэринин нэтичэсидир.

Бунунлэ демэк истэйирэм ки, Сабир эфэнди мүгэллид дейил, бэлкэ элэ мүчэддиддир ки, көhнэ шеирлэрлэ ени шеирлэр арасында бир эсрлик гэдэр үчүрум ачды ки, бир даhа кери дөнүб о үчуруму атланмаға кимсэдэ чүр'эт вэ чэсарэт галмады.

Бир кэрэ дүшүнүлсүн, эдэбийятымызда нэ гэдэр бөйүк бир тэ'сир, нэ гэдэр эзим бир ингилаб вүчуда кэтирмиш!

Кэлэлим сиясэт алэминэ. Мэ'лумдур ки, франсыз шаирлэриндэн Шатобриан[5] франсыз гөвмүнүн сэлтэнэт

Үмумән иранлыларын әхлаг вә адәтләрини, хүсусән вәтәнпәрәстликдә лагейд олдугларыны, алтмыш яшында харичи мәмләкәтләрә кәсбә кетдикдә бир харичи гызына бәнд олуб әһли-әялыны фәрамуш эдән бир әрдәбилли кишинин дилиндән белә дейиб һәгги-вагеи көстәрмишдир:

Кәрчи Ирандан чыхаркән башга иди ниййәтим,
Ниййәтим кәсб иди, варды кәсби-карә гейрәтим,
Гейрәтим олмазды разы ач долансын күлфәтим.
Йох көзүмдә инди нә күлфәт, нә өвлад, Әрдәбил!
Бир дә намәрдәм әйәр этсәм сәни яд, Әрдәбил!

Сабирин Ирана даир яздығы әсәрләри чохдур. Һәмчинин Түркийәдә он тәмуз ингилабындан сонра кәрамәт көстәриб 31 март фачиәсини 8 ай мүгәддәм бу сајаг хәбәр вермишди:

Османлылар, алданмайын, аллаһы севәрсиз!
Иранлы кими ятмайын, аллаһы севәрсиз!
Ялил'әчәб, османлылар, ая нә санырсыз?
Гануни-әсаси верилиб я, инанырсыз?
Мирһашиму Фәзлуллаһыныз йохму танырсыз?
Бир вахт танырсызса да ганә боянырсыз!
Гансызлары кәч ганмайын, аллаһы севәрсиз!
Иранлы кими ятмайын, аллаһы севәрсиз!

Сабир әфәндинин «Һәят»да, «Фүюзат»да, «Рәһбәр»дә, «Дәбистан»да, «Молла Нәсрәддин»дә, «Үлфәт»дә, «Иршад»да, «Һәгигәт»дә, «Күнәш»дә, «Ени Һәгигәт»дә олан бир сыра пәракәндә мәнзумәләрини тәдгиг этдикдә, демәк олар ки, бу анчаг мисли һеч көрүнмәмиш шеирләрдир.

«Рәһбәр» журналынын 2-чи нөмрәсиндән башлаяраг тәрчүмә вә дәрч олунмуш «Сәявуш» һекайәсини нәзәрдән кечирәк.

Рүстәм, Сәявушу Ирана кәтирдикдә Кавус Кейин әмрилә шадманлыг вә чирағанлыг ичрасындан сонра әсакири-Ирана вә Сәявуша ән'ам верилмәсини бу сајаг тәрчүмә эдир:

Тамам олду бир һәфтә, әмр этди шаһ,
Саф аралыг этди дубарә сипаһ,
Ачылды дәри-кәнчү баби-кәрәм,
Күһәр сачды әйзәм саһиби-кәрәм:

Зәрү симү меһрү күлаһү кәмәр.
Әмудү сәнану хәдәнкү сипәр,
Тила кисә-кисә, күһәр овч-овч,
Хәдәм дәстә-дәстә, һәшәм фөвч-фөвч.
Дүрү лә'лү ягуту вәр кейл-кейл,
Єүтурави-тазинәсәб хейл-хейл.
Либасү гумаши-зәри дәст-дәст,
Хәзү тирмәйи-пүрбәһа бәст-бәст.
Эдиб бәхш верди рәвач оғлуна,
Мәкәр вермәди тәхтү тач оғлуна;
Дейилди сәзавари-әфсәр һәнуз,
Чаван иди ол Маһмәнзәр һәнуз.

Мүлаһизә буюрулсун, бу шаяни-һейрәт тәрчүмәдә әслиндәки фәсаһәт вә бәлағәт гаиб олубдурму? Фирдөвсийә мәхсус олан о тәлагәти-лисан, о ширин бәян итибдирми? Зәннимчә, әдәбийятдан бахәбар һәр шәхс бу суалымын чавабында:—бәли Фирдөвси дә түркчә десә иди, о да бу саяг нәзм эдәрди—чүмләсиндән башга бир сөз демәз иди зәнниндәйәм. Вәли бу гәдәр хәяла кәлә биләр ки, бурада әсл һүнәр Фирдөвсининдир. Сабирин мүстәгиллән өз әсәри бу көзәлликдә ола билмәз. Бу сурәтдә мән иддиамы исбат этмәк үчүн һәмин шеирләрин агибәтиндә Сабир әфәндинин артырмыш олдуғу, вә «Издияд» ибарәсилә айырмыш шеирләри язачағам:

Вәли, этди шәфгәтлә бир дәм никаһ,
Бөйлә сөйләди оғлуна падшаһ:
«Вәлиәһд, эй ядыгарым, оғул!
Күлүм, күлшәним, нөвбаһарым, оғул!
Демә сәрбүләндәм ки, шаһзадәйәм,
Әсарәт нәдир, мән ки, азадәйәм;
Мүһәйядирәр тәхтү тачим мәним.
Нәдир кимсәдән эһтиячым мәним?
Єәнә, галиба, элм олур эһтияч,
Тапар элм илә мүлкү дөвләт рәвач.
Зәрин тачына эйләмә ифтихар,
Һүнәр бирлә ол, тачә миннәткүзар.
Әләб иктисабында чох шаиг ол!
Вүчудунла тәхти-зәрә лайиг ол!
Рәиййәт нәваз ол, әдаләтшүар,
Рәиййәтлә дөвләт олур бәргәрар...

Диггәт буюрулсун, бу мәнзумә охундугда һаман саят мән гейри-ихтияри алгышларам. Һаман үслуби-мүзәййән, о тәрзи-ифадә, о үлвиййәт, һисс вә хәял ки, Фирдөвсинин

әш'арында вар, бунларда да мөвҹуд дейилми? Ялныз бурасы вар ки, бир күл илә баһар олмаз. Фирдөвсинин алтмыш мин бейтлик «Шаһнамә» бөйүклүйүндә әсәрлә бир нечә бейти мүгабилә этмәк мәнтигсизлик дейилә биләр. Бу һалда енә мән иддиамы чох мәшру бир гүрурла бир нөв исбата чалышыб ирәли сүрә биләрәм.

Һәким Әбүлгасим Мәнсур Фирдөвси «Шаһнамә»сини Султан Маһмуд Гәзнәви[9] кими бир падшаһын ричасы илә язмышдыр. Амма Сабир әфәнди бу тәрҹүмәни «Рәһбәр» наширинин тәшвигилә язмышдыр. Фирдөвси, әш'арыны нәзм этдикдә Султан тәрәфиндән фариғил-бал мәашы тә'мин олдугда язмыш икән, Сабир әфәнди һәмин әш'ари сабун тиянынын кәнарында, одлар, горлар ичиндә тәр төкдүйү һалда, яинки әялынын тә'нә вә тә'ризи горхусундан кечә ярысы ширин юхуну өзүнә һарам этдийи һалда язмышдыр. Нечә ки ,өзүнүн бу һалыны «Молла Нәсрәддин» мәҹмуәсинин 4-чү илинин 17-чи нөмрәсиндә әялынын бир гоча арвада шикайәт сурәтиндә данышдығыны языр:

Кәһ дә бир ятса да вахтында экәр
Чәкмәйир юхладығы бир о гәдәр.
Гәфләтән бир дә көрүрсән ки, дурур,
Яндырыр лампаны чылпаг отурур.
Башлайыр ятдығы ердә тәзәдән
Охуюб-язмағә бир дә тәзәдән.
Белә од олмаз, анам, бойлә алов!
Од дейил, янғы дейил, ловдур, лов!

Бунлардан әлавә, Фирдөвси, китабынын һәр бейтини бир гызыл баһа алмаг үмидилә демиш икән, Сабир әфәнди гүру афәриндән сәва бир шей алмаячағыны билдийи һалда язмышдыр. Һейф ки, о афәринләр дә фәгәт бир нечә нәфәрә мүнһәсир галмышдыр. «Бебин тәфавути-рәһ әз кочаст, та бә коча»*, Фирдөвси дә әкәр бу вахтда, бу заманда, белә бир мүһитдә яшасайды о да, йә'гин ки, Сабир әфәнди кими гүссәмәрк оларды. Нечә ки, тарихчә мә'лумдур, зәһмәтинин мүкафатыны көрмәдикдә даһа артыг яшамады. Бир дә Сабир әфәнди илә

---

* Тәрҹүмәси: көр йолун фәрги һарадан һарая гәдәрдир.

Фирдөвсинин башга тәфавүтү вар ки, о да һәҹвкулугдур. Артыг Сабир Фирдөвсидән бурада айрылыр. Сабир әфәнди милләтдән өтрү чалышырды. О, ашиг иди. Ондан тә'н вә лә'ндән, тәкфир вә тәһгирләрдән, яғыш кими үстүнә яған төһмәт вә нифрәтләрдән әсла кери кетмәйиб өз мәсләкиндә кәмали-сәбати-әзмлә давам этди вә севкили милләтинә хидмәтдән бир ан гафил олмады.

Ширин дилләрлә үмума гаршы белә хитабда булунду:

Шаирәм, чүнки вәзифәм будур әш'ар язым,
Көрдүйүм никү бәди эйләйим изһар, язым,
Күнү парлаг, күнүзү ағ, кечәни тар язым,
Дүзү дүз, әйрини әйри, дүзү һәмвәр язым.
Нийә бәс бейлә бәрәлдирсән, а гаре, көзүнү?
Йохса бу әйинәдә әйри көрүрсән өзүнү?
Ше'рә мәшғул эдәрәк хатири-гәммаилими,
Гоюрам гәншәримә кағызымы, чернилими.
Кәлирәм язмаға бир кәлмә,—тутурсан әлими,
Горхурам, я нә үчүн,—чүнки кәсирсән дилими,
Әй әҹәб, мән ки, сәдагәт йолуну азмайырам!
Һәлә көрдүкләримин дәрддә бирин язмайырам!

Мүлайиманә әдалары илә Шамахы ҹүһһал фиргәсинә о тәкфирләр мүгабилиндә сөйләдийи бу олду:

Әшһәдү биллаһи әлиййүл-әзим,
Саһиби-иманәм, а ширванлылар!
Йох еии бир динә йәгиним мәним,
Көһнә мүсәлманәм, а ширванлылар!

Шиәйәм, амма нә бу әшкалдән,
Сүннийәм, амма нә бу әмсалдән,
Суфийәм, амма нә бу әбдалдән,
Һаг севән инсанәм, а ширванлылар!

Үммәти-мәрһүмәвү мәғфур илә,
Өмрдәйәм тәәти-мәзбур илә,
Күфрүмә һөкм эйләмәйин зур илә,
Гаили-гур'анәм, а ширванлылар!

Шикәмпәрәст молланүмаларын лисани-һал вә мафил балини әйнилә аләмә белә ираә этди:

Сәс учалашды, гоймайын,
Милләт ояшды, гоймайын,
Риштәйи-дәрсә, мәктәбә,
Ҹүмлә долашды, гоймайын,
Иш явалашды, гоймайын!

Кафир олуб, вуруп! вурун!
Риштейи-үлфәтин гырын,
Яздығы ше'рини чырын,
Динә саташды, гоймайын,
Күфрә булашды, гоймайын!

Лайәншүүр чүһәла дәстәсинин маһиййәти-затиләрини кәмалынча бу нөв тәсвир этди:

Биз буларыг: бошбоғазыг, һейвәрәлик адәтимиз,
Долудур лә'нәт илә, гейбәт илә сөһбәтимиз,
Охумагдан пайымыз йох, языдан гисмәтимиз,
Һарда бир нур көрәрсәк ону тәһгир эдәриз!
Мүмкүн олдугча мүсәлманлары тәкфир эдәриз!

Мүхтәсәр, һәчвку демәклә һәр кәсин фикринә кәлән әлфази-мәрдудәни һеч вахт шеирдә ишләтмәди.

Сабир хидмәтинин мүкафатыны өлүнчәйә гәдәр өз вичданындан алды.

«Фүюзат» журналында Дәли шаирин:

Сәмадән бир мәләк һейрәтлә дер: инсанлар, инсанлар
Нәдир бу руйи-әрзи гаплайыр ал ганлар, инсанлар!

мәтләилә башланан гәзәлин Сабир әфәнди дедийи мүстәһзиянә нәзирәсинә бахаг:

Сәрадән бир дәли шейтан дейир: инсанлар, инсанлар!
Нәдир дүняны тутмуш элмләр ирфанлар, инсанлар!?
Ганан ким, гандыран ким, нәшр ирфан этдирән кимдир?
Сизи иршад эдир көрмүрсүнүз фәттанлар, инсанлар!
Әдәбдән, элмдән кәр фейзяб олса әвамүннас,
Дүшәр ше'нү шәрәфдән моллалар, шейтанлар, инсанлар!
Севирми әһли-истибдад, милләт һүшяр олсун?
Буна разы олурму бир нечә вичданлар, инсанлар!

...Сабир әфәндинин бунлардан башга мәтбу вә гейри-мәтбу асари-мәнзумә вә мәнсурәси чох исә дә, мән мәгаләмә бурада нәһайәт вериб даһа артыгчаг, мүкәммәл нөһв илә тәфсилат вермәйи вә севкили шаиримиз, әзиз гардашымыз олан Сабир әфәндини әһалимизә танытдырмағы бөйүк бәрадәрим Фиридун бәй Көчәрли чәнабларынын өһдейи-әдибанәләринә вакүзар эдирәм.

1911.

САБИРИН ТӘРҸҮМЕЙИ-ҺАЛЫ.

Мирзә Әләкбәр Сабир Таһирзадә 1278-чи сәнәйи һиҹридә Зилһиҹҹә айынын әввәлимҹи күнүндә Шамахыда тәвәллүд етмишдир, вә рәҹәб айынын 28-дә, 1329-ҹу илдә вәфат етмишдир.

8 яшында мәктәбә кедиб охудуғуну, язмаға һәвәснак олдуғундан молласы тәрәфиндән афәрин әвәзинә дөйүлдүйүнү ушаг дилилә бу саяг нәзм етмишдир вә рәсмхәтти дә бөйләҹә имиш:

Тутдум оруҹу ирәмазанда
Галды әйки көззәрим газанда
Моллам да дөйүр язы язанда.

Он ики синнә етишдикдә мәрһум Һаҹы Сейид Әзимин мәктәбинә дахил олмушдур. Сейид онда һисси-шаиранә көрдүйү үчүн дәрс вердийи мәнзум фарсы һекайәләрин түркҹә мәнзум тәрҹүмәсини Сабирдән истәрмиш, о ҹүмләдән «Күлүстан»да—«Дидәм күли-тазә чәнд дәстә. Бәр күнбәди өз кияһ бәстә*» илаахир, һекайәсини түркҹәйә белә нәзмән тәрҹүмә етмишдир:

Көрдүм нечә дәстә тазә күлләр,
Бағланмыш иди кияһ илән тәр.
Дедим нә олур кияһ начиз,
Та әйләшә күл сәфиндә әзиз.
От ағлаяраг деди: отур сән,
Сөһбәт әләйим гәмим котүр сән.
Алиләр әдәрми тәрки-сөһбәт,
Һалонки оларда вар сәхавәт.

---

* Тәрҹүмәси: Бир дәстә от илә бағланмыш бир нечә дәстә тәзә күл көрдүм.

Бир-ики ил мәктәбә давам этдикдән сонра ҹүз'и фарсча, түркчә охуюб язмағы өйрәндийинә атасы иктифа этмиш, она бир даһа мәктәбә кетмәйә риза вермәйиб өзү илә бәрабәр дүкана апарыр. Сабир исә исте'дади-фитриси мочибинчә дүканда олдуғу һалда енә китабәт вә гираәтә мәшғул олур. Алыш-веришдән зиядә охуюб язмаға һәвәснак олдуғундан атасы дилтәнк олуб ону мәзәммәт эдирмиш. Һәтта бир дәфә шеир китабыны да ҹырмыш. Бу исә Сабирин тәб'инә накүвара кәлиб Шамахыдан гачмаға мүсәммәм олуб белә бир гәсидә язмыш:

Мән Хәлилүллаһи-әсрәм, пәдәрәм чүн Азәр.
Сәфәр әз бабили-Ширван күнәм, иншаллаһ.
Кәрчи дәфтәри-әш'ари-мәра парә нүмуд,
Вәслә батәб'и-дүрәфшан күнәм, иншаллаһ•.

Бу вәг'әдән сонра Хорасана кедән бир карвана гошулуб кедирсә дә, атасы хәбәрдар олуб гайтарыр. Мәһәррәм вә сәфәр айларында нөвһә дейиб охумагла атасынын вә саир ҹамаатын әзизи олур. Нәмәки данышмағы, шух, зәриф вә һазырҹаваблығы сәбәбиндән аз заманда үләма вә ә'янын янында мә'руф вә мәшһур олур вә үмумун мәһәббәтини ҹәлб эдир. Хүсусән устады мәрһум Һаҹы Сейид Әзимин мәнзури-нәзәри олур. Бир вахт Сейид илә бәрабәр, сәфәрдән кәлмиш бир нәфәр шәхсин көрүшүнә кедирләр. Мүсафир ҹамаданындан он дәнә лиму чыхарыб ики дәнәсини Сейидә, бир дәнәсини Сабирә верир, буна мүнасиб Сабирдән бәдаһәтән бир шеир истәйир. Сабир бир аз фикирдән сонра дейир:

Хумси-шәраби Сеййидә саги вериб деди:
Сабир фәгирдир, етәр анчаг зәкат она.

Мәрһум Сейид дә:

Сейиддир устад мәнә нәзмү нәсрдә.
Мөһтачи-истифадәдәдир каинат она—

бейтини дейиб һаман ше'рә илтиһагыны Сабирә тәклиф эдир. Затән о гәсидә дейиб бә'зи ә'яны тә'риф этмәйә

• Тәрҹүмәси: Мән әсримин Хәлилуллаһиям, атам Азәр кимидир.
Иншаллаһ Ширван шәһәриндән көчәрәм.
О мәним шеир дәфтәримя ҹырдыса,
Иншаллаһ дүрр сачан тә'бимлә ону битишдирәрәм.

һеч маил олмамышдыр. Гәсидә язмагда әдәми-игтидарыны көстәрән әшхасә дедийи бу иди: «Пулдан өтәри ялан мәдиһәләр язмагда игтидарым йох исә дә, доғру һәчв язмагда чох һүнәрлийәм» дейә бу гит'ә илә ифтихар эдәрди:

Шеир бир көвһәри-екданейи зигиймәтдир,
Салмарам вәсфи-дуруғ илә ону гиймәтдән.
Дейәрәм һәчв, сөзүм доғру, кәламим ширин,
Әһли-зөвгә верәрәм нәш'ә, бу хош шәрбәтдән.

Сейидин бир гәзәлинә ки, мәтлән-ати илә башланыр:

Эй мәһ, билирәм фитнейи-девран олачагсан,
Эй гашы һилалым, мәһи-табан олачагсан—

чаваб олараг бир нечә шеир дейиб көндәрир ки, о шеирләр бунлардыр:

Сән пири-чаһандидәсән, эй Сейиди-сәркар!
Мәндән чәк әлин, эйләкилән пир илә рәфтар!
Олмаз сәнә гисмәт дәхи бу дөвләти-дидар,
Бундан сора һичримдә чийәрган олачагсан.

Ашиг мәнә бир мән кими зиба кәрәк олсун,
Маил күлә бир бүлбүли-шейда кәрәк олсун,
Сәндә бу ишә сәбрү шәкиба кәрәк олсун,
Амма билирәм, сәбр эви, виран олачагсан.

Сейид «Хәмсейи»-Низамийә мүталиә этдийи һалда Сабирин мәктубу етишир. Охуюб белә чаваб языр:

«Нури-дидәм, Сабир! Гәзәлимин биринә яздығын мәлиһ вә ширин чаваб чох хошума кәлди. Һазырда башга бир шейә күманым олмадығындан һәмин китабы сәнә силә көндәрирәм. Ядикари-устаданәм олмаг шәртилә гәбул эдәсиниз вә шаирликдә тәрәгги этмәнизи арзу эдирәм».

Сабир китаб илә мәктубу ифтихарла алыр вә гәбул эдир. 23 яшында Хорасан зиярәтинә кедир вә тарих олараг бу ше'ри языр:

Сабири-шейда ки, тәрки-шәһри-Ширван эйләди,
Бүлбүлә бәнзәрди ким, мейли-күлүстан эйләди.
Мин үч йүз бирдә һичрәтдән сора меймун или,
Ахири-шәввалдә әзми-Хорасан эйләди.

Нечә вахт Хорасан, Сәбзвар, Нишапур, Түрбәти-Һейдәриййә, Түрбәти-Чам, Хаф, Сәмәргәнд, Бухара тә-

рэфлэрини сэяһэт эдир. Эснайи-сэяһэтдэ дэстфүрушлуг-ла күзэран эдирмиш. Бу арада Хорасан тэрэфинэ вэба нахошлуғу дүшдүйүнэ көрэ орада даянмайыб Шамахыя гайыдыр. Бир нечэ вахт Шамахыда галдыгдан сонра Кэрбэла зиярэтинэ азим олур. Этабати-алиятда бир чох невһэ вэ дүбейтлэр язмышдыр. О чүмлэдэн Һэмэданда дедийи бир рүбаиси будур:

Һэмэданда гонағымдан хэбэр алдым кей. Шейх,
Һансы мэхлуг сизин шэһрдэ бишэк чохдур?
Деди: «Аз исэ дэ бу шэһрдэ саир мэхлуг,
Лейк дэббағ илэ, сэббағ илэ эшшэк чохдур».

Кэрбэладан гайыдандан сонра енэ Хорасана кедир вэ бу дэфэ Эшгабадда вэ Мэрвдэ сакин олмағы истэркэн пэдэри Шамахыда вэфат эдир. Бэрадэриндэн алдығы бир кағызда анасынын дилиндэн язылан тэ'сирли сөзлэрэ табавэр олмайыб Шамахыя өвдэт эдир вэ тээһһүл ихтияр этмэйэ мэчбур олур.

Он беш сэнэ зэрфиндэ сэккиз гыз өвлады олур. Бөйүк бир аилэнин тэһсили маашы үчүн гуйруг яғы эритмэк вэ сабун бишириб сатмагла күзэран элэр. Бу зэһмэтли сэнэтлэ чөрэк газанмагда икэн енэ чэтинликлэ элинэ дүшэн беш дэгигэ вахтыны мүталиэйэ вэ шеир язмаға вэгф вэ сэрф эдир.

1901-чи илдэ ики нэфэр өзүнэ һэммэслэк шаир вэ мүсаһиб тапыр: Аббас Сэһһэт вэ Мэммэд Тэрраһла таныш олур. Бикар вахтларда бир ерэ чэм олуб бэдиһэкүлуг вэ фарсы, түрки гэсидэ вэ гэзэл охумагла имрари-вахт эдэрлэрмиш. Та инки 1903-чү илдэ Ағаэли бэй Насеһ тэхэллүс васитэсилэ Фиридун бэй Көчэрлински чэнабларилэ маарифэ пейда эдир. Шеир вэ шаирэ гиймэт гоян бир нэфэри көрмэклэ бу тарихдэн чиддэн чалышмаға башларса да, мэслэк вэ мэзагинэ мүвафиг мэзмун тапмадығындан каһ гэзэл, каһ мэрсийэ, каһ бэ'зи гит'элэр язармыш. Чох кечмэдэн «Молла Нэсрэддин» журналы интишара башлайыр. Бу севкили мүзһик гэзетинин нэшрэ башламасилэ һүнэр вэ исте'дадыны көстэрмэйэ бир мүсаид ер ачылыр. Һэмин мэчмуэнин эввэлинчи илинин 4-чү нөмрэсиндэн башлаяраг:

мәтлә'ли ше'рилә ән әввәл һәчви-мәлиһ языб Һоп-һоп имза гоюр. Ерли гәзетләр тәгдир эдир вә һәр ердән тәһсин вә тә'рифләр алыр. Бундан сонра Сабирин һәвәси вә шөһрәти кетдикчә артыр. Көзәл-көзәл нәзмләр иншад эдиб гәзетләрә көндәрир вә тутдуғу мәсләкиндә һәмсөһбәти олдуғу хүшкә мө'минләрин вә риякар молланүмаларын әф'ал вә ә'малыны чох ширин мәзмунларла, зәриф кинайәләрлә зәмм вә тәгбиһә башлайыр. О гәдәр кечмир ки, гара чамаатын лә'нәт вә төһмәтләринә нишанә олур. Бунунла белә камали-мәтанәтлә өз әзминдә сәбат эдиб севкили милләтиндән көрдүйү әза вә чәфадан, яғыш кими үстүнә яған тәкфир вә тәһгирләрдән әсла кери кетмәйиб өз мәсләкиндә давам эдир вә мүлайиманә дилләрилә чүһһал фиргәсини бу нөв анлатмаға чалышыр:

Әшһәдү биллаһи-әлиййүл-әзим,
Саһиби-иманәм, а ширванлылар!
Йох ени бир динә йәгиним мәним,
Көһнә мүсәлманәм, а ширванлылар!

Шиәйәм, амма нә бу әшкалдән,
Сүннийәм, амма нә бу әмсалдән,
Суфийәм, амма нә бу әбдалдән,
Һаг севән инсанәм, а ширванлылар!

Үммәти-мәрһумәвү мәғфур илә,
Әмрдәйәм тааәти-мәзбур илә,
Күфрүмә һөкм эйләмәйин зур илә,
Гаили-гур'анәм, а ширванлылар!

Һәчв демәклә һәр кәсин фикринә кәлән әлфазимәрдудәни һеч вахт шеирдә ишләтмәмишдир.

...Сабир өз хидмәтинин мүкафатыны өлүнчәйә гәдәр анчаг өз вичданындан алмышдыр. Азәрбайчан әдәбиййатында ән әввәл ени бир чығыр ачды ки, ондан мүгәддәм кимсә о көзәл шивәдә язмамышды. Нөгсанларымызы вә эйбләримизи мәзһәкә вә мәзаһ тәригилә гайәт ширин вә һәр кәсин анладығы бир дил илә, гәһгәһәләрлә охудуб ислаһа чалышырды. Нә чарә ки, анчаг беш илә гәдәр әдәбиййатымыза хидмәт эдә билди. «Молла Нәсрәддин» журналы мейдана чыхынча һәр саһиби-зөвг Сабирин он-

дакы нүмунәйи әш'аринә мәфтун олмагдан кәндини ала-мады. О көзәл шеирләри охуюб анлаянлар, о көзәллик-ләрин фәргинә варанлар онлары һифз этмәйә һәвәс эт-диләр. Һалбуки Сабир әсәрләриндә ишләтдийи ибарәләр вә ени мәзмунлар кимсәни тәглид дейил, мәһз өз фикри-нин нәтичәсидир. Бунунла демәк истәйирәм ки, Сабир мүгәллид дейил, бәлкә әлә мүчәддиддир ки, көһнә шеир-ләрлә ени шеирләр арасында бир әсрлик учурум ачды ки, бир даһа кери дөнүб о учуруму атылмаға кимсәдә чүр'әт галмады.

Бир кәрә дүшүнүлсүн: әдәбиййатымызда нә гәдәр бө-йүк бир тә'сир вә нә гәдәр әзим бир ингилаб вүчуда кә-тирмиш! Кәләлим сиясийят аләминә этдийи хидмәтә: Мә-лумдур ки, франсыз шаирләриндән Шатобиран франсыз говмынын сәлтәнәт ханәданындан олан бурбонларла На-полеон Бонапарт арасындакы мүгайисәйә даир бир китаб язмышдыр ки, бу китаб Бурбон ханәданындан олан франсыз кралы XVIII Луинин өз э'тираф вә играрынча бир ордудан зияда она хидмәт этмишдир. Мән дә иддәа эди-рәм ки, Сабирин дә асары бу беш илин мүд-дәтиндә Иран мәшрутәсинә һаман нөв бир ордудан зия-да хидмәт этмишдир. Мүлаһизә буюрулсун, Иранын ви-ранлығынын бөйүк сәбәбләриндән бири олан Әтабәк, мәшрутәчиләр тәрәфиндән говулуб, дубарә Мәһәммәд Әли тәрәфиндән чәлб олундугда дедийи шеир будур:

«Әнчүмән әһлинин гочаг...» и. а.

Әтабәкин гәтлиндән сонра «Тазә Һәят» гәзетиндә Мәһәммәд Мәһәммәдзадә имзалы бир нәфәрдән «Сән дейән олду, биз дейән» нәгәратлы ше'ринә чаваб верди. Бу гәбил шеирләри чохдур. Һәмчинин Түркийәдә он тә-муз ингилабындан сонра кәрамәт көстәриб 31 март фа-чиәсини сәккиз ай мүгәддәм «Османлылар алданма-йын...» ше'ри илә хәбәр вермишди. Хүласә, Сабир әфән-динин «Һәят»да, «Фүюзат»да, «Рәһбәр»дә, «Дәбистан»-да, «Молла Нәсрәддин»дә, «Үлфәт»дә, «Иршад»да, «Күн-әш»дә, «Сәда»да, «Һәгигәт»дә, «Ени Һәгигәт»дә, «Мә'-лумат»да вә саирәләриндә олан бир тагым пәракәндә

мәнзумәләрини тәдгиг этдикдә, демәк олар ки, бу аначан мисли һеч көрүлмәмиш шеирләрдир. Белә бир истеʼдада малик олан шәхс әвамүннас тәрәфиндән тәʼнәләр вә сөйүшләр эшитмишдир.

Бу арада бир оғлу олур, адыны Мәһәммәд Сәлим гоюр. Ушағынын мәһәббәтиндән гейри ерә һичрәт этмәйи бачара билмир. Одур ки, языг Сабир даһа горхудан бу мүстәар адыны да дәйишдириб чүрбәчүр. «Дин дирәйи», «Мирʼат», «Фазил», «Ағлар күләйән», «Әбунәср Шейбани» адлары илә кизләнмәк истәйир. Нә чарә ки, бу тәдбирлә халгын тәʼнә вә тәәррүзүндән хилас ола билмир. Ахырда иш бир пайәйә чатыр ки, кафир вә баби дейә гәссаблар она гуйруг сатмырлар. Начар галыб гуйругчулуг вә сабун биширмәкдән әл чәкир вә үсули чәдид үзрә тәʼлим вә тәдрис гайдасыны аз-чох өйрәниб бир нәфәр мүәллимлә шәракәтән мәктәб ачыр вә бунун адыны «Мәктәби-үмид» гоюр. Мүәллимликдән дә чөрәк пулу чыхмыр. Даһа чарәси кәсилиб 1910-чу илдә Бакыя кедир. «Нәшри маариф» чәмиййәтинин Балаханыда олан мәктәбиндә фарс дили вә шәриәт мүәллимлийинә гәбул олунур. Бакыда яздығы шеирләр ки, «Молла Нәсрәддин» нин бешинчи илиндәдир, мүһитин тәʼсириндән даһиянә әсәрләрдир. Һейф, әфсуслар олсун ки, 1911-чи илдә июл айында Бакыда мәриз олур. Һәкимләр мүайинә эдиб хәстәлийини әзми кәбәд, йәʼни гара чийәрин шишмәйи дейә тәшхис эдирләр. Өз хәстәлийини йолдашы А. Сәһһәтә бу шеирләрлә хәбәр верир:

Аризи-гәмләр әлиндән үрәйим шишмиш иди,
Зәнн эдирдим эдәчәкдир она чарә чийәрим.
Бәхти-мәнһусимә бах, мән бу тәмәннада икән
Башлады шишмәйә инди үзү гарә чийәрим.

Мәрәзи кетдикчә шиддәт эдир. Даһа Бакыда гала билмәйиб Шамахыя гайыдыр вә орадан Тифлисә мүаличә үчүн кедир. «Молла Нәсрәддин» журналынын һейʼәти тәһририййәси мадди чәһәтдән чох мүавинәт эдирсә дә, һейфа ки, мүаличәси файдабәхш олмайыб, биләхәрә

Шамахыя гайыдыр вә даһа мәрәзин зәһмәтиндән хилас олмаг үчүн өлмәк арзу эдиб бу ше'ри дейир:

Истәрәм өлмәйи мән, лейк гачыр мәндән әҹәл,
Көр нә бәдбәхтәм, әҹәлдән дә кәрәк наз чәкәм!

....Июлун 12-синдә 1912-чи илдә рәһмәти-худая васил олур.

1912.

МҮГӘДДИМӘ

Авропалыларын фүнун вә сәнаейи-заһирдә тәрәгги-ләри нә исә, мә'нәви ҹәһәтдән әдәбийятлары да о пайә-дә тәрәгги этмишдир.*

Гәрбин тарихи-әдәбийяты бизә көстәрир ки, онларын әдәбийятда бу дәрәҹейи-кәмала етишмәсинин сәбәби гәдим Рома вә Юнан әдәбийятыны өз дилләринә тәрҹүмә этмәләри олмушдур... Вә лакин бизләр исәк, һәр шейдә олдуғумуз кими, әдәбийятымызда да һаман гүруни-вүсәтайә явуг бир һалда галмышыг. Бунун еканә сәбәби одур ки, Авропа лисанларына ашина оланларымыз түркҹә билмәйә тәнәззүл (?) этмәмишләр вә һәмчинин түркҹә камил билән шаирләримиз әҹнәби лисанларыны өйрән-мәйә э'тина этмәмишләр. Одур ки, һаман мәһдуд бир даирәдән кәнара чыха билмәмишик.

Авропалыларын өз әдәбийяты о гәдәр васе олдуғу һалда, енә әрәб вә фарсын мәшһур әдиб вә шаирләри-нин әсәрләрини өз дилләринә тамамән тәрҹүмә этмишләр. Беләә олан сурәтдә биз нә үчүн авропалыларын асарыны өз лисанымыза тәрҹүмә этмәйәк? Билмәдийимизи нә үчүн өйрәнмәйәк? Элм һеч милләтин малы дейилдир! Һәр кәс ййиәләнмәк истәсә онундур. Бу мәтләб мәни вадар этди ки, Гәрб әдәбийятындан бәгәдри-гүввә өз ди-лимизә тәрҹүмә этмәклә әһалимизи онларын асарына ашина эдим. Таинки о шүмуси-элм вә үрфанын әнвари-әшү'әсилә бизим дә зүлмәтдә галан дуйғуларымыз ишыг-лансын. Хариҹи лисанларына ашина олмаян шаирләримиз

* Бир чох демократик Азәрбайҹан язычылары кими Сәһһәт дә бурада «Гәрб» вә «Авропа» мәфһумларыны эйни заманда «рус» мәф-һуму еринә ишләтмишдир. Буну, анҹаг рус язычыларынын әсәрлә-риндән ибарәт олан ики ҹилдлик китабчая «Мәғриб күнәшләри» ады вермәсиндән дә айдынлашдырмаг олур.

онлара нәзирә язмагла ени-ени, көзәл-көзәл әсәрл
мейдана кәтирсин. Бунунла бизим дә әдәбийятымыз д
ләтләнсин вә тәрәгги этсин. Буна көрә дә мәчмуәйин
чизанәмә «Мәғриб-күнәшләри» ад гойдум. Бу фикр
ми мәндән башга бир гейриси дә бәйәнәрсә тәшәкк
эдәрәм. Тә'лифдән тәрчүмәнин мүшкил олдуғуну нәзәр
тутуб әрбаби-данишдән гүсурумун әфвини диләрәм.

5 апрел, 19

Гейдләр
вә
лүғәт

ГЕЙДЛӘР

Китабда А. Сәһһәтин бүтүн әсәрләри топланмамышдыр. Шаирин мәфкурәчә әһәмиййәтсиз, бәдии чәһәтдән зәиф бир чох шеир, һекайә, мәгалә вә тәрчүмәләри вардыр ки, бунлары китаба дахил этмәйи лазым билмәдик. Бу әсәрләр Сәһһәт ярадычылығы үчүн сәчиййәви олмадығы кими, онун әдәби ярадычылыг йолуну өйрәнмәк үчүн дә әһәмиййәтә малик дейилләр.

А. Сәһһәт әсәрләринин бөйүк бир гисмини «Сыныг саз» (1912), «Мәғриб күнәшләри» (I вә II һиссә, 1912) шеир китабчаларында, «Түрк әлифбасы», «Икинчи ил», «Үчүнчү ил» дәрсликләриндә чап этдирмишдир. Адлары чәкилән дәрсликләр ингилабдан әввәл вә сонра дәфәләрлә нәшр эдилдийи үчүн биз гейдләрдә айры-айры шеирләрин анчаг илк вә әсас мәнбәләрини көстәрмәклә кифайәтләнмишик.

Шаирин әрәб әлифбасы илә чап олунмуш шеирләринин имласы мүәййән бир имла принсипинә табе тутулмамышдыр. Бу мәтнләрдә эйни сөзләр мүхтәлиф шәкилләрдә язылмышдыр (әһмәг, әхмәг, ахмаг; шу, бу; лакин, лейкин вә с.). Белә бир принсипсизлийә йол вермәмәк үчүн мүасир имламыз әсас алынмыш, анчаг мүәййән сөзләр вәзн вә гафийәләрин тәләбләринә уйғунлашдырылмышдыр (чарә-гарә; дүбарә-ярә; Иранә-виранә, вәхти-хәлвәти вә с.).

Аббас Сәһһәтин индийә гәдәр чап олунан китабларында бир чох чидди сәһвләр бурахылмышдыр. Бу китабларда бир чох орижинал әсәрләрлә тәрчүмәләр гарышыг салынмыш, бә'зи тәрчүмәләрин мүәллифләри янлыш көстәрилмиш, мәтнләр тәһриф эдилмишдир. Һәмин нөгсанлар бу чапда мүмкүн гәдәр ислаһ олунмуш, эйни заманда китаба, шаирин һеч ердә чап олунмамыш вә китабларына салынмамыш бир сыра әсәрләри дә дахил эдилмишдир.

I. ШЕИРЛӘР

«Т ә р а н ә». 1905-чи илин сон айларында А. Сәһһәтин Абдулла Шаигә көндәрдийи мәнзум мәктуба әлавә олунмуш бу шеир шаирин чап олунан әсәрләринин һеч биринә дахил эдилмәмишдир. Шеир илк дәфә «Тәранә» сәрлөвһәси илә «Маариф вә Мәдәниййәт» мәчмуәсинин 1923-чү ил, 10-чу нөмрәсиндә чап олунмушдур. Ше'рә «Тәранә» ады редаксия тәрәфиндән верилмишдир. Мәктубда исә шеир адсыз язылмыш, анчаг аша-

ғыдакы мә'лумат әлавә олунмушдур: «Әзизим, вәрәгпарәләрдә хәялым кими пәришан олан бә'зи әш'арымдан нүмунә олараг хидмәтинизә пишнәһад эдирәм. Чүн үсули-чәдид, Авропа шаирләринин сәбки вә сәлигәси үзрә нәзм олунуб». Мәктубун әсли Низами адына Әдәбийят Институтунун әлязмалары ше'бәсиндә сахланылыр (№ 9500). Сәһ. *47*.

«Шамахы зәлзәләси». Илк дәфә 5 март 1906-чы ил «Һәят» гәзетинин 51-чи нөмрәсиндә чап олунмушдур. Икинчи дәфә «Сыныг саз» китабчасына (Бакы, 1912, сәһ 11) дахил эдилмиш вә мүәллиф тәрәфиндән ашағыдакы парчалар ихтисар олунмушдур:

Бир сүмтү сүкун, аләмә мүстәвли вә галиб,
Күллән һамы зәррати-чаһан уйгуя талиб;
Олмушду тәбиәт элә мүстәгрәги-әскан,
Этмишди бу арами онун аләми һейран.
Тутмушду сүкунәт илә бир һәдди-ниһайәт,
Та ким бәшәрин руһуна этмишди сирайәт...

Лакин дили-ашүфтәву шуридәвү шанг,
Бирдән эдиб ол мәнзәрәдән гәт'и-әлагә,
Әтрафына олдугда чу нәззарәси мә'туф,
Бир өзкә хәялата эдиб һиммәти-мәсруф.
Чарпышды, илишди көзә бу түрфә сәһары
Ширванын о диванә олан шәһрү һәсары...

Яй фәсли тутар чән кими тоз руйи-һәваны,
Тоздан долу халгын чийәри, мәғзи-дәһаны.
Әсдикчә ел афагы тутар буйи-үфунәт,
Һеч вәчһлә мүмкүн дейил имкани-сүкунәт:
Дүняда олурмуш белә зилләтлә мәишәт?!
Ая, бу имиш рузи-әзәлдән бизә гисмәт?

Ашифтә эдиб халгы мәкәр зәлзәлә һөвли.
Йох, йох; буна баисди фәгәт мәһфәзә гули.
Йох кимсә ки, бичарәләрин дадына чатсын,
Әрбаби-чинанын башы, я рәб, ерә батсын...
Ол мәһфәзәләр шәрри әкәр олмаса заил,
Тапмаз мәрәзи-чәһли-вәтән сәһһәти-камил.

А. Сәһһәт икинчи чапда бә'зи кичик тәсһиһләр дә этмиш, «Дүшдүкдә о истәкли вәтән сәмтә никаһым» мисраыны «Дүшдүкдә мәним дә о нәзәркаһә никаһым» шәклиндә дүзәлтмишдир. Китабда ше'рин илк нүсхәси верилмишдир. Сәһ. *49*.

«Фәряди-интибаһ вә я амали-вәтәнпәрвәранә» Шеир илк дәфә «Дәбистан» журналынын 1906-чы ил 15 ноябр тарихли нөмрәсиндә чап олунмушдур. Шаирин әсәрләринин 1935-чи ил чапында:

Гэфлэти, чэhли фэрамуш эдэлим,
Шаhиди-элми дарағуш эдэлим.

бейти ихтисар олунмуш,

Кэсби-элмү шэрэфү нам эдэлим

мисраы дэйишдирилэрэк

Чэhл илэ гэфлэти э'дам эдэлим

шэклиндэ язылмышдыр. Шеир ихтисарла верилир.

1. «Нэшри-маариф». XX эсрин эввэллэриндэ Бакыда тэшкил олунмуш хейриййэ чэмиййэтидир. Сэh. *51*.

«Гэзет нэдир?» Бу шеир илк дэфэ «Дэбистан» журналынын 1906-чы ил 7 декабр тарихли нөмрэсиндэ чап олунмушдур.

1. «Дэбистан». 1906—1908-чи иллэрдэ мүэллим Әлискэндэр Чэфэрзадэ вэ М. h. Әфэндизадэ тэрэфиндэн Бакыда нэшр олунан мэктэблилэрэ мэхсус журналдыр.

2. «Рэhбэр». Мүэллим М. Маhмудбэйовун мүhэррирлийилэ нэшр олунан айлыг журналдыр.

3. Молла эму. Бу адла шаир Чэлил Мэммэдгулузадэйэ вэ онун нэшр етдийи «Молла Нэсрэддин» журналына мүрачиэт эдир.

4. «Иршад». 1905—1908-чи иллэрдэ Бакыда нэшр олунан гэзетдир. Сэh. *53*.

«Дилбэри-hүрриййэтэ гит'э». «Рэhбэр» журналынын 1907-чи ил 17 январ тарихли нөмрэсиндэ чап олунмушдур. Сэh. *55*

«Яд эт!». Илк дэфэ «Иршад» гэзетинин 1908-чи ил 18 феврал тарихли нөмрэсиндэ чап олунан бу шеир, икинчи дэфэ мүэллиф тэрэфиндэн «Сыныг саз» шеирлэр мэчмуэсинэ дахил эдилмишдир (сэh. 20). Шеир «Иршад» гэзетиндэ сэhв оларағ «Ә. Тофиг Ширвани» имзасы илэ кетмишдир. Сэh. *56*.

«Вавейлайи-нифрэт». Илк дэфэ «Иршад» гэзетиндэ (1908-чи ил № 38) чап олунмуш, сонра «Сыныг саз» (сэh. 8) мэчмуэсинэ дахил эдилмишдир. hэмин ше'рин Низами адына Әдэбийят Институтунун Әлязмалары шө'бэсиндэ сахланылан элязмасы илэ (№ 4098) чапы арасында бир сыра фэрглэр вардыр. Сэh. *58*.

«Яз», «Яй», «Пайыз чағында». «Гыш». Илк дэфэ «Икинчи ил» дэрслийиндэ чап олунмуш бу шеирлэр Сэhhэтин шеир мэчмуэлэринин hеч бирине дахил эдилмэмишдир. Сэh. *60—63*.

«Вэтэн». Шаирин мүэллим М. Маhмудбэйовла бирликдэ тэртиб етдийи «Үчүнчү ил» («Ени мэктэб») дэрслийиндэ (Бакы, 1909) чап олунмуш, сонра М. Рзагулузадэ тэрэфиндэн редактэ эдилмиш «Мүнтэхэбата» дахил эдилмишдир (А. Сэhhэт. «Мүнтэхабат», Харичи диллэрдэ эдэбийят нэшрийяты. Бакы, 1945, сэh. 18) Сэh. *64*.

«Мүсәлман үрәфалары». Шеир сатирик «Зәнбур» журналынын 1910-чу ил, 13-чү нөмрәсиндә «Сарсаг» имзасы илә чап олунмушдур. Икинчи дәфә мүәллиф тәрәфиндән «Сыныг саз» шеирләр мәчмуәсинә дахил эдилмишдир (сәһ. 30).

1. Бу мисра «Зәнбур» журналында ашағыдакы шәкилдә язылмышдыр: Сан франсыздыр о вә я белчик.

2. «Һәгигәт». 1909—1910-чу илләрдә Бакыда нәшр олунан гәзетдир.

3. «Күнәш». 1910—1911-чи илләрдә Бакыда нәшр олунан гәзетдир.

4. «Морненг» вә «Дебат». Инкилис вә франсыз гәзетләридир.

5. Сан-Суси (sans-souci). Ресторан адыдыр. Франсызча «гайгысыз» демәкдир. Сәһ. *65.*

«Алимнүмалар». Илк дәфә «Зәнбур» журналынын 1910-чу ил 28 май тарихли нөмрәсиндә чап олунмушдур.

1. Сәлман-Мәһәммәдин ән яхын сәһабәләриндән олмушдур.

2. Ибн-Сина (980—1037). Мәшһур тачик алимидир.

3. Руми Мовлана (Чәлаләддин Руми—1207—1273). Фарс шаиридир. Сәһ. *65.*

«Охучуларыма». «Сыныг саз»да чап олунмушдур (сәһ. 3):

1. Бу бейт мүәллифин «Сыныг саз»да вердийи гейдә көрә ашағыдакы мисралардан истифадә эдиләрәк язылмышдыр:

Мән күики-хабдидәвү аләм тәмам кәр,
Мән ачизәм зи көфтәнү хәлг әз шәнидәнәш.

Сәһ. *69.*

«Тәрчүмейи-һалым вә я һололо» «Сыныг саз»да чап олунмушдур (сәһ. 4) Сәһ. *70.*

«Бәяни-һал». «Сыныг саз»да чап олунмушдур (сәһ. 5).

1. Бу бейт мүәллифин «Сыныг саз»да вердийи гейдә көрә ашағыдакы мисралар әсасында язылмышдыр:

Сәхайи-бүзүркани-Иранзәмин
Дүта барәкәлласт, ек афәрин..

Сәһ. *71.*

Китабда «Охучуларыма» ше'риндән башлаяраг «Оғлум үчүн» мәнзумәсинә гәдәр олан бүтүн парчалар «Сыныг саз»да (Бакы, 1912) чап олунмушлар.

«Өлү шәһәр». 1. Бу бейт Азәрбайчан язычысы Марағалы Зейналабдинин (1837—1910) «Ибраһим бәйин сәяһәтнамәси» адлы әсәриндән тәрчүмә эдилмишдир:

Мордәәнд вәли зиндә,
Зиндәәнд вәли мордә. Сәһ. *73.*

«Шейх Сә'ди». Бу шеир шаирин ярадычылығынын биринчи дөврүнә аид (1890—1905) әлдә олан еканә нүмунәләрдәндир.

Мүәллиф өзү гейд эдир ки: «Бу шеир 1316-чы илдә (1898) Ширазда дейилмишдир»

1. Дилкүша. Шейх Сә'динин дәфн олундугу бағчанын адыдыр. Сәһ. *78*.

«Х а ч ә һ а ф и з». Шаир Ширазда икән яздығы (1898) бу шеир һаггында «Сыныг саз»да белә мә'лумат верир: «Бу шеир Һафиз мәрһумун мәгбәрәсиндә охунулмуш бир хитабәдир» (сәһ. 18). Сәһ. *79*.

«Ф ү з у л и н и н б и р г ә з ә л и н и т ә р б и». Фүзулинин «Дәһанын дәрдимә дәрман дедиләр чананын» мисраы илә башланан гәзәли әсасында язылмышдыр. Шаир бу шеир һаггында языр: «Әдәбийятымызда тәхмис, тәсдис вә гейриләри чох олуб да тәрби көрмәдийимдән бу гәзәли белә яндым» («Сыныг саз», сәһ. 18). Сәһ. *80*.

«Я й с ә һ ә р и». Шаирин тәрчүмәләри топланан «Мәгриб күнәшләри» китабында чап олунмушдур (Бакы, 1912, сәһ. 18, I һиссә). Бу мәчмуәдә мүәллифин өз имзасы илә ики орижинал ше'ри чап олунмушдур ки, онлардан бири «Од тутуб гырмызы атәшлә енә янды үфүг» мисраы илә башланан «Яй сәһәри»дир. Шеир шаирин индийә кими нәшр олунан әсәрләриндә («Мунтәхәбат», Бакы, 1928, сәһ. 106, «Әсәрләри», Бакы, 1935, сәһ. 273) сәһв олараг тәрчүмә бөлмәсиндә верилмишдир. Сәһ. *87*.

«О ғ л у м ү ч ү н». Шаирин әсәрләринин һеч биринә дахил олмаян бу шеир «Мәктәб» журналында чап олунмушдур (1912, № 5). Сәһ. *95*.

«С а б и р». «Мәктәб» журналында чап олунмуш бу шеир (1913, №11) шаирин Сабир һаггында яздығы икинчи әсәридир. 1917-чи илдә доступун өлүмүнүн алты иллийи мүнасибәтилә яздығы үчүнчү ше'ри исә әлдә йохдур. «Ачыг сөз» газетиндә чап олунан «Шамахыда Сабир күнү» адлы мәгаләдә Сәһһәтин бу мәнзумәсиндән бәһс эдилир: «...һәмин июл айынын 12-дә Шамахыда мүәллимләр курсунда иштирак эдән мүәллимләр мәрһум Сабирин 6 иллик йоми-вәфаты мүнасибәтилә биринчи шәһәр мәктәбиндә бир «әдәби сәһәр» тәртиб этмишдиләр. Саат 12-дә мәчлис ачылыр. Әввәл А. Сәһһәт чәнаблары мәрһумун тәрчүмейи-һалы илә һазыруну ашина эдир вә һәмин күнә даир мәрһумун һаггында сөйләдийи ше'ри охуюр; сонра мүәллимләр тәрәфиндән мәрһумун өз шеирләриндән охунур. Әләлхүсус Сәһһәт чәнабларынын сөйләдийи шеир хәлангдә ени бир руһ әмәлә кәтирир». «Шамахыда Сабир күнү», «Ачыг сөз», (31 июл, 1917. № 533). Сәһ. *96*.

«В ә т ә н». Шаирин әсәрләринин һеч биринә дахил олмаян бу шеир «Мәктәб» журналында чап олунмушдур (1914, № 2). Сәһ. *98*.

«О л м а л ы». Мүәллим Чәмо Чәбрайылбәйлийә итһаф эдилмиш бу шеир 1915-чи илдә «Гуртулуш» журналында чап олунмушдур. Сәһ. *100*.

«Һашым бәй мәрһум үчүн». Мәшһур Азәрбайчан журналисти Һашым бәй Вәзировун өлүмү мүнасибәтилә язылан вә шаирин әсәрләринә дахил эдилмәйән бу шеир «Ачыг сөз» гәзетинин 1916-чы ил 2 март тарихли нөмрәсиндә чап олунмушдур. Сәһ. *102*.

«Шаир, шеир пәриси вә шәһәрли». Поэма илк дәфә «Ачыг сөз» гәзетиндә (4, 5, 6, 7 июл, 1916, №№ 228, 229, 230, 231), икинчи дәфә «Маариф вә мәдәнийјәт» мәчмуәсинин 1923-чү ил феврал нөмрәсиндә сәһв олараг «Аббас Сәһһәтин басылмамыш мәнзумәси» гейди илә натамам вә тәһриф эдилмиш шәкилдә чап олунмушдур. Икинчи чапда поэманын сәрлөвһәси дәйишдириләрәк «Шаир вә шеир пәриси» адландырылмыш, әсәрин билаваситә идеясы илә әлагәдар олан «шәһәрли» кәлмәси ихтисар олунмушдур. Бу сәһв шаирин чап олунан бүтүн әсәрләриндә тәкрар эдилмишдир.

Поэма бөйүк ингилабчы-демократ Н. А.Некрасовун (1821—1878) «Шаир вә вәтәндаш» (1856) вә мәшһур эрмәни маарифпәрвәри шаир Һованес Туманянын (1869—1923) «Шаир вә рүбаб» (1901) шеирләринин гүввәтли тә'сирилә язылмышдыр. Поэманын биринчи һиссәси, йә'ни Шаирлә Пәринин мүкалимәси сәһнәси Туманянын «Шаир вә рүбаб» әсәриндән, Шаирлә Шәһәрлинин мүкалимәси сәһнәси исә Некрасовун «Шаир вә вәтәндаш» ше'риндән истифадә эдиләрәк язылмышдыр. Сәһһәт бә'зән һәр ики ше'рин мүәййән ерләрини тәрчүмә этмишдир. Сәһ. *103*.

«Шәрарә». 1916-чы илдә «Сәвгат» гәзетиндә чап олунмушдур (3 октябр, № 27). Сәһ. *111*.

«Шаир». Шаирин сағлығында чап олунмамыш шеирләрдәндир. Илк дәфә 1923-чү илдә «Маариф вә мәдәнийјәт» журналынын 3-чү нөмрәсиндә чап олунмушдур. Әл язмасы әлдә йохдур. Сәһ. *113*.

II. МӘНЗУМ МӘКТУБЛАР.

«Достум Абдулла Шаиг чәнабларына». Илк дәфә чап олунан бу мәктуб Абдулла Шаигин:

«Эй чешмимин өнүндә мүчәссәм вәтән, вәтән, Гәлбим кими әләмләрә һәмдәм вәтән, вәтән»—бейтилә башланан «Вәтән» адлы мәнзум мәктубуна чаваб олараг язылмышдыр.

А. Сәһһәт илә А. Шаиг 1905-чи илдән э'тибарән узун мүддәт мәктублашмышлар. Бу язышмадан еканә нүмунә олараг галан бу мәктуб Низами адына Әдәбийјат Институтунун Әлязмалары шө'бәсиндә сахланыр (№ 9500). Мәктуб бир-бирилә әлагәси олмаян 3 мәнзум парчадан ибарәтдир. Бу китабда чап олунан «Тәранә» вә «Нәғмейи-ордбеһишт» шеирләри һәмин мәктубун 2-чи вә 3-чү һиссәләрини тәшкил эдир. Мәктуб белә бир гейдлә башланыр:

«Əфəндим, өвзаи-рузкарын һəмварə кəчрəфтарлығы вə заманейи-намүсаидин һəмишə кирифтарлығы тə бəһал əризəникар олмағыма мане олуб; əлəлхүсус поста тə'тили... Лиһаза, бу күнлəрдə ки, бəрадəримиз Аға Мирзə Əличаббар ки, хэялиэзимəт варларыйды, фирсəт гəнимəт билиб мирати-ихлас вə үбудиййəтими хидмəти-шəрифинизə мə'руз етмэйə ифтихар эдирəм вə хитаби-һүмаюнинизə чавабəн бир нечə əш'ари-рəкакəт шүары язмаға чəсарəт эйлəрəм».

Мəктубун тарихи дə гейд олунмамышдыр. Лакин А. Шаигин Сəһһəтə яздығы мəктубун 1905-чи илə аид олдуғуну, мүəллим Əли Чаббар Оручəлиевин (1876—1935) 1906-чы илин əввəллəриндə Шамахыдан Бакыя көчдүйүнү вə нəһайəт шаирин поста тə'тилиндəн сөһбəт ачмагла 1905-чи ил ингилабына ишарə этмəсини көстəрсəк, мəктубун 1905-чи илин ахырларында язылдығыны эһтимал этмəк олар. Шеир ихтисарла верилир.

1. Мəнсур Һəллач. Тəригəт башчыларындан олуб 919-чу илдə Бағдадда руһанилəрин фитвасы илə дара чəкилмишдир. Шəрг əдəбиййатында онун ады ирадə вə мəрдлик мə'насында да ишлəдилир.

2. «Иршад». 1905—1908-чи иллəрдə Бакыда нəшр олунан гəзетдир. Сəһ. *117*.

«Н а с е һ». «Сыныг саз» китабчасында чап олунмушдур (сəһ. 23).

1. Ағаəли бəй Əфəндизадə Насеһ (1856—1915) Шамахы шаирлəриндəндир. Классик Шəрг ше'ри тəрзиндə язылмыш шеирлəри вардыр. Сəһ. *118*.

«Б и р м ə к т у б а ч а в а б». Мүəллим Чəмо Чəбрайылбəйлийə язылмыш бу мəктуб «Сыныг саз»да чап олунмушдур (сəһ. 17). Сəһ. *121*.

«Я з м а м». Əдəбиййат тарихчиси, мүəллим Фиридун бəй Көчəрлийə язылмыш бу мəктуб «Сыныг саз»да чап олунмушдур (сəһ. 37). Сəһһəт, Фиридун бəйлə дост олмуш вə 1903-чү илдəн э'тибарəн онунла мəктублашмышдыр.

1. Мəһəммəд Тəрраһ. Сəһһəтин Шамахыда башчылыг этдийи əдəби мəчлисин үзвлəриндəн олуб Шəрг ше'ри тəрзиндə шеирлəр язмышдыр.

2. Йəғма. XIX əсрдə яшамыш һəчвку фарс шаиридир. Гейри ичтимаи һəчвлəр вə эротик шеирлəр язмышдыр. Сəһ. *122*.

«Б ə р а д ə р и м Ф и р и д у н б ə й К ө ч ə р л и чənабларына». 1914-чү илдə «Игбал» гəзетиндə чап олунмушдур (3 март, № 592). Сəһ. *124*.

«9 м а р т». Низами адына Əдəбиййат Институтунун Əлязмалары шө'бəсиндə сахланан бу мəктуб (№ 9500) мүəллим Чəмо

Чәбрайылбәйлийә язылмышдыр. Ч. Чәбрайылбәйли өз хатирәләриндә мәктубун 1915-чи илә аид олдуғуну гейд эдир. Сәһ. *126*.

1. Ачиз. Чәмо Чәбрайылбәйлинин тәхәллүсүдүр.

III. УШАГ ШЕИРЛӘРИ

«Фирдөвсүл-әтфал, яхуд чочуглар бағчасы» Бу шеир «Дәбистан» журналында чап олунмушдур (1907, № 2.). Сәһ. *131*.

«Ана вә оғул» «Дәбистан» журналында чап олунмушдур (1907, № 3). Сәһ. *133*.

«Чүчәләр». «Түрк әлифбасы» дәрслийиндә чап олунмушдур (Бакы, 1907). Бу шеир шаирин нәшр олунмуш китабларына дахил эдилмишдир. Сәһ. *135*.

«Гары вә гуллугчулары». «Түрк әлифбасы» дәрслийиндә чап олунмушдур (Бакы, 1907).

Ше'рин:

Та ки, кәсилсин сәси асудәчә,
Бәлкә доюнча яталар һәр кечә—

мисралары сонракы чапларда тәһриф эдиләрәк ашағыдакы шәкилдә язылмышдыр:

Та ки, кәсилсин сәси асудәтәр,
Бәлкә доюнча яталар һәр сәһәр.

Сәһ. *136*.

«Гарангуш балалары». «Түрк әлифбасы» дәрслийиндә чап олунмушдур (Бакы, 1907). Сәһ. *137*.

«Ата вә оғул». «Түрк әлифбасы» дәрслийиндә чап олунмушдур (Бакы, 1907). Һәмин ше'рә Әйяр тәхәллүслү шаир «Ата вә гыз» ады илә нәзирә язмыш вә «Молла Нәсрәддин» журналында чап этдирмишдир («Молла Нәсрәддин», 14 март 1914, № 9).

«Ай дәдә, дур кет мәнә голбағ, зәр ал,
Бир дәнә чаршаф, ики топ мәхмәр ал»—

бейти илә башланан бу нәзирәйә мүәллиф белә бир гейд дә вермишдир: «Мөһтәрәм Аббас Сәһһәт чәнабларына нәзирә». Сәһ. *138*.

«Ит вә көлкәси». «Дәбистан» журналында чап олунмушдур (1907, № 6). Шаирин әсәрләринин 1928 вә 1935-чи ил чапларында сәһв оларак тәрчүмәләр бөлмәсиндә кетмишдир. (А. Сәһһәт, Әсәрләри, Бакы, 1935, сәһ. 316. «Мүнтәхәбат», Бакы, 1928, сәһ. 131). Сәһ. *139*.

«Яз». «Түрк әлифбасы» дәрслийиндә чап олунмушдур (Бакы, 1907). Сәһ. *140*.

«Гушлар». «Икинчи ил» дәрслийиндә чап олунмуш (Бакы, 1908) бу шеир пантүркист буржуа мүһәррири Әли бәй Һүсейнзадәнин «Язымыз, дилимиз, икинчи илимиз» адлы мәгаләсиндә тәнгид эдилмишдир («Тәрәгги», 1909, № 31, 32).

Ҹ. Мәммәдгулузадә, М. Маһмудбәйов, Гафур Рәшад кими мүһәррир вә мүәллимләр. Ә. Һүсейнзадәнин бу мәгаләсини кәскин тәнгидлә гаршыламыш, оьун мүртәче көрүшләрини ифша этмишдиләр («Зәнчир», «Молла Нәсрәддин», 22 феврал 1909, № 8). Сәһ. *141.*

«Оғру вә анасы». «Ени мәктәб» («Үчүнчү ил») дәрслийиндә чап олунмушдур (Бакы, 1909). Шаирин чап олунан китабларына дахил эдилмәмишдир. Сәһ. *142.*

«Күчә ушағы». «Ени мәктәб» («Үчүнчү ил») дәрслийиндә чап олунмушдур (Бакы, 1909). Сәһ. 149.

«Айы вә арылар». «Ени мәктәб» дәрслийиндә А. Сәһһәт имзасилә чап олунан бу шеир (Бакы, 1909) шаирин әсәрләриндә сәһв олараг тәрчүмәләр бөлмәсиндә кетмишдир. Сәһ. *144.*

«Айы вә шир». «Ени мәктәб» дәрслийиндә чап олунмушдур (Бакы, 1909). Әслиндә «Сәһһәт» имзасы илә кетмиш бу шеир, шаирин чап олунан әсәрләриндә сәһв олараг тәрчүмәләр сырасында верилмишдир. Сәһ. *145.*

«Сәрчә вә гырғы». «Ени мәктәб» дәрслийиндә чап олунмуш (Бакы, 1909) вә шаирин әсәрләриндә сәһв олараг тәрчүмәләр бөлмәсиндә кетмишдир. Сәһ. *146.*

«Гарышга вә милчәк». «Ени мәктәб»дә А. Сәһһәт имзасилә чап олунан бу шеир (Бакы, 1909) шаирин китабларында сәһв олараг тәрчүмәләр сырасында верилмишдир. Сәһ. *147.*

«Түлкү вә гурд». «Түлкү вә меймун». «Күн вә күләк», «Улағ вә Аслан». Бу шеирләр «Ени мәктәб» дәрслийиндә чап олунмушлар (Бакы, 1909). Сәһ. *148—151.*

«Илк баһар».. «Мәктәб» журналында чап олунмушдур (1912, № 9). Сәһ. *152.*

«Көч». Бу шеир 1912-чи илдә «Мәктәб» журналынын 10-чу нөмрәсиндә чап олунмушдур. Сәһ. *153.*

«Ики ушаг». «Мәктәб» журналында чап олунмушдур (1912, № 11). Сәһ. *154.*

«Ана вә бала». «Мәктәб» журналында чап олунмушдур (1912, № 14). Сәһ. *155.*

«Ики дана». «Мәктәб» журналында чап олунмушдур (1912, № 21). Сәһ. *156.*

«Мәктәб шакирди». Сәһһәтин тәрчүмәләри топланан «Мәғриб күнәшләри» китабында чап олунмушдур (Бакы, 1912, I һиссә, сәһ. 8). Бу китабда мүәллифин өз имзасы илә ики

оржинал ше'ри чап олунмушдур ки, онлардан бири «Мәктәб шакирди»дир. Сәһ. *157*.

«Ашпаз вә пишик». «Мәктәб» журналында чап олунан бу шеир (1913, № 7.) шаирин китабларына дахил эдилмәмишдир. Сәһ. *158*.

«Бир мәктәбдә имтаһан». Бу шеир 1913-чү илдә «Мәктәб» журналынын 9-чу нөмрәсиндә чап олунмушдур. Шеир ихтисарла верилир. Сәһ. *161*.

«Күлләрин бәһси», «Тәнбәл», «Бағча». Бу шеирләрин чап олундуглары илк мәнбәләри мүәййән этмәк мүмкүн олмады. Мәтнләр шаирин әсәрләринин 1935-чи ил чапы әсасында верилир. Сәһ. *163—165*.

IV ТӘРЧҮМӘЛӘР

«Нәғмейи-ордбеһишт»—Шаирин тарих е'тибарилә илк тәрчүмәси олан бу шеир Сәһһәтин 1905-чи илдә А. Шаигә яздығы мәктубун мүстәгил бир парчасыны тәшкил эдир. Мүәллиф бу тәрчүмә һаггында белә мә'лумат верир: «Франсанын мәшһур шүәраларындан Жан Рамонун «Нәғмейи-ордбеһишт» сәрләвһәсилә гайәт ләтиф бир мәнзумәсини тәрчүмә этмишәм. Әкәрчи шаирин эһтисас этдийи нүкати-назикейи-ше'рини камалынча тәрчүмәйә мүвәффәг олмадым вә лакин «Ма ла йүдрүкә күллүһү ла йүтрүкә күллүһү» (тәрчүмәси: тамамилә анлашылмаян бүтүнлүклә атылмаз) бабиндән бәгәдри гүввә түркчәйә чыхартмаглыға мүбадирәт эйләдим». Шеир илк дәфә «Маариф вә мәдәнийәт» журналында (1923, № 8—9) чап олунмушса да Сәһһәтин нәшр олунан китабларынын һеч биринә салынмамышдыр. Чапда бир сыра тәһрифләрә йол верилмишдир:

Сордум, нийә олдуз, әчәба, бейлә бәзәкли?

әвәзинә:

Сордум, нә үчүн олмусунуз бейлә бәзәкли?

Яхуд:

Эй алма ағачлары, нәдир сиздә бу һаләт?

әвәзинә:

Вар сиздә, әвәт, мәнчә бу күн айрыча һаләт,

Яхуд:

Дүн кирйәли әбр илә вар идиз һамы мәстур,
Инди нәди баис ки, олубсуз белә мәсрур?

әвәзинә:

Олмуш идиниз дүн баша-баш әбр илә мәстур,
Инди үзүнүздән сачылыр ер үзүнә нур. Сәһ. *169*.

«Тәбиәтин күлмәси». «Икинчи ил» дәрслийиндә чап олунмушдур (Бакы, 1908). Мүәллифи мә'лум олмајан бу шеир франсыз дилиндән тәрчүмәдир. Сәһ. *171*.

«Мтсыри». Бөйүк рус шаири М.Ю. Лермонтовун (1814—1841) «Мтсыри» (1840) поэмасындан тәрчүмәдир. Поэма ихтисарла тәрчүмә эдилмиш вә илк дәфә «Ени мәктәб» дәрслийиндә чап олунмушдур (Бакы, 1909). Әсәрин әввәлинә әлавә олунмуш нәср парчасы илк ики фәслин мәзмунудур.

Азәрбайчанда Совет һакимиййәти гурулдугдан сонра һәмин тәрчүмә А. Шаиг тәрәфиндән енидән ишләнмиш, тәкмилләшдирилмиш вә мүхтәлиф дәрсликләрә дахил эдилмишдир. Шаирин әсәрләринин 1935-чи ил чапында да бу мәтн әсас көтүрүлмүшдүр. Китабда тәрчүмәнин илк варианты верилир. Сәһ. *172*.

«Фил вә алабаш». Бу шеир «Ени мәктәб» дәрслийиндә чап олунмушдур (Бакы, 1909). Рус шаири И. А. Крыловун «Слон и Моска» тәмсилинин тәрчүмәсидир. Сәһ. *180*.

«Сазандалар». И. А. Крыловун «Квартет» тәмсилинин тәрчүмәсидир. Илк дәфә «Ени мәктәб» (Бакы, 1909) дәрслийиндә чап олунмушдур. Сәһ. *181*.

«Гарагуш вә ары». И. А. Крыловун «Орел и Пчела» тәмсилинин тәрчүмәсидир. Ихтисарла тәрчүмә эдилмиш бу шеир илк дәфә «Ени мәктәб» (Бакы, 1909) дәрслийиндә чап олунмушдур. Сәһ. *183*.

«Зәһмәткеш айы». Бу шеир «Ени мәктәб» дәрслийиндә чап олунмушдур (Бакы, 1909). И. А. Крыловун «Трудолюбивый медведь» тәмсилинин тәрчүмәсидир. Сәһ. *184*.

«Балыг, өрдәк вә хәрчәнк». «Ени мәктәб» (Бакы, 1909) дәрслийиндә чап олунмуш бу шеир бөйүк рус шаири И. А. Крыловун «Лебедь, Щука и Рак» тәмсилинин тәрчүмәсидир. Сәһ. *185*.

«Газлар». И. А. Крыловун «Гуси» тәмсилинин тәрчүмәсидир. «Ени мәктәб» дәрслийиндә чап олунмуш (Бакы, 1909) бу шеир шаирин чап эдилән китабларына дахил эдилмәмишдир. Сәһ. *186*.

«Көл вә чай». Илк дәфә «Ени мәктәб» (Бакы, 1909) дәрслийиндә чап олунмуш бу шеир рус шаири И. А. Крыловун «Пруд и Река» тәмсилинин тәчрүмәсидир. Әсәрләринин 1935-чи ил чапында сәһв олараг орижинал әсәр кими тәгдим эдилмишдир (Бах: А. Сәһһәт, Әсәрләри. Бакы, 1935, сәһ. 149). Сәһ. *188*.

«Гурд вә гузу». Шаирин әсәрләринин 1935-чи ил чапында сәһв олараг орижинал әсәр кими тәгдим эдилән бу шеир (Бах: А. Сәһһәт, Әсәрләри, Бакы, 1935, сәһ. 162) әслиндә И. А. Крыловун «Волк и Ягненок» тәмсилинин тәрчүмәсидир. Илк дәфә «Ени мәктәб» дәрслийиндә чап олунмушдур (Бакы, 1909). Сәһ. *190*.

«Ч у т ч у в ә И л а н». Шаирин әсәрләринин 1935-чи ил чапында јанлыш олараг орижинал әсәр кими тәгдим едилән бу шеир (Бах: А. Сәһһәт, Әсәрләри, Бакы, 1935. сәһ. 161) әслиндә И. А. Крыловун «Крестьянин и Змея» тәмсилинин тәрчүмәсидир. Илк дәфә «Ени мәктәб» дәрслијиндә чап олунмушдур (Бакы, 1909) Сәһ. *142*.

«Ј а т м ы ш у ш а г». Бу шеир Франса романчысы вә шаири В. Һүгодан (1802—1885) игтибас эдилмиш вә илк дәфә «Ени мәктәб» дәрслијиндә чап олунмушдур. Шаирин әсәрләринин 1935-чи ил чапында сәһв олараг орижинал әсәр кими тәгдим эдилмишдир (Бах: А. Сәһһәт, Әсәрләри, Бакы, 1935, сәһ. 137). Сәһ. *193*.

«О ғ л у м а н ә с и һ ә т» XIII әсрдә јашамыш вә Низами мөвзуунда әсәрләр јазан Һинд шаири Әмир Хосров Дәһләвидән тәрчүмәдир. Илк дәфә «Ени мәктәб» дәрслијиндә чап олунмушдур (Бакы, 1909). Шаирин әсәрләринин 1935-чи ил чапында сәһв олараг орижинал әсәрләр сырасында верилмишдир (Бах: А. Сәһһәт, Әсәрләри, Бакы, 1935, сәһ. 103). Сәһ. *194*.

«Г ы ш». Рус шаири Л. М. Медведевин «Зима» ше'ринин тәрчүмәсидир. Илк рәфә 1911-чи илдә «Мәктәб» журналынын 2-чи нөмрәсиндә, даһа сонра «Мәғриб күнәшләри» китабчасында (Бакы, 1912, I һиссә, сәһ. 31) чап олунмушдур. Сәһ. *196*.

«У ш а г л ы г х а т и р а т ы». Бу шеир рус шаири И. С. Никитинин (1824—1861) «Детство веселое, детские грезы» мисрасы илә башланан ше'ринин тәрчүмәсидир. Шеир сәрбәст тәрчүмә олунмуш, сәрләвһә исә мүтәрчим тәрәфиндән артырылмышдыр. Илк дәфә «Мәктәб» журналында (1911 № 1), даһа сонра «Мәғриб күнәшләри» китабчасында чап олунмушдур (Бакы, 1912, I һиссә, сәһ. 8). Сәһ. *197*.

Китабда «Гыш јолу вә ја гыш сәфәри» ше'риндән башламыш «Н. Бараташвили нәшидәләриндән» адлы мәнзумәјә гәдәр олан тәрчүмәләр шаирин «Мәғриб күнәшләри» (Бакы, 1912, I вә II һиссәләр) адлы ики китабчасында чап олунмушдур. Анчаг изаһа еһтијачы олан тәрчүмәләр һаггында мә'лумат верилир.

«Х ә б ә р д а р!». Бу шеир XIX әсрдә јашамыш мәшһур рус шаири, ингилабчы-демократ Н. А. Некрасов (1821—1878) мәктәбинә мәнсуб олан шаир И. И. Һолс-Миллерин «Слушай» ше'ринин тәрчүмәсидир. «Мәғриб күнәшләри» китабчасында сәһв олараг әсәрин шаир М. И. Михайлова аид олдуғу көстәрилмиш (сәһ. 59), шаирин әсәрләринин 1935-чи ил чапында исә орижинал шеир кими тәгдим эдилмишдир. (А. Сәһһәт. Әсәрләри, Бакы, 1935, сәһ. 94). Сәһ. *243*.

«И с т и г б а л б и з и м д и р». Рус шаири С. Я. Надсонун (1862—1887) «Друг мой», брат мой, усталый, страдающий брат»

мысраы илə башланан ше'ринин сəрбəст тəрҹүмəсидир. «Мəғриб күнəшлəри» китабчасында ше'рин мүəллифи көстəрилмəдийиндəн (II һиссə, сəh. 65) бу мəнзумə шаирин чап олунан китабларында орижинал əсəрлəр ичəрисиндə кетмиш (А. Сəhhəт, Əсəрлəри, Бакы, 1935, сəh. 53) вə Сəhhəт ярадычылығындан язан мүəллифлəр бундан орижинал бир əсəр кими бəhс этмишлəр. Сəh. *246.*

«Күч ки, сəhəрлəр чыхыр, ахшам батыр». Бөйүк пролетар язычысы Максим Горкинин 1902-чи илдə яздығы «Һəятын дибиндə» («На дне») п'есиндəки маhнынын тəрҹүмəсидир. «Мəғриб күнəшлəри» китабчасында «Максим Горкинин «Гə'риндə» адлы драмасындан» ады илə чап олунмушдур (сəh. 49). Сəh. *263.*

«Ағ палтар». Бу тəрҹүмəнин əсли ингилаби мəзмунда бир чох шеир вə романлар язмыш, мачар шаири Һартман Морисə (1821—1872) аиддир. Шеир рус шаири М. И. Михайлов тəрəфиндəн «Белое покрывало» ады илə тəрҹүмə олунмушдур (Бах: М. И. Михайлов, Сочинения, 1915 г., том III, стр. 246). А. Сəhhəт өз тəрҹүмəсиндə М. И. Михайлова əсасланмыш вə бир мүəллиф кими дə «Мəғриб күнəшлəри»ндə Һартман Мориси дейил, М. И. Михайлову көстəрмишдир (II hиссə, сəh. 49). Сəh. *271.*

«Н. Бараташвили нəшидəлəриндəн». Мəшhур күрҹү шаири Николос Бараташвилинин (1817—1845) «Мерани» ше'ринин тəрҹүмəсидир. 1916-чы илдə Күрҹүстанда Бараташвилинин анадан олмасынын 100 иллийи гейд олунаркəн (шаирин 1817-чи илдə доғулдуғу сон иллəрдə мə'лум олмушдур) Сəhhəт дə бу юбилейə өз тəрҹүмəсилə ҹаваб вермишдир. Шаир өзү дə гейд эдир ки, шеир «Күрҹү шаиринин... юбилейи мүнасибəтилə тəрҹүмə эдилмишдир». Ихтисарла тəрҹүмə эдилмиш бу шеир 1916-чы илдə «Ачыг сөз» гəзетинин 16 декабр тарихли нөмрəсиндə (№ 353) чап олунмушдур. Шаирин фамилиясы Аббас Сəhhəтин бу вахта гəдəр чап олунан китабларында əрəб əлифбасынын хəтасы оларағ «Яраташвили» кетмиш вə сəhв оларағ өз орижинал əсəрлəри сырасына дахил эдилмишдир (А. Сəhhəт, Əсəрлəри, Бакы, 1935, сəh. 100). Сəh. *281.*

«Мəйыс кечəси». Франсыз шаири Алфред де Мүсседəн (1810—1857) тəрҹүмəдир. Илк дəфə 1923-чү илдə «Маариф вə мəдəниййəт» журналынын январ нөмрəсиндə (№ 1) чап олунмушдур. Сəh. *283.*

«От бичини». Бу ше'рин чап олундуғу илк мəнбəни мүəййəн этмəк мүмкүн олмады. Шеир шаирин əсəрлəринин 1935-чи ил чапы əсасында верилир. Сəh. *288.*

V. ҺЕКАЈӘ

«**Ҹәрраһлыг**». Мәшһур рус язычысы А. П. Чеховун «Хирургия» адлы һекайәсиндән игтибас эдилмишдир. 1915-чи илдә «Мәктәб» журналынын 7 вә 19 апрел тарихли нөмрәләриндә чап олунмушдур. Сәһ. *291*.

VI. П'ЕСЛӘР

«**Јохсуллуг әјб дејил**». Бөјүк рус драматургу А. Н. Островскинин «Бедность не порок» адлы комедиясындан игтибас эдилмишдир. Сәһһәт ади нәзирәчилик йолу илә кетмәйәрәк игтибасла яздығы сурәтләрә ени кейфиййәтләр дә әлавә этмишдир (Һачы Дәмир, Юсиф). П'ес 1912-чи илдә Бакыда айрыча китабча шәклиндә чап олунмушдур. Сәһ. *299*.

«**Нефт фантаны**». Эрмәни драматургу А. Абелянын «Нефт фантаны» адлы әсәриндән әслинә чох яхын шәкилдә игтибас эдилмишдир. П'ес 1912-чи илдә Бакыда Оручовлар нәшриййатында чап олунмушдур. Сәһ. *311*.

«**Ҹәһаләт сәмәрәси, яхуд бир етимин хошбәхтлийи**». 1914-чү илдә Бакыда айрыча китабча шәклиндә чап олунан бу п'ес илк дәфә 1912-чи илдә «Мәктәб» журналында чыхмышдыр. (№№ 13, 14, 15). Сәһ. *327*.

«**Тағы вә Нағы**». П'есин чап олундуғу илк мәнбәи мүәййән этмәк мүмкүн олмады. Совет һакимиййәти илләриндә «Тәблиғ вә тәнгид театры»нда ойнамыш бу әсәрин мәтни А. Сәһһәтин әсәрләринин 1935-чи ил чапы әсасында верилир. Сәһ. *337*.

VII. МӘГАЛӘЛӘР

«**Тәзә шеир нечә олмалыдыр?**». А. Сәһһәтин илк мәтбу әсәридир. 1905-чи илдә «Һәят» гәзетинин 23 феврал тарихли нөмрәсиндә (№ 14) «Әдәби-элми фел'етон» ады илә чап олунмушдур. Мәгаләдә мүәллиф думанлы вә зиддиййәтли олса да, сәнәт гаршысында сентиментал тәләбләр гоюрду. Мәгаләнин сонуна әлавә эдилмиш шеир айрыча олараг «Сыныг саз» китабчасында «Баһар ахшамы» сәрлөвһәси илә чап олунмушдур (сәһ. 7).

Ше'рин:

> Аһәстәлиййинән үфүгә эйләйир аһәнк,
> Шәффаф сәмадә көрүнүр шөвги-фәзарәнк

бейтини мүәллиф дүзәлдәрәк «Сыныг саз»-да ашағыдакы шәкилдә чап этмишдир:

> Аһәстә күнәш эйләр икән батмаға аһәнк
> Көй үзрә булутларда олар севмәли мин рәнк. Сәһ. *347*.

«Сабир». Бу мэгалэ 1911-чи илдэ «Ени иршад» гэзетиндэ чап олунмушдур (№№ 2, 4, 7). Бөјүк сатирик Әләкбәр Сабирин 1912-чи илдә әсәрләри чап олунаркән Сәһһәт һәмин китаба яздығы «Тәрҹүмеји-һал» һиссәсиндә бу мәгаләдән дә кениш шәкилдә истифадә етмишдир.

1. «Мә'лумат». 1911-чи илдә Бакыда нәшр олунан гәзетдир.

2. Виктор Һүго (1802—1885) романтизм мәктәбинә мәнсуб мәшһур франсыз шаири вә романчысыдыр; «Сәфилләр», «Парис Нотрдам килсәси», «93-чү ил» кими әсәрләри мәшһурдур.

3. Н. В. Гогол (1809—1852). Бөјүк рус реалист язычысыдыр; «Тарас Булба», «Мүфәттиш», «Өлү чанлар» кими классик әсәрләрин мүәллифидир.

4. Салтыков Шедрин (1826—1889). Бөјүк рус сатирик язычысыдыр; «Ҹәнаб Головлйовлар» романынын мүәллифидир.

5. Шатобриан (1768—1848) Мүртәче буржуа романтики вә Франса дөвләт хадимидир. Иҹтимаи-сияси фәалиййәти мүһафизәкар сәчиййәдә олмуш вә Наполеонун мәғлубиййәти, монархиянын енидән бәрпа эдилмәси мүнасибәтилә „De Buonapte et des Bourbons" (1814) («Бонапарт вә Бурбонлар һаггында») адлы әсәрини язмышдыр. Сәһһәт, мәгаләдә «Франсыз шаирләриндән Шатобриан франсыз гөвмүнүн сәлтәнәт ханәданындан олан бурбонларла Наполеон Бонапарт арасындакы мүгайисәйә даир бир китаб язмышдыр» дедикдә һәмин әсәрә ишарә эдир. Шаир бу китабын мүртәче идеясыны дәрк этмәдән ону Франса тарихиндә мүсбәт бир һадисә сайыр. Шатобриан эйни заманда «Атала» (1801) вә «Рене» (1802) кими романлар да язмышдыр.

6. Наполеон Бонапарт (1769—1821). 1804—1815-чи илләрдә Франса императору олмушдур.

7. Бурбонлар. Франсада узун мүддәт һакимиййәт сүрмүш сүлаләдир.

8. Мирзә Әләскәр хан Әтабәк. Иран ингилабы дөврүндә фәдаиләр әлейһинә мүбаризә апаран мүртәче дөвләт хадимләриндән олмушдур. Һәсән Аға адлы бир нәфәр мүҹаһид тәрәфиндән өлдүрүлмүшдүр.

9. Султан Маһмуд Гәзнәви (969—1000). Әбүлгасим Фирдөвсиййә «Шаһнамә» дастаныны яздырмыш Гәзнәви падшаһыдыр.

Мәгалә ихтисарла верилир. Сәһ. *349*.

«Сабирин тәрҹүмейи-һалы». Бөјүк сатирикин һәятындан бәһс эдән илк мәгаләдир.

1912-чи илдә Сәһһәт вә мүәллим Маһмуд бәй Маһмудбәйовун сә'йилә чап олунмуш «Һоп-һопнамә» китабында чыхмышдыр («Һоп-Һопнамә», Бакы, 1912). Сәһ. *357*.

«Мүгәддимә». Сәһһәтин рус шаирләриндән етдийи тәрҹүмәләрин топландығы «Мәғриб күнәшләри» китабчасына яздығы мүгәддимәдир. Сәһ. *365*.

ЛҮҒӘТ

А

Агаз—(ф) башланғыч, ибтида.
Азим—(ә) бачарыглы, кедән, йола дүшән.
Айәт—(ә) әламәт, нишан, гур'-ан айәси.
Акаһ—(ф) хәбәрдар, көзуачыг.
Алам—(ә) әләмләр, гәмләр.
Аләмара—(ф) аләми бәзәйән.
Алимнума—(ф) өзүнү алимә бәнзәдән.
Амадә—(ф) һазыр.
Амал—(ә) әмәлләр, арзулар.
Ара—(ә) рә'йләр.
Ариз—(ә) үз; әрз эдән; баш вермәк.
Аси—(ә) күнаһкар, үсян эдән.
Атәшбар—(ф) одлу.
Ати—(ә) кәләчәк.
Атил—(ә) ишсиз, тәнбәл.
Ашуб—(ф) гарышыглыг, һәйәчан, үсян.
Ашүфтә—(ф) пәришан.
Аят—(ә) айәләр.

Б.

Бавәр—(ф) инанмаг.
Базу—(ф) гол, биләк.
Бал—(ф) ганад.
Бар—(ф) йүк.
Баһис—(ә) бәһс эдән.
Бейза—(ә) ағ.
Беһчәт—(ә) шадлыг, севинч.
Бәвифг—(ф) мүвафиг.
Бәга—(ә) әбәди.
Бәдәви—(ә) чөлдә яшаян,
Бәдкуһәр—(ф) пис, алчаг, әхлагсыз адам.
Бәдр—(ә) он дөрд кечәлик ай.
Бәзм—(ф) мәчлис.
Бәид—(ә) узаг, мүмкүн олмаян.
Бәл'—(ә) удмаг.
Бәрбәт—(ә) чалғы аләти,
Бәршикәст—(ф) мүфлис, лүт.
Бәсәр—(ә) көз.
Бәст—(ә) кенишләнмәк, инкишаф.
Бәстәр—(ф) ятаг,йорған-дөшәк.
Бәтаәт—(ә) явашлыг, ағыр тәрпәнмәк.
Бәһр—(ә) дәниз.
Бәшашәт—(ә) шадлыг, севинч.
Бибак—(ф) горхусуз.
Бид—(ф) сөйүд ағачы.
Бидад—(ф) зүлм, тәзйиг.
Бидар—(ф) ояг,
Бимәһәл—(ф) ерсиз.
Бимүһаба—(ф) горхусуз, чәкинмәдән.
Бинәнк—(ф) арсыз.
Бипаян—(ф) нәһайәтсиз.
Бипәрва—(ф) горхусуз, чәсарәтли.
Бисәбат—(ф) давамсыз.
Бича—(ф) бош, ерсиз.
Бичамә—(ф) палтарсыз.
Буй—(ф) гоху.
Бүгз—(ә) кин, дүшмәнлик.
Бүка—(ә) ағламаг, көз яшы төкмәк.
Бүлдан—(ә)шәһәрләр.

В.

Вади—(ә) чөл, дәрә.
Валид—(ә) ата.
Варәстә—(ф) азад.
Васил—(ә) говушан.
Вафи—(ә) вәфали.
Вәлине'мәт—(ә) хейир иш көрән, яхшылыг эдән.

Вәсәт—(ә) орта
Вәхим—(ә) ағыр, чәтин.

Г

Гаил—(ә) данышан, разылашан, бойнуна алан.
Гайә—(ә) мәгсәд, сон.
Гамәт—(ә) бой.
Гафийәсәнҹ—(ф) гафийә дүзән.
Гәдәмәндаз—(ф) гәдәм гојан, ајаг басан.
Гәрз—(ә) борч.
Гәһр—(ә) гәзәб.
Гивам—(ә) мөвчуд олмаг, бир мајеин гатылыг дәрәчәси.
Гисвәт—(ә) сәртлик; кәдәр.
Гурс—(ә) кирдә; ајын, күнәшин даирәси.
Гулзүм—(ә) дәрин дәрја; Гырмызы дәниз.
Гуллаб—(ә) сәмими олмајан, сахта.

Ғ.

Ғәдр—(ә) хәјанәт, вәфасызлыг, зүлм.
Ғәлтан—(ф) ювәрләнән, сүрүнән, буланмыш.
Ғәрам—(ә) ешг, һичран, һәсрәт.
Ғәриг—(ә) батмыш, гәрг олмуш,
Ғәрран—(ф) курлајан, шиддәтлә бағыран.
Ғәрриш—(ф) күкрәјиш, ачыг.
Ғубар—(ф) тоз, гәм.
Ғүбра—(ә) ер, әрз.

Д

Давәр—(ә) адил, инсафлы.
Дам—(ф) тәлә.
Дамән—(ф) әтәк.
Даниш—(ф) билик, ағыл, элм.
Дар—(ә) ев.
Дара—(ф) падшаһ, һаким; һәр шеји билән, бачаран
Деј—(ә) гыш.

Дәгаиг—(ә) дәгигәләр.
Дәға—(ә) пис хасијјәтли.
Дәм—(ә) заман, ган.
Дәрағуш—(ф) гучагламаг.
Дәһан—(ф) ағыз.
Дәһр—(ә) дүнја.
Дәшт—(ф) чөл, сәһра.
Дидә—(ф) көз.
Диларам—(ф) севкили.
Дилкәш—(ф) үрәк алан.
Дилсәхт—(ф) даш гәлбли, рәһмсиз.
Дилхаһ—(ф) көнүл истәјән.
Дилшикәстә—(ф) гәлбигырыг.
Диму'—(ә) көз јашлары.
Дирајәт—(ә) ағыл, зәка.
Диранк—(ф) кечикдирмәк, көзләтмәк, истираһәт.
Дирәхшан—(ф) парылдајан.
Диринә—(ф) гәдим; көһнә.
Драз—(ф) узун.
Дуд—(ф) түсү.
Дурнүма—(ф) бинокл; узагкөрән.
Душ—(ф) чијин.
Душинә—(ф) дүнәнки.
Дүруғ—(ф) јалан.

Е.

Ексан—(ф) охшар, бир ҹүр; һәмишә.
Екта—(ф) еканә, тәк.
Екҹа—(ф) бир ердә.

Ә.

Әбкәм—(ә) дилсиз, лал.
Әбр—(ф) булут.
Әбру—(ф) гаш.
Әваиг—(ә) чәтинликләр, манеәләр.
Ә'ван—(ә) көмәкчиләр.
Әгвам—(ә) говмлар, халглар.
Әғран—(ә) јахын адамлар.
Әғнија—(ә) варлылар.
Әду—(ә) дүшмән.
Әлваһ—(ә) левһәләр.
Әләддавам—(ә) арасы кәсилмәдән, даима.
Әлил—(ә) хәстә, дүшкүн.

Әмвач—(ә) далғалар.
Әмиг—(ә) дәрин.
Әмраз—(ә) хәстәликләр, мәрәзләр.
Әнгаз—(ә) дағылмыш бина, йыхынты.
Әнзар—(ә) нәзәрләр.
Әнин—(ә)налә, инилти.
Әнчум—(ә) улдузлар.
Әргам—(ә) рәгәмләр.
Әрәг—(ә) тәр.
Ә'саб—(ә) әсәбләр.
Әсваб—(ә) палтар.
Әсәл—(ә) бал.
Әслаф—(ә) сәләфләр.
Әснам—(ә) бүтләр.
Әта—(ә) бәхшиш.
Әтфал—(ә) ушаглар.
Әф'ал—(ә) көрүлән ишләр.
Әфвач—(ә) бөлүкләр.
Әфрад—(ә) фәрдләр, тәк-тәк.
Әфсәр—(ф) тач.
Әфшан—(ф) сачан, дағыдан.
Әхтәр—(ә) улдуз.
Әһмәр—(ә) гырмызы.
Әһфад—(ә) нәвә, нәтичә.
Әһяна—(ә) kaһ-kaһ, арабир.
Әшк—(ф) көз яшы.
Әшү'ә—(ә) шүа, ишыг.

Ж.

Жалә—(ф) шәбнәм, шеһ.

З.

Завал—(ә) бәла.
Зәбанә—(ф) алов, од.
Зәбун—(ф) ачиз, бачарыгсыз.
Зәмм—(ә) мәзәммәт.
Зәнбур—(ф) эшшәк арысы.
Зәр—(ф) гызыл.
Зәртар—(ф) гызыл тел, күнәшин шүасы.
Зәчр—(ә) зорлама, әзиййәт.
Зиба—(ф) көзәл.
Зилал—(ә) көлкә.
Зиндәкани—(ф) дирилик, яшайыш.
Зир—(ф) алт, ашағы.
Зүлмәтсәра—(ф) зүлмәт эви.
Зүрәфа—(ә) зәки шәхсләр; зәрифләр, көзәл шейләр.

И.

Ибраз—(ә) ачмаг, заһир этмәк.
Ибтал—(ә) батил, пуч, һеч.
Ибтила—(ә) мүбтәла олмаг, бир шейә һәрис олмаг.
Игаз—(ә) оятмаг.
Игдам—(ә) гәдәм гоймаг.
Игтида—(ә) тәглид.
Игтиза—(ә) лазым олмаг, эһтияч.
Иғмаз—(ә) көз юммаг, күзәшт.
Иғфал—(ә) алдатмаг, гәфләт.
Иза—(ә) әзиййәт.
Иктифа—(ә) кифайәтләнмәк.
Илтимас—(ә) хаһиш.
Имран—(ә) абадлыг, хошбәхтлик, раһатлыг; мәдәниййәт.
Имрар—(ә) кечирмәк.
Имһа—(ә) мәһв этмәк.
Инһина—(ә) әйилмәк.
Интифа—(ә) сөнмәк.
Инһитат—(ә) дүшмә, тәнәззүл
Иншад—(ә) көзәл шеир охумаг.
Ираә—(ә) көстәрмәк.
Ирсал—(ә) көндәрмәк.
Иршад—(ә) доғру йола кәтирмәк; йол көстәрмәк.
Исар—(ә) сачмаг, дағытмаг.
Истид'а—(ә) хаһиш, ялвармаг.
Истиғна—(ә) эһтиячсызлыг, вара гәнаәт этмәк; назланмаг.
Истиғраг—(ә) далмаг, дүшүнмәк.
Истиғфар—(ә) төвбә этмәк.
Истимдад—(ә) көмәк истәмәк.
Истирдад—(ә) кери истәмәк, верки йығмаг.
Истиһалә—(ә) бир һалдан башга һала кечмәк.
Итлаф—(ә) тәләф этмәк, өлдүрмәк.
Итмам—(ә) гуртармаг, ахыра чатдырмаг.
Иттиһад—(ә) бирлик.

Ифһам—(ә) анлатмаг, билдирмәк.
Ихван—(ә) гардашлар.
Ихтар—(ә) яда салмаг, хатирә кәтирмәк.
Иһраз—(ә) кәсб этмәк, газанмаг.
Ичабәт—(ә) гәбул этмәк.
Ичз—(ә) ачизлик.
Ичрәт—(ә) мааш, мәвачиб, һагг.
Ишан—(ә) молла, руһани.
Ишкәнчә—(ф) әзаб, әзиййәт.
Иштика—(ә) шикайәт.

Й.

Йәд—(ә) әл.
Йәмин—(ә) анд.

К.

Камран—(ф) мәс'уд, хошбәхт.
Кардан—(ф) иш билән, тәчрүбәли.
Кейл—(ә) өлчү.
Кәвакиб—(ә) улдузлар.
Кәлал—(ә) гәм.
Кәриһ—(ә) нифрәтли, хоша кәлмәйән.
Кәрруб—(ә) мәләк.
Кәсрәт—(ә) чохлуг.
Кәясәт—(ә) зәка, мәһарәт.
Кибрия—(ә) бөйүклүк, әзәмәт, чәлал.
Кисфәт—(ә) галынлыг, сыхлыг.
Куһ—(ф) даг.
Куһсар—(ф) даглыг.
Күбра—(ә) бөйүкләр.
Күрбәт—(ә) гәм, гүссә, кәдәр.

К.

Кейсу—(ф) сач.
Кейти—(ф) дүня.
Кәлукир—(ф) нәфәс тутан.
Кәнч—(ф)хәзинә
Кәшти—(ф) кәми.
Кирян—(ф) аглар, көзү яшлы.
Кияһ—(ф) от, әләф.
Куш—(ф) гулаг.
Кузәр—(ф) кечмәк.
Күшад—(ф) ачылмаг.

Л.

Лайәмут—(ә) өлмәз, әбәди.
Ланә—(ф) юва.
Ларейб—(ә) шүбһәсиз.
Ләрзан—(ф) титрәйән.
Ләдүннийят—(ә) элмин сиррләри, бир ишин сирри.
Ләмәан—(ә) парылты.
Ләмс—(ә) тохунмаг, әл вурмаг.
Лә'н—(ә) сөйүш.
Ләшкәр—(ф) гошун.
Ләял—(ә) кечәләр.

М.

Мавәра—(ә) тәрәф; арха.
Маеһтач—(ә) азугә, ем.
Мази—(ә) кечмиш.
Малийят—(ә) верки.
Мафөвг—(ә) юхары.
Мейхарә—(ф) шәраб ичән.
Мәабир—(ә) кечиләчәк йоллар, кечидләр.
Мәазаллаһ—(ә) аллаһ көстәрмәсин.
Мәал—(ә) сон; бир әсәрин мәзмуну
Мәали—(ә) учалыг, үлвиййәт.
Мәбһут—(ә) һейрәтләнән, мат галмыш.
Мәгһур—(ә) алынмыш, мәглуб эдилмиш, дагылмыш.
Мәгфәр—(ә) дәмир папаг, дәбилгә, таскулаһ.
Мәдд—(ә) узатмаг, чәкмәк.
Мә'дәләт—(ә) әдаләт.
Мәдфән—(ә) гәбр.
Мәдюн—(ә) борчлу.
Мәзаһ—(ә) зарафат; ләтифә
Мәзбур—(ә) сөйләнилән, юхарыда дейилмиш.
Мәкр—(ә) һиилә.
Мәктум—(ә) кизли, гапалы
Мә'кулат—(ә) ейинти шейләри.
Мәл'әбә—(ә) оюн ери.

Мәлиһ—(ә) мәлаһәтли, дузлу.
Мәнгуш—(ә) нәгш бағламыш, газылмыш
Мәратиб—(ә) мәртәбәләр, рүтбәләр.
Мәсаиб—(ә) мүсибәтләр.
Мәсачид—(ә) мәсчидләр.
Мәс'әдәт—(ә) сәадәт.
Мә'сийәт—(ә)күнәһ.
Мәсру—(ә) үрәк кетмәси олан, әсәби.
Мәсрур—(ә) шад.
Мәсруф—(ә) сәрф олунмуш.
Мәстур—(ә) пәрдәли, өртүлү, кизли.
Мәсх—(ә) пис шәклә дүшмәк, сурәтини дәйишмәк.
Мә'туф—(ә) бир тәрәфә доғру әйилмиш, маил.
Мәхлу'—(ә) вәзифәсиндән көтүрүлмүш, тахтдан дүшмүш.
Мәшру'—(ә) шәриәтә уйғун.
Минбә'д—(ә) бундан сонра
Мирғәзәб—(ә) чәллад.
Мөвт—(ә) өлүм.
Мөвһиш—(ә) вәһши кими тәнһа, ялгыз.
Мөһбит—(ә) душәчәк ер.
Мумиилейһ—(ә) ишарә олунан, юхарыда зикр олунан.
Муамилә—(ә) алвер, разылашмаг, пулу фаизлә башгасына борч вермәк.
Мубһәм—(ә) өртүлү, кизли.
Мувазиб—(ә) ишиндә мөһкәм олан.
Мугариб—(ә) яхын.
Муғайир—(ә) зидд, айры.
Муғәнни—(ә) ханәндә.
Мудәббир—(ә) тәдбир көрән.
Муәммәр—(ә) чох яшаян, өмрү узун.
Муздад—(ә) артмыш.
Музлим—(ә) гаранлыг.
Мумәййиз—(ә) айыран, сечән.
Мумтаз—(ә) сечилмиш, интихаб эдилмиш.
Мундәрис—(ә) чырыг, көһнә.
Мундәрич—(ә) дәрч эдилмиш, язылмыш.
Мун'этиф—(ә) нәзәр салмаг.
Мунир—(ә) ишыглы.
Мункәсир—(ә) гырылмыш.
Мункир—(ә) инкар эдән, данан.
Мунфәрид—(ә) еканә, тәк.
Мунһәл—(ә) һәлл эдилмиш.
Мусәлла—(ә) намаз вә дуая мәхсус ер.
Мусәлләм—(ә) айдын, гәт'и.
Мусәммәм—(ә) гәрара алынмыш, муәййән эдилмиш, һазыр.
Мустәар—(ә) әманәт, мүвәггәти алынмыш шей.
Мустәғриг—(ә) далмыш.
Мустәтир—(ә) пәрдәли.
Мустәһзиянә — (ә) истеһза илә.
Мустәһкәм—(ә) бәрк, мөһкәмләнмиш, әтрафына гала чәкилмиш.
Мустәһсән—(ә) бәйәнилмиш.
Мустәвли—(ә) галиб, һаким.
·*Мусһәф*—(ә) китаб, лөвһә.
Мут'ә—(ә) мүвәггәти эвләнмәк.
Мутәагиб — (ә) бир-биринин ардынча, далбадал.
Мутәали—(ә) уча, йүксәк.
Мутәәззи—(ә) әзийәтә мүбтәла, инчимиш.
Мутәәззир—(ә) үзүрлү, әзаблы.
Мутәлаши—(ә) тәлашлы, изтираблы.
Муттәги—(ә) пәрһиз эдән, нәфсини пис шейләрдән горуян.
Мупәйя—(ә) һазыр эдилмиш.
Мучәддид—(ә) енилик ярадан; ени; бәрпа эдилмиш.
Муштаг—(ә) шөвглү, һәвәсли.

Н

Набәча—(ф) ерсиз.
Надидә—(ә) көрүнмәмиш.
Нагә—(ә) дәвә.
Нагус—(ә) килсәдә чалынан бөйүк зәнк.
Назил—(ә) энән, назил олан.

Нами—(ф) мәшһур, адлы-санлы.
Нар—(ә) од.
Нафиз—(ә) нүфуз едән.
Накүвар—(ф) ачы, чәтин һәзм едилән.
Нәваһи—(ә) әтраф
Нәвагисат—(ә) нөгсанлар.
Нәвәһат—(ә) нөвһәләр.
Нәз'—(ә) чан вермәк.
Нәзһәт—(ә) пак олмаг.
Нәтаич—(ә) нәтичәләр.
Нәфх—(ә) үфүрмәк, шиширтмәк, чалмаг.
Нәхл—(ә) хурма ағачы.
Нәһй—(ә) гадаған.
Нәһс—(ә) шум, уғурсузлуг.
Нәчм—(ә) улдуз.
Нәш'әт—(ә) төрәмәк, бөйүмәк.
Нәшидә—(ә) нәғмә.
Нигаб—(ә) үз өртүсү.
Низар—(ф) инчә, арыг, зәиф.
Никбәт—(ә) мүсибәт, бәдбәхтлик, бәла.
Никаһ—(ф) бахыш, нәзәр.
Никаһбан—(ф) көзәтчи, кешикчи.
Ниса—(ә) гадын.
Нисти—(ф) йохлуг.
Нисян—(ә) унутмаг.
Нихвәт—(ә) гүрур.
Ниһал—(ф) чаван ағач.
Нишат—(ә) шадлыг.
Нөвһәбар—(ф) фәряд едән.
Нөвк—(ә) нөгтә, уч, димдик, гылынч учу.
Нөвм—(ә) юху.
Нүдәма—(ә) шәраб достлары, шаһларын мүсаһибләри.
Нүзһәткәһ—(ф) сәфалы.
Нүкат—(ә) инчә фикирләр, инчә мә'налар.
Нумаян—(ф) көрүнән, айдын.
Нүмүвв—(ә) бөйүмәк, артмаг.
Нүсрәт—(ә) көмәк.

Ө

Өвн—(ә) көмәк.
Өвһам—(ә) мөвһумат.
Өвч—(ә) уча.

П

Пабәнд—(ф) аяғы бағлы, кирифтар.
Пайә—(ф) дәрәчә.
Пасибан—(ф) көзәтчи.
Паян—(ф) инһайәт, сон.
Пейда—(ф) ашкар.
Пейкан—(ф) ох.
Пейкәр—(ф) үз, сурәт.
Пәдидар—(ф) ашкар.
Пәжмүрдә—(ф) солмуш, гурумуш, хараб олмуш.
Пәр—(ф) ганад.
Пәрваз—(ф) учмаг.
Пәркар—(ф) маһир.
Пәртөв—(ф) ишыг, шүа, айдынлыг.
Пичидә—(ф) гыврылмыш, сарынмыш, бүкүлмүш.
Пишва—(ф) габагда кедән рәһбәр.
Пүрсүкун—(ф) сакит, раһат.

Р

Рағиб—(ә) рәғбәт көстәрән.
Ракиб—(ә) атлы.
Рейһ—(ә) ел; бәдәндәки сызылты.
Рәһләт—(ә) көчмәк, өлмәк.
Рәая—(ә) рәиййәтләр.
Рә'д—(ә) илдырым, көй курултусу.
Рәзм—(ф) мүһарибә, дөйүш.
Рәкз—(ә) тикмәк, гурмаг.
Рә'на—(ә) көзәл, дилбәр, ләтиф.
Рәнч—(ф) зәһмәт.
Рәфаһәт—(ә) хошһал олмаг, раһатлыг.
Рәхт—(ф) палтар, йәһәр, ат.
Рәһа—(ф) азад
Рә'шә—(ә) титрәмәк, ләрзә.
Рәшк—(ф) һәсәд етмәк, гысганмаг.
Рида—(ә) әба.
Рик'әт—(ә) гайытмаг.
Рияз—(ә) бағча.
Рөвшән—(ф) ишыг.
Рө'йәт—(ә) көрмәк.

С

Саги—(ә) шәраб пайлајан.
Садир—(ә) зүһур едән, баш верән.
Саигә—(ә) илдырым.
Саир—(ә) сејр едән, долашан.
Сајәбан—(ф) көлкәлик.
Салик—(ә) сәјаһәтчи, диндар, тәригәт әһли.
Сәбавәт—(ә) ушаглыг.
Сәббағ—(ә) бојагчы, рәнксаз.
Сәби—(ә) ушаг.
Сәбз—(ф) јашыл.
Сәваһил—(ә) саһилләр, дәниз кәнарлары.
Сәгајәт—(ә) суварма.
Сәдмә—(ә)зәрбә; фәлакәт.
Сәзавар—(ф) лајиг.
Сәид—(ә) хошбәхт.
Сәна—(ә) тә'риф етмәк.
Сәнан—(ә) сүнкү, мизраг.
Сәнкин—(ф) ағыр; гијмәтли.
Сәра—(ф) отаг, сарај; тәрәннүм едән.
Сәрәскәр—(ф) гошун бөјүјү.
Сәрәфраз—(ф) башы уча.
Сәркәштә—(ф) авара, башыны итирмиш.
Сәрсәр—(ә) сәрт күләк, гара ел.
Сәршар—(ф) ләбаләб, ағзыбаағыз, долу.
Сәтвәт—(ә) һүчум етмәк, сычрамаг.
Сәфид—(ф) ағ.
Сәһаиб—(ә) булутлар.
Сәһари—(ә) сәһралар.
Сәһба—(ә) шәраб.
Сибгәт—(ә) кечмәк, ирәлиләмәк.
Сијәр—(ә) әхлаг, хасијјәт.
Сирәт—(ә) хасијјәт.
Силә—(ә) говушмаг, јетишмәк.
Сим—(ф) күмүш,
Симин—(ф) күмүш кими
Сипас—(ф) шүкр, тәшәккүр, разылыг.
Сипәр—(ф) галхан.
Сираб—(ф) јаш, судан дојмуш,
Сиришк—(ф) көз јашы.
Ситәм—(ф) зүлм.
Ситәмдидә—(ф) зүлм көрмүш.
Ситизә—(ф) тәрслик, мүбаризә, дүшмәнлик, кин.
Сијаһ—(ф) гара.
Сузан—(ф) јандыран.
Суј—(ф) тәрәф.
Сур—(ә) шәһәр әтрафына чәкилмиш дивар.
Сумт-сукут—(ә) сәссизлик.
Сун'—(ә) иш, әмәл.
Сүпаһ—(ф) гошун.
Сүруд—(ф) нәғмә, охумаг.
Сүруш—(ф) мәләк.
Сүтудә—(ф) бәјәнилмиш.
Сүтур—(ф) миник һејваны.
Сүтуһ—(ф) кәдәрли, јорғун.
Сүхән—(ф) сөз.
Сүхәнвәран—(ф) сөз усталары, шаирләр.
Сүчуд—(ә) сәҹдә етмәк, әјилмәк.

Т

Табәндә—(ф) ишыгланан.
Таир—(ә) гуш.
Тејри-Әбабил—(ә) Әбабил гушу.
Тәали—(ә) јүксәлмәк, учалмаг.
Тәанүд—(ә) инад етмәк.
Тәбәррә—(ә) узаглашдырмаг.
Тәбәсбүс—(ә) јалтагланмаг, јалвармаг.
Тә'бијә—(ә) ордуну мүһарибә мејданында низама салмаг.
Тә'бир—(ә) јуху јозмаг.
Тәбх—(ә) биширмәк.
Тәван—(ф) күч, тагәт.
Тәгбиһ—(ә) тәһгир, бәјәнмәмәк.
Тәгдис—(ә) пак тутмаг, һөрмәт етмәк.
Тәгсим—(ә) бөлмәк.
Тәғафүл—(ә) гәфләт.
Тәғәдди—(ә) сәһәр јемәји.
Тәзвир—(ә) һијлә.
Тәзәллүм—(ә) аһ-зар, фәрјад, шикајәт.
Тәәб—(ә) әзаб, јорғунлуг.

Хәсарәт—(ә) зијан, зәрәр.
Хәффаш—(ә) јараса.
Хәшин—(ә) сәрт, кобуд, гаты.
Хәшјәт—(ә) горху.
Хишмнак—(ф)ачыглы, гәзәбли.
Хошнуд—(ф) шад.
Хубру—(ф) көзәл.
Хубтәр—(ф) чох јахшы.
Хуррәм—(ф) шад.
Хурсәнд—(ф) шад.
Хуруш—(ф) курулту, бағырышмаг.
Хүсран—(ә) зијан, зәрәр чәкмәк.

Һ

Һазиг—(ә) тәчрүбәли, маһир.
Һаиз—(ә) малик, саһиб.
Һаил—(ә) пәрдә, өртү.
Һаилә—(ә) горхулу, фачиә.
Һајичә—(ә) һәјәчан едән.
Һалә—(ә) ај әтрафында көрүнән ишыглы даирә.
Һасид—(ә) һәсәд едән, пахыл.
Һашалиллаһ—(ә) аллаһ көстәрмәсин.
Һәба—(ә) файдасыз, әһәмијјәтсиз.
Һәгбин—(ф) һаггы көрән, доғрулуғу сечән.
Һәгку—(ф) һагг данышан.
Һәзар—(ф) мин; бүлбүл.
Һәзәр—(ә) горхмаг, чәкинмәк.
Һәмаил—(ә) ашырма, бојунбағы.
Һәмварә—(ф) һәмишә, даима.
Һәмдуш—(ф) чијин-чијинә.
Һәмсағәр—(ф) бир ердә гәдәһ галдыран, дост.
Һәтк—(ә) тәчавүз, парчаламаг.
Һәшвузәваид—(ә) артыг-әскик, лүзумсуз.
Һәшр—(ә) гијамәт.
Һијәл—(ә) һијләләр.
Һичаб—(ә) пәрдә, утанмаг.
Һубаб—(ә) көпүк.
Һуззар—(ә) һазыр оланлар.
Һулул—(ә) кирмәк, кәлиб чатмаг.
Һүчумавәр—(ф) һүчум едән.

Ч

Чавидан—(ф) әбәди, даими.
Чаме—(ә) топлајан, чәм едән, мәсчид.
Чәваниб—(ә) әтраф.
Чәвв—(ә) һава, фәза, бошлуг.
Чәдәл—(ә) дава.
Чәдид—(ә) јени.
Чә'ли—(ә) сүн'и, сахта.
Чәли—(ә) ачыг, заһир.
Чәнаһ—(ә) ганад.
Чәнкаһ—(ф) һәрб мејданы, дөјүш јери.
Чибал—(ә) дағлар.
Чида—(ә) ајры.
Чидал—(ә) дава.
Чила—(ә) парлатмаг, парлаглыг.
Чүнун—(ә) дәлилик.

Ш

Шајәстә—(ф) лајиг.
Шаһбаз—(ф) гызылгуш.
Шајан—(ф) лајиг.
Шијһә—ат кишнәмәси.
Шәбаб—(ә) кәнчлик, чаванлыг.
Шәбистан—(ф) јатаг еви, һәрәмханә.
Шәби-елда—(ф) пајызын сон кечәси.
Шәгавәт—(ә) бәдбәхтлик, фәлакәт, сәфаләт.
Шәкиба—(ә) сәбр едән, һөвсәләли.
Шәмаил—(ә) хасијјәт.
Шәматәт—(ә) биринин фәлакәтинә севинмәк; истеһза етмәк.
Шәрәфәфза—(ф) шәрәф артыран, шәрәфләндирән.
Шәһаб—(ә) кечәләр көј үзүндә ахан шө'лә, ишыг.
Шәһпәр—(ф) ганад.
Шитаб—(ә) тәләсмәк.
Шуридә—(ф) ашиг, мәфтун, пәришан.

Тəəббүд—(ә) гуллуг этмəк, боюн әймəк.
Тəəллүм—(ә) тə'лим, өйрәтмəк.
Тəəммүл —(ә) фикирләшмəк, дүшүнмəк, диггәт этмəк.
Тəəhhүл—(ә) эвлəнмəк.
Тəкаhүл —(ә) сəhлəнкарлыг, башсоюглуг.
Тəлхис—(ә) хүласə этмəк.
Тəмвич—(ә) далгаландырмаг.
Тəмəддүн—(ә) мəдəниләшмə.
Тəмəнна—(ә) арзу.
Тəнзил—(ә) фаиз.
Тəнпəрəст—(ф) чан бəсләйəн.
Тəпиш—(ф) чырпынты.
Тəраз—(ә) зийнəт, сурəт, нахыш, тикмəк.
Тəранə—(ф) нəғмə.
Тəрəбəнкиз—(ф) шадлыг оядан, севиндирəн.
Тəрəбнак—(ф) шад, фəрəhли.
Тəртил—(ә) рəван вə айдын охумаг.
Тəрh—(ә) тəрз, тəhəр, үсул.
Тəслийəт—(ә) тəсəлли.
Тəфəххүр—(ә) фəхр.
Тəхəллүф—(ә) кери галмаг, дүз йолдан чыхмаг.
Тəхəттүр—(ә) яда салмаг, хатырламаг.
Тəхфиф—(ә) хəфифлəшдирмəк, йүнкүлләшдирмəк.
Тəhəввүр—(ә) ачыг, hирс.
Тəhəммүл—(ә) сəбр.
Тəчəддүд—(ә) енилик.
Тəшриh—(ә) ачмаг, шəрh этмəк.
Тиғ—(ф) гылынч.
Тила—(ә) гызыл.
Тир—(ә) ох.
Тирə—(ф) гаранлыг.
Туба—(ә) чəннəтдə олан əфсанəви ағач.
Түрфə—(ә) надир, гəрибə.
Түюр—(ә) гушлар.

Ү

Үбур—(ә) кечмəк, кечиб кетмəк.
Үгубəт—(ә) əзаб, əзиййəт.
Үмəра (ә) вəзифə башында оланлар.
Үруғ—(ә) иргләр; нəсл.
Үрян—(ә) чылпаг.
Үсрəт—(ә) чəтинлик.
Үхүввəт—(ә) гардашлыг.

Ф

Фаиг—(ә) үстүн.
Фариғ—(ә) асудə.
Фаш—(ә) айдын, ашкар.
Фейз—(ә) бəрəкəт, боллуг, не'мəт.
Фəваид—(ә) файдалар.
Фəна—(ә) пис.
Фəрамуш—(ф) унутмаг.
Фəрар—(ф) гачмаг.
Фəраш—(ә) ятаг, фəрш.
Фəрда—(ф) сабаh.
Фəрз—(ә) вачиб.
Фəрса—(ф) чүрүдəн, мəhв эдəн.
Фəрхəндə—(ф) хошбəхт.
Фəттан—(ә) фитнə, гулдур, мəфтун.
Филваге—(ә) həгигəтəн.
Филhəгигə—(ә) həгигəтдə, доғрудан.
Фиргəт—(ә) айрылыг.
Фируз—(ф) мүбарəк, галиб, хошбəхт.
Фисг—(ә) пис иш, сəфаhəт.
Фөврəн—(ә) дəрhал, тез, тəлəсик
Фүрузан—(ф) ишыгланан.
Фүчур—(ә) оғурлар, сəфаhəт, күнаh.
Фүюзат—(ә) фейзлəр, хейир, бəрəкəт, не'мəт.

Х

Хаб—(ф) юху.
Хабкаh—(ф) ятачаг.
Хамə—(ф) гəлəм.
Хамуш—(ф) сакит олмаг, сүкут этмəк.
Хасү-ам—(ә) бөйүк-кичик.
Хəдəм—(ә) хидмəтчилəр.
Хəдəнк—(ф) ох.
Хəм—(ф) əйри.

Э

Әйзән—(ә) енә.
Ә'тидал—(ә) мө'тәдил, орта.
Ә'тила—(ә) учалыг.
Әһда—(ә) багышламаг.
Әһрам—(ә) мүгәддәс ер; чаршаф.
Әһтида—(ә) доғру йола кәлмәк.
Әһтизаз—(ә) һәрәкәт, титрәйиш.
Әһтисас—(ә) һиссләр.
Ә'чазат—(ә) мө'чүзәләр.
Әшгия—(ә) хәбис адамлар, гулдурлар.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Сәһ.

Аббас Сәһһәт 5

ШЕИРЛӘР

Тәранә 47
Шамахы зәлзәләси 49
Фәряди интиба яхуд амали-вәтәнпәрвәранә 51
Гәзет нәдир? 53
Дилбәри-һүрриййәтә гит'ә 55
Яд эт! 56
Вавейлайи-нифрәт 58
Яз 60
Яй 61
Пайыз чағында 62
Гыш 63
Вәтән 64
Мүсәлман үрәфалары 65
Алимнүмалар 67
Охучуларыма 69
Тәрҹүмейи-һалым вә я һололо 70
Бәяни-һал 71
Шикайәт 72
Өлү шәһәр 73
Ядындамыдыр 75
Дәря кәнары 77
Шейх Сә'ди 78
Хачә Һафиз 79
Фүзулинин бир гәзәлини тәрби 80
Мәст, яхуд сәрхош 81
Сабир 82
Өзләрини севәнләрә 83
Яй кечәси 85
Яй сәһәри 86
Яй сәһәри 87
Әкинчи нәғмәси 88
Гыш 89
Тәрәгги вә тәбиәтин гануну 90
Әһмәдин гейрәти 92
Оғлум үчүн 95

Сәһ.

Сабир 96
Вәтән 98
Олмалы 100
Һашымбәй мәрһум үчүн 102
Шаир, шеир пәриси вә шәһәрли 103
Шәрарә 111
Шаир 113

МӘНЗУМ МӘКТУБЛАР

Достум Абдулла Шаиг чәнабларына 117
Насеһ 118
Бир мәктуба чаваб 121
Язмам 122
Бәрадәрим Фиридун бәй Көчәрли чәнабларына 124
9 март 126

УШАГ ШЕИРЛӘРИ

Фирдөвсүл-әтфал яхуд чочуглар бағчасы 131
Ана вә оғул 133
Чүчәләр 135
Гары вә гуллугчулары 136
Гарангуш балалары 137
Ата вә оғул 138
Ит вә көлкәси 139
Яз 140
Гушлар 141
Огру вә анасы 142
Күчә ушағы 143
Айы вә арылар 144
Айы вә шир 145
Сәрчә вә гырғы 146
Гарышга вә милчәк 147
Түлкү вә гурд 148
Түлкү вә меймун 149
Күн вә күләк 150
Улағ вә аслан 151
Илк баһар 152
Көч 153
Ики ушаг 154
Ана вә бала 155
Ики дана 156
Мәктәб шакирди 157
Ашпаз вә пишик 158
Бир мәктәбдә имтаһан 161
Күлләрин бәһси 163
Тәнбәл 164
Бағча 165

Сәһ.

ТӘРЧҮМӘЛӘР

Нәғмейи—ордбеһишт 169
Тәбиәтин кәлмәси 171
Мтсыри 172
Фил вә алабаш 180
Сазандалар 181
Гарагуш вә ары 183
Зәһмәткеш айы 184
Балыг, өрдәк вә хәрчәнк 185
Газлар 186
Көл вә чай 188
Гурд вә гузу 190
Чүтчү вә илан 192
Ятмыш ушаг 193
Оғлума нәсиһәт 194
Гыш 196
Ушаглыг хатираты 197
Гыш 198
Гыш йолу вә я гыш сәфәри 199
Гафгаз 200
Учгун, яхуд учурум 202
Гарачылар 204
Суда боғулмуш 206
Говғалы күзәркәһләри 209
Пейғәмбәр 211
Пейғәмбәр 213
Һачы Абрек 215
Терекин совгаты 226
Үч хурма ағачы 228
Ганлы 230
Чәркәсләр 235
Вәтән 239
Мүбаһисә 240
Хәбәрдар! 243
Истигбал бизимдир 246
Ирәли! 248
Һәят 249
Зиндан 251
Данышма! 252
Гыш кечәси 253
Әрдо Мәлик 254
Пайыз 256
Чай кәнары 257
Яй кечәсинин ахшамы 258
Тахыл бичими 259
Диләнчи 261
Күн ки сәһәрләр 263
Яй сәһәри 264

Сәh.

Ана дуасы 266
Дустаг 267
Вәтәни яда салмаг 268
Ким мәнә явыграгдыр? 269
Яғышдан сонра 270
Ағ палтар 271
Гыш сабаһы 274
Пайыз 275
Һәйәчанлы нәғмәләр 276
Әдаләт 278
Гит'э 279
Ахырынчы нәвһәләр 280
Н. Бараташвили нәшидәләриндән 281
Майыс кечәси 283
От бичини 288

ҺЕКАИӘ

Чәррaһлыг 291

П'ЕСЛӘР

Йохсуллуг эйб дейил 299
Нефт фанганы 311
Чәһаләт сәмәрәси, яхуд бир етимин хошбәхтлийи 327
Тағы вә нағы 337

МӘГАЛӘЛӘР

Тәзә шеир нечә олмалыдыр? 347
Сабир 349
Сабирин тәрчумейи-һалы 357
Мугәддимә 365
Гейдләр 367
Луғәт 385

Elektron resurs

Редактору А. Заманов
Техники редактору Р. Һүсейнов
Корректору М. Балакишиев

Чапа имзаланмыш 13/VII-50-чи ил. Кағыз форматы $84 \times 108^{1}/_{32}$=6,25–20,5 чап вәрәги. Сифариш № 471. ФГ 04399. Тираж 10 000. Чилдли нүсхәнин гиймәти 8 ман. 45 гап.

Азәрбайчан ССР НС янында Полиграф сәнаеи, нәшриййат вә китаб тиҹарәти ишләри идарәси.
26 комиссар адына мәтбәә. Бакы, Әли Байрамов күчәси № 3.

8 ман. 45 гэп.

1950
509

АББАС САХХАТ

ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Баку • АЗЕРНЕШР • 1950